

LETNIK III.

ŠTEV. 1



Bolec

1 9 5 1



B O R E C

GLASILO REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE ZA SLOVENIJO

Letnik III.

Januar

Štev. 1

Urejuje uredniški odbor * Odgovorni urednik RADO
ZAKONJŠEK * Rokopise je pošiljati: Uredništvu re-
vije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ulica 16

V S E B I N A :

MED I. IN II. KONGRESOM ZVEZE BORCEV * Bojan
Kardelj — OB PODALJŠANJU PETLETNEGA PLANA *
Janez Perovšek-Pelko — NA RAPORT * Kljusov Joža —
OFENZIVA * Matevž Hec — POGOVORI OB TABOR-
NEM OGNJU * Zvone Kržišnik — POT DO TUNELNE
TEMPERNE PEČI * Maks Dugolin — IZ NAŠIH BORB
NA KRASU * Stanko Semič-Daki — SPOMINI NAROD-
NEGA HEROJA * Dr. Jerina-Lah Pavla — OBISKALI SMO
BOLNICO PAVLO * Jože Štok-Korotan — KAKO SMO
PARTIZANILI V ZASAVJU * Grobler Mirko — NEKAJ IZ
ZGODOVINE KINEMATOGRAFIJE * NOVE KNJIGE *
IZ ŽIVLJENJA IN DELA NAŠIH ORGANIZACIJ * STO-
PAMO V NOVI LETNIK

»Borec« izhaja mesečno * Naročnina za leto 1951 180 din * Posamezna številka 15 din * Naročila in denar poši-
ljajte na upravo revije * Uprava »Borca« Ljubljana, Erjavčeva ulica 16 * Tisk Celjske tiskarne, Celje

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III.

Štev. 1

Leto 1951

MED I. IN II. KONGRESOM ZVEZE BORCEV

Od ustanovnega kongresa Zveze borcev NOV Slovenije, ki je zasedal 4. julija 1948, smo prehodili najtežji del poti v graditvi naše neodvisne, socialistične domovine. Velikanske težave v premagovanju zaostalosti, kot zapuščine stare Jugoslavije, posebno pa napade s strani vodstva Sovjetske zveze, katerih namen je uničiti pridobitve našega osvobodilnega boja, ter nas podrediti svojim hegemonističnim ciljem, so še povečale težave, vendar pa vse to ni moglo razbiti s krvjo priborjene enotnosti in trdne volje delovnega ljudstva, da nadaljuje z začeto borbo, ter si samo z lastnimi silami zgradi temelje lepšega jutrišnjega dne.

Ugled Jugoslavije v svetu, ki si ga je pridobila z junaško narodnoosvobodilno borbo, je z odločnim odporom proti nadvladi in izkoriščanju po SZ, zaradi doseženih uspehov v tej kratki dobi graditve naše države, posebno pa zaradi dosledne borbe za mir v svetu in za pravice malih narodov — zelo porastel. Vse to pa je v očeh proletariata in vsega naprednega človeštva svetel zgled naše dosledne borbe v razvoju socializma.

V tem velikem delu, ki ne terja nič manjših naporov, kot oborožena borba proti fašizmu, pa je bilo potrebno aktivizirati vse naše delovne ljudi, ter jih tako združene v enotni fronti delovnega ljudstva povesti — oborožene z bogatimi izkušnjami narodnoosvobodilnega boja — v borbo za gospodarsko in politično neodvisnost naše domovine. Vse to pa je uspelo samo naši Partiji, ki je zaupala v ustvarjalno moč svobodnega delovnega ljudstva in ki je izkoriščujoč bogate izkušnje dolgoletne revolucionarne borbe dosledno vztrajala na načelih marksizma, zavedajoč se, da bo nova Jugoslavija svobodna in neodvisna le tedaj, če bo politično, gospodarsko in vojaško

močna in kot taka sposobna braniti svojo neodvisnost in mirno socialistično graditev.

Tudi Zvezi borcev, kot borbeni politični organizaciji, ki združuje v krvavih borbah s fašističnimi osvajalci prekaljene ljudi, je bila na njenem ustanovnem kongresu dodeljena važna vloga v nadaljnjem razvoju naše ljudske revolucije.

Zveza borcev naj bo organizacija, katere člani se bodo zavestno borili za izgradnjo socializma v naši državi. Osvežuje, razvija in povezuje naj tradicije NOB z današnjo borbo za utrjevanje enotnosti, neodvisnosti in obrambne moči naših narodov! To so bile misli tov. Tita na ustanovnem kongresu.

Organizacija se je v kratkem času svojega obstoja borila z neštetiimi organizacijskimi težavami, večkrat z nepravilnim pojmovanjem njenih nalog in vloge, iskala pravo vsebino in oblike dela. Vendar pa doseženi uspehi v pripravi na drugi kongres jasno kažejo, da so bili člani ZB v največ primerih nosilci delovnega poleta. S svojim zgledom so prenašali revolucionarne izkušnje na ostale delovne ljudi, tako v političnem, gospodarskem in kulturnem udejstvovanju.

Da je članstvo razumelo vlogo, ki jo ima organizacija v nadaljnjem razvoju naše države, dokazuje lep primer iz okraja Slovenj Gradec. Zveza tega okraja združuje v organizaciji 3.600 borcev, od katerih je proglašeno za udarnike preko 1.600.

V vseh industrijskih središčih je med novatorji, racionalizatorji, nosilci reda dela, med člani delavskih svetov itd. nešteto borcev kot so Gril Ljudmila, 20 kratna udarnica v tovarni MTT Maribor, Grm Karl, nosilec ordena dela in 8 kratni udarnik v rudniku Kočevje, Simončič Karl, 16-kratni udarnik v rudniku Idrija itd.

Tudi na področju socialistične preobrazbe naše vasi, kjer bi morala Zveza napraviti še veliko več, lahko ugotovimo precej primerov iniciatorjev združništva, ki se aktivno bore za dvig poljedelske produkcije novo ustanovljenih KDZ. Tako imajo borci postojnskega okraja precej zaslug pri ustanavljanju kmečkih delovnih zadrug, v katere je vključenih 322 članov ZB. Tudi primeri v drugih okrajih kot Šoštanj, kjer je v 6 KDZ od 281 zadrušnikov 150 članov Zveze borcev, v okraju Ljubljana-okolica je v 17 KDZ vključeno 115 članov Zveze borcev itd.

Organizacija je sama ali preko članstva v okviru Fronte organizirala prostovoljno delo pri gradnji zadružnih domov, pri poljedelskih delih, gradnji stanovanj, pogozdovanju, obnovi partizanskih krajev itd., tako da je samo članstvo mesta Maribor, kjer je okoli 4.000 borcev, izvršilo v l. 1950 preko 400.000 prostovoljnih delovnih ur v vrednosti preko 5.000.000 dinarjev. Zgled požrtvovalnosti so tudi posamezni borci kot Senjo Franc in Kete Adolf, ki sta v tem času opravila vsak več kot 1.200 ur, Lipej Jože in Zofija pa 1.500 ur. Podobnih primerov požrtvovalnega dela borcev kot v Mariboru, je dovolj tudi v ostalih krajevnih organizacijah Slovenije.

Tudi pri vpisovanju drugega ljudskega posojila je organizacija aktivno sodelovala, ter pri vpisu posojila dosegla lepe uspehe. Organizacija Zveze borcev v okraju Radgona je tako presegla prevzete obveze za 10 odstotkov, v Celju za 8 odstotkov. Tudi posamezni borci so poleg dela v pripravah za vpis posojila v največ primerih vpisovali prvi, večina od njih je sorazmerno na njihove možnosti vpisala visoke vsote, n. pr. Robek Vinko 100 odstotni invalid je vpisal 40.000 din, Bradáč Marija, članica KDZ iz Podhoste, stara 71 let 10.000 din, Lavrenčič iz Cerknice 20.000 din itd.

Organizacija kot celota pa je ves čas od ustanovitve skrbela za partizanske kraje, družine, borce, pomagala reševati vprašanje obnove, invalidnine, skrbela za otroke padlih borcev, omogočila zdravljenje bolnim in onemoglim borcem predvsem iz partizanskih krajev, in pomagala tem krajem in družinam v materialnem in finančnem pogledu. Tudi zbiranju dokumentarnega gradiva, pisanju spominov in obnovi važnih zgodovinskih objektov iz NOB, postavljanju spomenikov in popisu žrtev je organizacija posvetila veliko truda in skrbi in dosegla lepe uspehe.

V zadnjem času so se krajevne organizacije resneje lotile tudi najvažnejše naloge naše organizacije t. j. izvenarmadne vzgoje ljudstva v smislu krepitve naše obrambne sposobnosti. V to delo so se pritegnile še fizikulture organizacije, ljudske tehnike, PAZ, gasilska društva, RK in druge politične organizacije ter edinice JA.

Poleg uspehov pa so se pokazale pri dosedanjem delu tudi velike slabosti, ki so glavni vzrok, da se Zveza ni dovolj učvrstila v družbenem življenju. Ena največjih slabosti je v tem, da se Zveza še vedno bori z začetnimi organizacijskimi težavami: razširitev organizacije in iskanje organizacijskih oblik in sistema dela. Tudi podcenjevanje organizacije, ki često prihaja do izraza tudi od strani nekaterih partijskih organizacij, slabi njeno vlogo, in zato premalo skrbi za politično vzgojo množic. Zaradi takega večkrat neživljenjskega dela organizacije Zveze borcev izgubljajo tudi svojo samostojnost in svoj revolucionarni značaj.

Zaradi slabega dela odborov ter vodstev okrajnih ter krajevnih Zvez so na sestankih in sejah čestokrat obravnavali ista vprašanja, kot na zbornih volivcev, frontnih sestankih itd., največkrat pa so organizacijo Zveze borcev uporabljali za prirejanje prireditev, proslav, krasitev volišč, ali pa se je delo Zveze omejilo le na nekatere posebne naloge organizacije kot zbiranje materiala, postavljanje spomenikov, komemoracije in prostovoljno delo. Taka vsebina dela, ki je bila navadno istovetna z delom Fronte, ali pa celo organov oblasti, posebno še zaradi tega, ker je bila brez vsake politične vsebine, ni mogla imeti kontinuitete in pravega sistema v delu.

Ker člani pa tudi odborniki organizacije ZB vse premalo poznajo konkretne naloge organizacije, se dogaja v nekaterih okrajih, da predsedniki Zvez, ki so odgovorni za nek določen upravni resor v LO, vnašajo v vsebino dela Zveze celo probleme tega resorja.

Zato je ostalo mnogo nerešenih vprašanj in nalog, katere niso neposredno stvar samo organizacije Zveze borcev, pač pa organov oblasti in vseh drugih organizacij, za katere pa je Zveza borcev moralno odgovorna, da so pravilno in pravočasno rešene. Tako najdemo v partizanskih, hribovskih predelih še dosti neobnovljenih domačij partizanskih družin, porušenih ali požganih v NOB. Tudi število nerešenih vprašanj invalidnin, katere po zakonu pripadajo invalidom, vdovam in otrokom padlih borcev presega pri nas celo nekaj tisoč in to največkrat zaradi birokratskega in ponekod brezdušnega odnosa do ljudi, ki jim je ta invalidnina nujno potrebna. Dalje so primeri pri invalidskih vprašanjih, da se pri določevanju davčne osnove, od katere je odvisna cela ali polovična invalidnina, sploh ne upošteva socialno stanje teh ljudi in da tako upravičenci na celo invalidnino, včasih zaradi nekaj dinarjev više odmerjene davčne osnove, prejmejo samo polovično invalidnino, zato pa jim morajo potem dodeljevati še socialno podporo. Tudi razdelitev bremen obveznih dajatev, davkov in delitev na-

kaznic za zagotovljeno preskrbo, je včasih — posebno v hribovskih vaseh — zelo nepravilna.

Če bi organizacija Zveze borcev okraja Maribor-okolica in pa krajevna organizacija vasi Planica na Pohorju, ki še vedno ni obnovljena, kljub temu, da je bilo v te svrhe dano dovolj materialnih in finančnih sredstev, obravnavala na svojih sejah in sestankih, namesto nalog, ki večkrat niso stvar naše organizacije, vprašanje obnove in ga z vso doslednostjo reševala, potem bi bila Planica že zdavnaj obnovljena, obenem pa bi se organizacija številčno in organizacijsko okrepila. Taka okrepljena organizacija bi bila sposobna tudi politično vzgajati ljudstvo in ga pripravljati za naloge, ki jih terja od nas vseh obramba domovine. To načelo velja tudi skoraj za ves okraj Črnomelj, kjer so našli material za zidanje novih hiš celo za one, ki jim ni nič pogorelo, niti niso kako drugače oškodovani v NOB. Za približno 70 družin pa se niso dovolj zanimali in tudi niso našli potrebnega materiala, da bi v celoti obnovili svoje domačije, ki so v NOB pogorele. Tudi v okraju Radovljica, kjer precej papirnato rešujejo naloge, je član Okrajnega odbora Zveze borcev, nosilec spomenice 1941, ki si niti sam niti s pomočjo in avtoriteto okrajne Zveze ni uspel nabaviti najpotrebnejšega materiala, tako da mu že začeta obnova porušene domačije propada, na drugi strani pa eden kot drugi dopuščajo, da se material, ki je na razpolago, nepravilno razdeljuje. Zaradi malomarnosti tudi zavlačujejo določitev invalidnine materi štirih padlih sinov iz Jesenic, ki jo še danes ne prejema; z neznanih razlogov ne rešijo vprašanja zagotovljene preskrbe 55-letni vdovi po padlem borcu brez zemlje in zaposlitve v Kočevju, odlašajo z ureditvijo mladinskega doma v Kojskem, okraj Gorica. Tako ostaja nerešenih še več perečih vprašanj, za katere borci upravičeno pričakujejo, da jim jih bo pomagala reševati organizacija. Vsa ta vprašanja pa naše organizacije često niti dovolj ne poznajo, ker nimajo živega stika z ljudmi, zato jih tudi ne rešujejo.

Kakšna naj bo vsebina dela organizacije Zveze borcev in kakšni naj bodo odnosi, oziroma sodelovanje z Osvobodilno fronto in ljudsko oblastjo? Zveza borcev ima danes dovolj jasno nakazano najvažnejšo nalogo, za katere uspešno izvedbo je odgovorna vsemu delovnemu ljudstvu. To je jačanje obrambne sposobnosti naše države, dviganje patriotske zavesti naših državljanov za obrambo neodvisnosti, mirne socialistične graditve, s čemer bo prispevala tudi največji delež k obrambi miru v svetu. Ta naloga je tako široka, pestra in raznolika kot so različne razmere v posameznih krajih in okrajih, tako da je za njeno izvedbo potrebna politično in organizacijsko močna organizacija, da bo znala poleg svojih članov

vključiti v to delo vse različne politične in strokovne organizacije in tudi vsa tehnična in materialna sredstva. Za uspešno delo na tem področju je treba vedno iskati nove oblike dela, ki bodo splošni izvenarmadni vzgoji ljudstva dale dovolj konkretnih, praktičnih in zanimivih oblik in prijemov ter tako privedle od dosedanjega suhega razpravljanja in političnega objasnjevanja te naloge do konkretnega dela. S to nalogo pa je povezovati vse ostale tekoče naloge organizacije bodisi zgodovinskega, socialno-ekonomskega ali pa kulturno-prosvetnega značaja ter tako težiti za tem, da se v program vzgoje delovnih ljudi vnese elemente izvenarmadne vzgoje.

Pri sodelovanju z Osvobodilno fronto, naj se razčisti odnos do organizacije ZB, ki je samostojna in ima svoje posebne naloge. Zveza naj tako pomaga frontni organizaciji aktivizirati članstvo pri frontnih nalogah. Fronta in Zveza borcev naj sodelujeta pri izvenarmadni vzgoji ljudstva, organizirata naj razna predavanja in pripovedovanja iz NOB itd.

Tudi sodelovanje z ljudsko oblastjo naj se odraža v tem, da člani organizacije ZB, namesto, da praktično izvršujejo naloge oblasti, tolmačijo ljudstvu politični pomen uredb in zakonov, posebno široko pa sodelujejo v zborih volivcev, svetih državljanov potrošniških svetih itd., kakor tudi v samem delu izvršnih odborov, kjer naj organizacija sodeluje predvsem pri odpravljanju napak, slabosti in nepravilnosti organov oblasti do partizanskih krajev, družin in borcev.

Poleg vsebine dela organizacije, v kateri je potrebno napraviti temeljit preokret, je zelo važno vprašanje voljenih organov organizacije, ki dosedaj često ne predstavljajo skupnega vodstva Zveze. Vzrokov za to je več. Osnovni pa je v tem, da so v odborih, posebno osnovnih organizacij preobremenjeni ljudje z nešteto drugih funkcij in drobnih konkretnih nalog in tako zaradi tega ne posvečajo dovolj skrbi organizaciji in njenim nalogam. Zato je osnovno vprašanje izboljšati sestav odborov, s tem, da se pritegnejo taki ljudje, ki se bodo lahko posvetili, delu v organizaciji. Treba je najti sposobne in iznajdljive ljudi, ki bodo našli načinov za zbliževanje s športnimi organizacijami in enotami JA, in na ta način hitro izboljšali stanje v nekaterih dosedaj nedelovnih organizacijah.

Samo s pospešenim delom Zveze borcev kot samostojne organizacije, z vnašanjem revolucionarnosti in borbenih izkušenj v njeno delo bo lahko kos vsem velikim nalogam; priprave na kongres pa bodo nova manifestacija naše politične enotnosti in opomin vsem sovražnikom, da za našo Armado stoji organizirano ljudstvo, pripravljeno in sposobno ne samo braniti, ampak tudi ubraniti našo socialistično domovino.

Bojan Kardelj:

OB PODALJŠANJU

PETLETNEGA PLANA

Zadnje dni decembra je bilo v Beogradu zasedanje ljudske skupščine. Naloga tega zasedanja je bila kritično pregledati delo v letu 1950 in na osnovi te analize določiti nove gospodarske naloge za leto 1951.

Na zasedanju je tov. Boris Kidrič, predsednik Zvezne planske komisije, navedel uspehe in težave pri izpolnjevanju petletnega plana in obrazložil potrebo, da podaljšamo petletni plan za eno leto. Ta predlog je Ljudska skupščina odobrila, kar pomeni gotovo najvažnejši sklep tega zasedanja.

Predvsem je treba poudariti, da tu ne gre za podaljšanje petletnega plana v celoti. Saj vemo, da smo petletni plan v nekaterih panogah kot n. pr. v železniškem prometu že izpolnili, da imamo cel kup podjetij in poedincev, ki delajo že za leto 1952. in celo 1953. leto in da imamo vse pogoje, da v večini gospodarskih panog petletni plan tudi ob roku izpolnimo. Gre torej za podaljšanje petletnega plana za leto dni tam, kjer nam dosednji rezultati kažejo, da ga v petih letih ne bomo izpolnili, oziroma, kjer ga iz objektivnih razlogov ne moremo izpolniti.

Kje torej zaostajamo in zakaj? Mar smo res imeli prevelike oči, ko smo leta 1947 sprejemali petletni plan? Mar so bile naloge, ki smo si jih zadali v našem petletnem planu, res megalomanske in so prekašale naše sposobnosti, kot nam hočejo vtepsti zdaj v glavo informbirojevski obrekovalci ter nam tako ubiti našo železno voljo in socialistično zavest?

Tov. Kidrič je v svojem referatu, ki ga je imel na zasedanju Ljudske skupščine, rekel v zvezi s podaljšanjem petletnega plana:

»Naši sovražniki nas lahko zaradi tega enoletnega podaljšanja obrekujejo, kolikor le hočejo. To jim lahko mirno prepustimo. Okoliščina, da v tako težkih razmerah gospodarske blokade in tako sušnega leta, kakor je bilo to, napetega mednarodnega položaja itd., odlagamo to velikansko nalogo samo za eno leto, prav gotovo dokazuje, da je linija našega vodstva in naše države popolnoma pravilna, da je naše gospodarstvo pokazalo velikansko življenjsko silo, da se nismo prav v ničemer bistveno zaleteli in da so smotri, ki si jih je pod vodstvom naše Partije in tovariša Tita zastavila naša država, dosegljivi.«

Rezultati, ki smo jih do zdaj dosegli, nam potrjujejo pravilnost in realnost naših planov. Dokazujejo nam, da izpolnjujemo in celo presegamo naloge, ki smo si jih postavili v petletnem planu, povsod tam, kjer je to odvisno le od naših lastnih sil, od naše pridnosti in delovne zavesti, da pa

jih ne izpolnjujemo tam, kjer je to izven naših moči, tam kjer so nastopili momenti, na katere leta 1947, ko smo petletni plan sprejemali, nismo mogli računati.

Lani smo izpolnili petletni plan industrijske in rudarske proizvodnje 86 odstotno, vendar pa bi ga lahko, če ne bi nastopila izredna suša in s to v zvezi težave z izvozom in uvozom, izpolnili z ozirom na razpoložljive zmogljivosti 95 odstotno. Zmogljivost naše industrijske in rudarske proizvodnje se je torej že močno približala smotru, ki je postavljen v petletnem planu, saj nam manjka le še 5 odstotkov, kar pa ne bo težko doseči v letošnjem letu. Pač pa nam ni uspelo te zmogljivosti — v glavnem zaradi pomanjkanja strojev in surovin — sto odstotno izkoristiti in s tem doseči tudi tak obseg proizvodnje in proizvesti tiste proizvode, ki so v petletnem planu določeni. To se je opazilo zlasti v elektrogospodarstvu, črni metalurgiji, težki kemični industriji, industriji papirja in prehranbeni industriji.

Za nalogami, ki jih postavlja petletni plan, zaostaja tudi kmetijska proizvodnja. Izjemo tvorijo le posamezni sektorji v kmetijstvu kakor n. pr. konjereja, živinoreja in vinogradništvo. Kmetijska proizvodnja pa zaostaja v glavnem zato, ker ne dobiva po planu predvidenih strojev, orodja in umetnih gnojil, kar je spet posledica zaostajanja črne metalurgije in težke kemične idustrije. Pač pa smo dosegli pomemben uspeh v kmetijstvu s tem, da smo povečali socialistični sektor, ki obsega zdaj 27 odstotkov površin in 30 odstotkov vse kmetijske proizvodnje. Vendar pa je tudi tu še nizka storilnost dela in bi socialistični sektor ob boljši organizaciji dela — kljub pomanjkanju strojev in gnojil — lahko dajal več proizvodov kot pa jih v resnici daje. Leto 1950, ki je bilo izredno sušno, pa je znižalo kmetijsko proizvodnjo lani pod povprečje, tako da je izpolnitev petletnega plana do konca leta 1951 v kmetijski proizvodnji nemogoča.

Od 278 milijard dinarjev investicij, ki jih določa petletni plan, smo po obsegu realizirali 224 milijard ali 82 odstotkov. Ostalih 54 milijard lahko brez večjih težav realiziramo, če obdržimo naš povprečni tempo investicijske graditve.

V celoti vzeto torej, lahko pravočasno izpolnimo proizvodnjo investicije po obsegu, kot to določa petletni plan. Pa vendar podaljšujemo petletni plan za eno leto. Zakaj?

Rekli smo, da lahko izpolnimo plan po obsegu vzeto v celoti. Toda čeprav izpolnjujemo plan po obsegu, s tem še ni rečeno, da ga izpolnjujemo enako tudi po posameznih proizvodih in zastav-

ljenih konkretnih nalogah. Nekaj takih konkretnih nalog, ki jih določa petletni plan, nismo mogli in jih do konca letošnjega leta tudi ne bomo mogli izpolniti. Med tem pa smo druge izpolnili že leta 1950 oziroma jih bomo do konca leta 1951 izpolnili in celo presegli. Tako n. pr. zaostajamo v črni metalurgiji, proizvodnji nafte in aluminija, proizvodnji kmetijskih strojev, lokomotiv in vagonov, umetnega gnojila in nekaterih proizvodov živilske industrije. Na drugi strani pa bomo do konca leta 1951 v celoti izpolnili in celo presegli s petletnim planom planirano proizvodnjo v elektroindustriji, industriji usnja in obutve, v predelovanju nafte, v proizvodnji svinca, barvni metalurgiji, v proizvodnji papirnih kotlov, rudniških naprav, volnenih tkanin, sladkorja, piva itd.

Po drugi strani pa vemo, da smo morali že v začetku leta 1950 nekoliko revidirati naš petletni plan. Da smo takrat vključili v petletni plan naloge, ki v začetku niso bile predvidene (vojna industrija), da pa smo nekatere naloge, ki so bile predvidene že v začetku, odložili, odnosno, da smo zavrli tempo proizvodnje nekaterih, v planu predvidenih predmetov.

Vidimo torej, da na eni strani zaostajamo v izpolnjevanju posameznih obveznih nalog petletnega plana, da pa na drugi strani vključujemo v plan naloge, ki v njem sploh niso bile predvidene in da smo prisiljeni prav zaradi zaostajanja posameznih nalog, ki jih petletni plan določa, podaljšati plan za leto dni.

Že v začetku smo rekli, da moramo iskati vzroke k temu ukrepu.

Dogodki zadnjih treh let, predvsem pa zadnjega leta, so močno vplivali na naše gospodarstvo in nam povzročili težave, ki jih nismo pričakovali. In prav tu tiče vzroki, ki so nas prisilili k podaljšanju petletnega plana.

Predvsem je tu lanskoletna suša, ki je močno prizadela naše kmetijstvo in s tem vse naše gospodarstvo. Suša, ki v Sloveniji ni prišla tako do izraza, je bila v drugih republikah — zlasti v Bosni, Srbiji in Makedoniji — porazna. Zaradi suše smo izpolnili letni plan v kmetijski proizvodnji s komaj 60,8 odstotka, kar pomeni, da je bila kmetijska proizvodnja v letu 1950 za 38,8 odstotka manjša kot v letu 1949, ko tudi ni bila najboljša. (V Sloveniji je bila kmetijska proizvodnja v letu 1950 le za 10 odstotkov nižja ko v letu 1949.)

Najslabše je bilo v proizvodnji industrijskih rastlin, kjer nismo proizvedli niti 50 odstotkov po planu za leto 1950 predvidenih količin. Taka nizka proizvodnja v kmetijstvu, ki jo je povzročila suša, je imela vsekakor odločilen vpliv na našo preskrbo, zlasti pa na našo predelovalno industrijo in naš izvoz ter s tem tudi na naš uvoz.

Tako velik izpad v kmetijski proizvodnji je vplival na prehrano delovnih ljudi in s tem na njihovo življenjsko raven. Oškodovana je bila predelovalna industrija, ki ni dobila niti polovico za proizvodnjo potrebnih surovin, oškodovane pa so bile tudi ostale industrije, gradbeništvo in gozdarstvo, ki niso mogle, zaradi tako zmanjšane živilskega fonda, vključiti potrebne nove delovne sile. Zaradi zmanjšanja kmetijske proizvodnje pa tudi nismo mogli realizirati izvoznega plana, kar pomeni, da tudi nismo mogli izvoziti tistih stvari, ki smo jih imeli v planu. Naše tovarne so zato ostale brez strojev in surovin, rudniki pa brez potrebnih naprav. S tem pa je ostala njihova zmogljivost neizrabljena in zato tudi nismo mogli izdelati vseh po planu predvidenih predmetov. Pa ne samo, da je bil naš uvoz v celoti zaradi suše manjši; spremenila se je tudi njegova struktura. Zaradi težke prehranbene situacije, ki jo je povzročila suša, smo prisiljeni trenutno odpovedati se precejšnjemu številu za naše tovarne in rudnike prepotrebnim strojem, surovinam in napravam in uvažati na mesto teh prehranbene proizvode. Ta okolnost — suša — pa bo vplivala na strukturo našega uvoza tudi še v tem letu in bo pri tem prizadeta predvsem naša industrija in kapitalna izgradnja. Suša je bila in bo tudi še v letošnjem letu eden objektivnih faktorjev, ki so vplivali na naš petletni plan, in katerega kljub naši najboljši volji leta 1947, ko smo sprejemali petletni plan, nismo mogli predvideti.

Drug važen vzrok, zaradi katerega smo bili prisiljeni podaljšati petletni plan, je vsekakor gospodarska blokada s strani informbirojevskih držav, katere posledice se še vedno vlečejo za nami. Ko smo sestavljali petletni plan, smo računali z obljubljenimi pomočjo v obliki investicijskih kreditov s strani SZ in drugih, takojimenovanih držav ljudske demokracije. Od njih bi morali dobiti za okrog 400 milijonov dolarjev ali 200 milijard deviznih dinarjev kreditov. Namesto kreditov in pomoči je prišla gospodarska blokada. Zato je prišlo odpovedi investicijskih pogodb in blokade s strani teh držav, smo si morali iskati nova tržišča za naš izvoz kakor tudi uvoz. Poiskati smo si morali nove kupce, si tako ustvariti devize in šele potem smo lahko mislili na uvoz. Seveda je za to potrebna precej dolga doba, zlasti še, ker take naprave niso nikjer že gotove, temveč jih izdelajo po naročilu. Pa ne samo to. Preurediti smo morali že zgrajene tovarne, ki so nam bile projektirane in zgrajene z ozirom na naprave, ki smo jih naročili v SZ in drugih vzhodnih državah ter jih prilagoditi napravam, ki jih zdaj kupujemo na zahodu. Zaradi teh sprememb, do katerih je prišlo proti naši volji, — toda na našo srečo po eni strani — je bila prizadeta predvsem naša osnovna in-

dustrija in rudarstvo. Stroji in naprave, ki so bili naročeni v vzhodnih državah, in tudi že plačani, niso prišli, novozgrajeni objekti pa so ostali prazni ali pa vsaj nezadostno opremljeni tako, da se njihova zmogljivost ne da popolnoma izkoristiti. Kot primer naj navedemo samo našo veliko električno centralo Moste pri Žirovnici, za katero smo naročili v Avstriji in tudi že plačali, vse naprave, vendar pa so sovjetske zasedbene oblasti preprečile njih dobavo. Te naprave so zdaj, sicer z zakasnitvijo, vendar pa kljub temu gotove in smo jih izdelali sami v naših novih tovarnah — Litostroj, »Franc Leskovšek« v Mariboru in tovarni »Rade Končar« v Zagrebu. To pa je tudi dobra stran informbirojevske gospodarske blokade. Pričeli smo proizvajati stvari, ki jih sploh nismo imeli v planu in na katere se sploh nismo upali misliti.

»Vendar pa lahko odkrito rečem,« je rekel tovariš Tito v svojem govoru, ki ga je imel, ko je sprejel 11. t. m. železničarje, »da je ta primer s SZ (in drugimi vzhodnimi državami — ne glede na to, da nam je prizadejal velikansko gmotno škodo — pomenil tudi velikansko vzpodbudo za naše ljudi, da se s svojimi lastnimi možnostmi dokopljejo do načinov kako obvladati težave... Težave, ki so nastale, ki pa so bile objektivne narave, so prisilile naše delavce in vse naše delovne ljudi, da so iskali načine in možnosti v naši lastni državi, s katerimi bi te težave premagali.«

Z nabavo strojev in naprav, ki so potrebne naši težki industriji, pa so težave tudi v tem, ker jih tisti, ki jih imajo, ne prodajajo radi. Dobro se zavedajo, da si s tem, ko prodajajo industrijsko nerazviti državi industrijske naprave, ustvarijo novega tekmeča na svetovnem tržišču, samega sebe pa obsojajo na gospodarsko hiranje.

Tretji važen moment, ki je vplival na izpolnjevanje planskih nalog pri nas v letu 1950, je napet mednarodni položaj. Ta je povzročil veliko povpraševanje prav po tistih strojih in surovinah, ki jih potrebujemo tudi mi za našo industrijo, kar je spet povzročilo velik porast cen na svetovnem trgu. Cene nekaterim surovinam so se dvignile za sto in več odstotkov, povprečno pa za 50 do 70 odstotkov. Seveda so se dvignile cene tudi predmetom, ki jih mi izvažamo; toda ne v taki meri kot cene tistim predmetom, ki jih uvažamo. To sorazmerje je v našo škodo, kar pomeni, da smo lahko uvozili mnogo manj, kot smo računali. (Cene predmetov, ki jih uvažamo, so se dvignile za 41 odstotkov bolj kot cene predmetov, ki jih izvažamo). V petletnem planu tudi niso bile predvidene zmogljivosti za obrambo države, ker smo imeli z državljani vzhodnega bloka pogodbe o prijateljstvu in medsebojni pomoči in obljubljene tudi dobave orožja — seveda proti

plačilu. Ko je prišlo do zloglasne informbirojevske resolucije in ko so za tem odpovedali te pogodbe, smo morali pričeti lastno vojno industrijo. Pristopili smo že koncem leta 1949 k reviziji petletnega plana in pričeli vlagati znatna sredstva za okrepitev obrambne sposobnosti države, da bi tako zaščitili njeno neodvisnost in s tem zagotovili graditev socializma v miru. Pri tem smo dosegli ogromne uspehe, saj se že lahko ponašamo z lastnimi avioni, tanki, topovi in drugim modernim orožjem ter opremo. Toda to je vplivalo na razvoj drugih panog in zavrlo izpolnjevanje nalog, ki so bile prvotno določene v planu. Največ je pri tem utrpela proizvodnja za široko potrošnjo. Toda mar smo mogli storiti drugače?

Mednarodni položaj, ki je postal zlasti napet v zadnjem letu, nam dovolj jasno govori, da moramo biti pripravljeni na vse. Ne oboružujemo se, da bi kogarkoli napadli, — socialistična država ne more imeti takih namenov — pač pa, da se bomo branili, če bo treba. Moderno oborožena armada, ki služi le obrambi naše domovine, pa nam s svoje strani omogoča, da v miru ustvarjamo sebi in svojim otrokom pogoje za izgradnjo take družbe, za katero smo se štiri leta borili v krvavi borbi in o kateri sanjajo milijoni in milijoni izkoriščanih in zatiranih delovnih ljudi v vsem svetu, tako v vzhodnih »socialističnih«, kot v zahodnih kapitalističnih državah.

To so torej vzroki za podaljšanje petletnega plana. Kot smo že uvodoma rekli, ne gre za podaljšanje v celoti, temveč le v posameznih panogah. Petletni plan bomo v petih letih dosegli po obsegu in investicijah, ne bomo ga pa povsod v asortimentu, t. j. po posameznih predmetih in izkoriščanju zmogljivosti naših proizvodnih podjetij. Temu pa nismo krivi mi, temveč objektivne težave, ki jih leta 1947 nismo predvidevali in napram katerim smo precej brez moči. Vendar pa nam že dosedANJI uspehi kažejo, da smo na pravi poti, in da smo sposobni zgraditi, kljub vsem oviram, socializem.

To so potrdili tudi naši delovni ljudje. V vseh kolektivih in organizacijah OF so na množičnih zborovanjih že govorili o teh stvareh in z razumevanjem sprejeli na znanje podaljšanje petletnega plana. To jim ni vzelo volje do dela. Ni jim bilo žal dosedanjih naporov. Nasprotno, prav to dejstvo je še podžgalo njihovo voljo, da čim prej izgrade socialistično domovino. Bili so ogorčeni prav nad tistimi, ki so nam te težave povzročili in skušajo zdaj naš položaj izkoristiti v svoj prid. Obljube delovnih kolektivov, da bodo kljub težavam izpolnili petletni plan ob roku, niso redke in govore o visoki zavesti naših delavcev, njihovem zaupanju v Ljudsko oblast in svojo Partijo. V resolucijah, ki so jih pošiljali maršalu Titu in CK KPJ, obljubljajo, da bodo izpolnili vse naloge,

ki stoje pred nami. V resoluciji, ki so jo poslali delavci Litostroja Ljudski skupščini FLRJ 30. decembra 1950 potem, ko so izpolnili svoj letni plan je rečeno:

»Delovni kolektiv Titovih zavodov — Litostroj se v celoti strinja ter pozdravlja sklep Ljudske skupščine FLRJ o podaljšanju petletnega plana na šest let. Globoko se zavedamo, kje je glavni vzrok, da moramo podaljšati izpolnjevanje petletke. Zaradi tega ob tej priliki ogorčeno protestiramo proti zločinskemu dejanju informbirojevskih držav, ki so nam v času največjega zaleta izgradnje industrije pri nas preprečile in onemogočile dobave industrijskih naprav... Ponovno obljublamo, da bomo dali vse od sebe, da bomo naše obveznosti do socialistične domovine častno izvršili, prav posebno pa še naloge, ki jih je delovni kolektiv Litostroja prevzel v zvezi z gradnjo tistih industrijskih naprav, ki nam s strani informbirojevskih držav niso bile dobavljene.«

In naloge, ki stoje pred nami z ozirom na opisano situacijo? Vse sile moramo vreči v izgradnjo naše osnovne industrije, da se bomo tako čim bolj postavili na lastne noge in se sčasoma osvobodili uvoza raznih strojev, katere bomo lahko izdelovali doma. To je naša osnovna naloga. Oddelčno moramo prenehati z dosedanja prakso, ko

smo gradili na vseh koncih in krajih, dokončali pa malokje. S tem seveda ni mišljeno dušenje samoiniciative, pač pa ne smemo dovoliti, da bi na račun neplanskih del, trpela planska dela. Razviti je treba varčevanje povsod in z vsako stvarjo. Varčevanje mora postati sistem našega dela. Da povečamo naš izvoz in si s tem zagotovimo potrebne stroje in surovine, je treba dvigniti storilnost dela in iskati nove oblike dela. Čim bolj je treba razviti lokalno proizvodnjo, ki je predvsem namenjena široki potrošnji in ki se naj pri tem oslanja v glavnem na lokalne vire surovin. Važna je vloga kmetov in zadružnikov. Kmetijsko proizvodnjo je treba dvigniti in dosledno izpolnjevati dolžnosti do države. Na ta način se bomo osvobodili uvoza prehranbenih predmetov in omogočili uvoz strojev, naši predelovalni industriji pa bomo dali dovolj surovin in ji s tem omogočili izpolnjevanje njenih planskih nalog. Ojačati pa moramo še naprej obrambno sposobnost naše države, kajti le tako si bomo zagotovili mir.

To so osnovne naloge, ki stoje danes pred nami. Tem se morajo podrediti vse ostale. Visoka zavest naših delovnih ljudi pa nam zagotavlja, da bomo te naloge tudi izpolnili.



NA RAPORT

JANEZ PEROVŠEK - PELKO

Večkrat me nadleguje razmišljanje, zakaj so nam posebno prvi partizanski časi tako pri srcu, da bi takoj obesili na klin vsa leta pred njimi in za njimi. Seveda ni prav, da bi razmišljal samo s čustvi. Stvar zahteva tudi teoretične obdelave. Takole mislim:

Brez discipline ni vojske! Daleč so še tisti časi, ko bomo ljudje lahko pozabili i na disciplino i na vojsko. A zakaj se ne bi že zdaj včasih malo zamislili v ta zlati vek, ki bo nekoč gotovo prišel. Takrat bo dobro delo tako zraslo z zavestjo ljudi, kakor se sedaj radi zalijemo s sladkim vincem. Politični komisarji in sekretarji bodo tako rekoč brez dela ali pa bodo dremali v penziji — nobenemu pa ne bo prišlo na misel, da bi postavili na dnevni red disciplino. Takemu bodo gotovo rekli, da je šel dvigat Noetovo barko, ali pa — kar se tudi lahko zgodi, da je še na nizki stopnji razvoja. Takrat niti držav ne bo več, kajti države imajo oblast nad proizvodnjo najbolj zoprnih stvari, ki jih ljudje težko prebavljajo. Posebno težko prebavljajo vojno, ker jih ob takih prilikah precej pomrje, kar nam je vsem znano. Rečeno pa je bilo pred dobrimi sto leti, da bo prišel čas, ko ne bo več držav. Jaz verujem v to. Saj veste, da mnogokrat ne zado- stuje zgolj razum, ampak je potrebna tudi vera. Čim več namreč veš, tem manj je verovanja, tem bolj trdna pa je vera. Ljudje bodo doživeli te pravičnejše čase, saj smo se borili za to nekoliko tudi mi partizani.

Partizani smo doživeli v prvih letih čudno stvar znotraj svoje družbe. Nobene države nismo priznavali nad seboj! Nosili smo sicer v svojih srcih in orožju, na shodih in v bojih nerazvito — novo državo, vendar smo bili tako silno polni sanj o bodočem, lepšem življenju, da ji ne bi mogli reči samo — država.

Večina izmed nas ni vedela, da bi Marx in Engels prav z veseljem kimala in odkrivala naše občutke, ko smo se z nezadovoljstvom poslavljali od partizanskih svoboščin in začeli sprejemati obveznosti in odnose, ki jih je terjala od nas pravkar ustvarjena — naša država. No, povedala bi nam prav gotovo tudi to, da je za sedaj nujno še enkrat z vso vztrajnostjo zavrteti državni kolovrat, da se bomo še bolj od srca nasmejali takrat, ko bomo tudi našega vrgli med staro šaro. A tovariša Marx in Engels nas nista obiskala zaradi tega vprašanja, drugi pa te stvari v naši edinici ni znal prav razložiti.

Štajerska je imela proti koncu vojne slabe zveze z Glavnim štabom, z Vrhovnim pa še celo. In vendar smo dobili povelje, ki je stare borce precej razburjalo. Morali bi začeti vikati vsakega nadrejenega in po sprejetih navodilih odgovarjati »razumem«.

»Spet gremo na staro!« smo govorili. Jaz sem si moral prav dolgo ubijati v glavo, da moram ob prvi priliki zadostiti povelju v celoti in preizkusiti svojo vojaško strumnost. Dozdevalo se mi je, da bo pred komisarjem Matevžem Hacetom ta stvar najbrž zelo nerodno izpadla, medtem ko bo pred komandantom Skalo menda kar šlo.

Izkazal sem se lahko že čez dva dni.

Vrteli smo se po Graški gori. Snega je bilo za nekaj prstov. Spreminjali smo bivališče skoraj vsak drugi dan. Tako smo tistega večera spet stali v koloni in čakali na premik. Prezebali smo, cepetali z nogami in začeli mrmrati. Pihala je partizanska priležnica burja, zahajala z ledenimi rokami pod obleko in nas vse prebožala.

In ko je bilo nezadovoljstvo na vrhuncu, smo dobili povelje, da se vrnimo v koče. Pripadal sem družbi, ki so ji rekli »odseki« ali po domače — štabne podgane. Polegli smo in zaspali ne več kot za pol ure, kar nas je povelje dvignilo vnovič v kolono. Spet smo cepetali v snegu in čakali na odhod.

»Le kaj ugibajo toliko časa?«

»Na gorkem so, pa se jim nikamor ne mudi!«

Sam ne vem, kaj je tisti večer mešalo štrene našemu štabu. Najbrž je bil nesporazum okoli vprašanja, kam bi se premaknili.

Vnovič je prišlo povelje, naj se vrnemo v koče. Šef personalnega oddelka je napovedal z dvignjeno roko:

»V tretjič gre rado!«

»Olje sveto,« je zarobantil obveščevalni, »ne bom šel več prezebat v vrsto!«

»Jaz pa sploh ne bom več vstal, pa če me pridejo dvigati z žerjavom!« sem se zarekel tudi jaz.

Po kočah smo našli nekaj lojenk, napravljenih iz repe, da smo lahko poiskali suha tla in polegli. Nadlegoval nas je občutek, da bomo morali spet vstati, ko bomo najlepše zadremali. Kočo je napolnila tišina, samo na dveh mestih jo je trgalo smrčanje. In ko smo se najbolj prijetno zibali v spancu, nas je prebudil sunkoviti kurirjev poziv:

»Sprema za pokret!«

»Beži k hudiču!«

»Ne gremo nikamor!«

»Ne boš nas vlekel!«

Vsak je odbrenkal razjarjene parole, ki si jih je pripravil, še preden je zaspal. Tako so odseki odbili pokorščino in spali naprej. Med tem se je kolona formirala in odšla. Morali so biti že kakšen kilometer iz vasi, ko so le uvideli, da nas ne bo, in so spet poslali kurirja.

»Kolona je odšla!«

»O, mizerija!« je vzkliknil nekdo. Pobrali smo šila in kopita ter odšli kar se da naglo za kolono. Ko smo jo dohiteli, je prišlo do nas hladno vprašanje:

»A so odseki priključili?«

»Odseki so priključili!« so še dolgo šepetali v vrsti proti čelu kolone. Nenadoma se je ljudski telefon zopet vznemiril v protitoku in prinesel povelje:

»Vsi šefi odsekov takoj po prihodu na raport!«

»Na raport!« mi je kanilo v glavo. »In vsi šefi odsekov! Lahko bom pokazal svojo strumnost.« Nismo pa vedeli, da je tudi štab izkoristil dobro priliko, da zadnje povelje o novih vojaških odnosih preizkusi v življenju. Pred menoj je živo zamigljaval prizor, kako stojimo pred visokim grobovnikom šefi odsekov — sami mojstri komedij in veselja.

Tu je tovariš Nace iz Ribnice, šef obveščevalne; širok, trebušast, čokat, s prebrisanimi očmi, ki znajo brskati na daljave: Pred vojno je služboval v Srbiji, kjer je pridno nabiral smešnice in domislice, ki jih je znal zabeliti z ribniškimi ocvirki ter nam jih drobiti na dolgih pohodih po Pohorju. Kot šef propagande sem vzdrževal z njim najožje stike. Njegovi obveščevalci so raznašali propagandni material, obenem pa nabirali drobne novice, ki so nam prišle prav za časopisje. Poleg tega so poglobljale najine prijateljske zveze tudi čutare z žganjem ali vinom in še kaj drugega. Za povračilo sem ob njegovem pripovedovanju najbolj vdano pokal od smeha, včasih pa sem sestavil kakšno žaljivo pismo za Steindla v Mariboru, pri čemer je našel Nace silno zadoščenje.

Tu je tovariš Lado, šef personale, poročnik, s črnokodrasto glavo. Čop mu pada na čelo, nos razširjen kot pri iskrem konju, v stasu gibčen, pri hoji podoben balerini. Precej otročji, kar bi rad prekril od časa do časa s pretirano resnostjo.

Tu je šef zveze, vodja našega pevskega kvarteta, lepoteč s polno kondicijo, zapleten na vse strani. Rad pomežikuje, zavzema prvi prostor na pečeh, ljubi pritajeno in zasanjano petje.

Tu je šef intendature, štabni norček, zariplega obraza in pijanih oči še takrat, ko je čisto trezen. Izvaja glavne vloge v vseh improviziranih

skečih. Najraje igra topničarja na kakšnem bukovem deblu. Poje prvi tenor. Resnih besed toliko kot kroglic v črni skrinjici.

»Na raport!« Ta poziv me je prevzel z vražjim veseljem. Začel sem sam zase prepevati. Vsiljeval se mi je napev ruske Letalske. In že sem pomislil, da bi med potjo zložil pesmico. Začel sem jo kovati, in ko smo prišli na cilj, je bila že za uporabo. Še preden so se drugi pošteno razmestili po hišah, je bila pesem razmnožena in razdeljena med odseke na koščkih papirja. Besedilo se je glasilo:

Zaspali smo, ker ljubimo tišino.

Brez nas kolona šla je v temno noč.

Pozabili smo še na disciplino,

zdaj štab nas kliče. Pojdimo pojoč

na raport!

Na raport!

Na raport!

Odseki, le v vrsto vsi!

In strumno

In ravno

kot sveča obstojmo,

pa kar se zgodi!

(Po napevu ruske Letalske: Vse više i više i više...)

Pesem je bila odsekom všeč. Prepevali smo jo že na ves glas, ko je prišel kurir javit:

»Na raport naj pride samo šef propagande, drugim ni treba!«

Utihnili smo. Pesem je kot muha trenutnica izgubila življenje. Odšel sem na raport brez veše družbe. Med potjo sem samo še sklenil, da bom stal pred komandantom po vseh pravilih in resno; navsezadnje vojska ni cirkus. Toliko krivega se nisem čutil, da bi lahko komandanta skesano poslušal. Opravičevanje pa ni prišlo v poštev.

V štab sem stopil pogumno ter pozdravil tako strumno, da je Matevž začudeno dvignil težko glavo iznad papirjev. Komandant Skala, ki je koračil po sobi, je tedaj obstal ter me molče premeril.

»Tovariš komandant, klicali ste me na raport!«

Pokazal je na listek, ki je ležal na mizi:

»Pelko, a si onole ti napisal?«

»Da, tovariš komandant!«

Vprašanje in odgovor sta bila pravzaprav odveč, ker je bilo vsem jasno, da izvira stvar od mene. Ugotovil sem, da je kolportaža zelo hitro delovala.

Skala ima visoko postavo kot zanalašč za raporte in dajanje ukorov. Že itak sem bolj med nizkimi kot srednjimi ljudmi, pred Skalo pa sem bil zares majhen. Nekateri svoje postave in sploh telesa ne znajo izkoristiti. Skala je znal.



Narodni heroj podpolkovnik Mirko Bračić (z brzostrelko na kolenih), prvi komandant XIV. divizije v razgovoru s svojim načelnikom štaba Miletom Kilibardo. — Nekaj dni pred napadom na Štampetov most oktobra 1944

Za primer povem, da sem srečal v Zagrebu na tramvaju mogočnega dedca svojih stodvajsetih kil, s težko konjsko glavo. Odmaknili smo se mu na levo in desno, gospod pa se je prislonil na preozki sedež in pomežiknil v sonce. Zdajci smo opazili, kako je začel z užitkom vleči sapo in se pripravljati, da bo kihnil. Gospod je bil že čisto kot bomba pred eksplozijo in tedaj se je oglasilo skromno in nežno, kakor da bi kihnila pravkar rojena miška:

»Frc! Frc!«

No, tak Skala ni bil. Če je on kihnil, je tako stvar opravil pošteno, in če je koga poklical na raport, ni bilo ravno prijetno. Njegovo strogost je stopnjeval upadel obraz, globoko razoran z gubami težkega življenja; sive oči, ki so znale pronicati, nizek glas, počasno in premišljeno izbiranje besed, stalna nagnjenost k resnobi, ki je z eno nogo kar naprej tičala v slabi volji.

»Ali se zavedaš, Pelko,« je povzel komandant, »kaj si napravil s takole pesmico?«

Molk.

»Ti bi moral po svoji funkciji disciplino utrjevati, pa jo razdiraš! Čisto premišljeno izrabljaš svojo besedo, samo da bi bila anarhija večja. Povem ti, da tega ne bom dopuščal.«

Molk.

»Bil si komisar brigade in dobro veš, kaj se sme in kaj se ne sme. Mene zanima, kako bi ti vozil s svojo brigado, če bi ti nekdo takole rušil disciplino?«

Molk.

V začetku sem mislil, da imajo odmori namen, da bi še bolj podčrtali izgovorjene besede in ne razkrajali, kasneje pa sem videl, da komandant to navado obenem dobro izkorišča za zbiranje misli pri nadaljevanju govora.

»S takim delom namerno podiraš avtoriteto štaba in tebi ne bi bilo treba tega praviti...«

Beseda je postajala vse trša in vojaško mrzla. Stvar je trajala že pol ure. Matevž je vedno pogostejše pogledaval iznad papirjev. Menda mu je začel raport presedati. Namignil je Skali, naj neha, midva pa sva prišla šele v pravo psihozo, ki se na raportu zahteva. Zato je Matevž moral potrpeti še nekaj minut. Nenadoma mi je pomignil in rekel Skali:

»Skala, bo že zadosti! Prisedi, Pelko, bomo pili!« Natočil je kozarce, Skala pa je še enkrat nabral obraz v resne gube, potem pa prisedel, kakor da bi se otresel neljubega posla.

»Pelko, pevce pa muzikante moraš poiskati! Kmalu bomo šli na Koroško!« je resno naročal Matevž.

S Skalo sva kadila, Matevž pa je točil mošt kar se da po domače. In ko je bil liter čisto prazen, je bil tudi raport dokončno zaključen.



Ofenziva

KLJUSOV JOŽA

Avgust leta 1942. Po vsej Gorenjski so Nemci začeli z veliko ofenzivo. Na deset tisoče z vsem modernim orožjem oboroženih nemških krvolokov, z domačimi izdajalci v uniformah vermanov je skušalo uničiti gorenjskega partizana. Ves njihov uspeh je bil ta, da so še bolj ojekleneli naši borci, da se je še bolj poglobilo tovarštvo teh prvih pionirjev za svobodo naroda. Takrat, ko je bil blazni Hitler na vrhuncu zmagoslavja, ki ga je doživljal njegov morilski pohod, je slovenski partizan v najtežjih okoliščinah izvojeval največjo zmago. Niso ga mogli streti, nasprotno pa so vrste borcev začele rasti. Dokaz kako močno zavest in čut odgovornosti do svojega naroda, so imeli partizani in kakšno tovarštvo je bilo med njimi, naj povedo te vrstice, ki so jim bili priča vrhovi in široke hoste okoli Blegoša.

Ob treh po polnoči se je začelo daniti. Snopi svetlečih raket, ki so obstreljevali strmine in plazišča, so prenehali metati svojo izdajalsko luč in regljanje strojnic postavljenih v visoka gnezda, je za hip potihnilo. Za Žirovskim vrhom je vstal prvi nadih zarje in mesec je začel bledeti.

Dvajset mož, okoli in okoli obdanih z neprodinimi obroči nemških zased, je ležalo za nizkim grebenom, sredi strmo viseče senožeti. Na smrt utrjeni, razprskani in strgani, so vso noč prebijali sovražne vrste, ki so jih oklepale in se zoževale vedno bolj. Ko so se gledali v nastajajočem dnevu, se jim je zdelo, kot da se niso videli še nikoli. Le oči so ostale še vedno iste. Drzne, ognjene, nikdar omahujoče. Komisar Kostja je tiho spregovoril:

»Tovariši! Ni časa, da bi se dolgo posvetovali in iskali možnosti, da se skupno prebijemo. Poizkusili smo vse, a ni nam uspelo. Edino eno nam še preostane. Da se prebijemo in izvlečemo po dva, trije in se spet zberemo jutri zvečer na starem zbornem mestu. Tam bomo čakali še en dan, če bi kdo slučajno ne mogel priti pravočasno. Geslo za noč naj bo: Smrt — Svoboda. Želim, da se spet sestanemo vsi, kar nas je tukaj, če bi pa usoda hotela drugače, tedaj tovariši, pokazite, da smo gorenjski partizani. Sedaj pojdemo!«

Glas se mu je rahlo tresel, ko je tiho govoril te besede, ki so izražale vso odločnost borca, da ukane premočnega sovražnika. Kakor sonce, so se zgubili v mrak...

Ivan in Boštjan sta krenila k strmi grapi hudournika. Med gosto poraščenim grmovjem, ki je obdajalo ta divji potok, sta po vodi zabredla na-

vzdol. Mrzla voda jima je preko kolen pljuskala po nogah, a nista čutila ne hladu, ne ostrega kamenja, ki ju je bodlo v boste noge. Čevlje sta nosila privezane za pas, da bi čim tiše hodila. S puškama pripravljena na strel, sta v nastajajočem jutru skušala najti skrito pot. Brez besed sta se premikala naprej z eno samo mislijo, ki si jo nista zaupala, a sta jo čutila obadva.

Morda se jim posreči, da po vodi uideta iz pasti. Če ni ob strugi zasede, potem bosta rešena še danes in to upanje jima je dajalo moči.

V bregu nad njima je zašumelo. Pritrkljal se je kamen in pljusknil v vodo. Zazdelo se jima je, da čujeta stopinjo. Le kdo bi hodil po tej prepadni strmini? Morda srnjak? Zavila sta v ostrem loku po strugi. V majhnih slapovih je padal hudournik nizdol in šum vode je glušil vse zvoke v okolici. Vendar je njuno vajeno uho čulo nerazločne glasove nekje pod njima, nato pa je kratko jeknil pločevinasti zvok, kot da bi udaril s kovinastim predmetom ob kamen. Dobro sta poznala ta glas in zdaj sta vedela, da po vodi ne smeta nikamor dalje. Tam je bila zaseda. Obstala sta in se ozirala v katero stran grape bi krenila. Hoja nad njima se je oddaljevala in kakih dvajset metrov daleč je ostro kriknil nemški vojak: »Halt!«

Zadrdrala je brzostrelka in čula sta tek. Po strmini se je udril plaz kamenja in nekdo nad njima je bolešno jeknil. Planila sta v nasprotno stran, hoteč doseči drugo grapo, a Ivanova roka je krčevito zagrabila Boštjana za rame. Boštjan je vstal in pogledal v jarek pod njima. V zelenem dnu je ležalo 6 nemških vojakov. Njihove obleke se v polmraku niso ločile od zelenja okoli njih. Gledali so v smer, koder so padli streli in tako niso videli Ivana in Boštjana, ki sta bila v bregu nad njimi. Šum vode je zadušil pokanje vej ko sta planila navzgor.

Kjer sta bila, sta tiho sedla v bregu za redko grmičevje, puško sta dela poleg sebe, vedno pripravljena za strel. Zadrževala sta dih in nepremično opazovala zasedo.

Ivanu se je neprestano usiljevala misel, da ju bodo takoj opazili, čim se zdani. A pozornost zelencev se je obračala na gonjo, ki se je začela po bregovih. Od vse povsod so se čule ostre komande zelenih gonjačev, odmevalo je jodlanje strojnice. Ivan in Boštjan sta nemo razmišljala, koliko tovarišev se bo rešilo iz tega pekla. Sama vase nista preveč trdno verovala, da se bi prebila

iz pasti v katero sta zašla. Več jima je za tovariše, ki so prav tako skušali predreti smrtonosno mrežo. Kakor povelje jima je vedno na uho govoril glas komisarja Kostje. Na staro zborni mesto. Bila sta pripravljena, da storita vse, da izpolnita to povelje.

Tako so tekle ure. Sedeč nad nemško zasedo, sta Ivan in Boštjan čakala noči. Vsaka minuta je bila večnost. Trudna kot še nikoli, nista smela zatisniti očesa, da ne bi zaspala. Žeja in lakota sta se oglasili. Videla sta vodo pod seboj, a nista se smela zganiti. S suhimi ustmi sta zrla v vodo in peklo ju je v grlu. Ivana je posilil kašelj. Z vso voljo je zadrževal izdajalsko hropenje. Ko mu je bilo najhuje so se oči tovariša uprle vanj in Ivan je čital v njih. Če zakašljaš, sva izdana. Sonce je počasi lezlo preko neba.

Noč, ki sta jo tako težko pričakovala, jima ni prinesla rešitve. Pod njima so zakurili ogenj (n bilo je svetlo, kakor podnevi. Onadva pa je zeblo, da sta šklepetala z zobmi. Stokrat sta se odločila, da planeta in izgineta v noč, a vedela sta, da bi takoj padla v roke drugi zasedi. Vendar je v njima rastle trdna odločnost, da se bosta prebila, če ne danes pa jutri. Verovala sta v slučaj, ki bo prišel. Prebila bosta obroč in zmagala.

Drugi dan je potekel. Lakota je rastle, ko sta otrpla v nepremični drži gledala Frice in Hanze, ki so bili v grapi na preži; preštela sta vsako žlico, ki so jo nesli v usta, in žgali so ju požirki vode, ki so jo pili. Ivana se je polaščala besnost, da bi planil Švabu za vrat in ga zadavil, a kadar je bilo najhuje sta se tovariša srečala s pogledom in ta pogled je ukazoval — vzdržati.

Zaseda podnevi se je izmenjala, prihajali so drugi, ona dva pa sta nepremično čakala trenutka, ki jima bo prinesel svobodo...

Tretji dan že nista več čutila lakote. Le onemoglost in trudna zaspanost se je polaščala obeh. Gonja po bregovih je še vedno trajala, torej smo še vedno vsi tu, sta premišljevala. V njunih izčrpanih telesih je kot ogenj gorela misel prebiti se... Ponoči sta zaspala...

Ko se je Ivan predramil, ga je nekaj vlažnega objelo po obrazu. Hkrati se je bliskovito zavedel vsega. Pogledal je Boštjana in videl, da ne spi. Okoli njiju je ležala gosta megla iz katere je rosilo. Takoj sta se odločila, zaseda pod njima je molčala. Skozi meglo je Ivan opazil nemškega policista, ki je korakal sem in tja z brzostrelko, obešeno preko ramen. Zaspano je zrl predse in tiščal roke v žepu.

Prišlo je najtežje. Z utrdelimi in oslabeledimi udi sta se prevlekla čez breg in zdrsnila v jarek na drugi strani. Ko sta se zravnila, se jima je zatemnilo pred očmi in kolena so klecnila. A vendar sta čutila, da sta najsrečnejša človeka, ki sta prišla iz nevarnosti, ki se ne da opisati. Sama nista ve-



Slika iz pohoda XIV. divizije na Štajerskem

rovala, da je res, ko sta se vlekla med silnimi pečinami, obdana v gosto meglo, po strmih plazih navzgor. Vedno više in više sta se vzpenjala na nekaterih mestih dolgo počivajoč, da jima je prešla slabost in vrtoglavica. Zelela sta, da bi našla nekje kos kruha, ki bi jima olajšal bolečine gladi. Z vso voljo sta, oprijemajoč se vej, rinila navzgor in omahnila preko strmega hriba v dolino.

Zvečer sta se prikradla do prvih hiš. Oprezno sta najprej pregledala vso okolico, predno sta vstopila. Domači v hiši so molili. Ko sta vstopila, jima je molitev zastala na ustih in Ivan je začudeno opazoval njihove prestrašene obraze. Sprva je mislil, da ni prišel v pravo hišo, a ko je pogledal Boštjana, je takoj razumel njihovo prepadenost. Obleka je v cunjah visela od njiju, po koži so vse povsod prisušeni sledovi krvi in oči so kar bodle iz upalnih lic.

Prva se je zavedla stara mati: »Da sta le živa prišla iz tega pekla,« je rekla. »Že pet dni poslušamo streljanje v Blegošu in molimo za vas. Mislili smo, da ne bo nikogar več nazaj.«

Solza ji kane na njena stara lica. Ivan in Boštjan pa sta ji hvaležna in nič več ne čutila toliko utrujenosti in gladi. Ko deneta prvi grizljaj v usta in ga meljeta z razbolelimi čeljustmi, premišljujeta o usodi tovarišev. Koliko jih je prišlo na zborni mesto? Vprašujeta domače, če se je

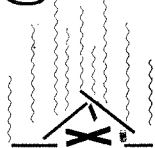
morda kdo drugi oglasil pri njih, a oni ne vedo ničesar povedati. Ko ju za silo oblečejo, Ivan in Boštjan kljub vsej utrujenosti gresta na pot. Čim prej moreta prispeti, da vidita kaj je z drugimi. Gresta skozi noč in dež po temnih hostah, ki jih tako dobro poznata. Do jutra morata priti tja, pa če jima noge odpovejo.

Prišla sta. Z utripajočim srcem sta zavila v taborišče. Nikogar. Hodita sem in tja, ter iščeta sledov. Nikjer nič. Spogledata se in Boštjan reče: »Morda sva prva,« a ne verjame sam sebi. Ivan se ozira po deblih in ugleda na prvo vejo pritrjene deščice. Plane za njo in oba naenkrat zagledata rdeče črke pisave, ki jo dobro poznata. Bereta. »Kostja, Nande, Lojze in Sokol smo se skupaj prebili iz Blegoša, kdor pride sem naj krene za nami v Dolomite. Smrt fašizmu—svoboda narodu, Kostja«.

Sonce je razgnalo megle in sijaje tako veselo na te krasne gorenjske gozdove, kakor bi se radovalo te velike zmage gorenjskih partizanov. Ivan in Boštjan sedeta v sončni kot in se vsa predasta božajoči toploti poznega poletnega dneva. Boštjana toplota uspava, a Ivan z drobnimi črkami piše svoj dnevnik. V dolini brne kamioni. Sovražnik odhaja. Brez uspeha odhaja na fronto, kjer ga je dva meseca pozneje doletela usoda, ki jo je hotel zadati borce za svobodo. Zadal mu jo je ruski brat pred Stalingradom...

Preko pasje ravni se pomika kolona. V siju mesečine se vrh grebena jasno odražajo postave mož. Daleč v dolini je iz svetlih luči spleten venec. Ljubljana. Boštjan in Ivan hodita skupaj, gledata te luči in oba mislita eno. Pred njima se vzdiguje v nebo polno zvezd, mogočna kopa Blegoša, njun veliki spomenik tovarištva...

Pogovori



OB TABORNEM OGNJU

MATEVŽ HACE

Treskalo je in gmelno tako, da je odmevalo in bučalo po vsem nizkem pogorju. Čez štiri nizke griče se je vlekla bojna črta prvega bataljona. Vsi griči so bili posejani z redkim leskovim grmovjem. Tu in tam je rastla nizka košata smreka. Ob grmovju in redkem drevju so ležali borci drugega bataljona ter streljali v prihajajočega sovražnika, ki se je kljub streljanju počasi premikal iz doline, podpiran od topništva in minometov. Nebo je bilo oblačno, le na zapadu so žareli hribi v popoldanskem soncu. Po strelski vrsti je šel šepet: »Do večera moramo držati griče. V noči bo premik.« Za strelsko vrsto so bolničarji nosili ali podpirali ranjenega tovariša. Tu in tam so se nosila ustavila in bolničarji so počepnili, kadar je čez nje privršala sovražna granata.

Komandant bataljona je lezel ob strelski vrsti in povpraševal borce, kako je z municijo. Najdalj se je zadrževal pri mitraljezcih in jim je kljub temu, da je bil tam vodnik, dajal podrobna navodila in sam popravljaj mitraljez in tudi spustil kratek rafal, ko se je za ovinkom gorske poti, ki drži iz doline, pokazala gruča italijanskih čeladarjev. Nato je odšel naprej. Borci pri mitraljezu so pa godrnjali, češ, uči nas, kakor da bi bili novinci. Vodnik se je prevalil h grmu in pol tiho zaklel. »Povedal bom na prvem vojaškem posvetu,

da to ne gre.« Nato je zakričal nad mitraljezom: »Kam meriš, za deset metrov v stran je šel rafal.«

Ob širokem leskovem grmu je ležal dolg rjavobrk borec z rjavim klobukom na glavi. Puško je imel naslonjeno na grm, sam pa je gledal s soncem ožarjene visoke gore ter tu in tam zmaljal z glavo. Obšlo ga je hrepenenje po domačih gorah. Le tu in tam se je stisnil h grmovju, kadar je v bližini tresnila mina. Dva mlada borca v bližini sta se muzala ravnanju in sanjarjenju rjavega dolgina, kakor sta ga imenovala, obenem sta pa pozorno gledala po rebri, odkoder so počasi prihajali italijanski grenadirji. Na tem odseku levega krila dosedaj ni bilo nič posebnega, samo nekaj



Partizanska patrolja v Loški dolini



Težka usoda je zadela tisoče zavednih slovenskih družin na Spodnjem Štajerskem. V nekaj urah so morali povezati majhno culo in zapustiti dragi dom ter oditi v mrzlo tujino

čeladarjev je še pred kako uro pokukalo izza grmovja, a takoj nato skril svoje čelade k zemlji. Zato sta ta dva borca pokrita z rjavimi triglavkami pozorno opazovala vsak njihov gib.

Na desnem krilu pa je bila precej huda borba. Tja je sovražnik nameril topniški in minometni ogenj. Sedemkrat so že prinesli na nosilih bolničarji stokajoče ranjence. Bolničarji so se zibali sem in tja od težkega bremena. Rjavobrki borec se je vsakikrat nakremžil, ko je zagledal ranjence in se zopet zazrl v visoke gore. Mlada dva pa sta vedno skočila k nosilom in izpraševala, kdo je, od kod je, kam je ranjen ter iskala cigaret ter jih ponujala ranjencem. Nato sta ga pa tolažila: »Tovariš, kar pogum, v skrito bolnico te bodo nesli, tam imajo vsega, da veš, vsega imajo tam. Tam je zdravnik Peter, ta je najboljši kar jih je premogla Ljubljana.« Po teh besedah je ranjenec za hip umolknil in nasmeh se mu je pokazal na obrazu.

Mimo je pritekel kurir ter veselo zakričal: »Hej, Cindričeva četa je zajela tri Italijane. In pet pušk so dobili, juhe.« Stekel je dalje po robu hriba, nesoč veselo vest naprej, ne meneč se za mine, ki so padale okrog njega. Izza grmovja je stopil komandir čete. Vsedel se je na tla, potegnil za desno roko rjavobrkega borca ter zakričal: »Ho-ja Ivane, kaj pa ti misliš? Zakaj si naslonil

puško ob grm, a? Ali nimaš municije, ali kaj? Komandirjev obraz se je nakremžil od nejevolje. Ivanov se je okrenil in dejal: »Tovariš komandir, zagledal sem se v Kamniške planine, ki so tako svetle, čiste in sončne.«

»Pusti tiste hribe in glej v dolino, če kaj pride. Ti bi zijal planine, Italijani bi se priplazili, ti vzeli puško in še tebe po vrhu ali ti še prej dali rafal v glavo. Že nekajkrat sem te opozoril, da si sedaj vojak, ne pa profesor v Ljubljani. Zato ti še enkrat rečem: bodi bolj pazljiv.« Komandir se je splazil naprej za grmovjem in godrnjal spotoma češ, tile študirani partizani so raztreseni, da je kaj.

Suh, srednjevelik borec Truden se je okrenil k Ivanovu rekoč: »Na piko te je vzel tovariš komandir. Veš, bolje bi bilo, da si pozoren. Saj veš, kje smo.« Truden se je zamislil... Tisti hip se je prikazalo nekaj čelad in prav blizu izza grmovja. Nek borec je zakričal: »Dajte mitraljez!« Puške so pokale proti grmovju, kjer so se pokazali Italijani. Pogovori so utihnili, slišalo se je samo odpiranje in zapiranje zapirav in hitro streljanje. »Bolj počasi,« je zaklical Truden, »počakajmo, da pridejo bliže.«

»Uh,« je zakričal mlad, črnolas borec in se prijel za stegno. Kos mine ga je zadel. Prihiteli

so zasopljene bolničarji in odnesli stokajočega ranjenca.

Do večera je bilo živahno streljanje na obeh straneh. Obveščevalci in patrole so prinesli vesti, da prihajajo nova in nova sovražna ojačenja. Artilerijski ogenj je postal iz dneva v dan močnejši. Sedemnajst ranjencev so odnesli s položaja. Pod večer je zahajajoče sonce pokukalo izza oblakov in obsijalo naš položaj.

»Da sem slikar, skiciral bi si ta lepi večer na položaju, ko nas obliva večerna svetloba, kakor da bi nas hotela vse skupaj lepo umiti,« je tiho dejal Ivanov sosedu Trudnu, ki je ležal kraj njega. »Ker pa to ni mogoče, mi bo ostal ta večer samo v spominu.«

»Takih večerov bo še, boš že še videl,« mu je odgovoril Truden in pokazal na neko gorečo barako, ki je gorela z velikim plamenom na desnem krilu.

Pozno ponoči je bil izvršen premik globoko v gozd. Spraviti je bilo potrebno ranjence na varno. Cel bataljon je pa dobil počitek. »Ha, boste videli,« je veselo govoril komandir prve čete. »Jutri bodo pa bombardirali prazne položaje.« Za vodiča je bil star kmet, ki je venomer govoril: »Vole so mi pobrali Italijani, lepe sivce. Se za rajno ženo mi ni bilo tako težko. Šestnajststo kilogramov so tehtali, voli, rejeni in pametni kot ljudje. Bog ve, kje jih bodo požrli.« Borci so se muzali staremu dedu, ki je trkal s palico ob kamenito pot.

Bila je lepa septemberska noč leta dvainštiridesetega. Oblaki so se razgubili in polna luna je lila med drevjem na strmo pot, po kateri se je vzpenjal bataljon. Ivanov in Truden sta šla skupaj in se pogovarjala o današnjem dnevu. Četa z ranjenci je že prej krenila v stran. Obstali so v veliki kotlini, obdani z visokimi jelkami in širokovejnati bukvami. Kuharji so že zdavnaj



Partizanski prevoz preko reke

skuhali večerjo, ječmenov močnik in pečen krompir. Komisar bataljona je dejal:

»Za danes odpade politična ura. Uspeh današnje borbe je enajst zaplenjenih pušk, osemdeset bomb in tri zaboje municije. Zadržali smo tudi večje italijanske sile, ki so bile namenjene na Dolenjsko. Danes ste se vsi dobro držali.«

Borci so postavili šotore, nekateri pa so se zarili v odejo, se stisnili k jelkam ter zaspali.

Nekaj borcev je pa sedelo ali ležalo okrog tabornega ognja, ni se jim ljubilo spati. Med njimi sta bila tudi Ivanov in Truden. Taborišče je bilo na lepem kraju. Polna luna je lila skozi drevje na speče borce. Za robom taborišča je skovikala sova. Truden je zvijal cigareto ter dejal: »Spati se mi noče, dajmo si pripovedovati, kaj smo doživeli v življenju.« Ivanov je pritrdil rekoč: »Dva meseca sva skupaj v četi in samo to veva drug o drugem, da si bil ti prej delavec, jaz pa profesor na gimnaziji.«

»Jaz pa iz kmetov,« se je oglasil rdečeličen, širokopleč fant, ki si je z žerjavico zagrinjal krompir ter veselo pogledoval po ostalih.

»Kaj bi si pripovedovali povesti iz življenja. Vsak se je na svoj način prebijal skozi življenje,« je dejal mrki dežurni in se zavalil na drugo stran ognja, ter se zazrl v svetlo nebo, katero se je videlo med drevjem. Ostali so molčali in gledali v ogenj.

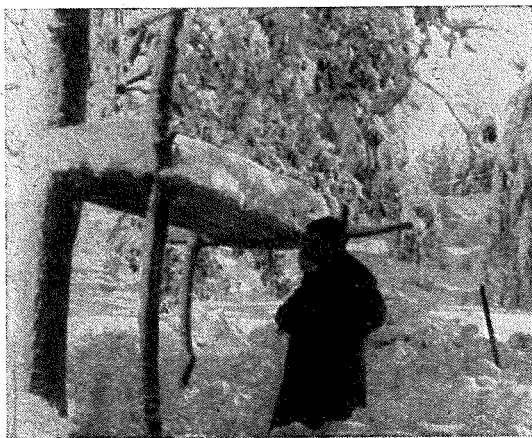
»No, boš pa ti začel,« je rekel Zvonko rdečeličnežu in vrgel ogorek cigarete v ogenj.

Nekaj časa se je branil in izgovarjal, da nima kaj posebnega povedati.

Saj veste, kako je na kmetih, kaj bi vam še pravil. Če bi bil zdajle doma, bi spal nekje v senu, suknjič pod glavo z životom in glavo zakopan v dišeči mrvi. Uh, lepo je bilo, kaj pravite, če bo še kdaj?»

Fant je vzdihnil in se zamislil. Nekaj časa je bilo slišati samo rahlo plapolanje pojemajočega ognja.

»Uh, ti, zdaj se boš pa še šlinil, koliko let pa že imaš?« ga je pobaral Zvonko. Njemu pa,



Pozimi na straži



Po akciji — eden izmed ujetih Vermanov

kakor da mu je prav ta zamišljenost odprla dušo. Zdaj se je vdrlo iz njega. Začel je pripovedovati o sebi, domu in svojem življenju. Njegova povest bi lahko bila povest tisočev slovenskih kmečkih ljudi, njihovega garanja, ki jih je spremljalo od zgodnje mladosti v pozno starost. Vse tri je pripovedovanje prestavilo iz gozda med jabolka in slive v star sadonosnik s krivenčastim drevjem, posajenim kakor je pač nanese. Med drevjem skromna domačija hribovskega kmeta, ki jo čuva drobnji Rjavko, ležeč pred hišnim pragom. Prisluhnil so enakomernemu sopenju govedi, ležeče na stelji, na kateri se od časa do časa premakne, da si popravi ležišče.

Slišali so kletev, godrnjanje, vrisk in petje, vesele in žalostne glasove, ki so se menjali okrog domačije. In kljub temu, da ni bilo nič takega, kar bi vzbujalo pomilovanje, ali pa, da bi se človek nasmejal, je bilo vsem toplo, ko so poslušali pripovedovanje borca, ki je nocoj odprl pred njimi svojo dušo.

Končal je kar nenadoma. »Eh, saj se res ni splačalo!« S temi besedami je pogledal po borcih, kakor da mu je nerodno, ker ni povedal bogve česa. Dežurni je pobrskal po žerjavici. Krompir

je bil pečen. Z noži so ostrgali črno skorjo, vsak je dobil tri krompirje. Lahen nočni veter je pripogibal bukove veje. Mesečina je kar naprej lila skozi veje. Globoko v dolini se je slišalo lajanje lisice. Truden je dregnil rjavobrkega rekoč: »Ivanov, sedaj je vrsta na tebi, da pripoveduješ, kaj si delal, kako živel.«

»Gotovo je spal, ko je Jože pripovedoval svojo kmečko storijo,« je rekel dežurni in pomežiknil Zvonkotu.

»To pa ne bo držalo,« se je oglasil Ivanov. »Z veseljem sem poslušal Jožetovo pripovedovanje. Čedno je bilo. Kaj naj bi pa jaz vam pripovedoval? Sem sin malega podeželskega poštnega uradnika. Osemnajst let sem hodil v šolo. Dosti, dosti stotin knjig sem moral prečitati. In dosti sem se moral učiti, da sem postal profesor zgodovine na gimnaziji v Ljubljani. Pripovedoval sem učencem, kaj je to plutokracija, oligarhija, razlagal, kje je živel in kaj je delal Kralj Veliki, Friderik Rdečegradec, kdaj je bila angleška revolucija ali pa francoska. Govoriti jim, kaj spada v stari vek, kaj v srednji, od katerega leta se šteje novi vek. Učiti dijake stotero letnic, kdaj se je rodil kak cesar in kralj, kje vse se je vojskoval, kdaj je umrl, kaj je koristnega ali pa škodlivega napravil. Pomislite, da sem imel učenca, ki je vedel iz glave imena vseh francoskih kraljev in avstrijskih cesarjev za šest sto let nazaj. To je bil talent, vse si je zapomnil.«

Deset let sem poučeval zgodovino na gimnaziji. Težki so bili dnevi učenja in dela. Navduševal sem se nad Timurlanom, Kromwelom in enciklopedisti. Potem pa sestanki v raznih naprednih društvih. Marxa sem pa šele zadnja leta študiral. Cela nova odkritja, da bi videli, kako so gojenci poslušali kadar sem predaval. Kar žarele so jim oči. Ne bom se hvalil ali štel so me za dobrega profesorja. Kako lepo domačo knjižnico sem imel in radio. V večerih sem užival ob starih klasičnih. Ob sobotah sem jo pa mahnil s svojim dekletom, medicinko Darinko v Kamniške planine. Cele ure sva se sončila in opazovala lepoto narave. Še za botaniko sem imel smisel. Seveda vam ne bom pravil kako sva se seznanila. Kaj bi vam pravil, ali rečem vam, da je bila pametna ženska. Ko so Italijani prišli v naše kraje, sem takoj vedel koliko je ura. Rekel sem sam pri sebi: Ivanov, sedaj pa v dejanjih dokaži, koliko ti je za lastno domovino. Slovo je bilo težko. Udobno stanovanje, radio in knjige. Dekle Darinka je romala v internacijo, kakor stotine zavednih Ljubljančanov. Kako bi bila potrebna kot medicinka. Ko me je popoldne prijel na položaju komandir čete, mi je bilo malo težko, ker sem nevede postavil puško ob grm, sam pa sem se zagledal v daljne sončne Kamniške planine, kjer

sva z Darinko preživela toliko lepih ur in pre-mišljevala ter se pogovarjala o prirodi in drugih stvareh. Rečem pa vam, če bi bil jaz slikar, bi naslikal današnjo borbo, tako me je prevzel ču-dovit pogled po našem položaju. Pomislite: na treh grebenih je bil naš položaj. Ob grmovju so ležali v vijugasti vrsti naši borci, oblečeni v raz-novrstne obleke, pokriti v kape triglavke, neka-teri pa v sivih, rjavih in zelenih klobukih. Proti nam je pod težko zaščito artilerije in minometov lezla močna, uniformirana italijanska vojska. Po-mislite, tam vojaški duh — v kolikor ga imajo, tukaj pa kmetje, delavci, obrtniki in nekoliko nas intelektualcev. Potem pa tisto prelepo ve-čerjo sonce, ki je posijalo na naš položaj v kri-stalni lepoti. Samo nosila z ranjenci so me motila, pa tisto stokanje. Mislim sem si: »Vidiš Ivanov, mnogo si študiral, ugleden profesor si bil, učenci so te ljubili, z dekletom, s katerim mislim živeti vse svoje življenje, si bil v najboljših odnosih, sedaj pa ležiš takole v zakrpani obleki, kosmat, v slabih čevljih, zraven Jožeta, ki misli samo na svoje voliče in na svoje dek-le Milko, o širokem svetu pa ni imel pojma. Velika kultura mu je bila toliko znana, kakor meni marsikaj o čemer je pravil Jože. Tako sem mislil, — prileti košček železa, pa me ni, pa z bogom vsa učenost, vse misli in hrepenenje. Bataljonski pisar bi zapisal tega in tega avgustovega dne leta dvainštiride-setega je padel borec druge čete, bivši profesor Ivanov, suh, visok, zaraščen. Bil je povprečen borec, padel za slovensko zemljo v teh hribih.

Vidite, če bi teh par skupih besed napisal o meni, pa bi bilo zelo mnogo. Če bom pa ostal živ, bom v vsaki razlagi zgodovine na gimnaziji dal pripombe o teh velikih dneh. Koliko prime-rov junaštva bodo lahko pripovedovali borci, ki bodo ostali živi. Naša šolska mladina se ne bo opajala in navduševala nad raznimi ilijadami, ka-tere so imeli tuji narodi. Mi bomo sami ustvar-jali in že ustvarjamo velika junaška dejanja. Rekli boste: Ivanovu se meša, dodam pa še tole: mi se niti ne zavedamo v kako veliki dobi živimo.«

Nekje daleč v dolini so se oglašali mitraljezi. Dežurni je zopet delil pečen krompir. Straže so se izmenjale. Mesec se je že globoko nagnil. Po-stajalo je mračno. Ivanov je dokončal svojo zgodbo. »Veste, četna komisarka Nataša me ve-dno zmerja: Ivanov, kaj se ne briješ redno in umivaš. Poglej ostale borce, ki so prišli iz tovarn in kmetov. Vsi se brijejo in snažijo, samo ti si se zanemaril.« Jaz ji pa odgovarjam: tovarišica komisarka, naraven človek mislim postati, tako, kakor je postal Russo. Zavrnila me je, češ, Ivanov, pusti pri miru tistega Russoja, pa glej, da boš tako ravnal kot ostali, sicer ne boš dobil cigaret. Svoje rjave brke bi pa rad prinesel v Ljubljano, če me že ne bi kaj zadelo medtem.«



Linjska patrolja pregleduje telefonsko napeljavo

»Sedaj je vrsta na meni, da kaj povem, ali bo kmalu dan, zato bom pa kratek, saj menda nismo zadnjo noč skupaj,« je tiho dejal Truden, visok borec, bivši delavec.

»Se prej pa bi dal nekaj pripomb k pripo-vedovanju našega Ivanova. Ivanov, ti si govoril o cesarjih, kraljih in letnicah, katere si moral znati in katere si moral po šolski metodi preda-vati učencem. Ali velikih dejanj niso delali ti ljudje brez množice. Vprašanje je, koliko so učen-ci spoznali iz vašega predavanja kako so ljudje živeli in se borili v raznih razmerah, pogojih in časih. Enciklopedisti niso padli iz neba, temveč so produkt razmer časa in okolja v katerem so živeli. Zato pa vedno govorimo, da je francoska meščanska revolucija klasičen primer meščanske revolucije. Vidite, Lenin je tudi ponesel Marxov nauk v stvarnost. Ivanov, Marxova in Leninova dela bomo morali bolj študirati, da bomo poznali novo gibalno zgodovino narodov, ker drugače se lahko človek, ki ne pozna marksizma in leni-nizma utopi v raznih letnicah, številkah in pre-svetlih cesarjih in kraljih. Toliko sem imel pri-pombe, dragi tovariš Ivanov. Mislim pa, da pri-dejo včasih našemu Ivanovu težke misli v glavo,

kaj bo, če pade. Saj take misli roje slehernemu po glavi. Samo napak bi bilo, če bi jih dnevno premlevali. Vsak ima svoje načrte kaj in kako bo delal po vojni.»

Ko sem prišel kot šestnajstletni fante delati v rudnik, mi je oče, star rudar, ki je kopal pre-mog dvajset let po nemških rudnikih, dejal: »Zvonko, vidiš, to so pa naša nebesa. Maternik boš postal, večkrat boš tudi brezposeln, dokler bodo tile pritepeni delničarji imeli tele rudnike. Naša mati se kar ni mogla navaditi na rudarsko življenje. Molila je. Oče je dostikrat rekel: Mati pusti to brbranje. Marx je rekel, da so nebesa za vrabce. Kadar koli sem opazoval kakega del-ničarja z belim ovratnikom, mi je dejal: vidiš Zvonko, tale spada tudi med izkoriščevalce. Obi-skoval sem študijske krožke, prebiral Marxova in Leninova dela in poslušal revolucionarje. Ko-hlikokrat so padale besede »buržoazijo streti.« Delavski razred bo prevzgojil velike množice ljudi. Na barikadah se bomo tolkli.« »Eh, sedaj se pa tolčemo po cestah, hribih in gozdovih,« je dejal vmes Jože in brskal po žerjavici. Zvonko se je nasmehnil, si vihal črne brke, pogladil se je po lasih, nato se je obrnil k Ivanovu in dejal:

Rudarsko življenje ni idila. Ni volov, ni kme-tij, ni cvetočih in brhkih Milk in Darink. Kar na obrazu se je poznalo kdo je iz rudarskih ko-lonij. Vse vrste apostoli, demagogi in drugi pre-varanti raznih meščanskih strank so hodili med nas in nam govorili, da so le oni poklicani, da izboljšajo stanje rudarjem.»

»Petinštirideset rudarjev nas je šlo naenkrat ven. Od tega nas je bilo 22 komunistov. Kakor

sem slišal, so že vsi padli, razen mene in še dveh drugih.

»Kaj bi vam še pripovedoval,« je nadaljeval Zvonko in si prižgal cigareto. »Če bomo še kaj dolgo skupaj v četi, se bomo še o marsičem po-govorili, ker taborni ogenj ni samo zato, da si skuhaš kosilo ali večerjo, temveč je tisti kraj, kjer se drug drugemu razkrijemo in povemo vse, kar nam leži na srcu. Taborni ogenj bo zbližal naše misli in mi bomo bolj poznali drug drugega in se bolj razumeli. Na taborni ogenj se bomo spominjali še v starosti, če jo bomo doživeli s ponosom in toplim čustvovanjem. Mislim pogo-vore, ki se vrše ob tabornem ognju, bodo vsi borci, kateri bodo dočakali svobodo, pripovedo-vali otrokom in vnukom.« Zvonko je končal in si popravil triglavko.

V gozdu je zašumelo. Prišla je patrolja iz do-line, s polnimi nahrbtniki koruznih štokov. Za-dišalo je po njivah in po zgodnji jeseni. Danilo se je, mesec na zapadu je popolnoma zbledel. Začeli so se oglašati prvi gozdni ptiči, počasi, potem pa vedno bolj glasno. Prvi jutranji žarki so obsijali visoke jelke. Jutranji vetrič je lažno spreletel po drevju. Sveže je bilo. Zvonko je vstal ob tabornem ognju, zakrilil z rokami, po-gledal okrog sebe in z jasnim visokim glasom zapel pesem o svobodi:

»Bratje le k soncu, svobodi...«

Vsi so pritegnili. Iz šotorov so prihajali borci in peli. Revolucionarna pesem je mogočno donela po širnem gozdu v zgodnjem jutru. In gozd je zopet oživel.



Gospodarska komisija vestno skrbi za prehrano partizanske edinice

POT DO TUNELNE TEMPERNE PEČI

ZVONE KRŽIŠNIK

Kaj je vprašal udarnik Matija?

Tisti dan, ko so montirali najmodernejšo tunelno temperno peč, je bil za ves kolektiv kovinske tovarne prelep praznik. Delavci so obstopili peč, jo občudovali in ugibali, koliko bo pač z njo pridobila proizvodnja.

Glavni inženir tovarne jim je takole pojasnil: »Naša nova peč pomeni velik prihranek. Staro peč smo napolnili do vrha in jo kurili toliko časa, da je dosegla predpisano temperaturo. Potem smo v njej segrevali litino kolikor smo želeli in ko je bil postopek končan, je prišla v nič vsa preostala kurilna energija. Peč je bila nekako mrtva, negibna.

Nova peč je živa. Stoji sicer pri miru, toda skoznjo venomer teko izdelki na vagončkih in vročino v pečih lahko reguliramo tako, kot zahteva posamezni izdelek. Vsa kurilna energija je porabljena. V tej pečih lahko dosežemo 1.300 stopinj Celzija vročine. Tudi kakovost naših izdelkov se bo s pomočjo te pečih znatno dvignila...«

Delavci so poslušali glavnega inženirja. Nekateri so razumeli njegove besede, nekateri jih niso docela. Vsi pa so vedeli, od najstarejšega udarnika do najmlajšega vajenca, da gre za izredno važno, velikansko stvar. Oči so jim žarele v pravem ognju kot češ: »Zdaj smo na konju! Zdaj bo veselje delati.«

Samo stari strugar Matija je temno gledal predse. Štirideset let je že delal v tovarni, poznal je vsak njen kotiček, vsak njen stroj. Zdaj je dolgo molčal, ne da bi rekel besedo. Šele ko ga je nekdo objel čez ramena, češ, kaj ni imenitno vse skupaj, je Matija uprl roke v bok. se postavil in strogo vprašal:

»Koliko smo pa plačali za to peč?«

Namah je bilo vse tiho. Glasno vprašanje, ki je zadonelo v mirujoči tovarniški hali, se je glasilo tako, kot vprašanje sodnika v sodni dvorani.

Glavni inženir je povedal: »Peč je dobavila neka ameriška tvrdka. Plačali smo zanjo 40.000 dolarjev. Dva milijona deviznih dinarjev. V dveh ali treh letih bo ta denar sama povrnila.«

Matija je menda nalašč preslišal zadnje besede in jezno odvrnil: »Deset otrok imam. Pa v dveh mesecih nismo mogli kupiti niti deke sladkorja. Za sladkor ni bilo deviz, za takole umetno igračo pa je denar... Le kje smo ga dobili?«

»Ti sprašuješ, kje smo dobili denar in če smo ga prav obrnili. Prav je, da vprašaš. Kdo ima večjo pravico kot ti? Dobili smo ga za izvoženo rudo, za premog, za gobe, za borovnice in zlasti za les. Če bi denar porabili za živila, ne bi mogli kupiti strojev, kamionov, traktorjev, niti tele naše peč. Potrpeti je treba, odpovedati se marsičemu...

In ti, Matija, misliš, da si sam, ki nekaj žrtvuješ? Koliko jih je, ki žrtvujejo še mnogo več kot ti! Ti si dobil za svoje težave tole peč — saj je vendar tvoja last, bolj tvoja kot drugih, saj si 40 let čakal nanjo. Kmetje se ubijajo na njivah, pa ne bodo dobili kmalu toliko plugov, kolikor oddajajo živil za-te — delavca. In delavci v gozdovih — kaj dobivajo za brezštevilne napore? Čemu godrnjaš, Matija? Bi morda hotel biti kot kmet, ki zapije svoj grunt, namesto da bi ga povečal, zgradil nove hleve, izkrčil nove ravnice?

Naša nova peč... pojma nimaš, kako težko smo jo kupili — pa smo jo morali: tako je zahtevala petletka. Če rečem, štirideset tisoč dolarjev, s tem še zdaleč nisem povedal vsega. V tej pečih so žulji tisočeri ljudi, junaški napori, odpovedi, bitke s težavami. Ne verjameš? Poslušaj!...

Resnična povest o pristanišču

Ladja odhaja. Vse manjša se kaže na obzorju, še nekaj minut, pa bo njen mrzli črni trup povsem izginil. Potem bo videti le še dim tam daleč nad sinjo gladino.

Ta ladja je 8.000-tonski tovorni parnik angleške družbe Ellerman's Wilson Lines comp. Osem dni je ladja čemela ob betonskem pomolu, stotine pridnih rok ter pet orjaških žerjavov pa je od zore do mraka znašalo gore lesa v globine njenega trebuha. Celi vlaki blaga so izginili v velikanskih votlinah, vse tisto, kar so 14 dni dovažali v obalna skladišča, vse je izginilo pod njen krov. Blago je bilo vkrcano o pravem času in niti dinarja stojnine ni bilo treba plačati kupcu.

Zdaj je bila ladja že daleč. V luki je bilo prazno. Ves vrvež je ponehal in se pomaknil na drugo mesto obale, kjer je pravkar pristala druga ladja, last ameriške družbe Lykes Brothers Steamship comp.

Kaj je odpeljal črni »Anglež«? Kakih 2.000 kubikov jamskega lesa, 1.500 kubikov rezanega lesa, pa večje količine oglja, tramov in vezanih plošč. Zdaj, ko se cene na svetovnih tržiščih nenehno dvigajo, je bil ta tovor vreden najmanj 100.000 dolarjev. In jutri bodo prišli na Reko Holandci, Danci, Belgijci, Argentinci, Avstralci, Švedi, Norvežani, ladje levantskih držav... Vsak dan prihajajo ladje, domače in tuje, dovažajo stroje, živila in vse kar zunaj kupujemo, pa spet odvažajo desetstisoče, stotisoče kubikov lesa... Tako pritekajo v Jugoslavijo milijonske devize.

Vsa Reka je en sam izvozni aparat. Naše okno v svet. Pristanišče svetovnega pomena. Mesto, ki utripa z večno plimo in oseko severnega Jadrana. Vse misli tega mesta so na morju, ves njegov zaslužek v morju.

In vendar to šele zdaj, ko je Reka jugoslovanska. Prej je bila ta luka mrtva, komajda umetno vzdrževana. Rekorden promet 1939. z vsem tranzitom vred je znašal 952.000 ton. Leta 1949 pa, v tretjem letu petletke, je promet dosegel 2 milijona 180.000 ton! To je celo več, kot je luka dosegla v najboljših letih avstro-ogrske monarhije, takrat, ko je črno-rumena vladavina skušala izdihniti ves svoj eksport skozi ozko grlo fiumansko...

Ta silni vzpon je dosegla Reka zaradi svojega naravnega zaledja, zaradi važnosti, ki jo je namenila njeni luki ljudska oblast, zlasti pa zaradi požrtvovalnosti pristaniškega kadra in mornarjev. Poleg rednih linijskih prog, ki jih vzdržujejo z Reko države vseh kontinentov, smo ustanovili tudi domače linije, ki teko iz Reke v Severno in Južno Ameriko, Severno Evropo, Severno Afriko, v francoske, italijanske in levantske luke...

Kadar se pozno v noč vračajo vinjeni mornarji iz nočnih lokalov v svoje kajute, že tudi zagore lučke v oknih tisočernih pristaniških delavcev. Iz zgornjega in iz starega mesta hite moške in žene v ladjedelnice Rankovičevega, v rafinerije nafte, v številne pisarne pristaniških uradov, k žerjavom in kupom blaga, ki ga bo treba ta dan naložiti v kakega orjaka Svenske — Loyd ali Royal Netherlands Steamship Company... Tisoč drobnih vsakdanjih skrbi se umika v pozabo, vse zajema tok dneva, živi tok pristanišča, petletka Jadranskega morja.

In celo suhljata ženica, vdova davno utopljenega mornarja, ki z mrežico v roki hiti iz mračnega predmestja po obljubljeni krompir v magazin Transatlantske plovbe, postoji za hip in se preda zanosu pristanišča.

Celo nemirno deklico, ki je spremila koketnega zamorskega kuharja z nočnega sprehoda k njegovi ladji, celo njo bo danes ali jutri zajel tok živega mehanizma. Spoznala bo nemara, da je delo več vredno, kot tablica čokolade ali svetle nogavice nylon...

Tihi pohodi pristaniškega delavca

Skozi špranjo v vratih je blisnila svetloba. Prav ta svetloba je prebudila Hostnika, ne pa morda ropot loncev na ognjišču, kjer je žena kuhala kavo. Za ropot je pristaniški delavec neobčutljiv... Sij brleče petrolejke pa, ki se edini more vtihotapiti v kamro, v trenutku odpahne svinec z nog in omehča dlani. Sij novega dne, utelešena skrb, ki zahteva za otroke kruha, od očeta pa dela, dela...

Hostnik je vstal in se oblekel. Otroci so spali. S čevlji v roki se je potihem zmuznil v kuhinjo. Pol štirih. Popil je kavo in se obul. Z ženo ni imel kaj govoriti — dobro jutro, drugega nič. Vedel je, da mu je že vtaknila južino v suknjič — kot pač vsako jutro. O čem naj bi sicer spregovoril z njo, ko mu topla, zaupna beseda ni mogla iz ust, drugačna pa ni zaslužila, — reva, takisto premražena v sami spodnjici...

»Doklej bo še to trajalo?« zavzdihne ona, tako tiho, da sama ne čuje svojih besed. Saj še nikoli ni rekla naglas — greh bi bil, če bi tarnala ona, ko on še ni nikdar potožil.

Spremila ga je do vrat. Burja, hiteča čez Kras, je butnila v črno vežo. Je še kaj ostalo ljubezni iz mladosti? Surov stisk roke, nič poljuba za slovo — ej, še je ljubezni, velike ljubezni med njima, pa ni da bi človek kazal slabost, saj bi se raztopil v nji. Kruh pa je trd in prav tak mora biti človek, ki ga služi.

Hostnik se je utopil v temo. Deževne kaplje so mu zasršle v obraz. Hostnik pozna vsak kamen ob tej poti — ne potrebuje svetilke. Poldrugo uro peš iz Novo Kračin na postajo v Šapjane, z vlakom na Reko, tam težko delati do večera, pa spet nazaj ob trdi temi — tako leto in dan, ob grdih in lepih dneh, v burji in mirazu. Ha, to ni, da bi človek vriskal od zadovoljstva... A drugače ne gre. Naj se greje ob peči doma? Naj čez poletje pobija kače po vročih brkinskih goljavah? Naj nosi prst na neplodne rebri? Naj poskuša sejati žito na kamen? Eh, tovariš, boš zažemal vodo z rešetom?!

Tam je pa morje... Tam nikdar ne udariš v prazno! Kamor poprimeš, se pozna. Tam so ladje, ki čakajo na tisoče rok, da jih napolnijo. In gore blaga v pristanišču — čuješ, vpijejo: čez daljna morja hočemo... Tam je delo za možaka! Poprimi, Hostnik, udari!

Praviš — pretežko delo? Zares, ni lahko. Pa si preberi: moj brat je v Ameriki. V Panami. Pristaniški delavec. 12 let ni pisal... Moj stric je v Aziji; plantažni delavec. Bog ve, če je živ. V tuj svet ga je vodila zvezda — izgubil se je, družina pa je brez njega pretolkla revščino...

Hostnik je stopil z vlaka in se utrnul v temo. Dan je minil. Burja je oglušila njegove težke, utrujene korake. Prekleta zgaran je bil! In zdaj še poldrugo uro po temnih poteh...

Vendar, korak postaja lažji. Roka tipa po zavitku: čevljički so v njem za najmlajšo. In tamkaj je njegova zvezda. Samo ena zvezda, sicer je vse nebo mrtvo, črno, oblačno decembrsko nebo. Vse bliže je zvezda, vsa lepša, svetlejša, — še minuto, pa jo bo dosegel...

Hostnik je pospešil korak in obstal pred svetlim oknom svoje domačije. Petrolejka je toplo svetila po izbi. Otroci so se podili iz kota v kot, žena je pa krpala nogavice.

Strojvodja Rozman in kurjač Pečenko v bitki za tunelno temperno peč

Tovorni vlak počasi sopiha proti Postojni. Strojvodja Rozman in kurjač Pečenko sta že 48 ur na stroju. Treba je speljati še 3.000 ton jamskega in celuloznega lesa v reško pristanišče, sicer bo inozemska firma, ki njena ladja čaka na vkrcanje blaga, zahtevala mnogo deviznih tisočakov globe. Seveda, pogodbe se je treba držati, naj stane kar hoče...

48 ur na stroju...

Oči se same zapirajo, pa ne smeš niti za trenutek stoje podremati. Treba je paziti na signale vzdolž proge, sicer se lahko pripeti nesreča. Zlasti v tem zimskem vremenu, na tem vrazjem terenu zgoraj Ravbarkomande...

Stroj puha počasi, težko, osi so vroče. Tovor je težak. 800 ton namesto nekdanjih 710! Kot bi strojvodja

in kurjač nosila teh 800 ton na svojih plečih... Vsak vzdih njunega železnega konja je njun vzdih... To je zaradi tekmovanja: da bo petletka prevoza izpolnjena v štirih letih. Spomladi sta peljala Voje in Šinkovec 6.251 ton — iz Zaloga v Zagreb. Seveda — tam gre povsod navzdol. Tu je pa klanec Ravbarkomanda...

»Še četrte ure, Viktor, v Postojni bova pet ur počivala!« — Krasna beseda: počitek. Mehka postelja in toplota. Zunaj bo brila postojnska burja okrog mrzlih voglov, ti pa boš sanjal o domu in drugih lepih rečeh.

»He, Ivo, sva že v Vratih. Še kilometer, pa bo šlo navzdol...«

Kurjač je udaril strojevodjo po rami — tega svojega tovariša v veselih in žalostnih časih. Prijela sta se za roko — kar nevede — saj so bile njune misli tako blizu.

Tihi trenutek je bil dolg in lep. Obema se je zdel kot roj svetlih isker, hitečih v somraku nekam nazaj ob verigi vagonov... Pozabila sta na puhtečo vročino, ki ju je žgala v obraz in celo na ledeni piš, ki jima je pretresel ramena. Pozabila sta dve neprespani noči, dva neskončna dneva v tem enakomerno udarjajočem ritmu: po-či-tek, po-či-tek...

Postojna je tu. Načelnik postaje čaka prihajajoči tovorni vlak. Zdaj se je vlak ustavil. Trenutek nato strojevodja Rozman in kurjač Pečenko, naslonjena na komolcih ob strojeva vrata, sprejemata navodilo načelnika postaje:

»Pravkar je zmanjkalo elektrike, zato si z električnim strojem ne moremo pomagati. Utrujena sta, vem, pa ni pomoči: peljala bosta kompozicijo do Št. Petra in se takoj vrnila s strojem po novo pošiljko, ki jo čakamo!«

Strojevodja in kurjač sta se spogledala. Pogled je govoril nepopisne reči.

Potem je kurjač vzel brez besede lopato v roke, strojevodja pa opravil vse potrebno, da bi lahko čimprej vzel vode.

Ivanka je zastavila roke in srce za tunelno temperno peč

Ko bi bilo človeku sicer ne vem kako z rožicami postlano, bi takšna zbadanja še prenesel. Tako pa je prikrita graja moških, ki so pred njo delali pri paketnem rezkanju, Smrdelovo Ivanko v srce bolela. Kolikokrat je jokala na tihem, kadar že ni več mogla mirno prenašati grajo češ: tvoje delo je popolnoma zanič in samo les kvariš... Da, dostikrat je jokala z dela ali na delo gredé.

Ivanka je delavka v nekdanji Windischgrätzovi tovarni vezanih plošč v Št. Petru na Krasu. Ko so lani v podjetju zaposlili mnogo žensk namesto moških, je Ivanka sprejela delo pri paketnem rezkanju, pri stroju, kjer nikoli poprej še ni delala nobena ženska. Težko delo je to, pa natančno, in res je treba dosti vaje, da se mu priučiš.

Moškim ni šlo v glavo, da bi bila ženska česa takšnega zmožna. Nekateri so rekli: »Če je cena vezanih plošč v inozemstvu dozdaj le nekoliko padla, bomo zaradi babjih nerodnosti v kratkem izgubili najmanj ciprsko tržišče!«

Nekateri pa kar naravnost: »Ivanka, omoži se, v kuhinji se boš boljše znašla!«



Partizani okrožne tehnike Ribnica si pripravljajo drva.

Minili so meseci, stvar se je pa zasukala ravno narobe. Kljub temu, da je delala Ivanka pri paketnem rezkarju, kljub temu, da je bila tovarna v škripcih zaradi pomanjkanja kožnega kleja in kazeina, so plan še pred rokom dosegli in tudi naročil iz Anglije ter Cipra ni zmanjkalo. Cene niso nič padle.

Zraven tega je postala Ivanka večkratna udarnica. Z učenjem in možato togoto je postala mojster svojega stroja. V tekmovanju je bila vselej med najboljšimi. Le tu in tam jo je prekosila petkratna udarnica Malka Sluga iz Hrastja, ki je delala pri avtomatskem nožu in pa včasih Glažarjeva Kristina iz Košane, šestkratna udarnica, pri sortiranju letvic za panel-plošče.

Zdaj Ivanka ne hodi več s povešenimi očmi mimo vratarja, kot tiste prve dni, ko je zafrkljivi možakar spraševal: »No, Ivanka, kako kaj orjeta s strojem?«

Zdaj je Ivanka pravi strokovnjak!

Drobna žaloigra starega sveta — za gradnjo novega sveta

Dašnica je majhen potok, skoraj samo hudournik pod vznožjem Ratitovca, ki naraste v dostojno vodno silo komaj ob večjih deževjih. Vendar si je na Dašnici pred

20timi leti stari Jernejc, ali Anžon, kot so mu rekli, postavil žago. Bil je premožen kmet, vdovec, a čudak svoje vrste. Ko so se njegovi odrasli sinovi jeli ravšati zavoljo grunta, se je umaknil sam zase na svojo žago. »Kdo bi se tepel z razbojniki,« je dejal, »nikomur nočem biti v nadlego na stara leta.« Bil je takrat kljub svojim šestdesetim letom še pri moči, saj si je gotovo štiri mernike pšenice zavihтел na hrbet kot prazen snop in jih nesel tudi četrť ure daleč. Pri cepinih in hlodih pa mu je sploh težko kdo kos. To je nasledil od svojega očeta in deda, ki sta žagala bojda vsak po 60 let.

Leta so tekla in Jernejc je preživel vojno kar mimogrede. Ni se menil ne za švabe, ne za partizane — eni in drugi so pustili pri miru njega in njegovega pomagača Jošta. Žagal je, če je imel lesa, če ni bilo lesa je večč lovil redke postrvi v Dašnici, nabiral gobe in modroval sam zase.

Po vojni so mu žago vzeli. Se reče, ostal je na njej, pa ni bila več njegova. Staro venecijanko so vrgli iz obrata, uredili strugo potoka, da je imel še enkrat močnejši padec ter pripeljali gater, ki je zrezal petkrat toliko lesa.

Od tistega dne je bil starec ves iz sebe. Če so mu vzeli grunt, ni zinil besede, ko so mu vzeli žago, so mu iztrgali srce. Nihče mu ni rekel žal besede, ničesar mu ni manjkalo, pa se je vendar v enem letu postaral za deset let. Naj so mu še tako razkladali, kako je bila prenovitev potrebna, vse ni nič pomagalo. Še je bival stari mož v svoji kolibi, še je krevsal okrog žage in odkimaval v čudu, od kod te silne skladovnice desak, da je bila žaga med njimi kot majhna igračka, še je strmел na goro hlo-dov, ki so jo znašali kamioni po popravljeni cesti, še je včasih delal v nočni izmeni in bezal s cepinom debela pod jeklena rezila: toda to ni bil več tisti šegavi silak, dobrovoljni žagar Jernejc, — bil je le še njegova senca...

Slišal je besede okrog sebe, ki jih ni razumel: tekmo-vanje, petletni plan, socializem... Gledal je kot v polsnu mlade ljudi, kako so hiteli in delali, da jih ni mogel do-hajati. Vraga, on, pa jih ni mogel dohajati!

»Očka,« — so mu rekli nekega dne, »76 let ste stari. Čas je, da se spočijete. Nič ne hodite več na žago...«

Jernejc se je prestrašil: »Z žage da bi šel? V kako hiralnico? To ni za mene, ljudje božji...«

Dvignil je leščerbo, kot bi ne bilo z elektriko dovolj razsvetljeno. Hlod, ki ga je pravkar požirala žaga, je bil posebno debel. Takega Jernejc še ni videl. Trije moški bi ga komaj objeli. In vendar se jeklu ne bo mogel upreti... kajpa, stara venecijanka bi mu ne bila kos...

Jernejc je bil ta večer čudovito jasnih misli: »Kaj ni-sem bil tudi jaz svoje čase kot ta hlod? Pa me je tudi vzelo, zrezalo me je. Čas me je zrezal — eh, čas je ostra žaga...«

Jernejc je imel solze v očeh. Sedel je na tnalo, mladi žagar pa, ki je opravljal nočno izmeno, čez pet minut ni vedel povedati, kaj se je zgodilo prej: ali je prej razpadel v deske jelovi orjak, ali je prej stari Jernejc izdihnil svojo ubogo dušo.

Temperna peč na samotnih, napornih, zasneženih poteh

Hi, fuks, hiii...

Francelj je počil z bičem, pa rjavec ni potegnil. Breme je bilo pretežko in sani so obtičale. Francelj se je zjezil sam nase, da je preveč naložil. Zaupal je rahli zmrzali, pa ga je ukanilo. Zgodaj dopoldne je prišla odjuga; komaj vidno so se začeli topiti kristali, pa vendarle toliko, da so se sani pod dvema kubikoma hlo-dov ugrezale.

Zdaj se rjavec ni ganil. Ves se je kadil od znoja in Francelj se je ustrašil, da se bo prehladil. Brž ga je pokril z odejo in stopil na parobek, da bi priklical pomoč.

»Hooj... Hooj...«

Odgovoril mu je samo odmev, komaj slišen odmev iz globine jelovških gozdov. Bil je zadnji v svoji partiji. Najmanj dve uri, se je zavedel, ne bo nikogar mimo. Ko bi imel vsaj obe roki zdravi, bi se že kako izkopal iz nezgode. Tako je pa nosil levico v obvezi zaradi zmečkanega palca in mu ni kazalo drugega kot čakati. Francelj je sedel na štor in prižgal cigareto.

»Vrag vzemi vse skupaj. Najbolje bi bilo, če bi padel v partizanih. Nikoli se ne bi oženil in nikoli se ne bi sporekel z očetom. Zdaj je vse narobe: ob grunt je, ob hišo, sosedi ga opravljajo in še šolski otroci, če ga srečajo, se obračajo proč.

Kaj ni imel stari navsezadnje le prav? Najprej pozidati hišo, navoziti opeko in druge reči iz doline, lepo delati okrog domačije, udobno, odprodajati pa kakšno smreko na črno, pa živeti, živeti... Kaj mu je res bilo treba s konjem od doma? Pomagati razbojnikom, kot pravi oče, da pokradejo in uničijo jelovski les? Kaj niso zares že malo preveč v živo zasekali? In nova cesta na Rostovko: kaj ne bo le zato, da se prej ko mogoče izprazni Jelovica? Kaj ne bo čez deset let vsa ta planota v resnici kras? In če bi na stvari tudi nič hudega ne bilo, zakaj je moral prav on med voznike? Saj je dfiguh dovolj, ki so lakomni na denar. In denarja se tu zasluži...«

Hrrr... Rjavec se je stresel pod odejo. Francelj je skočil k njemu, ga pobožal po vratu in mu dal skorjo kruha. Žival ga je pogledala z vdano hvaležnostjo, pa tudi z rahlim očitanjem v očeh. O, nobena žival ne zna tako pogledati kot konj!

Francelj se je zavedel in se pridušil: »Hudič, nisem tisti kot sem bil! Če bi v hribih takoleagal, bi se res nikoli ne vrnil. Komunist pa tak! Šleva sem, ne pa frontni sekretar... Ne bi se čudil, če bi se zdajle razjokal in šel k očetu odpuščanja prosit... Takih značajev Partiji gotovo ni treba — samo za cokljo so ji. Kar čez noč bi bilo konec revolucije, če bi jo vodile šleve moje sorte. Pa vse žage bi se ustavile, če bi vozili hlo-de takšni vozniki, kot sem jaz!

Francelj je že potegnil odejo konju s hrbta, uprl noge ob korenino, hrbet ob hlo-de, napel vse moči in potisnil. Z desnico je zavihтел bič, da je veselo počilo, konj je potegnil, dvakrat, trikrat, štirikrat in sani so se premaknile. Kar zdrčale so navzdol proti žagi...

Hiii, fuks, hii...

Prizadevanje lesnih strokovnjakov in izumiteljev

No, prav je, da se je Franceljnu posrečilo spraviti njegove hlude na žago, vendar na žagi tudi sicer ne bi zmanjkalo dela. Ves dan je bila v pogonu žičnica, ki je s težko dostopnega terena pripeljala po zračni poti svojih 50 kubikov lesa prav do gatrovih rezil.

Partija žičničarjev je končala svoje delo. Štirje možje so si že kuhali žgance v svoji slikoviti koči in zadovoljni razdirali šale. Potem ko so si Tolminci povedali že vse novice od doma, bi Tolminci pač ne bili Tolminci, če bi jim beseda ne ušla spet k njihovim žičnicam.

»Kaj je pravzaprav s tisto rečjo? Kdaj bo »furmanska smrt« zamahnila s koso?»

»V kratkem, Joža, v kratkem. Inženir Kostnapfel je res tič!«

»Kakšna pa bo pravzaprav ta nova žičnica?»

»To bo neke vrste žični žerjav. Prva bo kmalu gotova. Če boš šel jutri v Škofjo Loko, se oglasi pri REMONTU in preglej, če bo res kaj vredno. Tam jo sestavljajo.«

Joža je res šel naslednjega dne v Škofjo Loko in ko se je vrnil, je bil ves navdušen.

»Prav zares, to bo prava furmanska smrt. Ta žičnica bo še boljša kot tista motorna, ki smo jo izdelali lani po švicarskem modelu Wissen. Skoraj ne bo imela napake, bo pa poleg tega cenejša in enostavnejša. Nakladalna postaja bo premakljiva ob vsej dolžini vrvi. Dovažala bo les do kamionske ceste, ali pa do žage.«

Nekaj dni so se Tolminci menili samo o tej novi žičnici. Slednjič so se sporazumeli, da bodo v kratkem žičnice sprejele največji delež pri spravilu lesa. Resnično: v štirih letih po vojni je bilo zgrajenih po vsej Sloveniji osemindeset žičnic, njihova skupna dolžina pa je pressegla 120 km. Po teh žičnicah že poteka les iz doslej nedostopnih predelov. In spravilo po žičnicah je zdaleč najcenejše. Žičnica nadomešča 30–50 voznikov in konj.

Na prednji straži socializma. Prva bitka za tunelno temperno peč

Pomenek med sekači se je pletel pozno v večer. Tu so bile Rejčeva, Šmidova in Brusniška partija.

Ko so možje pretresli zakasnele novice iz Koreje, so prišli na svoj plan.

»Mi imamo skupaj kakih 260 kubikov,« je povedal Rejc. »Do sobote bomo gotovi!«

»Mi pa že čez 300,« je rekel Šmid. »Smo vas nesli!«

Brusniški trije so molčali. Da ne bi nanasla beseda na Primoža, ki se je naveličal dela pred tremi dnevi, odšel in jih pustil na cedilu — daleč pod planom. To je bila sramota... Saj mu niso mogli niti preveč zameriti: najstarejši je bil, poln revmatizma, godrnjač prve vrste — delavec pa tudi, da ga ne najdeš zlepa! Nič čudnega, če se je ujezil, ko ni dobil novih čevljev...

»Koliko plana imate?« — je vprašal Šmid in čiknil skozi zobe.

Če se pretrgamo, sami štirje ne opravimo do sobote...« — je v imenu vseh odgovoril Jaka. Potem so možje dolgo molčali na svojih pogradih in vlekli pipe.

Jasno, ko pride gozdni upravitelj, bo ogenj v strehi. Plan ne bo izpolnjen. 200 kubikov bo manjkalo... Tudi pri zaslužku se bo poznalo... Ti preklenski Primož, kakšnega kozla je ustrelil. Veselje je vzel tovarišem — odkar je šel, ni šlo delo prav nič od roke. Sekire tope, kot bi jih škrt zarotil — žage, da bi jih jezdit! Noben brus ne pomaga. To je tisto — pravega veselja ni!

Čufarjev se je pretegnil na ležišču: »Eh, Ljubljana, Ljubljana... Mi se tu ubadamo za križ božji, Ljubljančani pa sede po kinih in barih...«

»Pa menjaj, šleval!« — ga zabije stari. »Dva dni je pokukal spod Rovtarce, pa se mu že meša...«

Potlej je bilo spet vse tiho. Raskave besede so se topile v mehke misli — kot bele snežinke, ki so tiho bile po šipah. Tu sredi prostranih gozdov, daleč od sveta in ljudi, daleč od hrupa in prahu, v tem veličastnem miru, v šumenju starih hoj in v čistih snežnih dobravah — ej, tu je njihov svet, z nikomer ne menjajo! Niti mlajši Čufar ne, to so vedeli, petelinček na gnoju!

»Le kaj je zmotilo skladiščnika, da prav Primožu ni dal čevljev!?« To glodajočo skupno misel je povedal Šmid.

»I, kaj — zmanjkalo jih je...« odvrne Brusničan. »Beži, beži, saj ni zaradi čevljev — ženska ga je povlekla, tista stara vdova s Podlonka. To je, lahko verjameš...«

»Opravljali ga ne bomo, tovarišija!« — je pribil Rejc. »Polomil ga je — vi pa rešite, kar morete. Do sobote je še ves teden!«

Možje ta večer še dolgo niso zaspali. Nekaj jim je manjkalo — kot bi čutili, da diha v zakajeni leseni strop samo 11 ust... Brusničan Jaka, ki je za Primožem vodil partijo, je računal: »Dobro poprimemo... tistih 30 kubikov, kar smo zaostali. Na Martinšek stopim, morda bom dobil motorko. Potem vsak dan 15 kubikov... Petkrat petnajst je petinsedemdeset kubikov... zraven že narejenih stopetdeset kubikov je dvestotrideset, no, dvesto štirideset kubikov... Če zjutraj začnemo pol ure prej, je ves teden še dvajset kubikov, če zvečer delamo do trde teme je dvajset, je skupaj dvestoosemdeset kubikov...«

Tu je utrujeni delavec zaspal nemirno spanje do jutra.

Ko so Brusničani zgodaj zjutraj prišli na poseko, je sedel na eni podrtih smrek Primož, naslonjen na sekuro. Pravkar je iztrkal pipo ob grčo in voščil dobro jutro, kot je znal samo on: »Le zasukaјmo se, da ne bo prehitro poldne...«

Potem je pljunil v dlani, zamahnil in odbil z enim udarcem najdebelejšo vejo...

*
»Zdaj veš vse, Matija, vso zgodovino naše nove peči...«

Tako je sklenil svoje pripovedovanje glavni inženir. »Zdaj veš, da niso samo tvoji žulji vklesani v njeno mrtvo jeklo, v njen krhki šamot. Ta peč je popila težave in hrepeneče ure naših mornarjev na daljnih morjih, napore pri-

staniških delavcev, odpoved nakladalca Hostnika, bleščečo nesebičnost kurjača in strojevodje, kristalno solzo delavke Ivanke, neizbežno usodo žagarja Jernejca, močnatost voznika Franceljna, ostrino duha in prizadevanja lesnih novatorjev, notranje in zunanje boje jelovških sekačev — pa še napore tisočev in desetstisočev tihih junakov, na vseh bojiščih petletke...

Ta peč ni iz jekla: ta je vsa iz najčistejšega zlata...»

Zaključne misli in večni predgovor ob vznožju najmodernejše temperne peči

»Mamica, daj mi še eno smrečico!«

»Na sinko, pa glej, da ne raniš korenin!«

»Mamica, to je že moja peta smrečica...«

Res, dragec, ti si mi pravi brigadir!...«

»Jaz sem pionir; pionir-brigadir! Pionir-brigadir...«

Franček je vsadil smrečico in jo previdno zasul s prstjo. Čvrsto so se oprijele korenine trdih kraških tal. Franček ni mogel odvrniti pogleda od nje. Tako se mu je zdelo, kar zavriskal bi. Nič čudnega, saj so vriskali stari in mladi vsenaokrog, vsa ta pogozdovalna brigada na kršnih rebrih planine Milonje...

Franček je pogledal navzdol po pobočju. Kjer so zevale še zjutraj izkopane jamice, so zdaj rastle majhne smrečice in mladi bori. Nič več ni bilo tako žalostno prazno, kot včerajšnji dan. Franček se je ozrl preko grape, — ah, tam pa še sam kamen in krš... Cele planjave, samo ža-

lostne pustinje... Skalnati zidovi tu in tam, pa nizko grmičevje, suho v pozni jeseni...

Franček se je zdrznil in hitel k materi. Da, pohiteti je treba, čim prej je treba ponesti zelenje tudi tja onstran grape. Ta misel ga je vsega prevzela.

Zdajci ga je zmotila suha polževa lupina. Obrnil jo je, radovedno gledal nekaj časa, potem pa zamišljen vprašal nekaj čisto drugega, kot je hotel prej:

»Mamica, kdaj pa bodo zrastle te smrečice? Čez koliko let jih bomo sekali?«

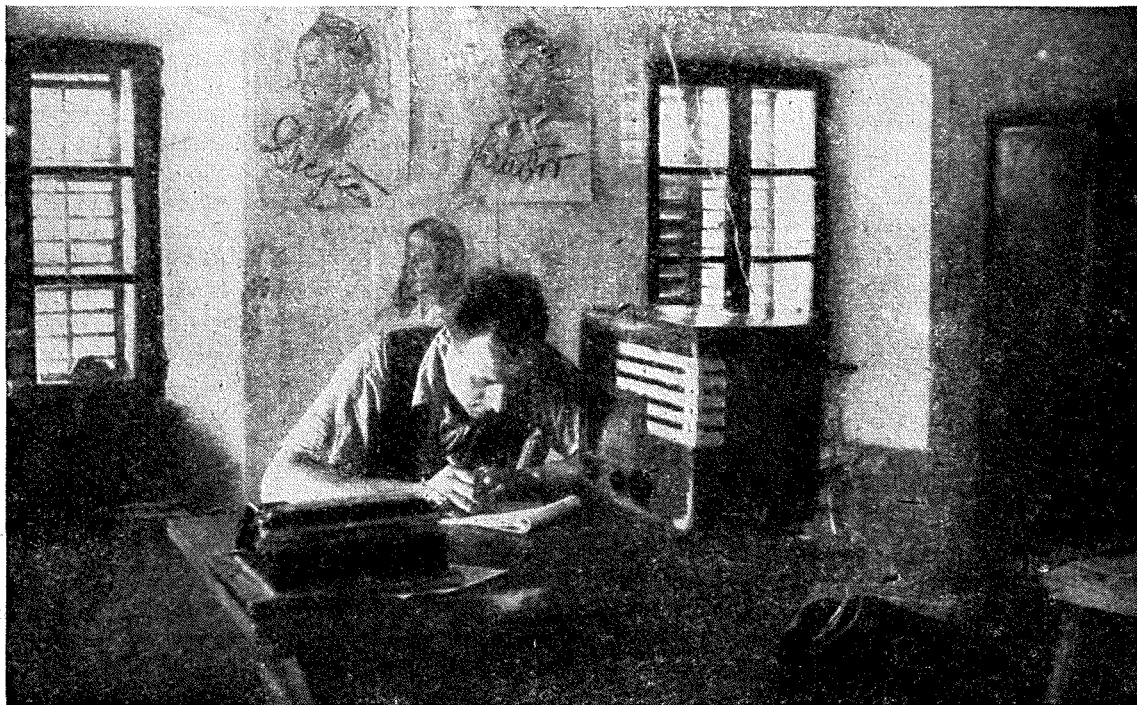
»Ti ne boš dočakal, tvoji otroci pa morda!«

Ta odgovor je Frančka zmedel. Kar poparil ga je. Ni mogel razumeti, čemu pogozdujejo, ko ne bodo sami nikoli sekali... Nič ni rekel, ampak se je v zadregi obrnil stran.

Mati je uganila njegove misli. Odložila je motiko, ga objela okrog vratu in mu prav tiho zašepetala. »Kdo je požel tisto, kar so vsejali padli partizani? Mi, ki smo na njihovih grobovih svobodni in srečni. Padli borci niso nikdar spraševali: kdo bo spravil sadove naše borbe? In prav tako moramo mi storiti kar največ moremo za srečo tistih, ki bodo prišli za nami. Tisti, ki dela le zase, ni vreden, da ga zemlja nosi. Čudno, da tega ne veš — nisi menda pravi Titov pionir...«

Franček je sklonil glavo in milo, milo zajokal.

Ko so se vračali s pobočja kraške planine Milonje, je bil Franček kar starejši. Starejši za največjo življenjsko modrost: kdor dela le zase, ni vreden, da ga zemlja nosi!



Tehnika — sprejemanje radijskih vesti

IZ NAŠIH BORB NA KRASU

MAKS DUGOLIN

Glas vstaje, ki je vzplamtela leta 1941 in zajela vse narode Jugoslavije, je odjeknil tudi širom Primorske. Tedaj se je porodila želja v srcih primorskega ljudstva po maščevanju in so se vršile priprave za oborožen upor proti stoletnemu sovražniku slovenskega naroda in delovnega ljudstva. Proti italijanskemu fašizmu, ki je 25 let tlačil in sesal kri slovenskih Primorcev in uničeval vse kar je bilo narodnega in naprednega v borbi za svobodo in neodvisnost svoje domovine.

Takoj ko je pričela splošna vstaja narodov Jugoslavije 1941, so se osnovala pod vodstvom Komunistične partije tudi mladinske skupine na Primorskem v Škrbini iz sledečih tovarišev: Fakin Jožef, Derman Vinko, Franc (Jurko), Cotič Boris. V Tomačevici: Šibelja Anton-Stjenka, Joško, Žarko. V Renčah: Vodopivec Zvonko, Dugulin Joško in Vodopivec Cvetka. Januarja 1942 v Opatjem selu: Alojz Pahor, Mariušič Edo, Pahor Oskar, Zavadlav Srečko, Pahor Drago, Pahor Lado, Pahor Jože-Sever in Danilo. Te skupine so zbirale orožje in razni vojni material za NOV ter ga spravljale v pripravljena skladišča.

Skupina Stjenke je pripravila 9 pušk in potrebno municijo, poleg tega izdelovala v ilegalni mladinski delavnici večjo količino ročnih bomb. Te bombe so bile predelane iz starih ročnih bomb iz prve svetovne vojne. Skupina Fakin Jožef v Škrbini je pripravila nekaj pušk in municije ter izdelala iz starih ročnih bomb prve svetovne vojne v kovačnici Dermana v Škrbini okrog 60 težkih ročnih bomb. Skupina Renče je pripravila večjo količino pušk, municije in raznega eksploziva.

Pod vodstvom Partije so mladinske skupine pritegovale po ostalih vaseh Krasa in Vipavske doline številne mladince k sodelovanju v narodnoosvobodilno gibanje. Sklicevali so ilegalne letke sestanke, na katere so navadno prišli člani okrožnega komiteja za Goriško. Na teh sestankih so pojasnjevali program OF, ki ga je Osvobodilna fronta izvajala pod vodstvom KP. Pojasnjevali so dolžnost slehernega zavednega Slovenca do svoje domovine, pripravljenost za oborožen upor in tekoče naloge. Kakor je rasla zavest članov KP, frontovcev, prav tako se je vzbujala in rasla zavest mladine. Ona je s svojo samoza-



Tehnika — pisanje matric za Radiovestnik



Tehnika — ekspedit literature

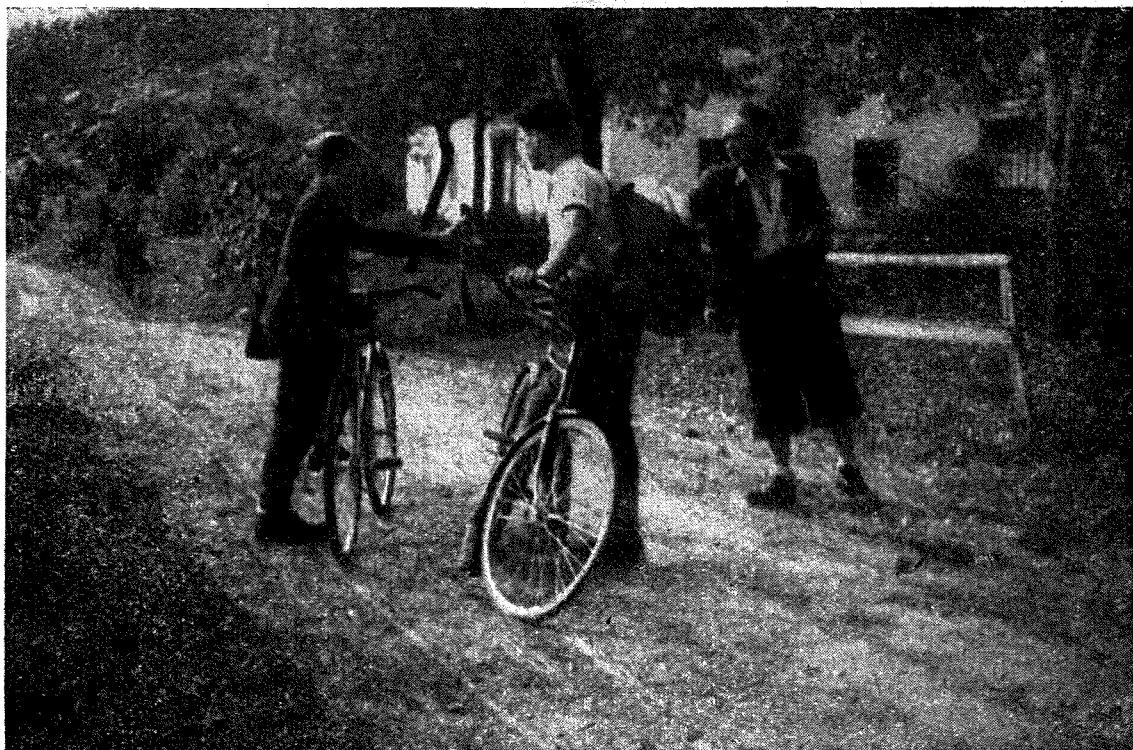
vestno disciplino redno hodila na sestanke in s teh sestankov šla s trdnim sklepom, da bo dala vse od sebe za domovino, če bo ta zahtevala od njih tudi njihovo življenje.

V letu 1942 so se priprave za oborožen upor še podvojile. Organizirana je bila po vseh vaseh obveščevalna služba, ki je imela nalogo, da ugotovi številčno stanje oboroženih sil okupatorja, njihovo kretanje, oborožitev in kretanje vohunov kot n. pr. Adamič Jože iz Rubij, Bandelj Alojz iz Gabrovice, Boštjan iz Kostanjevice in druge, ki so izdajali svoj narod in bili zagrizeni fašisti. Vse ugotovitve so dnevno poročali svojemu vodstvu, da je to lahko o vsem tem poročalo svojim nadrejenim forumom in dajalo navodila svojim podrejenim enotam.

Prve akcije so bile rezanje avtomobilskih gum vojaškim tovornim avtomobilom, trošenje žeb-ljev po cestah, da bi isti povzročali čim več okvar pri prevažanju vojnega materiala in vojske, ki jo je tedaj okupator prevažal v Jugoslavijo in dalje na rusko fronto. Druge akcije so bile izvedene na rezanje telefonskih žic in podiranje telefonskih drogov. Tovariši Fakin Jožef, Jurko, Vinko Derman, Stjenka, Žarko in Jožko so izvedli več takih akcij in uničili telefonske napeljave med fašističnimi postojankami protiletalske zaščite v borovem gozdu pri Zagrajcu, Trstelju in Sv. Martinu pri Škrbini, tako da so bile telefonske zveze med postojankami stalno pretrgane, žice pa odnesli v

kraške jame. Sovražnik je imel velike ovire pri svoji službi, tako, da je moral dnevno postavljati ter jačati vojaške straže. Pri teh akcijah sta se najbolj odlikovala Fakin Jožef, Derman Vinko in Jurko, ki so v eni sami noči uničili telefonsko linijo med postojanko Sv. Martin—Štanjel.

Izvedene so bile akcije na električne drogeve visoke napetosti. Skupina iz Renč pod vodstvom Vodopivec Zvonkota in Špacapan Avgusta-Strnada je uničila šest električnih drogov, štiri med Vrtojbo in Biljami, dva med Temnico in Renčami. Škrbinska skupina pod vodstvom Fakin Jožefa tri električne drogeve med Temnico in Vojščico. Skupina iz Opatjega sela dva električna drogeva pri Doberdobskem jezeru. V Škrbini se je nahajal službeno tovariš Blaž, ki je bil tedaj politični funkcionar za mesto Trst. Na sestanku s člani okrožnega komiteja je bilo sklenjeno, da se napravi večja oborožena sabotažna akcija. Pripravljen je bil načrt akcije, ki naj ga obe skupini izvedeta. Vodstvo akcije sta prevzela Stanko in Blaž. Zvečer ob 7. uri sta se skupini sestali na dogovorjenem mestu, da izvedeta načrt, ki je bil izdelan na sestanku. Stjenka je pripravil ves potreben material in ga razdelil posameznim mladincem. Mladinci so si nabasali nahrbtnike, vzeli so že skrbno pripravljeno orožje, puške in bombe. Stjenka se je še posebno oborožil s samokresom in nožem. Pred odhodom so imeli kratko posvetovanje in vsak izmed mladincev je dobil posebno nalogo, nato so



Tehnika — kurirji so prevzeli literaturo

krenili v napad. Previdno so korakali v koloni po navodilih, ki sta jim jih dala tovariš Stjenka in Blaž. Ob določeni uri so prišli na cilj. Stjenka, ki je poznal kraj, je vse tovariše razporedil, postavil je straže in jim strogo naročil, da naj pazijo na prihod sovražnikove patrole, sam se pa s tovariši, ki jih je določil, podal na akcijo. Skupini Stjenke in Orla, oboroženi s puškami sta pod vodstvom Šibelja Antona-Stjenka in Marušič Darka-Blaža uničili pet električnih drogov visoke napetosti v pliskovski hribih in pokrenili dve akciji na železniški progi Gorica-Trst, eno v bližini Rihemberka, drugo v bližini Dutovelj. Zaradi poškodbe tračnic je bil promet ustavljen 6 ur. Po končani akciji so se zbrali na že prej določenem zbornem mestu. Stjenka in Blaž sta rekla: »Dobro nam je izpadlo, ali so se tresle Lahom hlače, ko je pokalo« ter krenili dalje. Na povratku iz akcije so mladinci oboroženi korakali po cesti in srečevali civilno prebivalstvo, ki jih je radovedno gledalo, kdo so. Mladinci veseli, ker jim je akcija dobro uspela, so pojasnjevali civilistom, da so narodna vojska in da je prišel čas, ko je treba prijeti za orožje in na svoji zemlji uničiti okupatorja ter priključiti Primorsko skupni domovini Jugoslaviji. Neka stara ženica vpraša, kakšna je ta vojska, ki je oblečena v civilni obleki, nakar odgovori tovariš Blaž: »Mi smo mlada partizanska vojska, zato nimamo vojaških oblek, bomo pa vse imeli,

ko osvobodimo svojo domovino.« Ženica je odgovorila: »Spominjam se, da sem že slišala o partizanih in četnikih in tudi čitala letake, v katerih piše, da se borijo partizani v gozdovih in napadajo fašistično bando.« Nato sta tovariš Blaž in Stjenka mamici povedala, da ne povedati nikomur, v katero smer smo odšli in da naj ostalim ženam pove, da je tudi njihova dolžnost, da prispevajo za narod po svojih močeh, nato so krenili dalje v temno noč in naslednjega dne se vrnili vsak na svoj dom ter orožje skrili v skladišča.

Dne 25. aprila je okrožni komitet imel svojo sejo, na kateri je izdelal plan akcije za prvi maj. Špacapan Avgust-Srtnad s svojimi tovariši je operiral na Vipavskem in proti Furlaniji. Dugolin Avgust-Maks pa na Krasu, proti Tržiču in Nabrežini. 27. aprila je bil sklican skupni sestanek najboljših članov KP in SKOJ-evcev. Proučili so načrt in posameznika zadolžili za delo. Vsi smo šli na delo.

Prvega maja 1942 so bile širom Primorske velike in številne akcije, pri katerih naši mladinci niso ostali med zadnjimi, marveč so se celo odlikovali. Po vseh vaseh Krasa in Vipave so bile napisne akcije, vsi zidovi hiš so bili popisani s parolami: Živela KP, OF, Smrt fašizmu — svobodo narodu, Smrt izdajalcem itd. Zagoreli so kresovi. Vsa drevesa in električne žice so bile prepletene z rdečmi trakovi, raztrošeni so bili številni letaki in razobešene slovenske zastave s peterokrakimi

zvezdami. V drogove zastav je tovariš Stjenka izdelal vzmet in eksplozivno in pripovedoval, kako bo Lahe razneslo, ko bodo snemali. Dobro izvršeno delo je imelo tudi uspeh. Pri snemanju slovenske zastave v Komnu sta bila dva italijanska orožnika težko ranjena. Ker so bili Italijani že po značaju strahopetci, čeravno po poklicu zločinci, so imeli strah snemati ostale zastave in tako so bile razobešene po več dni, kot n. pr. na Grabčem hribu pri Mirnu in Fajtovem hribu nad Renčami, katere so uničili od daleč s streljanjem iz strojnic. Ta akcija je bila dobro pripravljena, tako da okupator ni mogel dobiti sledu, kdo bi to izvršil. Naslednji dan je okupator izvršil številne aretacije, a ker niso dobili krivca, so bili vsi aretiranci izpuščeni. Šele pozneje je prišlo do izdajstva. Potom domačih izdajalcev so izvedeli tajnost italijanski orožniki. Ker je obveščevalna služba dobro delovala in je nevarnost takoj sporočila svojemu vodstvu, katero je zadevo utegnili rešiti pravočasno. Prvo, da je organiziran odhod v partizane vseh, ki so bili kompromitirani na terenu, drugo, da so odnesli orožje in municijo s seboj in v kolikor je niso utegnili, pa poskrili. V partizanih je tovariš Stjenka takoj pokazal svojo spretnost v orožju in vojni tehniki. V avgustu 1942 je bil ustanovljen minerski vod, ki je pod vodstvom Stjenke izvršil več akcij na progi Ronchi-Trst in električnih drogovih na raznih linijah. Uspešno izvedena akcija je bila tudi na italijansko postojanko na železnici pri Repentaboru, v kateri je stražilo okrog 25 vojakov. Pri tej akciji se je najbolj odlikoval tovariš Stjenka, ki je že v bližini postojanke zajel italijanskega vojaka, katerega je prisilil, da je povedal geslo straže. Geslo straže je bilo trikrat ponovljeni žvižg. S tem geslom se je tovariš Stjenka približal s svojo četo k postojanki ter najprej potolkel stražarja, nato pa napadel postojanko. Ker so borci zaupali svojemu komandirju, so z jurišem zavzeli postojanko. Devet sovražnikov je bilo ubitih, enajst ranjenih, zaplenjeno je bilo 11 pušk, večja količina municije in bomb ter vojaška obleka in oprema. Ujetih je bilo pet sovražnikov, katerim je tovariš Stjenka objasn timer našo borbo, jih razorožil ter izpustil in naročil, da naj povedo vsem ostalim vojakom, naj se borijo proti fašizmu. Razoroženi italijanski vojaki so dospeli v kasarno, pojasnili svojemu komandantu napad, nakar so bili poslani pred vojno sodišče.

20. septembra 1942 je bila ustanovljena prva Kraška četa, prvi njen komandir je bil Stjenka, politkomisar Borc, politdelegat Vodopivec Zvonko, intendant Damjan, mitraljezec Miha in pomočnik Sever, borci: Bojan, Blisk, Žarko, Joško, Emil, Ljubo, Herman, Jurij, Zoran, Srečko, Drina, Bojana, Strnad, Briško, Cvetka, Jan in še trije tovariši. Za izgradnjo borcev je tovariš politkomi-

sar Borc posvetil vso pažnjo ter dnevno razlagal razvoj OF in KP in naloge borcev. Prvo taborišče te čete je bilo nad Renčami, odkoder je hodila na akcije na sovražne patrole in postojanke ter imela vedno dobre uspehe. V septembru je nehote povedal nek otrok v šoli učiteljici na Gradišču, kje so partizani. Ker je učiteljica naznanila italijanskim orožnikom, je otrok moral voditi Italijane v logor, tako so Italijani neopaženo prišli v logor I. Vipavske čete, ki je ravno prejšnji dan zaradi napada prispela v bližino taborišča prve Kraške čete. Komandir Slavko je spustil strel ter zadel poveljnika italijanskih orožnikov. Četa je sprejela borbo. Vipavski je priskočila na pomoč I. Kraška, sovražnik je bil odbit in pognan v panični beg. Sovražnik je utrpel tudi mrtve. Nato sta se četi umaknili. Stjenka s svojo četo je krenil na Zajčevce.

Ko se je narodnoosvobodilno gibanje širilo in zajemalo z dneva v dan večji razmah, je vzporedno naraščalo tudi število borcev pri naši četi. V oktobru 1942 je naraslo število borcev v I. Kraški četi na 120. Četa je postala neokretna, zaradi tega je bil sklep Partije in štaba, da se reorganizira. Obveščevalna služba je okrožnemu komiteju javila, da sovražnik pripravlja ofenzivo. Sekretar komiteja za Kras se je napotil v četo, sklical funkcionarje štaba in pojasnil položaj. Dne 27. oktobra 1942 je štab čete reorganiziral prvo kraško četo na tričasne nove čete. Prva četa: komandir tovariš Stjenka, komisar tovariš Borc. Druga četa: komandir tovariš Zoran, komisar tovariš Lisjak. Tretja četa: komandir Car, komisar tov. Strnad. Glavni komandant vseh treh čet je bil tovariš Stjenka. Tako je nastal prvi kraški začasni bataljon, ne da bi bil imenovan od višjega vojaškega štaba. Stjenka komandant, Borc politkomisar, poleg tega sta bila še komandant in politkomisar prve čete. Ker se je predvidevala nevarnost, je bilo za vsak primer zborna mesto na hribu Zajčevce, kjer je imel Stjenka svoj sektor terena. Druga četa je imela določen teren nad Škrbino—Renčami, tretja med Renčami in Mirnom.

Dne 28. oktobra 1942 ob 7. uri zvečer sta druga in tretja četa krenili na nove položaje. Pokret je pričel iz gozda pri Pliskovici preko Škrbine v kraške hribe v bližino Renč. Ker sem imel naslednji dan napovedan sestanek odbora OF v Škrbini, sem se pridružil pokretu omenjenih čet. Krenili smo na pot. Bila je silno temna noč, deževalo je kot bi vlival iz škafe. Dospeli smo na gmajno v bližino Rubij že vsi premočeni in se tu hoteli nekoliko odpočiti. Raztegnili smo šotorska krila ob kraškem zidu, da bi se kolikor toliko obvarovali dežja ter odpočili. Naleteli smo na sovražnika, ki je čakal v zasedi tik zraven nas ob zidu in se pripravlj al za ofenzivo naslednjega dne. Tema in megla je bila tako silno gosta, da se

nismo videli drug drugega, čeravno smo se vsi skupaj tiščali. Pogovor je bil o našem pokretu, ko se zasliši žvižg onstran zidu. Ker je sovražnik zaradi teme računal na našo premoč se je umaknil, mi pa smo nadaljevali svojo pot. Prispeli smo v bližino Škrbine ter nad vasjo nadaljevali pokret v koloni proti določenemu mestu. Sam sem krenil na vrsto sestankov. Med potjo se mi pridruži tovariš Briško, ki se je izgubil od svoje čete ter sem ga vzel s seboj, da ga naslednjega dne povežem s četo. Napotila sva se tik na rob gozda nad vasjo, kamor sva dospela ob 4. uri zjutraj. Slekla sva si jopiča in odložila spremo ter se vlegla k počitku. Ob 8. uri zjutraj smo zaslišali v bližini neko kričanje in pasje lajanje. Obkoljeni smo bili s treh strani v 50 m razdalje. Ko sva vstala pokonci ter se obrnila, da vidiva, kdo je, je sovražnik zakričal: »Mani in alto.« V tej naglici sem sprožil rafal s pištole, Italijani so se vrgli v zaklon in tako nama je uspelo, da sva skočila v grapo in po grapi v gozd. Moj sotovariš jo je ubral v svojo smer in v bližini svojega lastnega doma je bil zajet od Italijanov. Ker sem ostal sam, sem nadaljeval pot proti Rihemberku ter med potjo večkrat prebil skozi sovražni obroč, tako da mi je uspelo šele v bližini Rihemberka se prebiti iz nevarnosti.

Druga in tretja četa sta isto noč prispeli na hrib med Lipo in Renčami. Nato je tretja četa nadaljevala pokret proti Mirnu. V jutranji uri ob zori sta bili obe četi obkoljeni ter sprejeli borbo proti nadmočnemu sovražniku, ki je operiral s celo divizijo vojakov. Čeravno sta bili četi na novo formirani in komandirji neizkušeni, sta obe četi sprejeli borbo, kljub premoči sovražnika. Pričelo je lajanje mitraljezov, avtomatičnega orožja, vsula se je svinčena toča na položaje čet iz vseh strani. Prvotni strah borcev se je že izpremenil v srd in sovraštvo proti sovražniku. Zaradi premoči sovražnika sta se obe četi razbili ter v skupinah in posamezno prebijali sovražne obroče. V borbi je imel sovražnik 9 mrtvih in več ranjenih. Pri tej

borbi se je odlikoval tovariš Jurij, kateri je sam pobil 6 sovražnih vojakov in si z zadnjim metkom pognal kroglo v glavo, rajši kakor bi prišel sovražniku živ v roke. Sovražnik je kričal, naj se preda, toda Jurij je zakričal: »Smrt fašizmu!« in dejal: »Tako umirajo partizani za svojo domovino.« Razkačeni fašistični vojaki so še mrtvega suvali s puškinim kopitom, ga z žebli zabili na deske ter mu razpeli roke na križ, v usta pa vtaknili cigareto. Takega so naložili na voz, ga vozili po rojstni vasi ter pred cerkvijo postavili desko pokonci in prignali vse ljudstvo, da je moralo gledati, kako počenja fašistična zver z borci NOB.

Po končani ofenzivi je začasni bataljon izšel še močnejši iz ofenzive. Zborno mesto je bilo na hribu Zajčevce, ki ga je imenoval tov. Stjenka »Špička«. Na zborna mesto so prišli skoraj vsi borci, četa je pogrešala enega mrtvega in dva ujeta.

Prihod novih borcev je zahteval ponovno reorganizacijo. Tov. Stjenka si je zbral 45 borcev, ostali so bili odposlani v druge čete na Primorskem in v Slovenijo, ki so se z ostalimi borci jugoslovanskih narodov borili za iste cilje kot v bližini svoje rodne vasi. Poleg tekočih akcij je četa likvidirala naslednje izdajalce: Adamič Jožefa iz Rubij, Bandelj Alojza iz Gabrovice in Boščana iz Kostanjevice. Ker sta bila tovariša Stjenka in Borc premeščena na nove višje komandne položaje, je bil za komandirja iste postavljen tovariš Mohor, za politkomisarja tov. Peter.

Pokretna četa je izvajala iz dneva v dan številne uspešne akcije, zadajala sovražniku težke izgube do razpada Italije. Tisoče in tisoče novih borcev iz vse Primorske je masovno vstopalo v vrste NOB. Vsi borci prve kraške čete so zavzeli komandne položaje in odgovorna mesta v novotvornih enicah in se hrabro borili proti novemu sovražniku, nemškim nacističnim hordam. Leta 1943 je bil ustanovljen I. kraški bataljon, iz katerega je nastala 24. septembra 1943 19. SNOUB »Srečka Kosovela«.



NARODNEGA HEROJA

Rušili smo belogardistične postojanke

Mi smo se še tolkli kaki dve uri, končno pa smo se morali umakniti proti Suhorju in tam zavzeti nove položaje. Ko so videli, da bodo težko prodrli, jim je prišla na pomoč še nova sila in celo nekaj tankov, vendar nismo tako dolgo popustili, dokler se ni umaknil še bataljon, ki je držal položaje pri Semiču. Tudi iz Semiča se je čutil močan pritisk in slišati je bilo hudo streljanje. Na Suhorju je še vedno gorelo in mi smo se začeli premikati proti Žužemberku in Gorjancem. Ustavili smo se v vasi Gaj, kjer smo počivali z brigado do naslednjega dne. S seboj smo peljali veliko materiala iz Suhorja, pa tudi precej zajetih belčkov. 13. hrvaška brigada se je razporedila po hribih proti Sveti Nedelji in Metliki ter imela kar naprej manjše borbe, ker so belogardisti in Italijani poizkušali prodreti v Gaj. Ko pa so opazili močne sile, so se umaknili, še prej pa so si ogledali uničeno postojanko na Suhorju. Tako je ostal Suhor brez postojanke.

Ko smo bili na Gaju, se nam je pridružila skupina oficirjev, ki jih je poslal Vrhovni štab. Bili so takoj razporejeni po edinicah. Med tem si je Tomšičeva brigada na Brezovi rebri nad Žužemberkom pripravljala taborišče za zimo, kjer je hotela prezimiti. Ko smo se odpočili, je Cankarjeva brigada odšla iz Bele krajine na Planino nad Semičem, kjer je imela namen nekaj časa ostati. V teh dneh sem bil premeščen nazaj v Tomšičevo brigado, ker je bil formiran nov štab. Komandant brigade je postal tovariš Dušan Majcen-Nedeljko, komisar Jan Lokovšek, jaz pa sem bil namestnik komandanta brigade. Gubčeva brigada se je pomaknila v bližino Suhe krajine in okrog Dobrniča. Komandant Gubčeve je bil takrat tov. Novljan-Lado Ambrožič. Prišel je k nam na Brezovo reber, ker je brigada hotela izvršiti akcijo na Ajdovec, kjer je bila belogardistična postojanka, močna okoli 100 mož. Tako smo se sestali na Brezovi rebri s štabom Gubčeve brigade, ki je izdelal načrt za napad na Ajdovec. Tomšičeva brigada je bila takrat precej izčrpana od ofenziv in od borb, ki jih je imela okoli Grosuplja in Lipoglava. Ko je Gubčeva brigada izdelala načrt za napad na Ajdovec, je Tomšičeva dobila nalogo, da zavaruje smeri od Žužemberka in Novega mesta, zato je zapustila svoje taborišče in se naselila kar v Brezovi rebri. Belogardisti so že slutili, da se nekaj pripravlja na naši strani. Ko so nekoč skušali z močnejšo patrolo ponovni napad na našo brigado, smo jih spustili prav v bližino do prvih hiš. Tako so zašli v naš obroč, kjer so izgubili okoli 10 svojih ljudi. Istočasno pa je poizkušala napasti brigado kolona, ki je prišla iz Novega mesta. A tudi ta se je morala vrniti. Belogardisti so se na Ajdovcu močno utrdili v cerkvi, župnišču in Prosvetnem domu.

V noči med 10. in 11. decembrom sta Gubčeva in Tomšičeva brigada zavzeli položaje in tako je bila postojanka en dan pred napadom obkoljena. Opazili smo belogardiste, kako hitro delajo nove bunkerje za obrambo. Na tem sektorju je bilo precej težko s hrano, vasi so nas gledale po strani in hrano smo lahko dobili samo z rekvizicijami. Ker so bili v postojanki na Ajdovcu večinoma domačini, smo lahko rekvirirali pri tistih hišah, kjer so bili doma belogardisti. Dne 11. decembra so beli poizkušali z manjšimi patrolami z izpadi, da bi videli kolikšna je naša moč in kaj mislimo. Pri teh napadih se nismo spuščali v večje borbe, uvideli pa so lahko, da so obkoljeni. Nismo pa se hoteli izdati, kako smo močni, posebno pa še nismo hoteli izdati položajev Gubčeve brigade, ki je bila pripravljena za napad na postojanko. Vendar so beli le nekako izvedeli, kaj se pripravlja in so zato 12. decembra zasedli bunkerje izven vasi in postavili na hribčku v Gorenjem Ajdovcu močnejšo zasedo.

Tomšičeva brigada je zasedla položaje na Brezovi rebri z dvema četama, z enim bataljonom proti Žužemberku, z enim bataljonom pa grapo proti Dobrničju po gozdu. Gubčeva brigada pa je v gozdu nad Gornjim Ajdovcem z dvema bataljonoma čakala noči, dočim je imela en bataljon v smeri Trebnjega. Ko se je naredila noč, se je začela Gubčeva brigada pomikati v bližino postojanke. Napad na postojanko je bil predviden ob 10. uri, a ko so se Gubci bližali postojanki, so vodili že borbo z belogardističnimi zasedami. Borba okrog Ajdovca je trajala eno uro, nato pa so Gubčevci nagnali bele v utrjeno cerkev, od koder so začeli dajati zelo močan odpor, z mitraljezi in bombami. Zaradi močnega in naglega juriša Gubčeve brigade pa so belogardisti začeli popuščati. Ko so bombaši prišli do drv, ki so bile zložene v bližini cerkve, je nastala huda borba. Beli so neprestano metali iz cerkve in iz župnišča ročne bombe ter se na ta način branili. Zastonj so beli spuščali v zrak rdeče rakete in klicali na pomoč Italijane in belogardiste. A teh ni bilo od nikoder. Okoli ene ure ponoči je začela goreti šola, ki so jo zažgali bombaši Gubčeve brigade, posrečilo pa se jim je zažgati tudi cerkev. Belogardisti so se sicer vedno bolj zagrizeno tolkli, a bilo je že prepozno. Tudi njihov poizkus proboja je propadel. Naši so jih hitro odbili nazaj v postojanko.

Okoli 5. ure zjutraj je prenehalo streljanje na Ajdovcu, le sem in tja se je videlo še nekoliko ognja. Ko je štab Gubčeve brigade uvidel, da belogardisti sproti gase cerkev in da se jih ne da na ta način prepoditi iz cerkve, so ponovno zažgali cerkev in na njo skoncentrirali več mitraljezov, da bi ne mogli streho gasiti. Tako je bila tudi cerkev kmalu likvidirana. Precej belogardistov se je že predalo, nekaj jih je zgorelo, tisti pa, ki so bili večji zločinci so se sami postrelili. Le v zvoniku jih je ostalo še

pet živih. A ko jih je začelo pošteno peči, so začeli vpiti, da se predajo. Ko pa so naši prišli blizu so začeli nanje metati bombe, tako je bil eden naših težje ranjen. Ko pa so videli, da bodo živi zgoreli, so začeli skakati iz zvonika. Skočili so štirje, eden izmed njih se je takoj predal, ker se mu ni nič zgodilo, eden si je polomil noge, dva pa sta bila mrtva. Tisti, ki si je polomil noge, se je napravil mrtvega, ko pa je prišel do njega eden od naših borcev, je zagnal v njega bombo in mu odbil roko. Ob sedmih zjutraj je bila borba končana in likvidirana postojanka na Ajdovcu.

V tej postojanki je bilo okrog 70 belogardistov mrtvih in okoli deset ujetih. Gubčeva brigada je imela dva mrtva in deset ranjencev. Ljudje v Ajdovcu nas niso prav lepo gledali, ker je bilo pri belih precej domačinov in govorili so nam, da smo jim požrli sinove. Borci Gubčeve brigade so jim začeli pojasnjevati, da nismo krivi mi, temveč tisti, ki so belo gardo organizirali. Zaplenili smo veliko materiala, posebno hrane in obleke, pa tudi municije, razen pušk, ki so večinoma zgorele, minomet in nekaj municije zanj. Tako sta imeli obe brigadi za nekaj dni dovolj hrane in precej cigaret.

Po likvidaciji postojanke je Gubčeva brigada nekaj dni ostala v vasi ter počivala, pa tudi Tomšičeva brigada je ostala na svojih starih položajih. Drugega dne po akciji je prišla manjša patrola kakih 30 Italijanov in prav toliko belogardistov in se poizkušala prebiti mimo Tomšičeve brigade, a so se morali kmalu umakniti v Žužemberk. Naslednjega dne smo odšli proti Ljubljani s Tomšičevo brigado v okolico Grosupljega. Gubčeva brigada pa je odšla na Trebelno. Na našem pohodu s Tomšičevo brigado smo šli mimo Trebnjega, tam preko proge in prišli smo v Mirno. Tu smo počivali, na cesti pa smo napravili močnejše zasede. Čez nekaj dni pa smo se pomaknili proti Čatežu.

Ves svet od Mirne pa do Sv. Križa je bil popolnoma osvobojen. Pri Sv. Križu je bila poprej belogardistična postojanka, a so jo beli zapustili prej, preden smo prispeli do Sv. Križa. Med tem časom smo dobili povelje od Glavnega štaba, da so ustanovljene operativne cone in sporočeno nam je bilo, da spada naša brigada v II. operativno cono, ki so jo sestavljale brigade Toneta Tomšiča, Šercerjeva brigada in Notranjski odred. Za komandanta je bil določen tovariš Mirko Bračič, komisar pa je bil tovariš Rudi-Viktor Avbelj.

Nadaljevali smo pot proti Polici. Za slovo smo na Čatežu naredili kulturno prireditev, z govori, deklamacijami in zabavo. Vedeli smo, da moramo biti previdni, ker bi nas lahko belogardisti in Italijani napadli. V Trebnjem so Italijani in belogardisti vedeli, da je Tomšičeva brigada na tem sektorju in verjetno so mislili, da so to le slabši deli in da niso sposobni stopiti v borbo.

Veseli smo se pozno v noč, proti jutru, pa ko se je daniło, so nam sporočile patrole, ki so se vračale od Trebnjega, da se pomikajo večje italijanske in belogardistične sile proti Čatežu. En bataljon jim je tedaj odšel nasproti in se spoprijel z njimi kaka dva kilometra od Čateža in jih pregnal nazaj v Trebnje. Italijani in belo-

gardisti so imeli pet mrtvih in so to pot imeli dovolj. Zvečer smo odšli proti Primskovem. Tod je bil premik težji, ker je na Primskovem bila belogardistična postojanka, ki je kontrolirala večino tega terena. Mimo Primskovega smo se prebili še tisti večer proti Polici. Na tem sektorju smo se z brigado razporedili tako, da je odšel en bataljon na progo med Grosupljem in Višnjo goro, drugi bataljon pa se je spustil v dolino proti Stični, da bi nadziral glavno cesto. Zaradi premočnih italijanskih sil pa tega ni mogel in moral se je pomikati nazaj proti III. bataljonu, ki je bil pri Žalni. Tu je drugi bataljon ostal vse doslej, dokler se ni vrnil tretji bataljon, ki je odšel proti Sv. Urhu pri Ljubljani. Na tem sektorju se je tudi nahajal del Dolenjskega odreda. Po kratki borbi pri Sv. Urhu smo se po nalogu vrnili, se zbrali in odšli nazaj na področje Mirne.

V povelju cone je bilo rečeno, da morajo začeti brigade z ofenzivo proti belogardistom in Italijanom. Tako se je po kratkem času po veliki italijanski ofenzivi začela naša protiofenziva. Okoli 24. decembra smo prišli na Mirno. Govorili smo, da je Mirna prestolnica Tomšičeve brigade. Da pa bi bili na Mirni varni, smo morali najprej razbiti progo Trebnje-Sevnica, tako nalogo smo dobili od cone tudi zato, ker je imela Gučeva brigada nalogo, napasti fašistično postojanko v gradu Dob med Mirno in Mokronogom. Šercerjeva brigada se je v tistem času nahajala na Notranjskem in napravila akcijo na belogardistično postojanko na Runarskem na Bloški planoti. Cankarjeva brigada pa je bila na področju Gorjancev in Bele Krajine. V tem času so tudi vsi naši odredi imeli vsak na svojem področju boje in napade na Italijane in belogardistične postojanke. Najtežji teren je bil v Suhi Krajini, ker je imela skoraj vsaka druga vas nekaj oboroženih izdajalcev. Ti izdajalci so najrajši napadali naše kurirje, katere je vodila pot skozi te kraje. V tistih dneh se je začela naša večja ofenziva na Dolenjskem in Notranjskem. Vse brigade so dobile svoje naloge in Tomšičeva brigada je morala 25. decembra popolnoma uničiti progo Mirna-Trebnje. Že v večernih urah smo se spravili na progo. Proti Trebnjem je bil poslan v zasedo bataljon, da nas ne bi iznenadili Italijani, ostali del brigade pa je razdiral progo. S pomočjo ljudi, katere smo naprosili in so nam radi prišli na pomoč, smo razdrli tri do štiri kilometre proge. Progo smo razdirali na ta način, da smo se zbrali z vsem bataljonom na določenem mestu. Vsak borec je poprijel s kolom in tako smo tračnice počasi obrnili. Proti jutru, ko smo progo že razdrli, smo zažgali tudi železniško postajo.

Fašistična postojanka na Dobu je opazila, da smo na Mirni, opazili so tudi gorečo postajo, zato so začeli z mitraljeskim ognjem proti našim položajem. Začela je streljati tudi italijanska artilerija iz Trebnjega. Gubčeva brigada je bila v gozdu v bližini Trebelnega in se pripravljala za akcijo za Dob. Pričakovali smo, da bodo vsak hip Italijani poizkušali prodreti iz Trebnjega, a se jim ni dalo, ker so vedeli, da so naše sile precej močnejše. Obstreljevali so nas le z artilerijo.

26. decembra smo morali z vso brigado zasesti po-
 žaje, da smo varovali Gubčeva brigado, ki je odšla napadat
 Dob. Dva naša bataljona sta odšla proti Trebnjem, en
 bataljon pa je ostal na Mirni v rezervi in bil za za-
 varovanje, če bi se morda privlekla pomoč Dobu s kake
 druge strani, ali pa če bi prišli celo Nemci preko meje,
 ki ni bila daleč. Nemci so drugega dne z manjšimi patro-
 lami poizkušali napadati na našo stran, a so jih naše pa-
 trole odbile še na meji. Meja je bila prepletena z bodečo
 žico in nam je to celo koristilo, ker smo tako lažje vršili
 kontrolo ob našem obmejnem pasu. Zjutraj so poizkušali
 izpad iz Trebnjega tudi Italijani po glavni cesti. Zato so
 bile tudi tod manjše borbe. Kmalu zatem so skušali pro-
 dreti po progi z blindiranim vozom in nekaj vagoni. Ko
 so prišli do porušene proge se je vlak ustavil in začeli so
 opazovati kako izgleda proga. Nato so začeli streljati in
 nas zato obstreljevali okoli dve uri. Ko so uvideli, da ni
 nikogar in da je vse tiho, so mislili začeti popravljati
 progo. Nekaj fašistov in belogardistov je zlezlo z vlaka,
 a mi smo jih začeli takoj obstreljevati, zato so hitro spet
 poskakali na vlak, ostali so še kake pol ure, nato pa so se
 umaknili nazaj proti Trebnjem. Tudi njihova aviacija je
 začela kontrolirati naše položaje. Večkrat je preletel avion
 naše položaje in krožil nad njimi, mi pa smo se dobro
 skrili in nas ni mogel odkriti. Drugi poizkus Italijanov pa
 je bil ta, da bi se prebili višje od Čateža in prišli preko
 hribov na Mirno. Toda naši so jih odbili že pri njihovem
 izhodu.

Gubčeva brigada je lahko tako vso noč napadala. Z
 napadom je začela okoli 10. ure zvečer. Noč je bila temna,
 bilo je precej mraz in tudi nekoliko je snežilo. Ukaz cone
 je bil, da ne smemo na noben način dovoliti fašistom, da
 bi pobegnili. Nekako ob deseti uri zvečer je začelo pre-
 cej pokati, največ so se slišale ročne bombe in težki mi-
 traljezi. Ropotalo je kar naprej. Na položajih smo govorili:
 »No, sedaj jim pa že gre za življenje.« Vsak je bil pre-
 pričan, da bo likvidacija izvršena. Ko smo ljudem povedali,
 da napadamo Dob, so vsi privoščili tamkajšnjemu grofu,

ker je bil zelo nepriljubljen in ker je podpiral Italijane.
 Kmetje so rekli, da bomo tam dobili dovolj živeža in še
 vsega drugega, kar so Italijani navlekli. To je bilo res.
 Gubčeva brigada se je tri dni mučila, da je odpeljala vse
 iz gradu. Brigada ni mogla vse sama pospraviti, zato ji je
 pomagal Zapadnodolenjski odred in naša brigada. Tako sta
 obe brigadi še po likvidaciji ostali nekaj dni na tem pod-
 ročju, da sta se odpočili in bili sposobni za nadaljnje
 premike.

Isto noč, ko je Gubčeva likvidirala Dob, je Cankar-
 jeva napadla Krmelj in Strnišče. Belogardisti so dobili ve-
 lik strah pred našimi brigadami. Nehali so govoriti, da
 partizanov ni več ter so začeli okoli svojih postojank gra-
 diti velike bunkerje. Na Primskovem so vso cerkev spre-
 menili v en sam bunker, prav tako tudi zvonik. Od cerkve
 do župnišča ter vse naokoli so naredili utrjene rove, prav
 tako tudi pokopališče. Utrdili so na ta način tudi postoj-
 janko Temenico. Ti dve postojanki sta imeli nalogo kon-
 trolirati bližnji teren ob nemški meji. Tretja večja postoj-
 janka pa je bila pri velikem kmetu nad Temenico in
 Št. Vidom pri Stični, po domače pri »Španu«. To je bil
 velik kulak, ki se je bal za svoje imetje in je zato sam
 organiziral 30 belogardistov, poslopje predelal v bunkerje in
 tako mislil, da se bo zavaroval. Četrta postojanka je bila
 Št. Vid pri Stični. Tu so pa bili sami Italijani, ki so imeli
 stalne zveze z belogardističnimi postojankami ter jih tudi
 kontrolirali. Spominjam se tov. Šaranoviča, tedanjega ko-
 mandanta Dolenjske operative cone, ki je pozneje padel
 v borbi pri Sela-Šumberk, kako je prišel v našo brigado
 in nam razložil, da misli Glavni štab izvršiti ofenzivo
 proti belim in Italijanom na tem področju. To je bilo
 malo težje, saj je bilo precej mraz in snega je ležalo kake
 pol metra in borci so morali ležati na položaju v snegu.
 Borci so bili tudi slabo oblečeni, še bolj pa je bilo nujno,
 da pridemo do orožja, s katerim bomo lahko oborožili na
 novo prihajajoče tovariše, kajti brigade so se stalno večale,
 orožje pa je bilo v belogardističnih postojankah.



OBISKALI SMO BOLNICO PAVLO

DR. JERINA-
LAH PAVLA

»Sestanemo se v Idriji in krenemo ob 8. uri zjutraj v Čekovnik,« smo se obveščali med seboj ustmeno in pisмено po raznih vezah in poznanstvih, bivši borci iz partizanske bolnice »Pavla« IX. korpusa na Primorskem. Tudi aktivisti in terenci so obljubljali, da pridejo na obisk k Miklajču.

Res je krenila kolona v lepem jutru mimo rudarskih hišic, ki stoje kot prilepljene v strmi breg idrijske kotline. Oni, ki so že više v serpentinah na bližnjici, dražijo počasneže in komisarja Janeza Sedeja: »Hitreje, hitreje, Nemci so, hajka bo!« Vsi smo zelo gostobesedni, saj se moramo toliko pomeniti, saj se nekateri leta niso videli. Veselo razpoloženi stopamo skozi gozd; nekaj posebnega čutimo v sebi, saj smo zopet z najdražjimi tovariši, s katerimi smo si bili edini in zvesti tudi v težkih časih. Na gozdni poti je zastal korak Feliksu, ki nam je pokazal obronek gozda, kjer je bil prvi začetek bolnic na Primorskem, in to komaj uro nad Idrijo, saj so kuhano hrano nosili ranjencem kar iz Feliksovega doma.

Pri Miklajču so nas že čakali domači in Čekovnikarji — prvi zvesti sosedje bivše bolnice. Tudi ekonomat z Vikitom na čelu je že na mestu. Zopet veselo svidenje in pozdravljanje in da bo dan še lepši in brezskrbnejši nam obljublja Viki, da je vse poskrbljeno, da bo skuhal partizansko kosilo kot nekdanj v bolniški kuhinji »samo, če Nemcev ne bo«. Potolaži ga nekdo: »Le brez skrbi kuhaj, pazi le, da se ne prismoči, kar spusti dim v zrak in dol s konspiracijo, danes jih ne bo, saj so dobre patrolje poizvedele, da ostanejo danes Nemci v Idriji.« — Masker in konspirator pa postavljata šalo: »Da li ste zavezali vsem oči? Takoj je treba vse prisotne peljati trikrat po dolinici in okrog kozolca, da jim zmešamo sled. Ti Žajfca pazi,



Ko so obiskali nekdanjo bolnico Pavlo, so jih tamkajšnji domačini veselo pozdravili v svoji sredi

kako boš nosil pivo iz kleti, da preveč ne steptaš stezo, sicer nam dekonspiracija lahko uniči pivo!«

In slične pripombe so sledile celi dan, tudi dohtarco upravnico so poklicali, da da seznam diet »tri dni samo riž na vodi« in »čaj s prepečencem«. Bivši ranjenec se spomni na hajko, ko so si ranjenci v bunkerju zaradi pomanjkanja hrane sami predpisali dieto suhega riža in zvrtili riž iz vreče pod skalno steno. Drugi se je spomnil na angleško kanto, katero so odprli in našli v njej neke vražje grenke tablete, mesto sladkorja. Spomnili so se najbolj hajke, ki so jo preživeli ranjenci v bunkerju, ko jim je dva večera švabski ogenj par sto metrov pod njimi razsvetljeval bunker; bolničarji so jih pa tolažili »saj to so naši«.

Med tem so že posedle skupinice po sončni trati okrog Miklajčeve domačije. Vrstili so se pogovori in spomini, ki so nas zbližali, seveda ni manjkalo tudi korejske vojne, suše, informbiroja in delavskih svetov — saj smo med tovariši iz idrijskega rudnika. Čekovnikarji in Mrzlupčani razlagajo svoje težave z letino, svoj zaslužek, delo svojih odborov in načrte. »Hej, brigade«, »Na juriš«, »Črnolaska« in druge partizanske pesmi so združile vse prisotne in v duhu smo si predstavljali sigurno varnost daleč na okrog postojank bolnice, pograda, bencinsko peč in tiho pesem ranjencev in osebja, ki je prešla mere konspiracije in nehote močnejše vztrepetala: ... prišel bo dan ... in dekle, saj ni več daleč dan ...

Tovariš pod hruško zabava skupino in pripoveduje: »Od vseh strani je bila bolnica obkoljena. Nemci povsod, morali smo vedeti le še, kaj je s Čekovnikom. Mahuili smo jo ponoči kar čez grape do Tratnikovih. Nič nas ni motilo, ko nas je ustavila straža in zahtevala znake razpoznavanja. Tudi partizanom nismo smeli povedati nikoli, da smo od »bolnice« in težko smo prepričali stražo, da smo od druge, posebne edinice in naj nas pusti h komandantu, z njim se že pogovorimo. Pridemo do same hiše. Dobro smo poznali lepo Tratnikovino in jo preko vrta in dvorišča mahnili naravnost v vežo, ki je bila vsa polna »spečih tovarišev« kot tudi izba in kuhinja. Kar čez glavo in po stopnicah gremo in potrkamo za novice Rezki na podstrešku. Hitro odpre in kar v znak jo je vrglo, komaj je spravila iz sebe: »Bežite, saj so Nemci!« Mi pa po stopnicah navzdol in čez speče glave, čez dvorišče v gozd in že so zapele brzostrelke za nami. Šele pod Rižami smo se ustavili in v temi izbuljili oči, češ, ta je pa dobra! Z istim tempom in zavedajoč se odgovornosti, smo hiteli do uprave bolnice, ki mora čimprej izvedeti za kočljivo situacijo, kajti gotovo moramo še pred jutrom evakuirati vse barake z najtežjimi ranjenci. Tako naglo smo

se vrnili iz patrulje, da skoro niso verjeli »šaljivemu dogodku« katerega smo skoro plačali z življenjem! Naglo smo, z nadčloveškimi napori do jutra evakuirali vsaj najtežje ranjence.

»In zakaj Milčeta ni danes« je nekdo sprožil naslednjo dogodivščino z njim: Po stezi v centralni postojanki je vse hodilo z ogorčenjem gledati razhajkanca, ki je partizanko zamenjal s klobukom in puško z dežnikom; ujeli so namreč v bližini bolnice ali razhajkanca ali vohuna. Potrebno je, da ga zaslišimo, preverimo, če nismo izdani in naglo moramo ukreniti potrebno osiguranje! Zaslišuje ga že komisar bolnice, upravnica, a on trdovrtno molči in gleda v tla, zjezil se je Fabi, administrator nad njim, ko je pisal podatke, ki mu jih je sumljiv tip pritepenca cinično očitno lagal; besen ga je Fabi stresel za prsa, da bi govoril lopov resnico. — Tedaj pa se razhajkanec spusti v smeh, beži po stezi navzdol in spoznali smo ga po hlačah z znano zaplato na zadnjici — našega Milčeta, ki je bližajoči svobodi na čast, obril dolgo brado in si nataknil klobuk in očala.

Glejte, to so Mrzlorupčani na vozu, ki je zapeljal za kozolcem! »O zdravo oče Kolenc!« mu kličemo. Tov. dr. Pavla hiti pozdravljat Omevnikarce. Ginjeni, blagi stari partizanski mamici je lice nasmejano. Kolenčevi in Omevnikarjevi so sprejeli v svojih bornih domačijah na stotine partizanov in postregli ranjencem, ki so čakali na prenos v bolnico. Preko tisoč in pol ranjencev je pasiralo javko v Mrzli rupi in v Čekovniku in tekom treh let ni bilo nobene najmanjše izdaje, čeprav so sami prebivalci utrpeali žrtve. Ko so nekoč ob hajki gnali Omevnikarce v Idrijo,



Ob priliki obiska so imeli tudi partizansko kosilo

se tudi nismo ničesar bali. Ne, ona ne bo izdala, ona je prava, naša žena! Prebivalci Čekovnika in Mrzle rupe so zvesto čuvali tajne centralne bolnice »Pavla« in zvesto bdeli nad ranjenci, ki so jih v neznani smeri zakrivali gozdovi.

Partizansko kosilo je poteklo zabavno in kar lepo si čakal na vrsto, če nisi imel s seboj žlice in porcije. Po kosilu je naš Jule raztegnil prav isto harmoniko in isto Čekovniško polko kot nekdaj v baraki. Ples se je začel kar na trati pod jablanami.

Lepo je minil dan! Zadovoljni z njim smo se poslovili od naših dragih aktivistov in terencev in obljubljali smo si, da se drugo leto zopet vidimo!

KAKO SMO PARTIZANILI V ZASAVJU

ODLOMEK — JOŽE ŠTOK - KOROTAN

Radovedni, kako je bilo s Pohorskim bataljonom, smo zvedeli precej žalostno novico. Stanetovo potovanje na Pohorje je še neuradno potrjevalo, da je bil Pohorski bataljon popolnoma uničen do zadnjega moža. Komandant cone ga namreč ni mogel najti, ljudje pa so mu pripovedovali, da je bil 7. januarja izdan in napaden ter uničen. Stane je uspel tudi najti bataljonsko taborišče ter ugotovil, da so bile res težke borbe, švabi pa so morali trdovratno napadati, kajti taborišče je bilo prava trdnjava. Toda on je bil mišljenja, da ves bataljon ni padel, na vsak način pa je bilo več žrtev na eni in drugi strani.

Komandant Stane pa je preko drugih kmetov zvedel za večjo skupino ljudi, ki so se izdajali za partizane in iskali vezo s partizani. Toda nekateri kmetje pa so Staneta opozorili, da so to tajni policisti, ki vohunijo za partizani in se izdajajo za partizane, kot da so se razbili od pohorskega bataljona. Pri rekviriranju hrane pa so se izdajali za Stanetove partizane! Iz vsega tega smo lahko sklepali, da je pohorski bataljon doživel če ne popoln, pa vsaj delni poraz. Ko sem opazoval Kranjca, se je videlo na njemu, da mu tare srce, kajti pohorski bataljon je bil prej

njegov, odnosno Kranjc je bil njegov komandant. Zato mu je bilo zelo hudo borcev, s katerimi se je prebijal iz Dolenjske na Štajersko in z njimi prebil veliko težkih in krvavih dni! Tudi nas vse je to, precej potrla, tovariš Ciril pa je po napevu ukrajinske narodne, v spomin pohorskega bataljona napisal pesem, ki smo jo večkrat peli!

Prav žalostno je odmevalo po gozdu, ko smo peli to pesem, toda obenem pa smo bili še bolj polni maščevalnega duha, svestni, da je treba visoko dvigniti našo zastavo in maščevati pohorske borce!

Po dveh dneh taborenja na Lesu, se je bataljon podal čez Moravško dolino pod Limbarsko goro. V gozdčku Pšenk, nedaleč od Negastermi smo se utaborili in uredili svoj bivak. Podnevi so nas obiskali terenci in vaščani iz bližnjih vasi ter prinesli hrane, da smo v tem že videli neko novost. Dopoldne smo počivali, popoldne pa sta se zvrstili politični uri in nekaj četnih sestankov. Po tem smo imeli v taborišču različne vaje z orožjem in v pešadijski borbi, proti večeru pa smo si priredili partizansko rajanje. Patrole, ki so bile ta dan poslani v okolico, niso javljale nič novega. V bataljon se je vključilo 5 novincev,

od teh trije oboroženi. Proti večeru smo prejeli iz vasi precej cigaret in tobaka. To je dvignilo moralo, da je bilo veselje. Nekateri kadilci so odmetali časopisni papir in razno listje, previdnejši pa so to spravili za težje čase!

Zvečer smo se pomaknili v Črni graben. Ena četa je bila zadolžena in je tudi izvršila rekvizicijo hrane in živinčeta v bližini Blagovice, naša četa je bila v zasedi na državni cesti, ki pelje iz Ljubljane v Celje, tretja četa pa je izvršila sabotažno akcijo; podrla je ob tej cesti nekaj telefonskih drogov ter razdejala neki most. Ves bataljon se je nato umaknil v novo taborišče Šipek. To je hribovje, ki se vleče od Trojan in Motnika pa vse do Rakitovca. Iz vseh strani vodijo v Šipek kolovozne poti, tako iz Črnega grabna, kot iz Tuhinjske doline in Kozjaka. Na drugi strani pa se lahko na Šipku posede dobre položaje, odlično brani in po vrhu manevrira.

Ta dan je imel bataljon počitek, zato pa so bile zvečer poslane na vse strani patrulje na mobilizacijo novincev, h kmetom po orožje, za katerega smo bili obveščeni, da ga skrivajo še od kapitulacije stare Jugoslavije, nekateri so šli po hrano, drugi pa po raznih krajih v zasede. Zato je bil skoraj ves bataljon zunaj. Naslednjega dne pa se je naša edinica povečala z nekoliko novinci, štirimi puškami, hrane smo imeli za tri dni, fižola in masti pa celo za pol meseca. Toda zasede niso prišle do svojih računov. Popoldan je bil na vrsti naš dnevni program učenja, po večerji pa smo se pripravili za pokret. Lipah je četam delil »vrečke in razne druge stvari« — kakor je vedno dejal, če si ga vprašal kaj ima, mi pa smo ga s temi besedami radi dražili.

Pokret smo izvršili čez Črni graben, mimo Borja v gozd vzhodno od Tlačnice. Ko smo si uredili svoje bivanje se mi je to taborišče zdelo najprivlačnejše, če izvezem onega na Pugledu. Prenerodno pa je bilo, da je bilo treba hoditi po vodo precej daleč v graben južno od Borja. Pri tem studencu pa so kasneje naši borci večkrat padli v sovražnikovo zasedo, ki so jo po navadi postavljali SS-ovci iz Zagorja. Tudi nekaj partizanov je dalo pri tem studencu svoja življenja. Preko dneva smo bili povezani z obveščevalci iz Tlačnice, naše patrole, ki so bile poslane proti Blagovici, Pečam, Mediji in Kandršam, pa so zavarovale mirno taborenje bataljona. Popoldne je šla druga četa čakati žandarje, katerih pa ni bilo od nikoder. Ta dan sta nas obiščala Marok in Ciril! Proti večeru pa je Marok v družbi nekega mladeniča Genidija vršil akrobacije. Lovila sta se po drevju, preskakovala iz smreke na smreko in zopet na bukev, da smo kar zijali. Po drevju sta se lovila. Kasneje pa je Marok najmočnejšim napovedal roko-borbo in seveda vse premagal. Tega neustrašnega partizanskega komandanta, bivšega španskega borca, smo imeli nadvse radi! Z nami se je pogovarjal, šalil, zabaval in prepeval, če pa je bilo treba, pa je bil zgled kako se je treba boriti in premagati sovražnika!

Žlica mu je rešila življenje

Po enem dnevu bivanja smo zapustili taborišče Tlačnico ter se podali na Roviškovec — kakor smo imenovali taborišče na Roviškem vrhu pri Sv. Gori. Mimogrede smo izvršili neke akcije ekonomskega značaja, Dečko pa je

bil z dvema tovarišema poslan proti Zagorju, da preskrbi podatke, kako bi mogla kasneje ena četa pristopiti k miniranju rudnika v Kisovcu.

Proti večeru je politkomisar naše čete Emil izbral petnajst dobrih borcev, preizkušenih v borbah, med njimi pa je bil tudi mitraljezec Sine. Zginili so proti Široki seti z namenom, da postavijo med Savo in Ponovičami zasedo ter potolčejo, kar bi prišlo po cesti v uniformi oboroženega. Komandir Bela pa je vzel s seboj drugo polovico čete in se z njo napotil v Št. Lambert po hrano. Pri kmetih smo nabrali 23 hlebcov kruha, suhega sadja, nekaj čutaric mleka, pri nekem kmetu pa nam je terenec »zrihtal« telička. Ko se v jutranjem svitu vrnemo v taborišče, naltimo na veliko gručo borcev, ki so stali okrog ležečega politkomisarja Emila. »Si ranjen Emil, kaj se je pripetilo?« vprašuje Bela in poklekne poleg ležečega tovariša. »Nič hudega ni Bela, saj je že dobro!« bolj počasi odgovarja Emil. Borci so se nato razšli po taborišču in zdaleka škilili proti Emilu, zdravnik Kladvo pa je odstranil še Belo! V razgovoru z borci pa smo zvedeli tole:

Ko smo šli proti Boltiji, smo na naši javki zvedeli, da se tam najbrže nahaja v neki koči gestapovec Ozin Jože, imenovan Hopar. Ko se približamo hiši, nas je Emil postavil na stražo, z nekaj tovariši pa je hotel v koč. Emil je potrkal na vrata in ko jih je nekdo odprl zavpije »roke kvišku«, ker pa je videl, da možakar noče dvigniti rok temveč je dvignil pištolo, je politkomisar sprožil puško in zadel v roke gestapovca. Toda gestapovec pa je istočasno poslal v Emila strel in partizan se je zgrudil na tla, toda že se je hitro pobral in še držal komando nad borci.

Po nekaj strelah, ki so švignili iz hiše, pa sta prileteli ven dve deklici in povedali, da jih je gestapovec mislil postreliti, češ, da sta ga izdali. »Pa zažgimo bajto, da bo hudič zgorel!« se je čul ženski glas. In partizani so se odločili, da to store. Dekleta so sama nanesla h koči slame in zažgala domačijo rekoč: »Saj itak ni nič vredna, on bo pa le zgorel, ter nas ne bo hodil več posiljevati.« Ko je plamen objel koč, v njej pa je nastala tišina, so tovariši mislili, da se je gestapovec že zadušil. Zato je skozi okno splezal Samo misleč, da bo dobil pištolo. Zakrknjeni gestapovski tip pa je medtem — misleč, da si reši življenje — splezal v kmečko peč. Ko pa se je peči približal Samo nevedoč, da je on v njej, je iz nje siknil strel in šele drugi je Samu preluknjal suknjo. Zato je Samo skočil v vežo, nato pa iz nje zalučal bombo naravnost v peč. Peč se je razletela. Samo pa je gestapovcu vzel prazno pištolo, ter pobral še dokumente!

V Široki seti pa je Emil ugotovil — ko je iz notranjega žepa bluze potegnil dokumente — da so bluza in dokumenti prestreljeni. Nato pa je krogla, ki je švignila iz gestapovske pištole, trčila v roč žlice, se ob njem stlačila, oster izkrivljen rob roča žlice pa je močno pritisnil na prsi tako, da se je pretrgala koža, rebro pa je bilo nalomljeno. Torej žlica mu je rešila življenje!

Ker pa je Emil dobil bolečine zaradi pritiska na srce in nalomljenega rebra, je po prihodu v taborišče legel. Kladvo, ki s celotnim dogodkom ni bil takoj upoznan, je le ugotavljal, kje je ostala krogla, ker je imel Emil rano le

spredaj, na hrbtu pa ni luknje. Držal se je precej resno in zaskrbljeno, ko pa mu je bolnik pokazal skrivljeno žlico in stlačeno kroglo, ki jo je našel v žepu, pa je Kladvo izbuljil oči, sedel na bukov štor in se globoko oddahnil. Ker on tega dogodka ni ugotovil sam, je moral preslišati marsikatero zbadljivko, s katero so ga borci dražili in mu nagajali češ, da misli izvršiti operacijo, da bi našel kroglo, nekateri pa so si ga sposodili na drug način. Proti večeru je Emilov brat Metod, ki se je nahajal na terenu, odvedel politkomisarja čete na varno, da bi se lahko pozdravil. Toda Emil jo je kmalu popihal in prišel za nami v četo! Marsikateremu tovarišu je rad pokazal skrivljeno žlico, češ »ta mi je rešila življenje«.

Po tem dogodku, ki se je dogodil 13. februarja, smo naslednjega dne še ostali na Roviškovcu. Toda že proti večeru smo se pomaknili proti Sv. Gori, ko pa je nastopila noč, se je bataljonska karavana raztegnila čez Cvetež proti Slivni, ter se v Lesnu ustavila. Tu nas je čakalo nekoliko novincev, ki so se javili terencem, da žele v partizane, oni pa so jih privedli v naš bataljon. Obveščevalci pa so nam povedali naslednje:

Ko je Zasavski bataljon zapustil taborišče Pugled in se vrnil na Štajersko, so naslednjega dne Italijani izvršili težak napad na Pugled. Iz velike daljave so s topovi streljali na Pugled in prve granate so padale točno v bataljonsko taborišče. Po topovskem napadu, ki je trajal skoraj ves dan, pa so šele naslednjega dne fašisti, s previdnim zavzemanjem posameznih položajev zavzeli Pugled ter se hitro vrnili v svoje postojanke. Bunkerjev tehnike in partizanskih delavnic niso našli niti dosegli kakršen koli uspeh! Mi smo se spogledali, nekdo pa je dejal: »Aha! Zdaj pa nam je jasno, kaj je bobnelo na Dolenjskem! Ali se spomnite našega taborenja v Veliki vasi, kako smo poslušali topovsko bruhanje, ko smo prišli čez Savo?«

Ko pa smo se utaborili ter pozajtrkovali, pa je prišla v naše taborišče patrulja druge čete, ki je bila pred dnevi poslana na akcijo v Jevnico. Na čelu patrulje smo videli partizanskega velikana Jovota, ki je nosil preko ramen rdečo nemško zastavo s kljukastim križem, kar je zelo kričeče vplivalo na naše oči. Tovariši so nam povedali, da so uničili jevniško šolo ter kaznovali učitelja, ki je izdajal partizanske kurirske veze čez Savo v Jevnici. Ta učitelj je ponoči stal pri oknu in ko je opazil kurirje, je to javil Nemcem, ki so na teh mestih postavljali zasede. Izvajal je teror nad učenci tako, da tudi med seboj niso smeli govoriti materin jezik. Prizanesel pa ni tudi prebivalcem, ter kot vodja nacistične stranke hotel ponemčuriti vse Slovence in strahovati mirno ljudstvo, saj je bil zvest knjigi, ki jo je napisal sam vodja nacizma Hitler pod imenom Mein Kampf.

Nekako ob deseti uri pa je prišlo v našo domačijo še nekaj mladih fantov iz Litije in okolice, da se uvrstijo v naš bataljon! Litijčani smo jih obkolili in seveda do potankosti spraševali za vse novosti, ki so se pripetile v teku enega meseca. »Švabi so zelo budni in pogosto patrolirajo, da iz Litije ne moreš nikamor neopazno!« je zaključil Jože in si prižgal nemško cigareto »Sport«, mi pa smo tudi slastno segli vsak po eno, ki nam jo je ponudil.

Napad na Dol pri Ljubljani

Zvečer, dne 15. februarja je naš bataljon zapustil taborišče v Lusu ter krenil na pot proti Grmačam. Toda tu smo nismo ustavili, temveč nadaljevali pohod čez Sv. Miklavž na Cicelj in po robu Murovice prišli na Vinje in še nekoliko, pa smo ob jutranjem svitu prišli v gozd Ajdovščina. Med potjo nas je pohlevni dež precej namočil, od blatne in razmočene poti po gozdu in travnikih, pa smo bili tako umazani in opacani, da bi se tudi vragu gnusili! Taborišča si v Ajdovščini nismo uredili temveč smo ves dan prebili stoje. S stopicanjem in hojo po gozdu smo preganjali moro, ki se je vsedla na nas v obliki mraza in dežja vmes pa so padale tudi snežinke. Drgetali smo in posamezne ude izmikali mokri obleki, pihali v roke, nekateri so preklinjali dež, drugi so tolažili lačne želodce, tretji pa so se zbrali okrog šaljivcev in poslušali njihove šale in humor, da so se s tem zamotili.

Šele popoldan nam je bilo dovoljeno, da zakurimo ognje, v kolikor od drv olupimo skorjo, da se ne bo kadilo! Toda mi smo to radi storili, potem pa smo se drenjali okrog gorečega ognja in si greti posamezne ude. Ker so bili nekateri preveč požrešni po toploti, so si prežgali suknje, hlače, samo pri našem ognju pa sta si dva tovariša pokvarila čevlje, ker se je usnje od toplote skrčilo.

Ko se je začelo mračiti, pa se je našemu bataljonu približala druga četa Kamniškega bataljona, s politkomisarjem Mohorjem na čelu. Kamniških partizanov smo bili veseli, se z njimi tovariško pogovarjali ter si drug drugemu pripovedovali dogodke, ki smo jih v zadnjih časih doživeli. Med tem časom pa se je naš štab bataljona in Mohor, dogovoril s Marokom in Cirilom, kot štabom Kamniško-zasavskega odreda, da se izvrši napad na Dol. Ko so ti možje naredili načrt napada in razpored edinic, smo krenili na pot.

Vodnik prvega voda druge čete tovarišica Tončka je bila poslana v zasedo na cesto proti Litiji. Drugi vod pa je bil razdeljen v patrole proti Podgori in Savi. Četa Kamniškega bataljona je z enim vodom postavila zasedo na cesto proti Ljubljani in Domžalam, drugi vod pa je imel nalogo, da aretira ali pa kaznuje nekaj bataljonistov, ki so se pojavili v vasi. Tretja četa našega bataljona je blokirala orožniško posadko in postojanko graničarjev ter onemogočila vsak izhod iz utrdb. Naša četa pa je z enim vodom izvršila mobilizacijo, drugi vod in en vod tretje čete pa je bil na razpolago tovarišu Maroku.

Ko smo zasedli vas, se je tovariš Marok s svojim politkomisarjem Cirilom in nekoliko borci zagnal v kino, prekinil predstavo in priredil ljudsko rajanje. V borbenem govoru je pozval prebivalstvo na sodelovanje, na drugi strani pa je poudaril, kaj čaka narodne izdajalce! Nekaj tovarišev je med tem časom uničilo večje število nemških propagandnih filmov, kino-aparaturu in druge stvari. To je bil za nas velik političen uspeh, kajti nekaj fantov se je po govoru tovariša Maroka priključilo partizanom.

Kranjčevi partizani pa so ta čas razbili pošto, pobrali pakete in pisma, demolirali občino in še neko zgradbo Heimatbunda. Minerska skupina pa je minirala tovarno

barv, ki so jo Nemci preurejali v vojne namene ter jo uničila. Izvršenih pa je bilo tudi nekaj manjših ekonomskih akcij, da smo si priskrbeli hrane.

Ko pa se je bataljon začel umikati iz vasi, je privozil iz Litije nemški avto. Tončkina zaseda, ki si je izbrala svoj položaj v Klečah pri Lenčku, je udarila po njem z vsem orožjem, ki je lahko streljalo neposredno nanj. Nemci so dali sicer nekoliko odpora, toda juriš, ki ga je napovedala Tončka, pa jih je prisilil, da so dali svoj obračun. Borci so hitro preiskali vozilo, pobrali iz njega kar je bilo rabljivega, nato pa so ga zažgali, pobiti in ranjeni Švabi pa so čakali svojo usodo v grabnu.

Ko se je bataljon umaknil, pa je v Dol prišla nemška pomoč, toda pomagati ni imela komu. Partizani so že storili svoje. Zadovoljni z izvršeno akcijo, smo se pomnoženi z novimi borci vračali čez Murovico v Cicelj, kjer smo si izbrali na sedlu svoje mesto za taborišče. Kmalu je bilo postavljenih nekoliko šotorov, kuhinja in po taborišču je gorelo več ognjev, pri katerih so si borci grel mokro obleko, ki je že več kot en dan gnila na ramenih.

Večjo pozornost je vzbudil Petruška, ki nam je pripovedoval, kako je strigel neko deklico, ki je bila za švabe kelnerica ljubezni, ter je zato morala dati svojo frizuro. Pripovedovalec je nato potegnil izza škornjev deklinino frizuro, katero je po končanem striženju vtaknil za obušalo, da bi si prefriganka ne dala iz nje izdelati lasuljo. Nato je sezul škornje in v smeh vseh tovarišev z lasmi ovil noge ter nazaj obul škornje. »Veste fantje! Če imaš dve frizuri v škornjih, pa te ne more zebsti v noge!« je dejal partizan, mi pa smo se mu smejali.

Nekaj tovarišev pa je brskalo po pismih, ki so bila zaplenjena na pošti, Bela pa je v prisotnosti štaba odprl

pakete. Tu je bilo nekaj paketov napolnjenih s suho hrano, ki jo sorodniki pošiljajo svojim znancem v nemško vojsko. V dveh paketih pa smo dobili eno uniformo in nekaj perila, kar seveda nismo odvrgli. Eden od tovarišev, ki so se zadrževali pri pismih, pa si je v naročje naložil kup pisem, čital naslove in ker seveda ni bilo odzivov, jih je metal poleg sebe. Kar naenkrat pa je Gorki dvignil svojo glavo in zahteval, da mu namišljeni pismonoša izroči pismo z naslovom: »Jemc Marija, Senoženec.« »Pa kaj boš s tem pismom?« ga je nekdo vprašal! »Pa to je moja stara mama!« je odvrnil tovariš, pogledal pismo in poštni pečat ter ugotovil, da njegov oče piše stari materi. Gorkiju so se solzile oči, ko je zagledal pisavo svojega očeta, ki zaradi njegovega odhoda v partizane, čaka rešitve v nemškem taborišču.

Ker smo to noč zaplenili več sto jajc, sem za kosilo postregel borce s »šmornom«, kakor smo dejali jedi, ki so jo sestavljala jajca, moka, sladkor in mast. Ko so posamezni partizani dobili svoj delež v porcijo, so nekoliko godrnjali, češ da bo to premalo za kosilo, ker se pri zajtrku niso najedli žgancev, zaradi prejšnjednevnega posta. Toda tečna jed je zadovoljila vse, tako da nam je šmorna ostalo, da bi nasitili še eno četo, kljub temu, da so ga borci zelo radi jedli.

Popoldne smo se zbrali okoli tabornega ognja bataljona in čakali govornika. Ta dan se je pojavil pred nami Ciril, ki je podal izčrpno politično poročilo. Dotaknil se je svetovnega položaja, vzhodne fronte, kakor tudi partizanske aktivnosti v Jugoslaviji in posebej v Sloveniji. Morala se nam je dvignila, da bi bili najrajši tam, kjer bi sovražnika tolkli bolj na debelo: s topovi, tanki, katjušami in avioni.

GROBLER

Nekaj iz zgodovine kinematografije

MIRKO

Že od nekdaj je človek stremel za tem, da ponazori gibanje njega samega ali prirode sploh. Posebno močno se je to stremljenje, prikazati človeka ali naravo v živi sliki, v giblivo povezani predstavi pojavilo v začetku 19. stoletja. Tako je ugotovljeno, da je že leta 1829 Plato izdelal napravo s katero je dobil vtis gibljive slike. Napravo je imenoval »Fenakistiskop« (od grške besede »fenakistiskos« — ki vara vid in »skopeo« — gledam). Naprava je imela okroglo, vertikalno — vrtljivo ploščo in zrcalo, pred katerim je ta plošča stala. Plošča je imela v krogu enakomerno porazdeljene izredne odprtine, v prostoru med njimi (od ene do druge) pa so bile pritrjene risbe posameznih faz dela — moža, ki cepi drva. Če smo tako opremljeno ploščo zavrteli pred zrcalom in gledali skozi odprtino v zrcalu, smo dejansko dobili predstavo, da mož cepi drva. Tej iznajdbi so sledile še druge kot »stroboskop«, Hornerov »zootrop« in Rejnov »praksinoskop«.

Razvoj fotografije je prinesel nove pobude in uspehe v izpopolnitvi raznih naprav takozvane »žive slike«. Dana je bila možnost, da se v te svrhe uporabljajo fotografski posnetki vseh delov nekega gibanja, kar je bilo mnogo bolj precizno in naravno kot risane sličice. V tej stopnji razvoja »žive slike« je zlasti zanimiv poskus, ki ga je napravil Edvard Muybridge leta 1877 v Ameriki. On je prvi uspel pričarati na fotografijo različne situacije gibanja ljudi in živali. Postavil je v vrsto večje število fotoaparátov, mimo katerih se je človek (kot snemalni objekt) gibal. V tem gibanju — hoji ali teku mimo aparatov je sam sprožil vse, v vrsti postavljene aparate, in sicer potom vrvic, ki so bile speljane preko poti od vsakega aparata.

Ne bi mogli trditi, da se je težnja po ustvarjanju »žive slike« pojavila samo v eni deželi ali dveh, kajti po podatkih lahko ugotovimo tovrstne poskuse v raznih deželah hkrati. Leta 1882 je Francoz, prof. Marey skonstruiral

znano »fotografsko puško« s katero je na več »strelov« ujel sestavne dele gibanja. Vendar je bila ta naprava dosti komplicirana. Da bi izboljšal in poenostavil sistem, je sestavil novo kamero pri kateri je uporabil prvič filmski trak namesto fotografskih plošč. Ta filmski trak, če ga lahko tako imenujemo, je bil papirnat in prevlečen z občutljivo fotografsko emulzijo.

Razvoju tehnike, ki je dobivala vsevečji razmah in vzpon, so sledili novi poskusi in iznajdbe »žive slike«. Na svetovni razstavi v Čikagu leta 1893 je vzbudil pozornost obiskovalcev kinetoskop — projekcijski aparat, iznajdba Edisona. Z velikim zanimanjem in občudovanjem so obkrožali obiskovalci to čudežno omaro v kateri so se vrstile »žive slike«. Edisonov kinetoskop — projekcijski aparat in kinetograf (grški besedi »kinema« — kretanje in »grafo« — pišem) — snemalni aparat, opremljen že s celuloidnim filmom, sta pomenila velik napredek v tej smeri. Torej »živa slika« si je z vso sigurnostjo utirala pot v svet.

Zanimanje za »živo sliko« je pritegnilo tudi direktorja fotografske tvornice v Lionu Luj Lumieresa. Z velikim interesom je sledil Merejovim iznajdbam (»fotografska puška«, projekcijski aparat itd.), februarja 1894 pa se je v Parizu seznanil z Edisonovim kinetoskopom. Z vso vnemo se je lotil konstrukcije novega snemalnega in projekcijskega aparata. Uspehi so bili presenetljivi. Začetkom leta 1895 sta Luj Lumieres in njegov brat Ogist Lumieres posnela prve metre traku na novo konstruirano kamero. Meseca marca istega leta poda Luj Lumieres pred Društvom za napredek nacionalne industrije referat o svojih poskusih in že prikazuje svoj prvi film »Odhod delavcev iz tovarne«. Nihče ni takrat niti slutil kakšno mesto bo nekoč zavzemala ta iznajdba v kulturi in umetnosti vsega človeštva. Pozneje sta brata Lumieres posnela še več kratkih filmov (pripomniti je treba, da so bili ti filmi zelo kratki napram današnjim, samo cca 17 do 30 m dolžine) in jih 10. novembra 1895 predvajala belgijskemu Društvu fotografov, prvič izven meja Francije. Prva kinematografska predstava za publiko je bila 28. decembra 1895. Ta datum se smatra kot rojstni dan kinematografije. V Parizu v prostorih Grandcafe (»Salon Indien«) so bili predvajani filmi — Odhod delavcev iz tovarne, Lov na zlate ribice, Vrtnar in drugi. Ti filmi so bili zgolj reprodukcija gibanja in nič več. Zanimanje publike za to »novo čudo tehnike« je rastlo od predstave do predstave in finančni rezultati so bili naravnost presenetljivi.

Takoj po prvih predstavah sta brata Lumieres napravila načrt za eksploatacijo svoje iznajdbe. Najela sta mlade ljudi, jih izučila rokovanja z aparaturami in jih pošiljala v inozemstvo z nalogo, da predvajajo filme in hrati snemajo nove. Lumieresovi predvajalci so bili torej tudi prvi filmski reporterji. Kmalu po prvi kinematografski predstavi v Parizu so videla Lumieresove filme nekatera večja mesta in centri Evrope. Predstave so se vrstile v Bruslju, Berlinu, Dunaju, Romuniji, Španiji, Severni Ameriki in tudi pri nas.

Leta 1896, 26. maja so Beograščani v gostilni pri »Zlatem križu« (Terazije) prvič videli »žive slike«. Takrat-

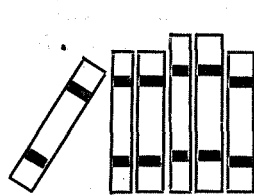
ni časopis »Male novine« je najavil te predstave z naslednjim oglasom: »K i n e m a t o g r a f. Od danes naprej bosta v gostilni pri »Zlatem križu« na Terazijah g. g. Ogist in Luj Lumieres iz Liona (Francija) predvajala največji, skoraj neverjetni uspeh v fotografiji. To je takozvana »gibljiva« fotografija s pomočjo kinematografa. Videli bomo lahko fotografije predmetov in bitij v najrazličnejših gibanjih...«. Največje začudenje in globok vtis na publiko je napravil povsod film »Prihod vlaka na postajo«. Drveči vlak v smeri publike, je vzbujal tesne občutke in celo strah pri gledalcu, ki je spričo te »čarovnije« pozabil, da sedi na varnem, pred filmskim platnom, ne pa na železniški postaji.

Tudi pri nas Slovencih se je kinematograf pojavil že leta 1896. Prvi je prispel v Ljubljano Edisonov kinetograf in je imel prvo predstavo 16. novembra 1896 v dvorani »Pri Maliču« po nemško »Stadt Wien« (približno na mestu, kjer stoji danes kino Moskva). Interes Ljubljancov za Edisonove »žive slike« je bil tako velik, da so na splošno željo predvajanje podaljšali do 26. novembra. Na teh predstavah, ki so trajale cca eno uro, so prikazovali sedem filmov, ali podob kakor so jih imenovali. Te podobe so predstavljale razne dogodke iz resničnega življenja kot n. pr.: prepir kvartopircev, plavalna šola v pralnici itd. Leta 1898 v mesecu septembru so prispeli v Ljubljano Lumieresovi agentje, ki so imeli v Kazini (stekleni salon) kar štiri sporede. Slovenski listi »Slovenski narod« in »Slovenec« so prinašali vesti o tem dogodku in pisali zelo pohvalno o predstavah.

V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja se pojavijo kinetoscopi, kinetografi in kinematografi pri vseh vodilnih narodih sveta. Razumljivo je, da pripisujejo iznajdbo kinematografa raznim izumiteljem. Nemci jo pripisujejo Maksu Skladanovskemu, Amerikanci Edisonu in Tomasu Armatu, Angleži pa Robertu Poulu. Brez dvoma so vsi omenjeni mnogo prispevali k iznajdbi kinematografa, vendar dejstvo je, da je prvi aparat za prikazovanje filmov skonstruiral Luj Lumieres.

Lumieresovi agentje so potovali z »novim čudom tehnike« širom sveta. Publika je z navdušenjem sprejemala »živo sliko«, ki je pretrgala ozke meje prebivalcev in jim odprla, čeprav takrat še skromen pogled v svet, pogled v druge kraje in življenje. Bili so dani vsi pogoji za nadaljnji razvoj kinematografije. Električna energija, optika, mehanika, svetlobni viri itd. so mogli osigurati novemu izumu prospeh. Velik napredek tehnike v Evropi in Ameriki pa so pogojili tudi nove politične situacije. Buržoazija je vsak dan bolj čutila moč naraščajočega proletariata. Za vsako ceno je bilo potrebno najti kakršnokoli sredstvo, ki bi odvrčalo proletariata od stvarnosti in političnih problemov. Lumieresova iznajdba je kot nalašč odgovarjala tem težnjam. Poleg tega momenta pa je nastopil še drugi, prav tako v prid razvoju kinematografije. Razni spretni trgovci in industrijalci so zaslutili v izumu kinematografa, vir novih dohodkov in profitov. Tako tretiranje novega izuma, je seveda pospešilo njegov razvoj.

NOVE KNJIGE



PREŠERNOV ALBUM

Za 150-letnico največjega slovenskega pesnika je izšel pred kratkim Prešernov Album, ki so se ga gotovo razveselili vsi ljubitelji naše lepe knjige in mu določili častno mesto v svojih knjižnicah.

Skromno je bilo Prešernovo delo po zunanjem uspehu, a nedosegljivo obširno po umetniški lepoti in bogastvu misli. Zato je literatura o Prešernu že danes precej bogata. O njem bodo tudi v prihodnosti še in še pisali, saj odkriva v njegovem delu vsaka doba nove vrednote. Tako ni nič čudnega, da nas zanima prav vse, kar je v kakršni koli zvezi s Prešernom. Radi bi vedeli, kdo so bili njegovi prijatelji, jih spoznali tudi po njihovi zunanji podobi; ogledati si želimo tudi tiste, s katerim je bil pesnik v idejnem sporu, vse tiste, ki so tako ali drugače sodili o njegovi pesmi. Mika nas pogledati v obraz izvoljenki, ki so ji posvečene najlepše pesmi, kar jih premore naša literatura. Vsi vi, ki ljubite Prešerna, bi si radi ogledali tisto Ljubljano, po kateri je usmerjal korak veliki pesnik; tudi vas mika pogled v tista stanovanja in tiste skromne sobice, kjer je trpel in ustvarjal pevec sonetnega venca. Drago vam je mesto Kranj, kjer je preživel pesnik zadnja leta svojega težkega življenja, pa še tamkajšnje pokopališče, kjer se mu je umirilo srce.

To in še marsikaj podobnega je hotel pokazati pokojni profesor dr. France Kidrič, ki je zasnoval Prešernov Album, zbral zanj mnogo dragocenega materiala, a ga je žal smrt ugrabila sredi dela. Ko je bila priprava Albuma za tisk pred kratkim poverjena profesorjema dr. Mirku Ruplu in Alfonzu Gspanu, je manjkal še dobršen del opomb, ki jih je bilo treba napisati k slikam, vrh tega pa sestaviti še celotno kazalo. Da je bilo to in še vse ostalo redakcijsko delo opravljeno v rekordnem času par mesecev, je nemajhna zasluga dr. Rupla in prof. Gspana, in ker je moral prvi med tem časom po službeni dolžnosti odpotovati celo v inozemstvo in se je delo za nekaj časa prevažilo na ramena drugega, gre prof. Gspanu še prav posebno priznanje.

FRANCE BEVK: OBRAČUN

Pisatelj France Bevk je dopolnil 60 let. Ob tej priliki so naše revije vsaj na splošno ocenile njegovo delo. France Koblar pa je v Novem svetu objavil kar izčrпно študijo o Bevku in njegovem delu.

Tudi pisatelj France Bevk sam je ob tem življenjskem jubileju v izboru novel pod naslovom »Obračun« podal nekak obračun svojih stvariteljskih naporov. Tak izbor nam

je v dveh pogledih dobrodošel. Vsakdo, kdor nima prilike ali pa ne utegne prebrati vsega ogromnega pisateljevega dela, najde v zbirki primere iz celotnega pisateljevega leposlovja, dokaze njegovega vzpona in razvoja do danes. Take vrste zbirka pa nam kaže hkrati, kako gleda pisatelj sam na svoje stvaritve, kaj je po njegovem merilu tehtnejše. Taka zbirka je nekaka samokritika, v pravem pomenu »Obračun«.

Izbor, ki obsega 16 novel, je značilen za vso Bevkovo ustvarjanje, tako v snovnem kot v oblikovnem obsegu. Njegove zgodbe se odigravajo v primorskem delu naše slovenske domovine, ki ji je pisatelj ostal zvest tudi v najhujših časih fašistične sužnosti. Tako je zbirka umetniško pričevanje pisateljeve zraščnosti z njegovo primorsko domovino.

Zbirka »Obračun« je res obračun, ki ga daje pisatelj o svojem delu, ker knjiga ni le izbor najboljšega, temveč more pozorni bralec zasledovati v njej ves tisti napor, ki je spremljal Bevkovo pisateljsko pot skozi dolga desetletja neutrudljivega iskanja intimnega umetniškega izraza.

France Bevk je pisatelj družbene tematike. Socialne odnose obravnava že v prvi noveli »Steklar Šimen«. Socialno ozadje ima še mnogo drugih novel v zbirki.

Nič manj važni kot socialni so moralni konflikti v Bevkovem delu. Motiv, iz katerega je vznikla novela »Tuje dete«, objavljena v »Obračunu«, srečujemo pogosto tudi v ostalem pisateljevem delu.

Socialni in moralni konflikti v kmečkem in malomeščanskem življenju, kot so značilni za vse Bevkovo umetniško ustvarjanje, so dali snovno obeležje tudi temu izboru, ki nosi upravičeno simbolični naslov »Obračun«.

SUMARIČNI PREGLED OSTALEGA TISKA OB KONCU LETA 1950

Ob koncu prejšnjega leta je izšla miniatura izdaja Prešernovih poezij, gotovo lep dar Prešernovim častilcem. Hkrati pa je izšla že dolgo zaželeno knjiga: Prešernove nemške pesmi v slovenščini. Pokojni Oton Župančič je pripravil rokopis za tisk tik pred svojo smrtjo. Izdajo je uredil sedaj književnik Janko Glazer tako, da je na vsaki strani nemški original in slovenski prevod. Urednik je poleg uvoda napisal tudi komentar.

Izšel je dalje izbor pesmi Vide Tauferjeve z naslovom »Izbrani listi«. To je neke vrste obračun pesnice same o njenem delu. »Pesmi izpod Snežnika« Maričke Žnidaršičeve pa zajemajo avtoričine pesmi iz naše borbe, pesmi o Snežniku in Cerkniškem jezeru ter cikel ljubezenskih pesmi.

V prevodu Alojza Gradnika je izšel izbor lirike Kitajca Li-Tai-Poja. Razveselili smo se tudi 1. zvezka Puškinovega izbranega dela v prevodu Mileta Klopčiča, ki je že prej dokazal svoje mojstrstvo v prevajanju vezane besede.

Med proznimi deli naj omenim na prvem mestu 75-letnega Ksaverja Meška knjigo V koroških gorah in drugo izdajo romana Lojza Kraigherja Kontrolor Škrobar.

Pisateljice Mimi Malenškove roman Kovinarji opisuje življenje jeseniških kovinarjev med okupacijo.

Lep je noveletni dar tudi v prevodih tuje proze. Tu so zastopani danska pisateljica Nexø, Francoza Jean Bruller in Vercors, pa še Zola in Štefan Zweig.

Izšel je tudi 1. zvezek zbranega dela Antona Tomaža Linharta v redakciji prof. Gspana. Ta izdaja nam bo šele pokazala našega prvega dramatika pravo podobo.

Tudi naši cicibani in pionirji se ne morejo pritožiti, saj je Mladinska založba izdala celo vrsto mladinskih knjig: dve slikanici »Medvedova svatba« in »Premagana zverina« z besedilom po narodni pesmi, dalje Jurčičeva Kozlovska sodba v Višnji gori z enobarvnimi ilustracijami, potem mladinska igra »Muca in živali«, ki sta jo napisali Vida Taufer in Lili Novy. Če omenimo še Čopičevo »Sončno republiko«, Puškinovo »Pravljico v carju Saltanu« v prevodu Otona Župančiča in izbor Župančičevih mladinskih pesmi »Kanglica«, še vedno nismo omenili vsega, kar je prejela naša mladina za novo leto.

IZ ŽIVLJENJA IN DELA *naših organizacij*

ZBIRANJE ZGODOVINSKEGA MATERIALA

V širokih akcijah za zbiranje zgodovinskega materiala v letih 1949 in 1950 je naša organizacija dosegla zelo lepe uspehe. Sekcije za zbiranje zgodovinskega materiala pri odborih Zveze borcev kakor tudi številni drugi člani ZB so v tem času zbrali nad 47.000 komadov! Med tem so razni dnevniki, poročila raznih operativnih edinic, dokumenti, orožje in drugi predmeti, izvirajoči iz narodnoosvobodilne borbe. Med zbranim materialom je mnogo zelo dragocenih stvari. Najdeni so originalni zapiski partizanskega pesnika in pisatelja Kljusovega Jožeta, ki dosedaj še niso bili objavljeni. Našel se je tudi del originalnega arhiva Notranjskega in Dolomitskega odreda. To so originalna poročila četnih štabov svojim nadrejenim, zbrana po datumih, dnevih in tednih, ločene po posameznih četah. Ti dokumenti dajejo zanimiv prikaz življenja in operativnega dela posameznih edinic tega odreda v dobi dveh mesecev v poletju 1942. Najden je bil tudi arhiv Gorenjskega obveščevalnega centra, ki obsega okrog 500 znanih listin, fotografij, skic in podobno. Najden je bil arhiv bivšega bohinjskega okraja od začetka leta 1944 do osvoboditve, dalje nemški dnevnik, kamor so beleželi Nemci partizanske akcije. Prav tako je bil najden arhiv Mestnega odbora OF Solkan, iz leta 1942; dalje zastava Lackove čete, številno orožje, obleka in drugo.

Zbrani material je bil razstavljen na osemnajstih razstavah, in sicer v Ljubljani, Mariboru, Celju, Slovenj Gradcu, Metliki, Sežani, Gorici, Postojni, Brežicah in še po nekaterih drugih krajih.

Večina tega dokumentarnega materiala hranijo v muzeju NOB v Ljubljani in v okrajnih muzejih, katerih je doslej organiziranih že devet, deloma pa tudi material spravljeno na okrajnih centrih in čaka razvrstitve. Dejstvo pa je, da se nahaja še mnogo dokumentarnega gradiva zakopa-

nega v bunkerjih ali skritega po gospodarskih poslopjih naših hribovskih kmetij in bo treba še nadalje živahne in intenzivne akcije, da se ta dragoceni material čimprej dvigne.

V SLOVENIJI JE BILO DOSLEJ ODKRITIH 115 SPOMENIKOV

Za postavitev spomenikov padlim v narodnoosvobodilni borbi je med našim ljudstvom veliko zanimanje. Že v času ustanovnega kongresa Zveze borcev je bilo v Sloveniji odkritih 24 spomenikov in 16 spominskih plošč. Dejstvo pa je, da niso pravilno prikazovali veličino in vsebino naše velike borbe; zato je bilo potrebno nekatere odstraniti in graditi nove.

Glavni odbor ZB je imenoval komisijo, ki ima nalogo, da pregleda vsak načrt za spomenik, pa naj se gradi kjer koli. Istočasno pa je tudi sam posredoval za izdelavo načrtov pri strokovnjakih. Tako so bili doslej izdelani načrti za Begunje, Frankolovo, Sv. Urh in nekatere druge kraje pomembnejšega značaja. Institut za arhitekturo je s svojimi dijaki izdelal osnutke za 50 manjših spomenikov lokalnega značaja.

Z delom so pričeli pri Urhu in v Begunjah. Kmalu pa bodo lahko začeli z gradnjo spomenika v Frankolovem pri Celju. Pripravljajo tudi načrte za spomenik na Rabu in v mestu Ljubljani. Te dni si bo ekipa, sestavljena iz strokovnjakov ogledala grobove padlih na Vranskem, kjer je v skupnem grobu pokopanih 131 žrtev okupatorjevega divjastva, v Laškem in Planini na Kozjanskem.

Do danes je v celoti dogotovljenih 115 spomenikov, trenutno jih je v delu 58. Do sedaj so odkrili tudi 141 spominskih plošč.

V letu 1951 je pričakovati, da se bo dejavnost naše organizacije v pogledu postavljanja novih spomenikov še znatno povečala.

Stopamo v novi letnik

S to številko začenjamo III. letnik izhajanja naše revije. Našim naročnikom in čitateljem želi uredništvo Borca mnogo uspehov v novem letu, mnogo zdravih pobud in uspešnih podvigov v izpolnitvi naših skupnih velikih nalog.

Zahvaljujemo se številnim našim dosedanjim prijateljem, ki so se odločili, da tudi v letošnjem letu ostanejo zvesti našemu Borce in so v ta namen že tudi nakazali naročnino. Vse ostale pa, ki naročnine še niso nakazali, prosimo, da to store čimprej, da tako olajšajo poslovanje naši upravi, sami pa si zagotovijo ime solidnega in zvestega naročnika.

Letošnji Borec stopa v novi opremi pred Vas. Upoštevajoč, da je zaradi odpremljanja po pošti bolj priročna manjša oblika, smo se odločili za zmanjšanje formata revije. S tem bo ustrezno tudi tistim, ki bodo dali koncem leta revijo vezati. To jim bo naša uprava tudi skušala omogočiti, tako da bodo imeli za prihodnje leto lepo knjigo.

Toda naročnike vključ temu ne mislimo prikrajšati, četudi ima zdaj Borec manjši format. Bo pa imel v novem letniku zato več strani.

Urednik obljublja, da bo letošnji letnik še lepše uredil, kakor dosedanje. Za to mu je porok že kar lepo število prijateljev sodelavcev, ki so v zadnjem času postali stalni sodelavci lista. Po možnosti bomo imeli v vsaki številki izčrpno podan pregled vseh važnejših političnih dogodkov doma in iz ostalega sveta. S tem bo ustrezno lepemu krogu naših čitateljev. Tovariš heroj Daki nam bo še naprej pisal svoje spomine na partizanske čase, prav tako nam bodo pisali za Borca tudi številni drugi partizani iz svojih bogatih doživetij iz borbe. Tudi tovariš Pelko obljublja, da bo pridno pisal za Borca. Tako, marsikaj lepega in dobrega boste našli v naslednjem letniku, čemu bi našteval, saj boste videli.

Uredništvo pa želi, da bi se krog sodelavcev še povečal. Toliko jih je med vami, ki bi lahko cele knjige napisali o tem, kar ste doživeli v partizanih ali doma v času borbe. Škoda bi bilo, da bi z vami vred nekoč umrlo in šlo v pozabo. Sedite in začnite pisati. Sedaj ko so dolgi zimski večeri, je kakor nalašč čas za to, da bodo še vaši vnuki in pravnuki čitali o junaških podvigih svojih prednikov. Tako bomo vsi skupaj pomagali pisati zgodovino slavnih dni našega ljudstva.

Zdaj pa pogledjmo še drugo plat, na gospodarsko stran naše revije.

Lani smo imeli velike težave glede naročanja in plačevanja naročnine. Žal, da moramo to ugotoviti, toda resnica je, da so se naši odbori ZB, vse od okrajnih in mestnih navzdol zelo slabo odrezali. Tako smo morali nekatere neprestano prositi, naj naberejo med svojim članstvom gotovo število naročnikov, da ne bo treba pošiljati lista na odbore, temveč direktno na naročnike. Naleteli smo na gluha ušesa. Da imamo nekoliko več prostora, bi objavili imena teh grešnikov. Morda pa se to tudi zgodi.

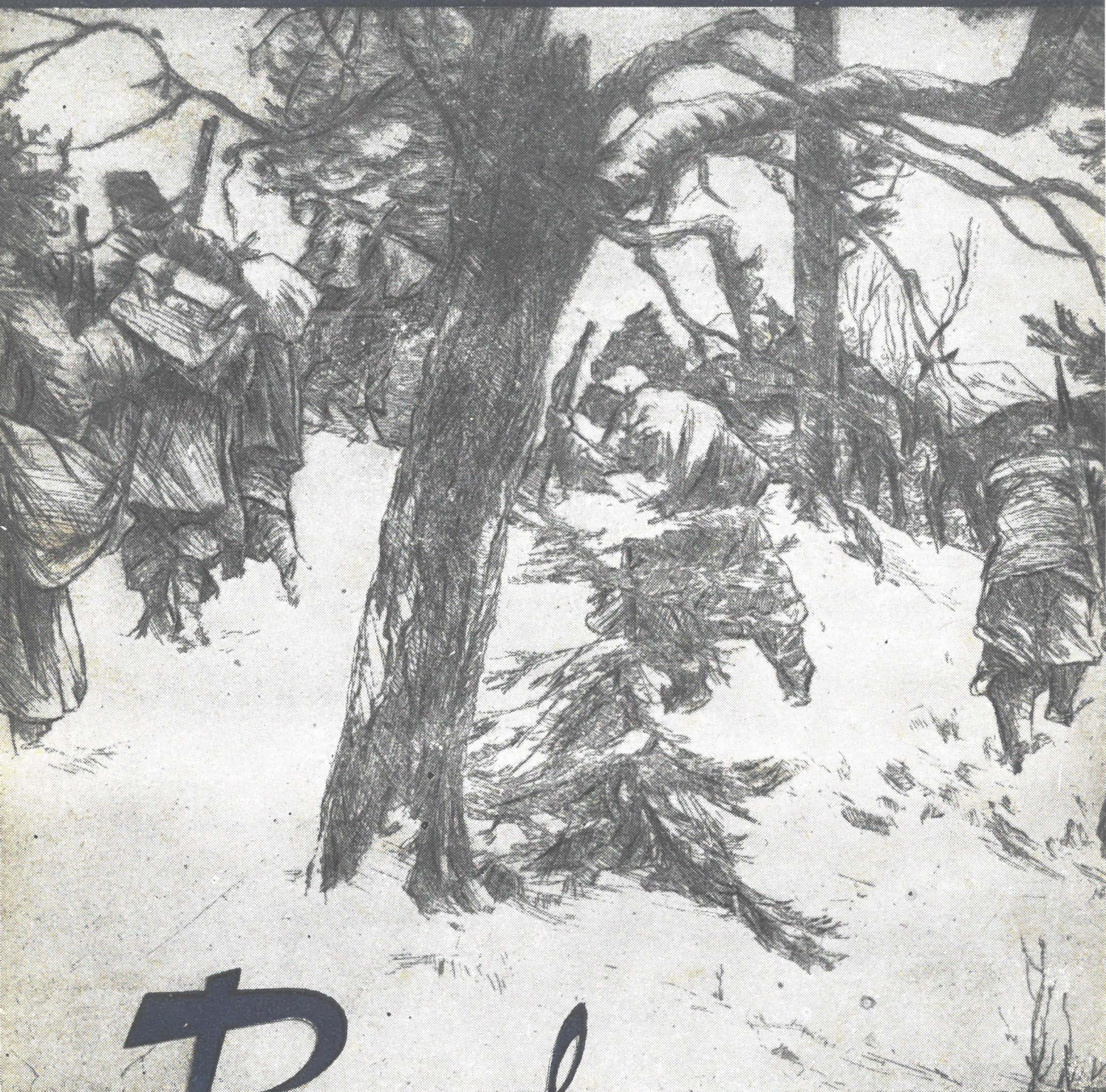
Naročnino je treba plačati, drugače list ne more živeti. Potrebno je sproti plačati tiskarno, papir, honorarje in še nešteto drugih stvari, ki so v zvezi z izhajanjem lista. Zato pa pričakujemo letos več uvidevanja in zavednosti od strani naših naročnikov in drugih prijateljev našega lista. Najbolje je plačati naročnino takoj v začetku leta, tako prihraniš sebi in upravi neprijetnosti. Sicer pa smo se letos odločili, da ne bomo več pošiljali lista tistim, ki ne bodo že sedaj v začetku nakazali, če ne celoletno, vsaj polletno naročnino. Le tako si bomo ostali dobri prijatelji.

Celoletna naročnina je 180 din.

Pokažite Borca svojim znancem in prijateljem. Poskrbite, da bodo nanj naročeni vsi nekdanji partizani in tisti, ki so jim nudili pomoč.

LETNIK III.

ŠTEV. 2



Bolec

1 9 5 1



B O R E C

GLASILO REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE ZA SLOVENIJO

Letnik III.

Februar

Štev. 2

Urejuje uredniški odbor * Odgovorni urednik RADO
ZAKONJŠEK * Rokopise je pošiljati: Uredništvu re-
vije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ulica 16

V S E B I N A :

II. KONGRES ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE *
REFERAT TOV. IVANA MAČKA NA II. KONGRESU
ZVEZE BORCEV * SKLEPI * Janez Perovšek-Pelko —
KNECHTOVI * Jože Štok-Korotan — KAKO SMO PAR-
TIZANILI V ZASAVJU * Stanko Semič-Daki — SPOMINI
NARODNEGA HEROJA * Lojze Jurc — PO NEKDANJIH
POGORIŠČIH V BELI KRAJINI * DISKUSIJA IZ II.
KONGRESA ZVEZE BORCEV * Mirko Grobler — NEKAJ
IZ ZGODOVINE KINEMATOGRAFIJE * NOVE KNIJGE

»Borec« izhaja mesečno * Naročnina za leto 1951 180 din * Posamezna številka 15 din * Naročila in denar poši-
ljajte na upravo revije * Uprava »Borca« Ljubljana, Erjavčeva ulica 16 * Tisk Celjske tiskarne, Celje

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III. Štev. 2 Leto 1951

II. KONGRES ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE

V nedeljo, 28. januarja 1951. so se v veliki unionski dvorani v Ljubljani zbrali številni delegati Zveze borcev na svoj II. kongres. Že v soboto zvečer so prihajali iz različnih krajev Slovenije pa tudi iz ostalih republik, veseleč se, da se bodo tu srečali s tovariši, s katerimi so skupno preživeli težke a slavne čase štiriletne borbe. Veliki večini od njih krasi prsa Spomenica 1941. Živahno se pozdravljajoč so se strnili v eno veliko družino in napolnili veliko dvorano.

Kongres je pozdravil Evgenio Lavrenti v imenu tržaških antifašistov, v imenu koroških Slovencev je prinesel pozdrave tov. Karel Prušnik-Gašper, za Jugoslovansko armado pa tovariš Peter Stante-Skala.

Tov. Ivan Maček je podal poročilo o delu in nalogah Zveze borcev. Po referatu je sledila živahna diskusija, številni tovariši in tovarišice so govorili o delu in prizadevanju Zveze borcev na terenu, o njenih uspehih in težavah kakor tudi o pomanjkljivostih in napakah, katere bo treba na vsak način odpraviti. Vsi so zagotavljali, da mora biti II. kongres preokretnica v aktivnosti naše organizacije, zato so z navdušenjem sprejeli in pozdravili sklepe z obljubo, da začno takoj z njih sprovajanjem v življenje.

Pred zaključkom Kongresa je bil izvoljen tudi nov Glavni odbor.

Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije

Kardelj Edvard, Kidrič Boris, Leskošek Franc, Marinko Miha, Maček Ivan, Avbelj Viktor, Šentjure Lidija, Kraigher Boris, Avšič Jaka, Bizjak Stane-Kostja, Borštnar Jože, Breclj Marjan, Dijak Franc, Dovgan Ervin, Fajfar Tone, Gorjan Jordan, Gričar Jože, Hočevar Franc-Ciril, Hočevar Janez, Hribernik Rudolf-Svarun, Jakopič Albert-Kajtimir, Kastelic Olga-Marjetka, Klanjšek Jože-Vasja,

Kveder Dušan-Tomaž, Kulovec Vida, Lunaček Pavle-Igor, Maček Polde, Majhen Vlado, Pavšič Štefan-Jure, Peharček Rado, Polak Bojan-Stanko, Primožič Franc-Marko, Ribičič Mitja-Ciril, Rojcek Lojze-Miha, Rudolf Janko, Semič Stanko-Daki, Simonič Franc, Stante Peter-Skala, Svetina Miravlasta, Šilih Niko, Šorn Ivo, Šlander Mica, Turnher Edo-Primož, Vipotnik Janez, Vodopivec Cvetka.

Sekretariat

Maček Ivan, predsednik, Rudolf Janko, podpredsednik, Gričar Jože, sekretar, Borštnar Jože, Vi-

potnik Janez, Ribičič Mitja-Ciril, Turnher Edo-Primož, Klanjšek Jože-Vasja, Simonič Franc.

Nadzorni odbor

Sušteršič Tone, Polič Zoran, Šeme Jože, Krese Ljudmila-Maruša, Mikuž Metod.

REFERAT

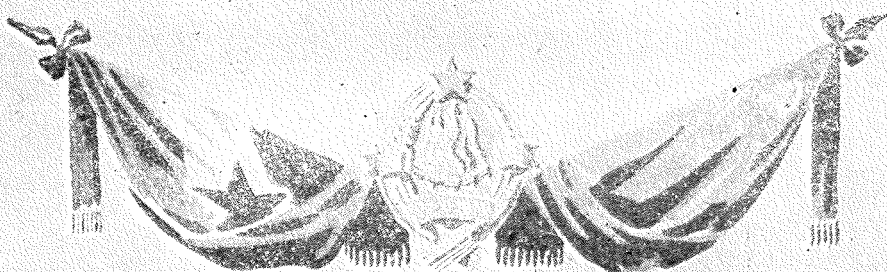
tov. Ivana Mačka na II. kongresu Zveze borcev

Tovariši in tovarišice!

Drugi kongres Zveze borcev Slovenije je v času, ko reakcionarne sile sveta zopet poskušajo reševati mir z vojno, ne priznavajo pa svobodoljubnim narodom pravice, da bi reševali medsebojne spore na miren način. Razumljivo je, da pri takem načinu reševanja mednarodnih sporov mali narodi sploh ne pridejo do svojih pravic, kar nam današnja praksa jasno potrjuje. Hegemonistična reakcija se trudi, da bi dokazala, da je taka vojna v interesu naprednega človeštva. Največjo vlogo pri tem vojno-hujškaškem delu imajo ravno sovjetske klike. Te klike so verni nasledniki nemškega fašizma in Hitlerja, ki je ravno tako mislil, da bo z vojno prinašal narodom svobodo. Če bodo miroljubne sile sveta pravočasno uvidele to nevarnost, da se miru ne da reševati z vojno, bo te vojne hujškače doletela ista usoda kakor je doletela fašizem in Hitlerja. Te agresivne sile pa seveda poskušajo svojo napadalnost zaviti v miroljubne fraze za mir. Na veliko propagirajo preko radia, časopisja in na svojih kongresih za mir borbo proti vojni, da bi s svojimi zvanečimi frazami prevarili miroljubno javnost sveta. Ta prevara pa ne more več uspeti. Minuli so časi, ko je demokratsko ljudstvo verjelo »nezmotljivi« politiki gospodov iz Kremlja; da so oni resnični poborniki za mir v svetu in da dajejo narodom pravico, da odločajo o svoji usodi sami. Poglejmo dežele, kjer je ljudstvo dobilo »svobodo« s pomočjo njihovih bajonetov. Kakšna svoboda je to, če ti narodi ne smejo sami odločati o svoji usodi in si urediti svojega doma tako kakor bi njim ustrezalo. Kakor hitro si to želijo, pridejo v konflikt z višjimi cilji gospode iz Moskve, ki jim vedno bdi pred očmi neka »svetovna socialistična revolucija«. Vsak napreden pojav v teh deželah zadušijo v krvi. Kaj so pridobile te dežele v gospodarskem pogledu potem, ko so bili odstranjeni kapitalistični izkoriščevalci? V čem je to socialistično gospodarstvo boljše? Na to bi najbolje odgovorili ti narodi sami. Poglejmo samo gospodarsko povezanost teh držav: Moskovska birokracija jih prikrito izkorišča s pomočjo mešanih družb ali pa direktno rop. Vsi ti politični in gospodarski dogodki v teh državah kažejo popolno odvisnost teh narodov od moskovskega imperializma. V gospodarskem pogledu je to največje ropanje dobrin, ki jih ustvarjajo ti narodi v najtežjih pogojih. V političnem pogledu pa jim ta imperializem, ki ni nič drugega kakor potenciran fašizem, prinaša popolno brezpravnost kakršne

zgodovina teh narodov ne pomni. S čem so se naši narodi pregrešili nad parolami o enakopravnosti narodov, nad geslom, da si naj vsak narod sam urejuje svoj dom tako kakor njemu ustreza. Nacionalno vprašanje v novi Titovi Jugoslaviji je rešeno v duhu marksizma-leninizma v zadovoljstvo vseh narodov Jugoslavije. V čem je tu torej naš greh? Narodi Jugoslavije si urejajo svojo domovino tako kakor to njim in njihovim interesom najbolj ustreza, vendar ne na škodo drugim narodom ali državam, pa gospodi iz Kremlja to kljub temu ni všeč. Popolnoma razumljivo je, da jim ni všeč, če delamo po lastni pameti in to kar je v interesu naših narodov. Oni ne poznajo interesov svojih in drugih narodov, v kolikor jih pa poznajo, jih pa nočejo priznati. Vendar se varajo, če mislijo, da je mogoče podjarmiti narode, ki so pripravljeni dati vse za svojo svobodo in ki se ne boje nobenih težav in žrtev. Narodi, kakršni so naši, se ne bodo nikdar sprijaznili s tem, da bi postali hlapci katerega koli naroda. O tem nam govori nedavna preteklost naše narodnoosvobodilne borbe. Čeprav goloroki, nepripravljeni na oboroženo borbo, so naši narodi takoj sledili pozivu Partije in tovariša Tita na oborožen odpor. Še veliko bolj kot takrat pa so naši narodi danes pripravljeni braniti svojo svobodo in neodvisnost.

Gospoda iz Moskve zmerja zapadne države in jih dolži, da so oni tisti, ki pripravljajo in hujškajo na tretjo svetovno vojno. Če pa si poglobimo delo enih in drugih, bomo videli, da tisti, ki najbolj kriče in zahtevajo mir, največ delajo na tem, da bi zanetili nov svetovni požar. S pojmi, ki jih imajo gospodje iz Moskve o svobodi in enakopravnosti narodov, se svobodoljubni narodi ne strinjajo in se nikdar ne bodo strinjali. Kaj čaka narode, če jim oni krojijo svobodo, vidimo najbolj na primeru svobode informbirojevskih držav. Gospoda iz Moskve bi lahko prišla že do spoznanja, da se svobodoljubni narodi ne dajo več varati s parolami o njihovem »odrešenju« sveta. Dokler ste bili v svojih mejah, ste še mogli varati svetovno napredno javnost o vaši svobodoljubni politiki, kakor hitro ste pa prestopili svoje meje, je padla tudi ta krinka! Danes vam nihče več ne verjame! Ne trdim, da na zahodu ni vojno-hujškaških klik in tendenc. Te tendence so, pa tudi klike obstojajo, nimajo pa povsod podpore državnega aparata. Svoboda — kljub temu da je formalna — daje vendarle možnost, da se široke ljudske množice lahko borijo proti tem vojnim hujškačem. Jasno je, da ne smemo podcenjevati



SPOMENICA

V VEČNI SPOMIN IN SLAVO
PADLIH BORCEV NARODNO-OSVOBODILNE VOJNE
NA PREDLOG

ZVEZE BORCEV NARODNO-OSVOBODILNE VOJNE
MINISTRSTVO NARODNE OBRAMBE
VLADE FEDERATIVNE LJUDSKE REPUBLIKE
JUGOSLAVIJE
IZDA TO SPOMENICO ZA

KI SE JE ODZVAL POZIVU KOMUNISTIČNE PARTIJE
JUGOSLAVIJE IN V BORBI PROTI FAŠISTIČNIM
OKUPATORJEM IN NJIHOVIM DOMAČIM NAJEMNIKOM
POLOŽIL SVOJE ŽIVLJENJE
ZA SVOBODO IN NEODVISNOST
ZA BRATSTVO IN EDINOST NARODOV JUGOSLAVIJE
ZA OBLAST DELOVNEGA LJUDSTVA IN ZMAGO
LJUDSKE REVOLUCIJE

VEČNA SLAVA PADLEMU LJUDSKEMU BORCU!

ŠT. SPOMENICE

DANO V BEOGRADU 29. NOVEMBRA 1950

ZVEZA BORCEV
NARODNO-OSVOBODILNE VOJNE
JUGOSLAVIJE
SEKRETAR

[Signature]



MINISTER NARODNE OBRAMBE
VRHOVNI KOMANDANT
JUGOSLOVENSKE ARMIJE

[Signature]

Spomenica, ki jo prejme družina padlega v NOV. — Izdelana je v barvah.

možnosti sovražnih napadov iz raznih smeri. Popolnoma pa si moramo biti na jasnem, da nam glavna nevarnost preti od sovjetske agresivnosti. Mogoče se še najde kdo, ki ni popolnoma prepričan v to nevarnost, ki še vedno upa, da ta nevarnost ni tako resna. Ti neverni Tomaži doživijo vselej največjo krizo, ker šele tedaj vidijo in razumejo, ko jih resnica udari po glavi.

Člani Zveze borcev morajo biti aktivni v borbi za mir, ki ga vodi naša Partija, vlada in narodi Jugoslavije, ki so za resničen mir in svobodo narodov. Naša Partija in naša vlada sta iskrena pobornika miru v svetu, ki priznavata enakopravnost vseh narodov in vsem narodom pravico, da sami odločajo o svoji usodi. To načelo naše Partije izvaja in zastopa naša vlada na mednarodnih forumih, za kar prejema priznanje napredne javnosti sveta.

Osnovne naloge Zveze borcev borbenih organizacij so, da razvija in krepi borbeno tradicijo naše ljudske revolucije, da aktivno dela na oživiljanju naših borbenih tradicij, ki jih našim narodom ne manjka. Mi smo za mir in tem bolj bomo za mir, čim več se bomo učili in učili tudi široke ljudske množice za borbo. Znati moramo dostojno braniti in ubraniti našo socialistično domovino, pa naj bi nevarnost pretila iz katere koli smeri. Resnici moramo pogledati v oči, tolažiti se ne smemo s tem, da vojne ne bo več. Tako gledanje bi bilo škodljivo. Koristi od takega gledanja bi imel samo sovražnik. Resnična svoboda je tako nekaj lepega in velikega, da se je vredno večkrat boriti zanj. Danes, ko informbirojevski lakaji, ki jih vodi vojno-hujskaška klika iz Moskve, delajo stalno provokacije na naših mejah in pošiljajo diverzante v našo državo, je naša prva dolžnost, da s podvojenimi silami pristopimo k pripravam za vzgojo širokih ljudskih množic za obrambno pridobitev naše socialistične revolucije. Naše ljudstvo mora biti pripravljeno na vsako morebitnost. Razvijati je treba čimvečjo politično budnost in vojaško pripravljenost, tako da nas nobeni dogodki ne bi dohiteli nepripravljene. Vsa, ko vojno, ki bi nam jo vsilili, moramo spremeniti v vseljudsko vojno, v kateri ne bo sodelovala samo naša Armija, temveč mišjske množice našega ljudstva.

Dosledno delo Zveze borcev ni bilo dovolj usmerjeno po tem načelu. Čeprav je bila na I. zveznem kongresu v Beogradu pravilno postavljena naloga Zveze borcev in prav tako na republiškem kongresu, je prišlo v praksi do zanemarjenja teh nalog. Ker od samega začetka nismo pravilno pristopili k izvajanju osnovne linije, so organizacije dobile karakter dobrodelnih društev ali pa so postale duplikat frontnih organizacij. Bavile so se z istimi nalogami kot Fronta ali pa

katera koli druga masovna organizacija. Ker so iste naloge izvajali tako preko Zveze borcev kakor preko drugih masovnih organizacij, je bilo nujno, da so v mnogih primerih ostale osnovne organizacije Zveze borcev pasivne. K temu je pripomogla še kadrovska slabost. Funkcionarji krajevnih in okrajnih zvez so bili obenem tudi funkcionarji po številnih drugih masovnih organizacijah. Če upoštevamo zraven še dejstvo, da se partijske organizacije niso v polni meri zavedale važnosti Zveze, je jasno, da pri takem stanju ni moglo biti večjih uspehov. Malo je bilo okrajnih komitejev, ki so vodili in dajali pomoč okrajnim zvezam. Celo obratno se je dogajalo, da so profesionalca, ki se je pri delu na okrajni zvezi malo bolj izkazal aktivnega in sposobnega organizatorja, hitro zamenjali in ga poslali po njihovem mišljenju na bolj važno delo. Popolnoma naravno je, da pri takem gledanju partijskih organizacij ni mogla Zveza borcev dobro delati. Jasno je, da za delo in napake odgovarjajo in so največ krive organizacije Zveze borcev same. Z dosedanjim delom organizacij ne moremo biti zadovoljni, odbori zvez niso odigrali svoje vloge in ne predstavljajo — razen v nekaterih primerih — kolektivnega vodstva organizacij. V mestnih in okrajnih odborih se ravno tako opaža nedelavnost in podcenjevanje organizacij, iz tega tudi izhaja premajhna odgovornost in nedisciplina v organizacijah. V odborih so večinoma ljudje, ki so preobremenjeni z nešteto drugimi funkcijami in s kopico konkretnih vsakodnevnih nalog. Ti ljudje nimajo dovolj časa za delo v organizacijah Zveze, zato predstavlja odbor malokje delovno telo organizacije. Zaradi neaktivnosti in nedelavnosti je tudi popustila budnost v organizacijah napram sovražnikom in tistim, ki nimajo pogojev za članstvo Zveze. Predsednik Mestne zveze Solkan se je izjavil za resolucijo Informbiroja. Bil je izključen iz Partije, ostal pa je še nadalje v organizaciji Zveze, celo njen predsednik. Ta primer ni osamljen, takih primerov nebudnosti je bilo več. V Ilirski Bistrici pa je bil predsednik Okrajne zveze človek, ki je sicer pošten, nima pa pogojev za članstvo Zveze borcev. Bilo je še več primerov, da so bili ljudje, politični funkcionarji, funkcionarji v organizacijah Zveze borcev, čeprav niso bili člani Zveze borcev. Veliko je sektašenja in nerazumevanja pri sprejemanju v organizacijo vseh tistih, ki imajo pogoje za to. Po drugi strani pa je potrebna budnost, da se pravočasno odstranijo iz organizacije vsi sovražni elementi in tisti, ki nimajo potrebnih pogojev. V organizacijskem pogledu tudi nismo storili tega kar bi morali storiti.

Organizacija se deli na: dve mestni zvezi (Ljubljana s petimi rajoni in sto trinajstimi tereni, Maribor s tremi rajoni in štiriindvajsetimi tereni),

sedemindvajset okrajev ima 847 krajevnih zvez, tri mestne zveze v rangu okraja s štiriindvajsetimi tereni: skupaj štirideset mestnih, okrajnih in rajonskih zvez z 1.008 osnovnimi organizacijami. V Zvezi borcev Slovenije je okrog enajst tisoč voljenih odbornikov. Število članov organizacij dovolj zgovorno kaže, da je bilo vključevanje tistih, ki imajo pogoje, da postanejo člani organizacije, zelo počasno in da pri tem naše organizacije niso zajele v organizaciji vseh aktivnih borcev NOB. Koncem preteklega leta je bilo okrog 135 tisoč članov. Če upoštevamo, da bi morala naša organizacija zajeti 200 tisoč ljudi, ki imajo pogoje za članstvo, vidimo, da čaka še veliko delo naše organizacije, preden bomo vključili v organizacijo vse te ljudi. Organizacijsko slabost kažejo tudi številke o članstvu, ki se nikdar ne ujemajo. Pri nekaterih okrajih so ugotovljene velike razlike v stanju članstva n. pr.: Poljčane namesto 6.880 samo 1.272 evidentiranih članov po KO ZB, v okraju Kranj-okolica je preko 1.500 članov manj, dalje Krško, Šoštanj, Idrija, itd. Na drugi strani je vzrok tudi v zmanjšanju članstva na podeželju zaradi vključevanja nove stalne delovne sile, katere pritok se v mestih in industrijskih centrih ni beležilo. Reševanja naloge za razširitev članstva so se organizacije lotile na kampanjski način. Uveljavilo se je ozko gledanje na razširitev, nasledajo tudi sektaštvu, zaradi česar vključevanje še vedno ni zaključeno. Tako v okrajih Grosuplje, Trebnje, Trbovlje, Tolmin, Radovljica, Kočevje niso sprejeli od maja do novembra lanskega leta niti enega člana. V teh okrajih imajo zelo malo članov; Trebnje vsega 1.554 članov in 1.056 žrtev. Podobno je v okraju Grosuplje, Celje-okolica, Šoštanj, Novo mesto, itd. Po-

sežno pereče je to vprašanje v izrazito partizanskih vaseh kot v Pohorskih predelih, kjer je članstvo omejeno le na ozek krog partizanov in aktivistov, Sv. Križ nad Jesenicami, kjer je še okoli 150 vaščanov izven organizacije, Gorjuše-Koprivnik (okraj Radovljica) kjer je od približno 250 upravičencev vsega 32 članov. Taki in podobni primeri pa so še tudi po drugih partizanskih vaseh. Glavni vzrok tega stanja je neaktivnost organizacij; le delno je vzrok sektašenje, ki se pojavlja pri starejših borcih. To se opaža pri nošenju znakov; n. pr. v Krškem se nekateri izražajo: »Če nosi znak ta, ga pa jaz ne bom nosil«. Okrajni odbor Črnomelj je celo dal v letu 1948/1949 direktivo, da se vključi samo aktivne borce NOV, kar se še danes pozna pri vključevanju v organizacijo. Sektašijo zlasti pri vključevanju žen v organizacijo, kar dokazujejo naslednji podatki:

Kranj-okolica	23 %	Maribor-okolica	31 %
Trbovlje	24 %	Gorica	29 %
Krško	24 %	Šoštanj	29 %
Idrija	27 %	Sežana	27 %
Ilirska Bistrica	27 %		

od skupnega števila članstva.

Tudi po drugih okrajih ni dosti boljše. Partizanska vdova iz KO ZB Papeži (Kočevje), ki je izgubila dva sina in moža v NOV, kljub temu, da bi bila rada, še danes ni v organizaciji. Novo izvoljeni okrajni odbori zveze borcev morajo temu vprašanju posvetiti več pozornosti in si zadati nalogo, da bodo v letu 1951 sprejeli v organizacijo vse tiste, ki imajo za to pogoje. Sramoto delamo organizaciji in tradicijam NOV, če tega nismo sposobni v letošnjem letu izvršiti.

Sistem dela in metode vodstva

Tovariši in tovarišice! Dokler ni bila jasno postavljena izvenarmadna vzgoja kot osnovna in najvažnejša naloga naše organizacije, je Zveza šepala na vsebini dela. V praksi se je delo zreduciralo bodisi na nekatere naloge socialno ekonomske in zgodovinske sekcije, ali pa se je vsebina dela prepletala z nalogami Fronte in drugih masovnih organizacij. Tako so na sestankih Zveze borcev, OF in zborih volivcev obravnavali ista vprašanja. Ker niso Zveze črpale konkretnih nalog iz dejanske problematike svojega okraja, so borci, katerim organizacija ni nudila v politično moralnem pogledu zadostne pomoči, postajali pasivni. V organizacijo so vnašali malodušje. Ponekod so organizacije reševale ta vprašanja in dosegle večje ali manjše uspehe. Ponekod niso dovolj dosledno gledali na to, da odpravijo krivice, ki so se dogajale v nekaterih krajih članom

Zveze. Bili so in so še v krajevnih ljudskih odborih funkcionarji, ki govorijo: »Ti si borec in moraš to razumeti,« kljub temu, da se mu je godila krivica. Takih primerov je bilo veliko in so še danes. Je pa skrajni čas, da se take in slične nepravilnosti odpravijo, krivci pa pokličejo na odgovornost. Karakterističen je primer okraja Grosuplje, kjer so borci kot organizacija zahtevali, da odstranijo uslužbenca v okrajnem mlinu. Ko so delavci namreč pretehtali vreče, ki bi morale imeti 60 kg so ugotovili, da dejansko tehtajo le 48 do 50 kg. Okraj še do danes ni uredil te zadeve. V istem okraju je bil kmet iz Muljave, ki je ves čas NOB sodeloval, aretiran zaradi tega, ker ni mogel oddati krompirja, pridelal pa ga ni niti toliko kot je znašala predpisana oddaja. Aretacijo je zahteval pomočnik poverjenika za državne nabave. V okraju Črnomelj je Krajevni ljudski odbor Loka odklo-



Zdovčeva — Rožonkova družina v Kotljah je doživela zaradi sodelovanja z NOB najtrši udarec v kraju. Moške so na zverinski način umorili gestapovci, hčerki in 72 letna mati so ušle in prestajale vse hudo pod skalami Uršlje gore. Hčerki Anica in Julka sta bili pridni aktivistki.

nil sodelovanje Zveze, češ da nimajo pravice vmešavati se v delo krajevnega ljudskega odbora. Takih in sličnih primerov je še veliko. Največji vzrok mrtvila v organizacijah pa je dosedanji sistem dela, ki je za časa kampanjskih nalog v okraju, zlasti pa še na vasi včasih praktično likvidiral organizacijo. Zaradi zapostavljenega položaja, v katerem je bila Zveza napram političnim organizacijam, je velikokrat prišlo do tega, da na okrajih ni bilo vodstva Zveze. Dogajalo se je, da je organizacijo predstavljal samo en človek in še ta je bil navadno vključen v okrajni aktiv in v nešteto različnih komisij v okraju kot zastopnik Zveze. To je privedlo do tega, da z osnovnimi organizacijami niso delali, niso jim nudili pomoči in jih tudi ne kontrolirali. V zadnjem času je si-

tuacija v tem pogledu delno izboljšana, vendar pa še ni opaziti pravega sistema dela.

Aktivnost organizacije do sedaj beležimo pri vseh masovnih akcijah in kampanjah kot so: ljudsko posojilo, zadrugništvo, delovna sila, itd. Organizacija bi morala v pogledu socialistične preobrazbe vasi narediti mnogo več, kot pa je storila. V nekaterih okrajih v vaseh so člani ZB aktivno sodelovali pri ustanavljanju zadrug in ekonomij. Primer: V ljubljanski okolici je v sedemnajstih zadrugah vključenih 115 članov ZB, od tega je devet predsednikov zadrug. V Kranju-okolica je v devetnajstih zadrugah vključenih 252 članov ZB, v Novem mestu je v sedmih zadrugah s 322 zadrugniki vključenih 88 članov ZB. V Šoštanju sta v šestih zadrugah z 218 člani vključena 102 člana ZB, v Postojni pa so največ pripomogli člani ZB, da je ustanovljenih osemnajst kmečkih delovnih zadrug in pet zadrugnih ekonomij. V teh zadrugah je vključenih 322 članov ZB. V delovnih kolektivih po tovarnah, rudnikih in podjetjih so borci tisti, ki dajejo zgled in vnašajo borbene tradicije NOV v gospodarsko dejavnost: Na Jesenicah je preko 50% članov upravnega odbora delavskega sveta članov ZB, okraj Slovenj Gradec ima 3.600 članov, od teh je 1.800 udarnikov, v Metalni sta med novatorji dva člana ZB, osem racionalizatorjev in petnajst udarnikov od enkrat do šestnajstkrat, v Mariborski tekstilni je tudi več udarnikov članov ZB kot so: Gril Ljudmila dvajsetkratna udarnica, Furlan Marija desetkratna udarnica, Rešnja Radovan — odlikovan z Redom dela itd. Tudi v rudnikih ne manjka članov ZB med udarniki. Rudnik Kočevje: Grm Karel osemkratni udarnik, odlikovanec dela, Nose Stanko osemkratni udarnik in odlikovan z Redom dela, Zakovšek Franc dvanajstkratni udarnik itd. Tudi v rudniku Idrija so borci kot: Simonič Karel šestnajstkratni udarnik, Maver Ivan petnajstkratni udarnik, itd. Preveč bi zavzelo časa, če bi hoteli navesti vse udarnike člane ZB, ki so po naših tovarnah in rudnikih. To je dokaz, da člani ZB tudi v borbi za izgradnjo socializma stojijo v prvih vrstah delovnih kolektivov.

Delo Zveze borcev na ekonomsko-socialnem področju

Skrb za invalide je poleg invalidske organizacije ena izmed najvažnejših nalog ZB. Na terenu je veliko nepravilnosti in krivičnih postopkov napram invalidom, kar pa moramo najostreje kritizirati in takoj odpraviti. Več primerov je, da so davčne oblasti obdavčile materialno slabo stoječe družine z nekaj dinarji nad minimalno osnovo, določeno po invalidskem zakonu. Zaradi tega dobivajo le polovično invalidnino. Nekateri krajevni ljudski odbori so do invalidov in partizan-

skih vdov precej brezdušni. Dogajajo se take stvari, da invalidu odvzamejo invalidnino brez predhodne točne ugotovitve premoženjskega stanja, ravno tako odvzamejo partizanskim vdovam živilske in oblačilne karte, predpisujejo prevelike obvezne oddaje itd. Prav tako se dogajajo nepravilnosti pri vključevanju invalidov v kmečke delovne zadruge. Nočejo jih vključiti ali pa zahtevajo od njih isto storilnost kot od zdravih. Velika napaka je tudi to, da še do danes niso rešene

vse prošnje za dodelitev invalidnine. Na okrajih čaka na rešitev še 1.115 invalidskih vlog, pri Invalidski komisiji pa 4.613. Organizacije Zveze borcev so dolžne, da ostreje zahtevajo od vseh forumov, ki so odgovorni za ta vprašanja, da jih čim hitreje rešijo. V letošnjem letu so začeli reševati in izplačevati invalidnine za invalide iz Slovenske Koroške, ki so sodelovali v NOB in prav tako za invalide Tržaškega ozemlja.

Tudi pri obnovi porušenih domov v vojni so se dogajale velike nepravilnosti napram našim najboljšim ljudem. Ti ljudje običajno niso imeli svoje delovne sile in prevozne živine, zato so morali čakati. Še so taki, ki še danes čakajo na obnovo svojih požganih domov. Niti okrajni forumi — še manj pa krajevni — niso skrbeli dovolj za to. Do-

gajale so se celo take stvari, da je bil material dodeljen poimensko za prizadete, pa so ga odvzeli za svoje lokalne potrebe.

Pri podeljevanju odlikovanj bo treba še tudi veliko storiti, da bodo vsi tisti, ki zaslužijo priznanje, dobili odlikovanja. Mnogo zaslužnih borcev, aktivistov in članov partizanskih družin še do danes nima primerne priznanja. Kriv je dosedanji sistem podeljevanja odlikovanj, po katerem ni bilo mogoče zadovoljivo rešiti tega vprašanja. Predlogi so se zbirali po raznih družbenih organizacijah, ustanovah, podjetjih in pri posameznikih. Zaradi tega še danes čakajo na odlikovanja tisti, ki nesporno zaslužijo odlikovanje. Bilo pa je podeljenih več odlikovanj ljudem, ki tega niso zaslužili.

Zbiranje zgodovinskega materiala

Ena od zelo važnih nalog je tudi zbiranje zgodovinskih dokumentov in predmetov NOB, postavljanje spomenikov, spominskih plošč itd. V letih 1949 in 1950, odkar je bila sprožena akcija za zbiranje zgodovinskega gradiva, je bilo zbranih 47.993 kosov zgodovinskega gradiva, med katerimi je nekaj prav dragocenih dokumentov kot: celotni originalni zapiski Kljusovega Jože, partizanskega pesnika, ki do sedaj še niso bili objavljeni, originalni arhiv Dolomitskega odreda, ki obsega vojaška poročila iz leta 1942, arhiv Gorenjskega obveščevalnega centra, ki obsega 5.000 listov, fotografij, skic itd., zastava Lackove čete, razno orožje itd. Do sedaj je bilo organiziranih po okrajnih centrih osemnajst razstav NOB.

Zgodovinsko gradivo hranijo deloma po okrajnih muzejih, ki jih imamo do sedaj devet, ali je

pa še neurejeno na sedežih okrajnih odborov ZB in ostalih masovnih organizacij. Skrajni čas je že, da po vseh okrajih formirajo okrajne muzeje narodnoosvobodilne borbe in da ves ta zgodovinski material zberejo v teh muzejih, da ga s tem pravočasno zaščitijo pred propadanjem. Ta material je neprecenljive važnosti za našo zgodovino. Prav tako je treba posvečati več pažnje postavljanju spomenikov in spominskih plošč, ki naj bodo postavljeni na pravih mestih in kvalitetni. Ljudje želijo, da se postavijo spomeniki in spominske plošče in dajejo za to veliko pobud. Organizacije ZB so dolžne, da to iniciativo podpirajo in pomagajo reševati težkoče, ki pri tem nastajajo. Težkoče povzroča izdelava kvalitetnih načrtov in nezadostna zmogljivost kiparjev in kamnosekov.

Izvenarmadna vzgoja

Tovariši in tovarišice! Zveza borcev mora postati iniciator izvenarmadne vzgoje širokih ljudskih množic. Zveza je borbena politična organizacija, ki združuje v svojih vrstah aktivne udeležence narodnoosvobodilne borbe, to je ljudi, ki so na poziv naše Partije vstopili v najtežjem zgodovinskem času za naše narode v odločno borbo proti okupatorju in zgradili s svojo krvjo in zmagami temelje naše ljudske države. Sto tisoči borcev, združeni v organizacijah ZB, ki so že enkrat pokazali, kako je treba ljubiti in braniti neodvisnost in svobodo svoje domovine, stojijo tudi danes v prvih vrstah v borbi za dokončno zmago in izgradnjo socializma. Nobenega dvoma ni, da bodo ti preizkušeni borci tudi jutri, če bo domovina v nevarnosti, znali še bolj odločno braniti pridobitve naše socialistične domovine. Ta odpor bo tem bolj uspešen, čimveč izkušenj iz narodno-

osvobodilne borbe bo prenešenih na široke ljudske množice. Zveza borcev združuje v svojih organizacijah pripadnike Jugoslovanske armade, vojske naših proletarskih brigad, borce partizanskih odredov in terenskih čet, kurirje in zaveznike relednih postaj, pripadnike varnostne obveščevalne službe, organizacije OF v okupiranih mestih in vaseh, organizacije ilegalne tehnike in druge. Vsak od njih ima na svojem področju iz borbe proti okupatorju in domačim izdajalcem veliko izkušenj, kako je treba uničevati materialno in živo silo okupatorja. Vse te izkušnje, bodisi frontalnih borb partizanskih edinic, bodisi gverilskih akcij, ali pa izkušenj v organiziranju zaledja, NOV, diverzantske dejavnosti na okupiranem področju itd., so bogata zakladnica, iz katere moramo črpati, vzgajati naše ljudstvo in te tradicije razvijati naprej. To je bila naloga ZB tudi doslej. Ne mo-

remo se pa pohvaliti, da smo dosegli pri tem kakšne vidne uspehe. Šele sredi lanskega leta je pristopila Zveza borcev po navodilih CK KPJ aktivnejše k organiziranju — izvenarmadne vzgoje. S tem je dobila Zveza borcev pravo vsebino dela in konkretne oblike dela. Zveza borcev je do sedaj že sodelovala pri predvojaški vzgoji, vendar je predvojaška vzgoja samo en del izvenarmadne vzgoje. Predvojaška vzgoja je po zakonu obvezna za mladeniče od 17. leta starosti pa do vstopa v kader, dopolnilna vzgoja pa za državljane, ki obiskujejo visoke šole. Državljanke so lahko poklicane k predvojaški vzgoji do svojega 27. leta. Predvojaška vzgoja zajema torej le mladino in je njen cilj, da že pred vstopom v JA privzgoji mladini vojaških sposobnosti v posebnih tečajih in s posebnimi predmeti v sklopu šolskega pouka. Osnovni cilj izvenarmadne vzgoje pa je predvsem vzgajanje vojaških in obrambnih sposobnosti pri tistih širokih plasteh našega naroda, ki doslej niso imele možnosti vzgoje in predvsem pri tistih, ki bi pri splošni mobilizaciji ostal doma pri stroju. V prometeni službi, v industriji, organizaciji zaledja, PAZ itd. Cilj te vzgoje mora biti, da bo vsak v slučaju potrebe sposoben s potrebnim strokovnim znanjem izvrševati pod najtežjimi vojnimi pogoji svojo dolžnost kot član močne vseljudske armade, da bo vsak cel vojak na svojem mestu v vojski ali izven nje.

Značilnost narodnoosvobodilne borbe v njenem začetku in prvem razvoju je bila partizanska borba. Naše edinice partizanske vojske niso imele zaledja, niso imele tovarn za orožje, niti skladišč; oborožitev je bila primitivna, orožje smo morali iztrgati iz rok okupatorja. Šele v nadaljnjem razvoju naše borbe, predvsem z organiziranjem večjih edinic in končno JA, smo v borbo vedno bolj vnašali elemente tehnike in modernega vojskovanja. Danes razpolagamo z moderno, z vsemi tehničnimi sredstvi oboroženo JA, ki razpolaga s svojo oboroževalno industrijo, topništvom, aviacijo, motorizacijo itd. V tej armadi je specializacija za vse rodove moderne vojske precizno izvedena. Ta armada potrebuje ljudi, ki obvladajo moderno tehniko, rabi šoferje, mehanike, pilote, padalce, radioamaterje, minerje, smučarje

itd. Te lastnosti more ljudem privzgojiti izvenarmadna vzgoja. To se pravi, da je treba tradicije narodnoosvobodilne borbe oploditi z moderno tehniko, če hočemo pravilno razvijati izvenarmadno vzgojo ljudstva. Za razvijanje moderne tehnike je ZB pritegnila k delu množične organizacije: Ljudsko tehniko z njenimi sekcijami — avtomoto, letalstvo, pomorstvo in brodarstvo, foto-kinoamaterstvo, radioamaterstvo, elektrostrojnice, klube tehnike in stanice mladih tehnikov — fizkulturne organizacije — telovadce, atlete, boksarje, težke atlete, sabljače, planince, smučarje, plavalce, jahače, kolesarje, strelce itd. Vendar s tem še nismo izčrpali vseh nalog izvenarmadne vzgoje. Izvenarmadna vzgoja ni vezana samo na pomoč vsega ljudstva pri operacijah JA in pri vzgajanju tistih lastnosti pri vsakem posamezniku, ki jih mora imeti pripadnik JA. Učiti moramo naše ljudstvo tudi obrambe bodisi v zaledju JA ali na okupiranem ozemlju. Vedeti moramo, da razpolaga sovražnik z brezobzirnimi uničevalnimi sredstvi, da bo požigal naše vasi, naša mesta, bombardiral, spuščal padalce, diverzante, špione itd. Proti vsem tem značilnostim sovražnikovega dela se moramo znati uspešno boriti, na okupiranem ozemlju pa uničevati njegovo materialno in živo silo. To so izkušnje narodnoosvobodilne borbe, ki so izredno dragocen pripomoček pri vzgoji našega ljudstva. Poleg tega prepreči pravilno poznavanje sovražnikovih metod in načinov uničevanja, nepotrebne žrtve in nepotrebno paniko. Za pravilno vzgojo zavarovalnih ukrepov pred sovražnimi akcijami je Zveza borcev pritegnila k nalogam izvenarmadne vzgoje take organizacije kot so protiavijska zaščita, Rdeči križ in gasilske organizacije.

Pri republiškem odboru ZB je organizirano koordinacijsko telo, ki ga sestavljajo naslednje organizacije: OF, sindikat, mladina, predstavnik JA, Ljudska tehnika, Fizkultura, Rdeči križ, gasilstvo, PAZ, pri okrajnih, mestnih in rajonskih odborih pa okrajna, mestna in rajonska koordinacijska telesa. Struktura teh koordinacijskih teles je sedaj postavljena in izdelani so konkretni plani izvenarmadne vzgoje v okviru množičnih organizacij, pripadnic koordinacijskega telesa.

Delo članov koordinacijskega telesa

Zveze borcev

Predsedniki okrajnih odborov ZB so v večini primerov predsedniki koordinacijskih teles. Na vseh sejah okrajnih odborov ZB danes razpravljajo o izvenarmadni vzgoji kot o eni osnovnih nalog. Ta naloga je od okrajnih odborov prenešana tudi na osnovne organizacije na terenu. V

pripravah za II. republiški kongres Zveze borcev so naloge izvenarmadne vzgoje zlasti odločno postavili tako na okrajih kot v osnovnih organizacijah. Na okrajnih zborih, ki so šteli od 150 do 200 delegatov osnovnih organizacij, so obravnavali vprašanja izvenarmadne vzgoje. Iznesli so do-

bre predloge za konkretne akcije in delo, zavzeli pa tudi kritičen odnos do napak in slabosti v dosedanjem delu. ZB je dala pobudo za vse doslej organizirane akcije, ki so jih izvedla koordinacijska telesa. Te akcije so bile doslej bolj propagandnega značaja za izvenarmadno vzgojo. Kljub temu so pokazale, da se hočejo ljudske množice učiti kako bi čimbolj uspešno branili svojo domovino. Slabosti teh akcij in vsega izvenarmadnega dela ZB so še precejšnje.

Zveza borcev je kot voditelj koordinacijskega telesa še premalo resno in odgovorno prevzela organizacijo izvenarmadne vzgoje. Mnogo so razpravljali o izvenarmadni vzgoji na sejah koordinacijskega telesa in na odborih ZB. Vsem organizacijam in Zvezi borcev je bilo kmalu jasno, da je izvenarmadna vzgoja ljudstvu potrebna in za-

kaj je potrebna, niso pa znali najti načinov in metod za konkretno delo pri vzgoji ljudstva.

Akcije so organizirali z vrha, to je organiziralo jih je okrajno telo ali pa posamezne organizacije v okraju, v največ primerih celo na pritisk z vrha. Akcije so se vršile v okrajnih centrih, ne pa v tovarnah in vaseh. Omejili so se na izvenarmadno vzgojo v posameznih akcijah, po akciji pa je nastal največkrat zastoj in zadovoljstvo nad uspehom.

Zveza borcev ima svoje člane prav v vseh množičnih organizacijah; stari partizani, bivši oficirji JA in sami pripadniki JA se danes udeležujejo na vseh področjih političnega, kulturnega in športnega življenja. Velika slabost organizacije Zveze borcev je v tem, da vseh teh članov ne aktivizira v svojih organizacijah za to, da bi vnašali v organizacije elemente izvenarmadne vzgoje.

Fizkultura

V vseh organizacijah Fizkulture zveze Slovenije je vpisanih 131.000 članov, to se pravi, da so te organizacije v zadnjem letu narasle za okrog 30.000 članov. Vseh osnovnih organizacij, društev, družin in klubov je nekaj preko 1000. Kljub temu pa gornja številka ni realna, ker se isti člani lahko udeležujejo v različnih sekcijah organizacije, vendar predstavlja fizkultura množično organizacijo, ki je zelo zasidrana v naših mestih in je že močno prodrla v našo vas. Najmočnejša je planinska organizacija, ki šteje skoraj 60.000 članov. Pred vojno je bilo planincev samo okrog osem tisoč. Najbolj problematična je telovadna organizacija, kjer je danes aktivnih 32.000 članov, v kateri pa je bilo l. 1938 65.000 članov, to se pravi, da je število članstva padlo na polovico. Strelcev je 22.000, kar je z ozirom na tradicije partizanske borbe zelo malo. Kolesarjev je organiziranih 413, kar je izredno malo, saj je v Sloveniji 232.000 koles. Vseh organiziranih plavalcev je 575 v osemnajstih organizacijah, kar ni z ozirom na jezera, reke in priljubljenost plavanja v našem narodu skoraj nič, saj zna skoraj vsak drugi Slovenec plavati. V zvezi za konjski šport je 900 članov, smučarjev pa je v 123 organizacijah 3500, kar bi bilo le za Ljubljano premalo. Atletov je 1037, sabljačev 104, boksarjev 280, veslačev 246. Razen planinske organizacije, bolehajo vse ostale r.a. premajhnem številu članstva z ozirom na pogoje, ki so v naši republiki zaradi razvoja tehnike in bogatih tradicij v preteklosti boljši kot v ostalih republikah. Vseh teh tradicij še niso znale fizkulture organizacije poživeti in razviti naprej, čeprav imajo vse po-

goje v naši socialistični stvarnosti. V fizkulturenih organizacijah je močno zasidrano klubaštvo, profesionalizem in mišljenje, da je treba najprej ustvariti pogoje za fizkulturo, nato pa šele začeti z delom. Vse to ovira prodiranje fizkulture zlasti v našo vas, ki ne dobi niti moralne niti materialne podpore od okrajnih in republiških organizacij. Fizkulturena organizacija je sicer pristopila k izvenarmadni vzgoji, organizirala tudi konkretne akcije, njeni predstavniki so povsod člani koordinacijskih teles, v okrajih, mestih in rajonih. Vendar so pri izvenarmadni vzgoji še velike slabosti. V mnogih organizacijah je vladalo in še vlada mišljenje, da one že s svojim rednim delom izvenarmadno vzgajajo svoje članstvo, ker mu privzgajajo gibčnost, zdravje, spretnost, kondicijo, itd. In zaradi tega sploh niso iskali novih oblik in prijemov, da bi vnesli v svoj redni plan elemente izvenarmadne vzgoje. Na drugi strani pa so smatrali izvenarmadno vzgojo za poseben sektor svojega dela in so imeli v svojih odborih, upravah društev posebne funkcionarje, ki so odgovarjali za sektor izvenarmadne vzgoje. Zaradi sistema organizacije Fizkulture zveze, ki je organizirana v vsaki sekciji vertikalno od zgoraj navzdol, se pojavlja v okrajih, mestih in rajonih problem sodelovanja fizkulture, oziroma vseh sekcij v izvenarmadni vzgoji. Za uspešno delo, predvsem za koordinacijo vseh mogočih sekcij in organizacij fizkulture, bi morali nujno spremeniti organizacijsko strukturo te organizacije v horizontalno povezovanje teh organizacij in njihovo največjo osamosvojitve.

Ljudska tehnika

Ljudska tehnika obsega 515 osnovnih organizacij s skupno 54.000 članov. V preteklem letu se je število članstva dvignilo skoraj za 30.000. Ljudska tehnika je izdala zelo konkreten plan izvenarmadne vzgoje. Po posameznih strokah svojih sekcij je izvežbala v raznih tečajih in kurzih svoje člane za JA. V pomorsko-brodarski zvezi je izvežbala 484 članov, v letalstvu 1352, v fotokino 1470, v avtomoto 2820, radioamaterjev 1291, elektrostrojnikov 530, klubi tehnike 412, skupaj 8359 članov. Od vseh osnovnih organizacij jih je 137 na vasi. V teku leta je bilo organiziranih 83 akcij izvenarmadne vzgoje, katerih se je udeležilo povprečno 84 pripadnikov Ljudske tehnike. Tekom preteklega leta so pritegnili v organizacijo Ljudske tehnike 9600 pionirjev.

Kljub prizadevanjem pa so na terenu v pogledu izvenarmadne vzgoje še vedno mnoge slabosti, ki jih morajo organizacije Ljudske tehnike odpraviti. Nekatere sekcije niso še izdelale plana izvenarmadne vzgoje. Tako na primer fotoamaterji, ki so zadolženi za vzgojo tistih lastnosti, ki so potrebne za izkoriščanje fototehnike v pogojih vojne, n. pr. slikanje objektov sovražnih edinic, razvijanje fototehnike za našo JA, slikanje iz letal na daljavo, v temi, v megli, odgovorili, da so umetniki in da si ne morejo mazati rok s takim delom. Organizacije niso dovolj razširjene na tista področja, kjer so pogoji za posamezne sekcije Ljudske tehnike in kjer bi bilo nujno potrebno pričeti z izvenarmadno vzgojo ljudstva. Tako je n. pr. Slovenija preprežena z velikim številom rek. Premagovanje teh vodnih ovir je velikega pomena za obrambo naše dežele, za pomoč pri operacijah naše armade, za prehod ljudstva, za preprečevanje prehoda sovražnih edinic itd. Poleg tega se prebivalstvo ob rekah in jezerih bavi z ribolovom in drugim izkoriščanjem vodnega bogastva in energije, zaradi česar rabi čolne, splave, mostove, jezove. To gospodarsko dejavnost bi morale zajeti broderske sekcije Ljudske tehnike in jo poudariti kot element izvenarmadne vzgoje. Značilno je n. pr., da od izvira Save do Zagreba nima Ljudska tehnika niti ene organizacije brodarjev in čolnarjev, Fizkultura niti ene organizacije veslačev in plavalcev. Delo Ljudske tehnike in Fizkulture bi bilo potrebno usmeriti na ustanavljanje

organizacij te vrste ob Ljubljani, Savi, Dravi, Muri, Savinji, Krki in Kolpi. Bogata je tradicija partizanskih edinic v prekoračenju rek v času osvobodilne vojne. Preko Ljubljane, Save, Drave, Mure, Savinje, Krke in Kolpe je bila organizirana redna kurirska zveza, sposobna ob vsakem času prepeljati večje edinice preko reke. To tradicijo je treba zajeti in ji dati organizacijske oblike. Na drugi strani je bilo v naših rekah mnogo žrtev tam, kjer nismo obvladali vodnih preprek, kjer je sovražniku uspelo, da nas je stisnil v vodo ali pa nam preprečil prehod preko reke. Kako težak problem je bila n. pr. Drava nad elektrarno Labud za koroške partizane! Kljub dobrim pogojem za vstajo v Slovenski Koroški, so naše edinice dolgo časa težko prodirale v te kraje zaradi široke Drave. Tega ne smemo pozabiti danes pri usmerjanju dejavnosti organizacije Ljudske tehnike in drugih množičnih športnih organizacij.

V mnogih osnovnih organizacijah in klubih Ljudske tehnike ni sledu o izvenarmadni vzgoji, zlasti ne tam, kjer so okrajni odbori Ljudske tehnike slabi. Organizacije niso povezane v Zvezi borcev, člani ZB pa tudi ne nudijo organizacijam dovolj pomoči. Organizacije Ljudske tehnike se običajno izgovarjajo za svojo neaktivnost na pomankanje tehničnih sredstev, ki jih organizacijam v resnici primanjkuje. Na eni strani res ni dovolj najnujnejše pomoči v materialnih sredstvih od zgoraj, na drugi strani pa ni prave iniciative pri nabavljanju teh sredstev iz raznih virov. Nekatera sredstva bi morala nabaviti Ljudski tehniki tudi koordinacijska telesa. Najobčutnejše pomankanje na terenu je v bencinu, radiomaterialu, foto-kinomaterialu in motorjih. Z zaostritvijo štednje v posameznih ustanovah in podjetjih, bi bilo mogoče dobiti pomoč tudi v teh sredstvih. Zvezni odbor Ljudske tehnike je za svoje organizacije izdelal navodila, ki vsebujejo vse elemente izvenarmadne vzgoje. Značilno je, da organizacije Ljudske tehnike ne upoštevajo dovolj teh navodil, ki večinoma ležijo v predalih sekretarjev okrajnih odborov Ljudske tehnike. Tudi koordinacijska telesa na okrajih teh navodil niso prediskutirala in napravila konkretnih planov za svoje prilike.

Protivzračna zaščita

Organizirana je z Uredbo o PAZ decembra 1948. Predstavlja sestavni del aktivne obrambne linije v zaledju. Osnovne naloge PAZ so: zaščita ljudstva pred letalskimi napadi, protiplinska zaščita, zaščita pred požari, obramba pred padalci

itd. Organizacija PAZ je do sedaj izvedla 500 tečajev in skoraj 2000 različnih predavanj. Formiranih je bilo preko 10.000 mobilnih enot, ki so prešle odgovarjajoče tečaje. 60% teh mobilnih enot je v mestih. V večjih mestih — kakor v

Ljubljani in Mariboru — so ti tečaji v glavnem zaključeni, na deželi še ne zaradi pomanjkanja strokovnega kadra predavateljev. Sedaj stoji PAZ pred nalogo organizacije protiletalske hišne zaščite. Ta naloga je tako široka, da je brez neposredne pomoči vseh masovnih organizacij — predvsem OF in ZB — PAZ sam dosledno ne bo mogel izvesti. Na okrajih podcenjujejo množične organizacije in tudi koordinacijsko telo ZB naloge PAZ. Ne pomagajo PAZ pri sprovanju njegove organizacije, ki je v industrijskih centrih močna, zelo šibka pa še na vasi. V mnogih okrajih ne prihajajo predstavniki Fronte in mladine na sestanke IO PAZ. Sodelovanje koordinacijske-

ga telesa s PAZ na okrajih in v mestih je še zelo slabo, vse masovne organizacije, članice koordinacijskega telesa morajo PAZ nuditi večjo pomoč. Gasilske organizacije in Rdeči križ pozna naše ljudstvo, ker so to stare tradicionalne organizacije, medtem ko je PAZ nova organizacija in si mora šele utreti popularnost v naših ljudskih množicah. Kakor ljudje, tako celo predstavniki različnih organizacij na terenu zelo slabo ali pa sploh ne poznajo nalog PAZ, kar vodi do tega, da o njem ne govorijo ali pa njegovih akcij, vaj in tečajev ne jemljejo resno. Tako gledanje je treba odpraviti.

Rdeči križ

Združuje 220.000 članov v organizacijah RK, ki so organizirane po strukturi ljudske oblasti. V preteklem letu so sprejeli 3000 novih članov. Rdeči križ ima svojega predstavnika v koordinacijskem telesu ZB, pri izvenarmadni vzgoji pa sodeluje z raznimi zdravstvenimi predavanji ter s predavanji o prvi pomoči. Rdeči križ je uspel, da ima v vsakem krajevnem ljudskem odboru enega predstavnika, ki po navadi vodi tudi zdravstveno postajo in zna nuditi prvo pomoč. Slabost organizacije je v tem, da so samo tisti člani aktivni,

ki so službeno vezani na sanitetne ustanove, ostalo članstvo pa v glavnem plačuje le članarino, deloma končajo še kake tečaje, organizacija pa ne vrši rednega dela. Izvenarmadna vzgoja bi bila ena izmed glavnih sredstev, ki bi organizaciji RK pomagala aktivizirati vse članstvo po vprašanih zdravstvene zaščite vsega prebivalstva v miru in za primer obrambe države. V RK je polno izgovorov, da ta organizacija že sama po sebi dela pri izvenarmadni vzgoji, v glavnem pa poudarjajo humanitarni značaj te organizacije.

Gasilska organizacija

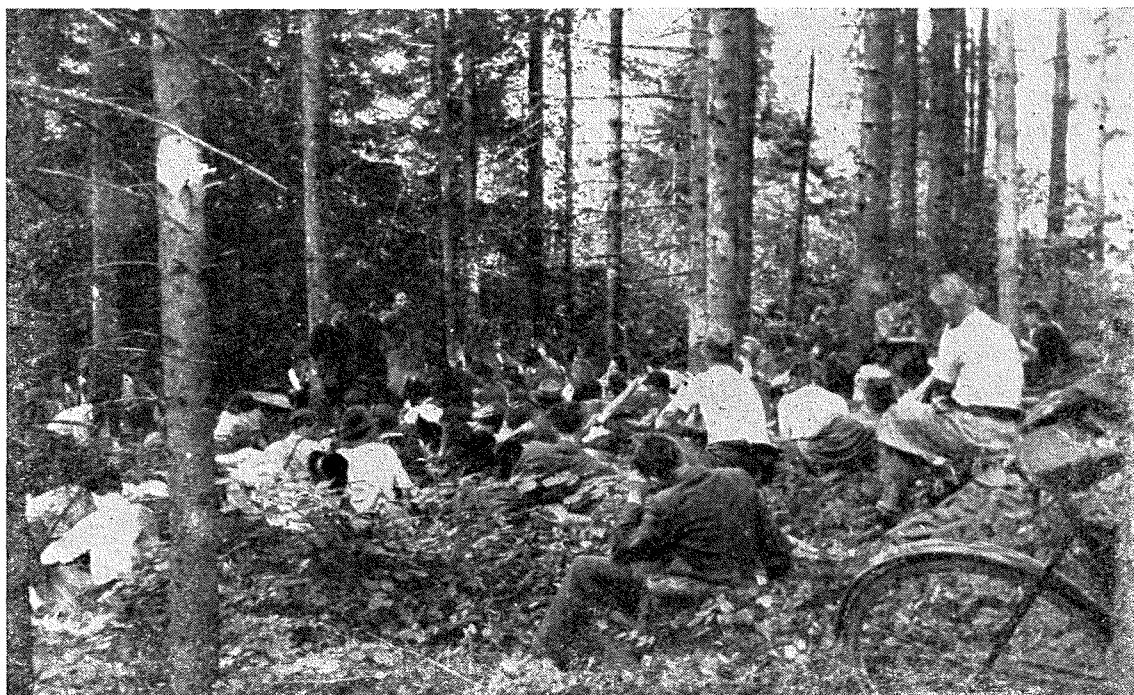
Gasilska organizacija šteje 809 društev, 1096 čet, članov pa je 57.848, od tega 7000 žena in 11.000 mladincev in mladink. V gasilska društva bodo sedaj vključeni tudi industrijski prostovoljni gasilci. Gasilska organizacija je slaba na Primorskem zaradi tega, ker je v času italijanske okupacije ni bilo, med tem ko je gasilstvo v stari Jugoslaviji imelo bogate tradicije. Gasilska organizacija je izdelala plan izvenarmadne vzgoje. Ta plan kaže še mnogo pomanjkljivosti. Strokovni plani vzgoje gasilskega kadra bi morali obsegati prav vse elemente izvenarmadne vzgoje. Ta vzgoja

mora biti drugačna na vasi kakor v mestu, drugačna v zadrugi kakor v tovarni, povsod pa mora obsegati vse tisto znanje, ki ga mora gasilec imeti v pogojih vojne. Ni dovolj, da zna samo pogasiti ogenj, poznati mora vse principe PAZ, RK, biti mora sposoben voditi borbo proti gozdnim požarom in sploh požigom večjih kompleksov, vrelcev itd. V zaledju sovražnika pa mora znati požigati in rušiti ter uničevati živo silo sovražnika. Za osnovne gasilske organizacije bo treba postaviti take konkretne plane z ozirom na področja v katerem delajo.

Množične organizacije

Za OF, mladino, sindikat in žene so prav tako postavljene naloge izvenarmadne vzgoje. OF je vnesla osnovne naloge v zvezi z izvenarmadno vzgojo v svoj tekmovalni plan na čast 10 obletnice OF od 1. oktobra 1951 do 31. marca 1951. Vse množične organizacije so si postavile za svojo glavno nalogo pravilno politično vzgojo članstva teh organizacij, pravilno obravnavanje pomena obrambe domovine, razbijanje nepotrebne vojne psihoze ter pomoč v izvedbi plana zgoraj naštetih organizacij in društev. Ven-

dar lahko na terenu ugotovljamo, da predstavniki teh organizacij kažejo zelo slab odnos do teh nalog. Ne prihajajo na seje koordinacijskega telesa ali pa pošiljajo vedno druge zastopnike, postavljajo naloge samo načelno ne pa konkretno, in zelo malo napravijo za utrjevanje in razširjenje osnovnih organizacij v pogledu izvenarmadne vzgoje. Njihovo delo je še vidno v centrih in mestih, zelo slabo pa na vasi in podeželju. Malo uspeha so pokazale pri propagandi itd. Ni jim jasna vloga propagande in agitacije v izvenarmadni



Zborevanje aktivistov. Govori tovariš Breclj

vzgoji našega ljudstva. Naloga propagande je naslednja:

1. Pravilno tolmačenje situacije v svetu in vloge Jugoslavije kot neodvisne svobodne države, njen ugled v svetu, populariziranje JA kot ljudske armade in čuvarja socialistične neodvisnosti domovine, populariziranje borbenih tradicij naših narodov pri ustvarjanju socialistične države, tradicije NOV in ljudske revolucije.

2. Razkrinkavanje sovražnih parol in akcij, ki skušajo vnašati v naše vrste malodušje, nenotnost, nezaupanje v naše lastne sile. Razkrinkavanje sredstev, ki jih sovražnik uporablja v borbi proti neodvisnosti naše države.

3. Populariziranje konkretnih akcij izvenarmadne vzgoje, prenašanje izkušenj posameznih osnovnih organizacij, odločna kritika napak in predvsem neodgovornega izmikanja pred nalogami.

4. Izdajanje strokovnih brošur, navodil, knjig, organizacije oddaj po radiu, snemanju filmov za mesečnike in na ozek trak, razna predavanja, pomoč pri pisanju partizanskih spominov itd.

Tovariši in tovarišice! Tovariš Tito je dejal: »Pripravljajmo se na vojno, kakor da bo jutri, delajmo pa tako kakor da vojne ne bo.« Te besede tovariša Tita nam morajo biti v poduk in opozo-

rilo. Ne smemo pozabiti, da smo odgovorni pred njim in partijo za delo Zveze borcev, ki ji je in ji mora biti osnovna naloga vzgoja širokih ljudskih množic, da bodo vsak čas sposobne braniti in ubraniti svobodno domovino narodov Jugoslavije. Mi smo za mir, nimamo osvajalnih namer do drugih narodov in nikdar nismo ogrožali katerega koli naroda. Sovražniki narodov Jugoslavije naj si pa zapomnijo, da nismo rojeni za hlapce in da nikdar ne bomo klonili pred grožnjami ali pred oboroženim napadom, pa naj pride s katere koli strani. Naši narodi so v nedavni preteklosti dokazali, da jim niso nobene žrtve prevelike, če gre za vprašanje svobode ali suženjstva. Naše ljudstvo je enotno pri izgradnji socializma, še enotnejše pa bo pri obrambi svoje domovine, če bo za to prišel čas. Zato je naša največja dolžnost, da usposabljam in učimo široke ljudske množice, kako je treba braniti in se boriti za vsako ped svoje zemlje.

Naj živi bratstvo in enotnost narodov Jugoslavije!

Naj živi Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije!

Naj živi vrhovni komandant Jugoslovanske armade tovariš Tito!

Sklepi

II. kongres Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije sprejema na podlagi referata in diskusije na Kongresu naslednje sklepe kot temeljne naloge osnovnih organizacij in članov Zveze Borcev NOV Slovenije.

Osnovna naloga Zveze borcev kot borbene patriotične organizacije je, politično in vojaško pripravljati ljudstvo na obrambo naše države, naših meja, svobode in neodvisnosti naših narodov, za obrambo pridobitev ljudske revolucije.

Člani Zveze borcev morajo podpirati napore naše Partije, Vlade in narodov Jugoslavije v borbi za tak mir, ki ne ogroža neodvisnosti naših narodov.

Borbene tradicije, ki so jih ustvarila junaška dejanja naših narodov za časa narodnoosvobodilne vojne in ljudske revolucije ter nas proslavila v svetu, moramo še bolj kot doslej poživljati in razvijati.

Krepiti moramo našo Jugoslovansko armado, ki je čuvar naših meja in porok mirne graditve socializma. Vse naše ljudstvo se mora zato temeljito seznaniti z moderno tehniko bojevanja in obrambe. Izkušnje narodnoosvobodilne borbe je potrebno dopolniti s spoznavanjem moderne tehnike.

Zveza borcev mora postati iniciator izvenarmadne vzgoje ljudstva. Skrbeti mora, da dobi delo množičnih organizacij in društev, zlasti ljudske tehnike, fizikulture, Rdečega križa in gasilstva več vsebine izvenarmadne vzgoje. Utrditi je treba republiška, okrajna in mestna koordinacijska telesa izvenarmadne vzgoje.

Še nadalje moramo posvečati skrb predvojaški vzgoji, vendar morajo organizacije Zveze borcev z izvenarmadno vzgojo zajeti predvsem tiste ljudi, ki bi v primeru splošne mobilizacije ostali doma na polju, ali pri stroju, žene in starejše ljudi. Na teh bo slonela vsa teža organizacije trdnega zaledja fronte ali celo organizacija odpora eventualnega okupiranega področja.

Pri določanju načrtov za izvenarmadno vzgojo se morajo organizacije Zveze borcev čuvati šablonskih okvirov za delo osnovnih organizacij. Zaradi takih napak često trpi množičnost in se zavira iniciativnost množic. Akcije v okviru celotnega okraja so primerne samo tedaj, če so nekak pregled že izvršenih krajevnih akcij, tečajev, vaj v vaseh in podjetjih. Pri večjih akcijah je treba upoštevati vse elemente trdnega organiziranega zaledja, predvsem PAZ-a pa tudi ljudske oblasti, ljudske milice, pošte, prometa itd.

Načrte izvenarmadne vzgoje je treba izdelati na terenu samem, v vaseh, v podjetjih in v tovarnah.

Pri načrtovanju in izvedbi pa morajo sodelovati vsi kmetje v vasi, vsi delavci v podjetjih. Načrti morajo upoštevati geopolitični položaj dotičnega kraja, vodne prepreke, planine, naseljenost prebivalstva in drugo. Kakor ima herojska jugoslovanska armada konkreten generalni načrt obrambe celotne naše domovine, tako mora vsaka naša vas in mesto pripravljati svojo obrambo, ker bi dejansko v primeru potrebe vse naše ljudstvo stalo na braniku neodvisnosti svobode in bi bila jugoslovanska armada vse naše oboroženo ljudstvo.

Vse te naloge moramo povezovati s politično vzgojo članov Zveze borcev. Še bolj moramo utrjevati in poglobljati bratstvo in enotnost naših narodov, to naše mogočno in nepremagljivo orožje, s katerim smo zmagali v naši NOB in s katerim zmagujemo pri naši socialistični graditvi. Istčasno pa moramo s stalnim tolmačenjem dejstev prikazati vsem ljudem, da je v današnjem položaju največji sovražnik naše neodvisnosti in svetovnega miru imperialistična birokratska kasta SZ.

Z vsem tem v zvezi so naloge članstva Zveze borcev v agitaciji in propagandi pri izvenarmadni vzgoji ljudstva:

1. Pravilno tolmačiti situacijo v svetu in vlogo Jugoslavije kot neodvisne svobodne države.
2. Poudarjati važnost jugoslovanske armade, ki je čuvar neodvisnosti socialistične domovine.
3. Gojiti borbene tradicije naših narodov in ljudske revolucije.
4. Razkrinkavati sovražne parole in akcije, razkrinkavati sredstva, ki jih sovražnik uporablja v borbi proti naši neodvisnosti.
5. Popularizirati konkretne dobre akcije izvenarmadne vzgoje, prenašati izkušnje iz dela posameznih organizacij, odločno kritizirati napake in predvsem neodgovorno izmikanje pred nalogami.
6. Izdajati strokovne brošure, navodila, knjige, oddaje po radiu, snemanje filmov na normalni in ozki trak, razna predavanja, pomoč pri pisanju partizanskih spominov itd.

V smislu teh nalog morajo organizacije Zveze borcev dosledno in hitro odpravljati tiste organizacijske slabosti in napake, ki še močno zavirajo delo naših organizacij. Predvsem morajo organizacije ZB prodreti v sleherno vas, podjetje, območje organizacije v naših partizanskih krajih in predelih, kjer so bili centri vstaje, pa je treba organizacijsko utrditi. Več pažnje je treba posvetiti partizanskim krajem in borcem, ki so ostali nepovezani ter mehati s sektaškim odnosom do sprejemanja novih članov.

Po svojem odnosu do ljudske revolucije in aktivnem delu v narodnoosvobodilni borbi mora imeti Slovenija najmanj 200.000 aktivnih članov Zveze borcev. Takoj je treba pristopiti k dokončni ureditvi članstva. Zveze borcev.

Pri razširjanju organizacij ZB pa ne sme popustiti budnost našega članstva proti notranjim sovražnikom. Disciplino članov je treba utrditi s konkretnimi akcijami in nalogami, člane pa, ki ne delajo časti organizaciji, je treba izključiti.

Delo organizacije ne sme sloneti samo na posameznih požrtvovalnih članih ZB ali na profesionalnem sekretarju. Osnovna metoda mora postati kolektivno obravnavanje, razdelitev in kontrola dela. Pri posameznih problemih in nalogah je treba aktivizirati celoten odbor in vse članstvo osnovne organizacije. Vsak sestanek je treba dobro pripraviti. Aktivizirati moramo vse člane ZB v mestih, tovarnah, okrajnih centrih, tudi tiste, ki so člani samo formalno, zaposleni z odgovornimi funkcijami v državnem aparatu, pri vodstvu podjetij itd. Prevzeti morajo konkretne naloge in oži-

veti svoje zveze v krajih, kjer so bili kot partizani ali so politično delali.

Okrepiti je treba delo ZB v pogledu ekonomske in socialne pomoči, — skrb za invalide, partizanske vdove in sirote, dokončati obnovo, urediti vprašanje odlikovanj in Spomenic ZB itd.

Ena izmed zelo važnih nalog je tudi zbiranje zgodovinskih dokumentov in predmetov NOB, postavljanje spomenikov, spominskih plošč, organiziranje razstav itd.

II. Kongres ZB NOV Slovenije poziva vse svoje člane, da se zavzamejo za te velike naloge s tisto resnostjo, odločnostjo in požrtvovalnostjo kot so jo pokazali v času NOB, ko so naše ljudstvo pozivali na vstajo proti okupatorju, ko so stali v vrstah naše Partije na čelu ljudske revolucije, in jim ni bilo žal ne krvi ne življenja v borbi za svobodo in ljudsko oblast. Moralno politična zrelost naših članov, ki so tudi v letih po osvoboditvi bili med prvoborci, graditelji socializma, je porok za to, da bo tudi ta velika naloga uspešno izvedena.



Naj živi II. kongres Zveze borcev v Beogradu!





Božidar Jakac: Franc Rozman-Stane

Začeli so se spet tisti megleni dnevi, ki so v Ljubljani proti koncu jeseni tako pusti in dolgočasni. Izpod kostanjev so pometali rumenordeče listje. Ceste in steze niso bile več prašne, temveč zrnate od ostrega peska, ki ga je bilo izpralo deževje. Ulice so se utapljale v megleni globočini. Okna so bila vlažna in hladna, kakor da bi bile vse stene hiš vedno v senci, vedno obrnjene proti severnim vetrovom.

Na ulicah, križiščih in postajah, v parkih, kavarnah in gledališču se je razkazoval tujec, ki je spomladi zasedel mesto. Ljudje so ga čutili vsepovsod kakor meglo in jesensko vlago. To jim je mračilo pogled, jih oviralo s hladnimi vlažnimi tipalkami in jim metalo v kri ledene kristale. Zato so se stiskali vase, zavijali plašče, da bi se čimbolj zaščitili od vsega izven sebe. Pogledov niso izmenjavali. Gledali so v tla, vsaj pod svoj korak in zdelo se je, da niti ne pazijo, kam gredo. Oči je prekrila resna mrena — majhna, ničeva in trmasta, skoraj nevidna iskrica.

Taki so bili takrat ljudje, ulice in hiše. Zgodilo se je včasih, da je sredi dneva sonce dvignilo megle in oblake. In če so tedaj odhajali iz uradov, tovarn in šol, je postalo topleje. Zdelo se jim je, kakor da so sami ogreli zrak in da so se tuji utopili v množici. Posebno mladi gledajo kakor plamen opoldanskega sonca, ki drzno meče žarke v najbolj gosto meglo, zimo in mraz.

Danes ima gospod Knecht tako sončno poldne. Visok in plečat umerjeno stopa preko Tromostovja, okoli ust bogato zadovoljstvo. Na Dunajski še utegne kupiti dve steklenici chiantija, potem pa je v prvi ulici na desno doma. To bo pogledala ženka!

Gospod Knecht je namreč višji uradnik, osebni prijatelj škofa Rožmana že od mladih let, pozneje pa cenjen pristaš JNS. Bil je koroški borec in nadaljeval z bojem skoraj dvajset let na prireditvah in veselicah. Vse je šlo v korist neosvojenih Koroške. Danes pa se sme o tem govoriti samo za zaprtimi vrati, bolje pa je molčati in pozabiti kakor slab spomin. Uradnik namreč služi tistemu, ki vodi državo, pa četudi bi se sam vrag škopal na oblast. Tudi Knecht je moral biti vsak dan ob osmih zjutraj v pisarni za svojo mizo, ki jo je smel zakleniti in zapustiti šele ob dveh popoldne. Danes je petek, on pa se je vrnil domov že opoldan in še v mestu je bil. Zavil je skozi vežo petnadstropne palače in se dvignil v prvo nadstropje. Zavrtel je zvonec na svoj znak.

Žena ga je vprašujoče pozdravila. Vznemiril jo je nepričakovani prihod in šele njegov široki nasmeh jo je potolažil:

»Zdravo, mami! Majhen dopust sem dobil do torka,« ji je pojasnil. Slekel je plašč in ga obesil na obešalnik, ki je bil pritrjen sredi stene v pred-sobi. Svetloba je prihajala samo skozi steklena kuhinjska vrata. Zato je gospa ob sprejemanju običajno prižgala luč. Če je bila gostu potrebna posebna pažnja, je gospa vljudno nagnjena naprej, pokazala na vrata jedilnice: »Kar izvolite, prosim!« Kadar pa je bil gost domač, so zavili na levo v kuhinjo, kjer je bil urejen prijeten kotiček z divanom in radiom.

»To je krasno! Krasno, možek moj!« je vzklikala gospa in v trenutku je tudi ona zaživela in zažarela vse drugače kakor ob navadnih dnevih. »Škoda, da nisem že vsega očistila in pospravila. Lahko bi šli venkaj, ko je tako lep dan!«

»Čakaj, a to še ni vse, še ni vse!« je ponavljal. »Bil sem tudi pri Rožmanu.«

Za trenutek so se ji ustavile roke, potem pa je planila k njemu in mu stisnila brado in obraz s svojimi polnimi ročicami:

»Joj, možek, povedal mi boš vse podrobnosti, jaz pa bom pospravila v jedilnici do kraja!« Pohitela je k delu, gospod ji je sledil. Jedilnica je bila prenapolnjena z raznim pohištvom iz temne hrastovine, ob oknu s stojali razraščениh asparagusov, po sredi velika miza, okoli katere so stali kakor porotniki težki stoli, tapcirani z usnjem, v katerem so bili utisnjeni polžasti ornament. V omarah so se drenjali servisi, srebrni jedilni pribori in dragocene posode — darovi za poroko, rojstne dneve in godove. Knjižna omara bi težko sprejela še kaj v svoje vrste. Tukaj so bila zbrana dela Cankarja in vsemogoče izdaje knjig v lepi vezavi. Po stelažah in mizicah so bili razstavljeni kipci, albumi, morske školjke in gospa se je vsak teden skoraj bala petka, ko je morala jemati stvari v roke in obrisati prah z njih. Na stenah so izpopolnjevale družinski muzej polumetniške oljnate slike, darovi prijatelja, ki je imel slikarski talent, ne pa prilike, da bi ga razvil.

Knecht je napravil prisiljeno utrujen obraz in se stoje naslonil na mizo:

»Že štirinajst dni same številke! Še zmerom se mi sučejo pred očmi. Brez nas se Italijani sploh ne bi mogli znajti. Deset ali sto milijonov preveč, to jim je vseeno. Kakšen proračun so si zamislili! Vsaka postavka je bila previsoka. In ko sem co-



Štab Cankarjeve brigade odhaja iz Toplice na novi položaj. Leta 1944.

Ionellu povedal svoje kritične pripombe, me je pohvalil, me je zasul s pohvalami. In še dopust sem dobil. Fin gospod ta Dibenedetto.»

»Pomisli, Tine, kaj bi bilo, če bi imeli Nemce?«

»Da, z Italijani se da živeti!«

»Ali misliš,« je ugibala gospa, »da Dibenedetto ve kaj o tem, kako si prej deloval?«

Gospodu je planila na obraz slaba volja. Razburjeno je stresel z mogočno brado in se razjezil:

»Mogoče ve. Pa naj ve! Koliko sem Nemcem škodil s svojim delom? Kaj pa smo pravzaprav delali?« Zakoračil je po sobi. »Priredili smo vsako leto eno ali dve zabavi s plesom in na teh zabavah je bil morda odveč samo napis, da gre čisti dobiček za Koroško. Bolje bi bilo, da bi napisali — za koroške emigrante in študente. Napravili smo nekaj predavanj o lepotah Koroške, čisto zemljepisnega značaja. Imeli smo nekaj majhnih nabiralnih akcij okoli magnatov — spet za študente. No, to je vse! Ali je bila v tem kakšna zarota proti Nemcem? Ali smo imeli kakšne tajne organizacije na Koroškem? Ali smo sploh mislili na orožje? Nismo!«

Tako močno se je zajedel v njene oči, da mu je morala prikimati in šele tedaj mu je pogled omahnil. Kakor da bi se zavedel, je mirno dodal:

»Seveda! Za Nemce bi bilo tudi to dovolj, da bi nas zaprli. Zdi pa se mi, da so Italijanom mala nasprotja do Nemcev celo všeč.«

»Jaz ne vem, bojim se samo zate in za Mirana. Še zdaj se bojim.« In solze so ji ovlažile oči, tako da se je prestrašil, če bi zajokala. Pohitel je k njej:

»No-no-no-no! Kaj bi se bala? Tudi Rožman mi je zagotavljal, da je strah v naši družini popolnoma brez osnove. In on je pri Italijanih avtoriteta. Govorila sva tudi o delovanju komunistov in Osvobodilne fronte, kakor ji rečejo. Paziti morava samo na Mirana, drugače je vse v redu. Rožman je pripravljen pomagati ob vsakem času. In lepo te pozdravlja!« Obraz je razpotegnil v nasmeh, kakor bi hotel reči: »Kaj hočeš še več?«

Gospa več res ni mogla pričakovati. Tako jo je prevzelo, kakor da bosta z možem vsak čas odšla nekam na ples, kjer jima bodo s spoštovanjem kimali z leve in desne. Na vsaki prireditvi je znala poudariti svojo dokaj nizko postavo, ne samo z okusno obleko, ampak še bolj z izredno duhovitostjo, ki jo je znala uveljaviti brez vsiljivosti. Prijetne črnopuhaste brčice, prav kakor pri petnajstletnem fantiču, ji niso kazile obraza, nego dajale privlačno dražest, zlasti če se je smejala. V njeni temno nadahnjeni polti in laseh je bilo nekaj takega, da so ji temnomodne stvari silno pristojale. In ko je prihajala v dvorano za slab korak pred možem, je vedela, da je še bolj ljubka prav zato, ker je on tako močan in visok.

Tako se je morala po spominu z vso hvaležnostjo ozreti nanj:

»Dobro, da si ga obiskal. Zdi se mi, da se zdaj ne bom več bala.«

Na vratih je zazvonilo.

»Bom že jaz odprl,« jo je prehitel, potem pa malo tiše dodal: »Miranu nič o tem!«

Iz šole je prišel sin Miran in njegov prijatelj Cvetič.

Cvetič je bil kmečki sin in v šolo se je vozil z vlakom z dolenjske strani. Z Miranom sta imela skupno pot iz šole, odkar se je gimnazija preselila za Bežigrad. Bil je tiste vrste človek, ki utegne biti marsikomu podoben in se mu pogosto dogaja, da ga kdo v naglici zamenja. Nazaj počesani svetli lasje so mu na sencih uporno segali precej globoko na čelo, ki ga je rad grbančil. Oči so mu skoraj pretirano zaupljivo in iskreno žarele po svetu, kakor da misli vsak čas odkriti zaklad. Obraz pravzaprav ni bil zanimiv, če se je zamislil in pozabil na okolico. Kadar pa je bil vesel in nasmejan, so obkrožile jamice na licih in bradi privlačno napete mišice. Med pripovedovanjem je spremljal vsebino z živim izrazom in belimi rokami, ki so se mu po vsakih počitnicah vnovič raznežile, ko ni več delal na kmetiji.

Kadar je Cvetič prestopal prag visokih dvodelnih vrat pri Knechtovih, se mu je obesila na ramena ponižnost, kajti vstopil je v prostor blaženega ugodja in miru, kjer živi višji uradnik in njegov talentirani sin. Večkrat se mu je zgodilo, da mu je jezik zastajal sredi neizgovorjene besede, da so mu roke obtežile svinčene krogle in da je bleščeča belina dneva, ki je pri Knechtovih zmeraj sijala, slepila oči. Zato mu je gospa prigovarjala:

»Kar po domače, Cvetič!« A Cvetič je slišal v njenem samozavestnem pozivu tudi: »Vendar pazite, Cvetič! Preveč po domače spet ne!« Kakor po navadi je sedel na divan, da se mu kasneje, ko so šli h kosilu, ni bilo treba umikati. Njegova pazljivost in uslužnost je bila posvečena predvsem gospodu, ki je zadnje dni brskal po njegovih očeh, kakor da bi nečesa iskal. Cvetiču se je včasih oko skoraj zalilo, vendar je zmeraj vzdržal njegov pogled.

Gospod Knecht je bil čisto podoben svojemu sinu, samo da je bil v ramah mnogo širši, da so bile dolge noge zaradi polnosti naravnost močene in da se mu je začel oblikovati dostojen trebušček. Njegovo neizmerno čelo se je združevalo s plešo, ki se je zajedala vse više in so pred njo usihali lasje že na robovih temena proti zatilniku. Izpod košatih obrvi so pogledovale sive oči resno in zbrano, kakor pri igralcu biljarda, ki mu hitijo za kroglicami. In danes so se te oči še posebno pridno pasle na Cvetiču.

Gospa je najbolj uživala, kadar sta se mož in sin vrnila domov ter pravila svoje doživljaje. To je bil višek njenega dneva, kakor je pri soncu višek opoldne.

»Kaj je novega v šoli?«

To so bile drobne novice o Miranovih ocenah, pa tudi o nesrečah ob dvojkah, ki so jih dobivali sošolci. Vsak dan na novo se je igrala s prijetno zavestjo, da je njen sin prvi v razredu in da ga nobeden niti od daleč ne more prekositi.

»Matematično smo pisali!« je poročal Miran ravnodušno.

»No, in kako?« je zanimalo gospoda.

»Mislim, da so moji rezultati točni,« je odvrnil Miran. Razgovor o šolskih nalogah mu je začel v osmem razredu že presedati. Navsezadnje res ni bilo več zanimivo, kajti samo enkrat se mu je dogodilo, da je dobil oceno prav dobro, drugače pa vedno odlično. In še tista prav dobra se je spremenila v odlično, ker se je gospod Knecht pritožil na ravnateljstvo in so stvar po velikem hrupu odlično rešili.

»Ampak profesor Krivec je bil danes posrečen!« se je spomnil Miran. »Rajhu je dal čitati dolgo berilo, on pa...«

»Saj se pri njem sploh ne učimo več, odkar so prišli Italijani. Samo čitamo,« je smeje pripomnil Cvetič.

»Rajh čita: ‚Catilina, quam diu...‘ in tako naprej, Krivec pa je prišel k Cvetiču in hotel na vsak način Poročevalca. Cvetič, da ga še nima. Stari Krivec pa kar na glas: ‚Kako, da ne, če so ga drugi že čitali?‘ Tako je zavpil, da se je Rajh prestrašil in utihnil. Potem se je spravil na Rajha: ‚Zakaj ne čitaš? V osmi bi že lahko znal čitati!‘ In dvojka! Zgrabil ga je za glavo in ramena ter ga potlačil v klop.«

»Krivec vsakogar, ki mu misli dati dvojko, najprej stlači v klop. In kako neradi sedajo pod pritiskom njegovih rok!«

»Potem je moral čitati Miklič. Ta se dere kot branjevka. Krivec je spet prišel k Cvetiču že kar dobre volje in mu rekel: ‚Kako delajo kaj partizani pri vas?‘ Cvetič je pravil do zadnje podrobnosti, kako so prav včeraj napadali Laneno dolino. Krivec pa je takole zadovoljno kimal: ‚Aha! Aha! Aha!‘ Kajne, Cvetič?«

»Užival je stari, prav pošteno je užival.«

»Miklič je čital kar naprej do konca ure, da je bil že ves hripav. Med tem pa Cvetič Krivcu na uho, a on ves čas: ‚Aha! Aha! Aha! Mejkuš, tak smešen prizor je bil, da sem se skoraj zadušil!«

Gospod se je zresnil in pozorno pomežiknil Cvetiču:

»Laneno dolino, da so napadli?«

»Da, včeraj in še opoldne povrh,« se je nekoliko širokoustno odrezal Cvetič.

Gospa, ki je pripravljala kosilo na mizo, je nejevoljno ošvrknila Cvetiča:

»Preveč si drznejo!«

»Res, neverjetna drznost,« je povzel gospod. »Ampak čudno se mi zdi, da Laneno dolino. Kakor vem, je tamkaj pet sto Italijanov?«

Ne, gospod! Čisto zares so jih napadli. Saj sem sam videl!« je vztrajal Cvetič.

»Povej še enkrat, da bodo slišali tudi naši!« je zaprosil tudi Miran.

»Zdaj bomo kosili,« je ukazala gospa, »Cvetič pa lahko pripoveduje!«

Voščil jim je dober tek. Sprva mu je bilo zelo neugodno, kadar so oni obedovali, pri kasnejših obiskih pa ga to ni več motilo. Največkrat jih je zabaval s pripovedovanjem veselih zgodbic iz domače vasi, in če je spravil v smeh celo gospoda, se mu je zdelo, kakor da je dobil nagrado.

»Ko sem se včeraj z opoldanskim vlakom vrnil domov, so bili Italijani ravno pri svojih porcijah. Nisem še odložil aktovke, ko je počila puška tako blizu, kot bi bilo za našo hišo. Takoj za tem še mitraljez. Po glasu sem spoznal, da je bila puška in tudi strojnica naša — jugoslovanska! Nekaj me je prevzelo. Ne vem, ali veliko veselje od pričakovanja, kaj se bo zgodilo, ali je bil navaden strah. Skočil sem k oknu. Z gornjega konca vasi so bežali Italijani, da so se kar zajezili med hišami in plotovi. Nekateri so še zmeraj držali porcije, drugi so grabili puške, nekaj pa jih je teklo brez vsega.«

»Mejkuš, to bi rad videl!« se je zasmel Miran.

»In veste, koliko je bilo partizanov? Samo sedem!«

»Vraža korajža!« Miran je kar žarel.

»Samo sedem — Italijanov pa pet sto!« je ognjevitno zamahnil z rokami Cvetič. »Topove in kamione so pustili kar pod kozolci in bežali. Kako bežali! Samo dežurni oficir se je zaletel naprej in klical vojake za seboj, ragazzi pa se niso znali ustaviti. Potem je nekaj časa nadlegoval partizane sam s pištolo, dokler je ni skupil v roko. Šele pod vasjo se je oficirjem posrečilo, da so vojake ustavili in napravili fronto. Počasi so se začeli pomikati nazaj v vas — po vseh štirih in po trebuhu. Ta čas so si partizani že nabrali pušk, kolikor so jih mogli nesti. Njihov mitraljezec pa je streljal ves čas s hribčka nad vasjo.«

»Škoda, da niso razbili topov,« je obžaloval s polnimi usti Miran.

»Premalo časa so imeli. Pa tudi ne vem, kako bi lahko razbili topove?« je pomislil Cvetič.

Miran se je trmasto zamislil, potem pa vprašal:

»Očka, kako bi jih najlaže razbili?«

»Saj si moral že kje čitati. V cev daš razstreljivo in zažgeš, da jo raznese. To je star način!«

»Ah!« je vzdihnila gospa. »Naj bi bili raje veseli, da nas pustijo pri miru, oni pa napadajo! Pomislite, kakšne bodo posledice? Koliko žrtev!«

Vselej je Cvetič rad pritrjeval njenim pametnim besedam, zdaj pa je razumel v njih samo oprezen strah. Preveč se je že razgrel, da bi ga mogla preokreniti na razsodno premišljevanje. Navihano se je nasmehnul:

»Če bo ta vojna tako dolgo trajala kakor prejšnja, potem smo šele na začetku. Katera vojaka pa je brez žrtev?«

»Recite, kar hočete! Zame je to lahkomiselnost. Le naj mi še kdo očita, da imam samo enega otroka. V teh časih je še eden preveč!«

»Mami, kaj se boš razburjala?« Miran je skri-vaj pogledal Cvetiča in mu pomežiknil.

Cvetič se je zdajci nemirno zganil in pogledal na uro:

»Gre vaša prav?«

»Prav! Boš moral kar skočiti.«

Pograbil je aktovko, voščil zbogom in v naglici premočno potegnil za seboj vrata, da so strahovito treščila. Ni se utegnil opravičiti. Spustil se je po stopnicah navzdol. Hodniki so bili še vedno polni njegovega treska.

Pri Knechtovih so za trenutek utihnili, nato je gospa nekako v jezi in sama zase zagodrnjala:

»Še vrat ne zna zapreti!«

»Eh, da! Kot da bi s hlevskimi zaloputnil,« je zazdehal gospod.

Mirana je vsaka beseda zbudila in začudila. Zazdela sta se mu kot tujca, ki ne vesta, kaj lahko njega žali. Zoprna vzvišenost in neiskrenost sta ga presenetili in potisnili samo do grenke pripombe:

»Mudilo se mu je.«

Gospod, ki je še pravkar izgledal zaspan, se je živahno dvignil in ga potrepal po rami:

»Tudi če se mudi, zna olikan človek dostojno oditi.«

»Saj je bil zmeraj dostojen! Kar naenkrat vama ni všeč. On je vendar moj prijatelj! Nabral je užaljene gube, v katerih je bilo tudi nekaj odločnosti. »Ne maram, da tako govorita!«

»Zdaj bi moral malo paziti, kakšnega prijatelja ima!« je gospa pomenljivo dvignila glas.

»Misliš reči, da Cvetič ni dober? Zakaj mi tega nisi rekla včeraj, ali lani, ali prejšnja leta? Saj se ni spremenil čez noč!« Miran ni več razumel ne očeta ne matere. Zdelo se mu je, kakor da sta se nekaj dogovorila.

Gospod je zresnil poteze in glas:

»Poslušaj, Miran! Ni vseeno, s kom se družiš. Mami ima prav.«

»Toliko skrbi imam zaradi njega!« je vpadla v besedo in skoraj zajokala.

»Že dobro, mami,« jo je zadržal Knecht in prisedel prav do sina kakor zdravnik k bolniku. »Ali veš, odkod je prišel tvoj oče in kaj je delal v Jugoslaviji?«

»Vem,« je zinil Miran in umaknil oči pred predirnim pogledom. Ponosen je bil na svojega očeta prav zato, ker je bil koroški borec. Spomnil se je očetove slike iz plebiscitnih dni, na kateri je bil prav tak kakor on sedaj. Spomnil se je njegovih govorov na svečanostih in prireditvah.

»No, vidiš!« Dvignil je obrvi in našobil spodnjo ustnico, kakor da šele ššče misli. »Ampak tega ne veš samo ti in jaz, tudi Nemci vedo in Italijani! Vse imajo zapisano in gotovo nas pazijo: kaj delamo, s kom se družimo, kaj nameravamo. Tvoja družčina s Cvetičem mi prav zato ni všeč. Mogoče nimam prav. Mislim o tem že dalj časa, a vse kaže, da je Cvetič povezan s komunisti.«

Miran se je zganil. Ves odpor, ki ga je čutil do njiju, se je talil pred očetovimi pomisleki. Začel je tehtati spomine.

Mati je opazila njegovo negotovost in obšel jo je silen strah, da so ji žile na vratu izstopile od pritiska in hitrega utripanja. Kaj če je tudi sin med njimi. In ona je bila slepa! Slepa!

»Odkrito povej, Miran!« Glas ji je drhtel. »Ali te je Cvetič nagovarjal za komuniste? Ali si že kaj dal za OF? Ti nas boš spravil vse v nesrečo. V ječo! In kaj delajo tamkaj z ljudmi!«

»To moraš na vsak način povedati!« je pribil tudi oče.

Miran je vložil v glas vso prepričevalnost, ki jo je zmoget:

»Pa kaj bi me nagovarjal! Saj ni komunist!«

»Zakaj bi tajil? Molčala bova!« je blažila mati svoj izbruh.

Mirana so predirale njune zaskrbljene in nezaupljive oči. Planil je na noge, kakor da bi se ju hotel otresti in skočil do vrat. Ozrl se je precej odločno:

»Jaz vama ne lažem! Begata se čisto po nepotrebnem!«

Oče mu je živo posegel v besedo:

»Ti malo veš in še manj vidiš! Dobro! Midva se begava, ampak s Cvetičem vseeno ne boš več hodil. Zame je dovolj to, da je odšel njegov brat v partizane. Pa saj ga slišiš, kako govori. Najhujšemu bedaku mora biti jasno, da sodeluje z njimi!«

Miran je odšel brez besede. Obstal je v spalnici pri svoji delovni mizi. Skozi zavese je pronicalo hladno jesensko popoldne. Zazdelo se mu je, da se zavesa razrašča v železno mrežo in da ga pri vratih stražita onadva že dolga leta. Pogled mu je obvisel na noveli, ki jo je pravkar

dokončal: »Duh je zmagal«. Napisal jo je kmalu za tem, ko je prebral roman o Martinu Edenu. To je bila novela o študentu — pisatelju, ki ga svet noče priznati, čeprav je genialen, o vztrajnem boju s starši in ravnateljem, o povprečni družbeni okolici, ki je dušila njegov jaz in ga ubijala z dolgočasjem. Novelo je še enkrat pregledal in, ko ni mogel najti nobene napake več, jo je skrbno pretipkal. Razdeljena je bila na poglavja. Zadnji dve sta ležali pred njim še razmetani na konceptnih lističih. Ta študent naj bi bil on sam. Pogled se mu je brezvoljno izgubil med vrstice:

Deveto poglavje

1.

Čeprav je bilo gimnazijsko poslopje prostorna, svetla in zračna stavba, ki ne zaudarja tako neprijetno kot druge starejše, se je vendarle zavedal, da zapušča svobodo in se da ujeti. Spraševal se je, če je pametno, da ponuja svoj um učnemu načrtu, ki ga bo trafil vse leto.

Mlad, prijazen razrednik se je nasmehnil, ko je stopil v razred. Vlado mu je ponudil zadnje spričevalo in profesor ga je vpisal med osmošolce. Povedal mu je, da želi z njim govoriti ravnatelj.

Potrkal je na vrata njegove pisarne. Ravnatelj je sedel z rokami, uprtimi ob čelo, star, čmerikav in osoren. Ko je Vlado vstopil, je brž vstal, čeprav ni imel tega namena, pokašljal in ga takoj začel spraševati, če je bil on VI. P., ki je objavil junija tisti članek. Vlado je priznal, ker ni bil vajeen lagati, posebno ne pri stvareh, ki so se mu zdele vredne, da zanje človek trpi in je preganjan.

Šele zdaj je opazil Miran vso laž in domišljavost, ki je dihal iz novele. Misli so bile njegove. Ali je res pripravljen na trpljenje in preganjanje? Ali je dvignil svoj glas? V vsem življenju se še ni sprl niti s profesorjem niti z razrednikom, ravnatelj pa sploh ni prišel v poštev. Ali se je kdo drugi od študentov klanjal bolj uslužno kakor on sam? In kdaj je napisal esej, ki bi dvignil toliko prahu?

Direktor ga je zatem »očetovsko« nagovoril, kakor je sam trdil. Najprej je bolj slepomišlil, se skliceval na člen 28. točko 3. in na svoje dolžnosti, ki jih ima kot vodja zavoda. A kmalu je začel osebno, da vlada zdaj sama trohnoaba, razpad, svobodomiselstvo, pohujšanje, greh, pekel...

Našteval je stvari, ki se vlada niti tikale niso, a mu jih je bilo mučno poslušati. H koncu je začel še podrobno o sedanjosti in bodočnosti slovenskega naroda v literaturi. Vlado se je pripričal, da zna gospod ravnatelj esej na pamet. Z ostrimi opomini in grožnjami ga je slednjič pospremil do vrat.

Razmišljanja po razgovoru z ravnateljem je preskočil, ker mu niso bila všeč. Bila so celo v nesoglasju s celotnim likom glavnega junaka.

2.

Ob pol štirih je pozvonil pri Lajovčevih. Odprla mu je kuharica popolnoma tiho in mu pomignila, da je odšel za njo po prstih v malo kuhinjo. Povedala mu je, da se v sobi gospod in gospa prepirata z Almo. »Nočeta vas priznati za njenega prijatelja. Alma je naročila, da ste tu popolnoma varni. Kadar bo čas, vas bo že prišla iskat.« Kuharica je imela okrog petdeset let, z belim predpasnikom prevezano obilnost in najprimernejšo starost za opravljanje. Z veseljem je sprejela Vladovo zahvalo in se obzirno umaknila v svojo sobo.

Vlado je bil sam. Sam z jezo na ravnatelja in z zavestjo, da je sin državnega uradnika, ne pa ministra ali bankirja. Zbrati bi se moral, da bi se lahko mirno in neprisiljeno vedel, ko bo stopil pred spoštovanega gospoda in gospo.

Bilo mu je nemogoče. Prisluhnil je orkanu, ki ga je mahoma zajel, da se je podzavestno prestrašil. Njegov sodni dan...

Simbolično prikazane blodnje o potapljanje se podmornici, katere poveljnik je bil on sam, je prebiral vedno s posebnim užitkom. Danes so se mu zdele še bolj nemogoče kakor vse druge drzne misli. Poiskal je listič, kjer je opisoval samomor.

Plin je polnil majhno kuhinjo. Spet je sedel na stol, mižal in mislil. Smešno se mu je zdelo, da vdihava ta smrad, a bilo je le golo maščevanje njegove duševnosti, ki ji ni dovolil, da bi še ustvarjala. Duh je premagal telo, polno sile in upornosti, da je ostalo po boju le še kup kosti in razpadajočega mišičja. Duh pa bega v brezkončnem prostoru in povečuje svojo zmago, da odmeva v mračno brezno.

Polagoma se ga je lotila dremavost in prav nič ni čutil, kako ga stiska v sapniku, kako mu drgeta v pljučih. Svet, zastrt v črno in rdečo, se mu je kazal v vedno svetlejši barvi. Nazadnje so ga obdali zlati kolobarji. Sveti Duh ga je razsvetlil, da je lahko govoril zvezdam, ki so se gibale za njim po prostoru. Velikanska meglica, ki se ji je bližal, se je preoblikovala v Almin obraz z napol odprtimi, grozo izražajočimi ustnicami.

Zategel krik ga skoraj ni motil v globokem snu. Podzavestno se je nekoliko nasmehnil in sanjal dalje.

3.

Sonce, ki se je že na pol skrilo za tivolsko hosto, je vodoravno sijalo v sobo skozi široko odprta okna.

Vlado je z razgaljenimi prsmi ležal na divanu in gospod Lajovec se je na vse načine trudil z umetnim dihanjem, čeprav je imel sejo v banki.



Božidar Jakac: Požgana kočevska vas

Ob njem sta stali gospa, ki se ji je roka še bolj tresla, in Alma, ki je držala gobo, namočeno v kisu.

Slednjič je odprl oči. Alma se je vrgla nanj in ga objela. Vlado jo je gledal izmučeno in stekleno, kot da se ne zaveda.

Gospa in gospod Lajovec sta se skušala držati na smeh.

Konec

Tudi ta ljubezenska avantura je bila daleč od njegovega resničnega doživetja. Saj z Almo niti enkrat še ni govoril. V dolgih večerih in zgodnjih jutrih je sanjal o njej, ko mu ni dala spati. Zaman je iskal poti, ki bi ga približala njenim rokam. Vse, kar je storil, je bilo to, da je večkrat lazil mimo njenega stanovanja in da se je vsaka pot po mestu morala speljati tudi mimo njenih vrat. Toda Alma menda niti ni vedela, da živi nekje na Dunajski cesti Miran Knecht.

Dokler je pisal novelo, je čutil, kako se dviga njegova vrednost, in nazadnje je že sam verjel v njeno resničnost. Napojil se je z zavestjo junaka prav do zadnega kotička svoje duševnosti, danes pa mu je mrzli nož prave resnice razparal vse sanje.

»Mnogo manjše junaštvo stoji pred menoj, kakor iti v smrt,« je pripomnil. »Upreti se onima dvema pred vrati, da bom svobodno prihajal in odhajal kadarkoli — s komerkoli. To bi bila prva resnična junaška zmaga!«

A samo privid upora proti staršem ga je že zmedel in vrgel v malodušje. Cvetič mu je bil edini tovariš, drugi so ga radi zasmehovali, ker je bil pač odličnjak. Cvetič je spoštoval njegove uspehe, njegov red in celo tedenski urnik, ki mu ga je vsilil oče. Na tem urniku je bil razdeljen vsak dan na predalčke od osme ure zjutraj do desetih zvečer. V teh predalčkih so bili razmeščeni šolski predmeti, učenje doma, violina, stenografija, obiskovanje kina in gledališča, literarno delo. Tak urnik si je pripravil vsako soboto popoldne in ga vtaknil pod šipo na pisalni mizi. Oče mu je pomagal, da se je res ravnal po njem že od prve gimnazije naprej. Cvetič si je zaman prizadeval, da bi uklenil svoje delo v ozke okvirčke urnika, vendar se je vsak dan znova učil pri Miranu točnosti in načrtnosti. Miranu je godilo, da ga je tako občudoval.

Ne! Cvetiču ne bo rekel niti besede o tem, kar se je pravkar zgodilo. Kako naj izzove prezir še pri njem. Oče ima končno prav. Cvetič ima svojo smer in skoraj vsi v razredu gredo skupaj; mogoče v trpljenje in preganjanje, mogoče v smrt. Zato, ker nočejo lagati in izdajati svojih misli in čustev. Če se ne odloči zdaj, se ne bo nikoli. Večno bo pripogibal hrbet in se uklanjal volji drugih. Ne! Cvetiču ne bo rekel niti besede o tem, kar se je pravkar pripetilo!

Utrujen in obupan se je privlekel do postelje ter legel na obraz. Z mrakom je stopila v sobo mati in zašepetala:

»Miran!«

»Mami, pusti me!«

*

Gimnazija je vsak dan sprejemala dijake in jih opoldne spet razpošiljala na domove, kakor da ne bi bilo vojne. Čase so hoteli prikazati kot najbolj mirne in normalne, vendar je gimnazija postajala vse bolj pripravna šola za odhod v partizane. Tajni pouk o Osvobodilni Fronti je stopal vse bolj v ospredje in zavzel prvo mesto. Osvobodilne lekcije so bile najbolj priljubljene, dijaki pa jih niso ohranjali samo za sebe, temveč jih raznašali s seboj na domove. Najmočnejši tok je napolnil vsak dan ulico proti Dunajski cesti, manjši pa so se usmerili proti Šiški, Zeleni jami in Ježici.

Cvetič je Mirana komaj dohajal. Prehitevala sta sošolce in dirjala, kakor da bi se jima strašansko mudilo. Cvetič je razvijal upanja na ruski fronti:

»Če Nemci do novega leta ne bodo zavzeli Moskve, potem ne bodo zmagali. Doma sem napisal v koledar pod Silvestrov dan — Naj obstoji! — Mislil sem pa na Moskvo.«

Miran je metal dolge noge, odgovarjal pa ni.

»Pojdiva bolj počasi, saj se nama ne mudi!« je predlagal Cvetič in zaostal.

Miran se je ustavil in ga pogledal nekam izgubljeno:

»Po kosilu bom šel v mesto.«

Cvetič ga je prijel pod roko in vzel bolj umirjen korak:

»In čeprav zavzamejo Moskvo in ves svet — tudi tedaj ne bodo zmagali. Požirajo narod za narodom, njihov želodec pa je zmerom bolj napet. Ampak mi se ne bomo pustili prebaviti. Grizli bomo in, brate moj, ko ga pregriznemo, bo to njihova smrt. Ne more samo en narod gospodariti celemu svetu!«

Miran pa kakor da ne bi poslušal. Široke nosnice so mu še bolj zagospodovala na bledem in upadlem obrazu. Tanki vrat je trmasto nosil naprej pobešeno glavo. Zdelo se mu je, da se bo vse odločilo na tej poti do doma, in četudi ne bo izgovoril niti ene besede. Zakaj živi v tem bedastem času, ko vest grize in zahteva odločitve? Ali ne bi bilo boljše, da bi živel na drugem svetu? Mogoče kje v zapuščenih delih Afrike ali Indije — daleč proč od ljudi. Ali pa, da bi se spremenil v kakršnokoli bitje — samo da ne bi ostal človek — četudi v muho. Nenadoma se mu je zdela preobrazba v muho še najboljša. Lahko bi ostal kar doma in se smejal Italijanom in...

He! Cvetič ga je potegnil za komolec in se mu zarežal v obraz.

»A boš kaj zinil, ali ne boš? Daj, reci mi, kaj si mislil!«

»Nič nisem mislil!«

Opa, tega ti pa ne verjamem. Meni se zdi, da človek ne more ostati niti en trenutek brez misli.«

»Pri meni pa je tako, da včasih nimam nobene.«

»Hu, ko bi vedel, kakšen kotel je potem moja glava,« si je segel Cvetič v lase in ni vedel, kako bi povedal. »Pri meni vro misli brez prestopanka. Že jutraj, ko se prebudim, me vse hkrati zajahajo in potem čez ves dan kakor v cirkusu. Kolikokrat bi rad videl, da bi ne bilo nobene, pa mi ne dajo miru. Zdaj sem prišel do zaključka, da je to pač človeška lastnost in da vsak človek sleherni trenutek misli. Seveda, vseh misli pa le ne povemo, in če kdo vpraša ob nepravem času, odgovorimo, da nismo nič mislili.«

»To že, ampak ljudje smo različni!« je pripomnil Miran in komaj zakril, da ga je prizadelo.

Po cesti je prihajala nasproti vojaška godba s koračnico, ki so jo spremljali številni bobni. Zavila sta naglo v stransko ulico, da sta se ji ognila. Radovednost, ki je poleti še ustavljala ljudi ob italijanskih posebnostih, se je v jeseni spremenila v hladen prezir.

Miran je naenkrat obstal.

»Cvetič!«

»Kaj?«

»Nič!« Prestrašil se je samega sebe. Samo eno besedo naj bi še zinil in potem ne bi mogel več nazaj. Moral bi skupaj z vsemi drugimi v razredu. Skupaj s komunisti, ki so mu odvrtni zaradi vsiljivega revolucionarnega izzivanja in junaštva. Med njimi bi moral pokazati svoj pravi obraz.

Odkrili bodo njegovo strahopetnost. Da, strahopetnost se pravi temu! In tudi Cvetič se mu je zazdel tuj in sovražen. Zakaj bi ga še prenašal in mu dovolil, da hodi ob njem kakor slaba vest? Naj bo res konec vsega prijateljstva in tudi časti lahko in človeškega dostojanstva. Mir mu naj dajo — mir. Samo knjige in študij. Samo to — da!

Ko sta zavila na stopnice, se je Miran hlastno dvigal preko dveh stopnic hkrati in pustil Cvetiča skoraj za celo stopnišče za seboj. Pozvonil je neučakano.

Cvetič se je samozadovoljno zibal za njim in glasno zabavljaj:

»Tvoje noge najbrž dobro kobalijo po hribih!«

Knechtova gospa ni rekla kakor po navadi dvakrat dober dan. Stopila je nasproti Cvetiču, ki je obstal na stopnišču. Videl je, da se gospa na Mirana niti ozrla ni, da mu ima nekaj povedati in da je v njenih očeh sovraštvo. Zaradi tega jo je nekako pritajeno pozdravil in komaj utegnil opaziti, da je Miran smuknil v stanovanje. Gospa ga je nagovorila trdo, mrzlo in mirno:

»Cvetič, ne dovoljujem Miranu, da bi se še naprej družil z vami. Upoštevajte to! Upam, da razumete. Glas ji je neznatno vztrepetal in zgornja ustnica z brčicami se je malce stresala. Z desnico je v naglici pogladila obleko na bokih, kakor da odpravlja prašni madež, pogledala je še enkrat na Cvetiča ter naglo zaprla za seboj vrata.

»Zbogom!« je pozdravil Cvetič, kakor da bi pohitel za njo in potem je odjeknilo po stopnišču in v njem samem — zbogom! Zastrmel se je v vrata, na katerih se je bleščala medeninasta ploščica.

Tine Knecht — višji uradnik.



KAKO SMO PARTIZANILI V ZASAVJU

ODLOMEK — JOŽE ŠTOK - KOROTAN

Podnevi v Trbovlje nad gestapovce!

Pri Goljufu sva zvedela, da se terenski delavci nahajajo nekje pri Bukovju, javko pa so baje pustili pri Kvargeljnu. Takoj sva z Lazarjem krenila tja ter našla le Urbana. On je pripovedoval, da je zvedel za sestanek gestapovcev raztrgancev, ki bo naslednjega dne v Trbovljah. Na njemu bodo med ostalimi komandant raztrgancev zloglasni Podvelnar in njegovi najožji pajdaši Gračnar, Jelen, Tomše, Avšec in drugi. Pričetek je napovedan za šesto uro zvečer, v neki hiši med Dobrno in Lokami, za katero se je Lazar kmalu spomnil.

Brez pomisleka sem se odločil, da odidem nad nje, pa naj se zgodi karkoli hoče. S seboj bi vzel Lazarja. Zato sem ga poklical k sebi ter ga vprašal, kako so mu poznane Trbovlje. »Grega morda v Trbovlje?« »Ne, samo tako vprašam!« sem dejal in zopet vprašal: »Ali vedo sedaj v Trbovljah, da si ti v partizanih?« »Jaz mislim, da ne vedo, morda pa tudi? Verjetno mislijo, da sem v Nemčiji na prisilnem delu, ker se po pobegu od tam nisem javil nikjer, temveč odšel direktno v partizane. Niti mati ne ve, da sem v partizanih,« je odgovoril tovariš in radovedno strmел v mene. »No, v redu Lazar!« sem mu dejal, sam pa sem se počutil kar nekako zadovoljnega, kakor, da je akcija že uspela.

Bila je lepa marčna noč, ko sva se vračala nazaj na Planino in proti jutru pod Špico zaspala. Ko se je sonce že močno razgrela, sem odšel v bunker pri Sv. Lenartu ter poiskal dve majhni pištoli kalibra 6,35 mm, ki sem jih imel spravljene. Eno sem dal Lazarju in, da sva jih preizkusila, izstrelila vsak po en naboj. V redu, dobro so funkcionirale!

Po kosilu sva se priplazila do sosedu in prosila, če nam posodijo dve civilni obleki. »Seveda!« sva dobila odgovor in hitro zmetala s sebe partizanske uniforme. Jaz sem oblekel črno promenadno obleko ter ogrnil trenčko plašč, za pokrivalo pa sem si izbral temen klobuk. Lazar se je napravil v športno obleko, povrh je oblekel kratek površnik in se pokrtil s kapo. Na videz precej inteligentna, toda nekaj dni neobrita in po vratu že precej poraščena, sva se podala proti Trbovljam.

Mahnila sva jo proti Bukovju in čez Jazme proti Bevkemu. Pri Pretančki sva se ustavila in povprašala po novicah, ter se nekoliko odžejala. Sredi popoldneva sva nadaljevala pot. Nad Bevškim grabnom sva sedla za debelo bukev in počivala. Tu sem tovarišu Lazarju povedal, zakaj sva se preoblekla v civilne obleke, kakšen je moj namen in kakšna naloga naju čaka.

»Lazar — sem začel govoriti tovarišu — tebi so Trbovlje dobro poznane, dočim meni ne. Jaz nisem bil še nikdar tam. Za tebe mislijo Trboveljčani, da si še vedno v Nemčiji ter jim boš na morebitna vprašanja to tudi potrdil ter pristavil, da si na dopustu z menoj, kot s svojim pri-

jateljem. Tako! me razumeš?« »To je najlažja stvar, saj mi bo vsak verjel. Toda kaj, če naju kdo legitimira?« »Ali nimaš dveh pištol?« sem mu dejal in ga vprašujoče pogledal. »Dobro, bova pa vžgala, kaj ne!« »Da, tako je in stekla po najbližji poti v gozd,« sem mu dejal, on pa mi je dovtipno odgovoril: »O, saj jaz dobro tečem.«

»V ostalem je pa stvar naslednja: V tisti hiši, ki sem te včeraj zanj vprašal, imajo danes ob šesti uri gestapovci sestanek. Najina naloga je, da se tej hiši približava in napadeva raztrgance, tako, da bi ti ostal na straži, jaz pa bi v sobo zalučal bombo in zraven še vžgal s pištolo. Končno pa bova itak videla, kako bo najboljša, samo da veš, za kaj gre. Se to, ker se sestanek začne ob šesti uri, bi midva napadla ob pol sedmi uri, ko bodo gotovo že vsi tam!« »Sedaj mi je vse razumljivo!« je dejal Lazar in vrtel v svoji desnici pištolo. »Še nekaj Lazar! Dogovorjeni znaki so takile: če bom zakašljal enkrat, morava zbežati brez streljanja, ker bova skušala ponovno izvesti akcijo. Če bom zakašljal dvakrat pomeni, da se boriva s streljanjem, dokler ne izvršiva akcijo, če pa bova na poti pa, dokler ne pobegnava. Če pa bom hitro zakašljal trikrat pa pomeni, da sva napadena ali obkoljena in takrat se morava boriti za preboj obroča, ali pa, da v borbi dava častno svoja življenja. Ponovi mi to, če si razumel?« Lazar si je dobro zapomnil znake in vse pravilno ponovil. »Torej Lazar, v desnem žepu imej večjo pištolo v levega pa daj manjšo, ki jo boš uporabil le v slučaju, da ti velika odpove, ali pa če boš porabil municijo. Si me razumel?« »Da, Korotan, sedaj mi je vse razumljivo!« je dejal tovariš in mrmraje ponavljal dogovorjene znake in drugo, kar si je moral zapomniti.

Nato sva vstala in se spustila navzdol po Bevškem grabnu, ter med hišami nadaljevala pot proti glavni cesti. Šla sva precej hitro, se pogovarjala in smejala, kakor, da je vse naokrog najino. Po obnašanju nisva mogla biti nikomur sumljiva, pač pa naju je motila poraščenost brade in vratu. »Pa pojdiva k brivcu!« sem dejal Lazarju, ko sem na nasprotni strani zagledal bleščeči medeninasti krog, ki je visel nad vrati brivnice.

Prestopila vsa prag in se znašla v brivnici. Mlada deklica je v moškem salonu sedela za mizo in čitala časopis. Prijazno sva jo pozdravila, ona pa je mene, ki sem prvi stopil v salon, povabila na frizerski stol. Najprvo mi je očistila lice in brado, nato pa mi je urejala še frizuro. Medtem ko so po moji glavi škrtale škarje, sem si mislil, ko bi ona vedela koga striže, sigurno ne bi bila tako hladnokrvna in flegmatična.

Baš mi je začela z briljantino masirati lase, ko vstopita v lokal dva nemška policista, se pri vratih ustavita in po nemško pozdravita, nato pa vzvišeno gledata po gostih (mislim na naju) ter končno le sedeta na stole, na mizo pa sta položila opasače in pištole. Jaz, po naravi precej hladnokrven in flegma, sem s pomočjo ogledala previdno

sledil kretnjam policistov ter bil pripravljen na vse. Desno roko sem imel v hlačnem žepu, v njem pa držal pištolo na strel, ki sem jo takoj po prihodu v lokal in potem, ko sem slekel plašč prestavil iz njega v hlače, da bi bil tudi na frizerskem stolu pripravljen sprejeti borbo. Opazoval sem tudi Lazarja, toda on ni spremenil svojega obraza, ter nisem imel razloga, da bi podvomil v njegovo pripravljenost. Oba sva se obnašala kot, da ni nič posebnega.

Frizerka je z menoj končala in ko sem jaz vstal je hotel sesti Lazar, toda zeleni vojak ga je hotel prehiteti. Toda Lazar ne bodi len ga je opozoril, da je on na vrsti in policist se mu je opravičil ter sedel na svoje staro mesto. Jaz sem nato plačal za striženje in britje, sedel nazaj na stol in čakal tovariša.

V tem hipu pa se odpro vhodna vrata in v lokal stopi poznanec iz Šmartnega pri Litiji. Bil je Glažarjev Nace. Malo me je pogrelo, ko sva se spogledala, brez da bi spregovorila ali se pozdravila. Tu sta se sedaj srečali dve nasprotni mnenji. Nace je dobro vedel, da sem jaz v partizanih, sedaj pa me vidi v civilu! Kaj si je hotel misliti? Upravičeno je lahko podvomil v to, da sem morda ušel od partizanov in, da sem sedaj morda neki gestapovski agent ali kaj podobnega. Ker je on sigurno tako mislil je molčal, kot da me ne pozna. Zavedal se je, da jaz vem za njegovo politično orientacijo in njegovo delovanje za partizanski pokret. Jaz sem prav tako molčal kakor da ga ne poznam, kajti zavedal sem se, da bi me lahko izdala vsaka beseda, ki bi jo spregovoril. Vrag si ga vedi, kako je z Nacetom, sem ugibal. Videl sem ga zadnjikrat, ko sem odšel v partizane.

Nekoliko pred tem, ko je bil Lazar obrit in ostrižen, pa zaradi varnosti oblečem plašč. Ker v prisotnosti policistov nisem mogel iz hlačnega žepa premestiti pištolo v plaščev žep, sem se obrnil do frizerke, da bi jo poprosil za toaleta. Toda iz navade partizanstva mi je iz ust ušla beseda tov..., ker sem namreč mislil titulirati frizerko s tovarišico. V trenutku pa sem se skoncentriral in dejal: »Prosim vas gospodična, oprostite. Kje pa imate toaleta?« Ona mi je prijazno pokazala zadnja vrata, policista pa sta se spogledala in zijala za menoj. Ko sem prišel na iskano mesto, vtaknem pištolo v plašč ter se vrnem v lokal. Medtem je dekle končalo delo na Lazarjevi glavi in pripravljena sva bila, da greva po svojih poteh.

Ker sem že prej opazoval pištole, ki so ležale na mizi, sem imel namen, da bi dvakrat zakašljal, skočil k mizi, zgrabil za opasač in pištoli obeh zelencev, istočasno pa usekal po švabih, da bi jih podrl na tla. Prepričan sem bil, da se bo tudi Lazar znašel in mi pomagal. Zato sva se z Lazarjem spogledala in že sem napel glasilki, da bi zakašljal, toda zmotili so me trije nemški SS-ovci, ki so stopili v lokal. Prav zato sem opustil svoj namen, ker sem uvidel, da akcija ne more uspeti, zato sva z Lazarjem pozdravila in odšla, ne da bi on plačal frizerki svoj dolg. Pozabil je! No, frizerka pa stopi za tovarišem, ga pocuka za rokav rekoč: »Oprostite gospod! Plačati prosim!« Lazar hoče iz žepa potegniti denarnico, toda ni je imel. Zato sem plačal jaz, da sva lahko odšla.

Prišla sva na cesto, se veselo pogovarjala, bila nasmejana ter ogovarjala mimoidoča dekleta. »Madona Korotan! Jaz sem kar gledal tiste švabske pištole. Mislim sem, da boš zakašljala, pa za hudiča ni bilo slišati tega! Kar čakal sem, da bi planil po pištolah, ki so bile tako lepe. Ali bi pritisnil po zelencih. Če bi ti to ne storil, bi kar jaz prevzel iniciativo. No, pa imaš hudiča, ko se pojavijo v brivnici še trije vrage! je dejal Lazar, težko mu je bilo. Tako sva srečala tudi nekaj Lazarjevih znancev. On jim je navdušeno pripovedoval, kako je v Nemčiji, mene pa je predstavil za kolego. Kmalu sva zavila na desno in se zglasila pri partizanskem zaupniku, imenovanem Švoger. Dejalo je samo, da je vse v redu, zato sva šla naprej. Ker sva bila še prezgodnja, sva na nekem skrivališču počakala potrebnega trenutka, da je ura minila šest, nato pa sva šla proti najinem cilju napada.

Temna noč je nastala in že so se v hišah in ulicah prižgale luči. Brnenje strojev je odmevalo od rudniških obratov po trboveljski dolini, majhni rudniški vagončki, imenovani hunti, so škripali pod težo svojega tovora in skominali živčno utrujene ljudi, iz mesta pa se je čul mikaven živ-žav! Ura se je nagibala pol sedmi in bližal se je odločilni trenutek. Lazarja sem ponovno opozoril na dogovorjene znake in drugo ter mu zabičal, da bo dosleden, hiter in odločen. Ko sva se bližala veliki zgradbi, je tovariš pomignil nanjo rekoč: »Tu bi moral biti dogovorjeni sestanek!«

Ura je bila pol sedmih! »Pojdiva!« sem dejal, si nekoliko zategnil plašč, odkočil pištolo, skoncentriral svoje misli na izvršitev napada in se za Lazarjem bližal stavbi. Pri vhodnih vratih sva zavila vanjo ter se previdno in potihoma vzpenjala po stopnicah navzgor. Bila sva pripravljena tudi na to, da stoji morda pred vrati stražar, bi morala v prvi vrsti urediti z njim. Toda brez zaprek se pojaviva pred določenimi vrati z dogovorjeno etiketo na stebru. Nekoliko sem zadržal sapo in prisluhnil na vrata, toda slišal sem le neki ženski glas.

Ker je Lazar znal govoriti perfektno nemški jezik, sem mu velel, da pokliče na vrata in ko se bodo odprla, naj steče pred hišo na stražo, jaz pa bi hitro uredil, kakor pač že! In res!

Potrkal sem na vrata, zopet potrkal in čakal. Čakala sva in čakala. No pa kmalu začujeva neko žensko stopicanje, ki se približuje vratom, nato pokuka skozi vratno stekleno oko in z lahkim ženskim glasom vpraša: Wer ist dort?« Lazar pa doneče odgovori: »Hier ist Polizeikontrolle, aufmachen!« Toda odgovora nisva dobila, niti nihče ni odprl vrat. Lazar je zato ponovno zahteval, da nam odpro vrata, toda dobila sva čuden odgovor. Neki moški je vrtel telefon in klical policijo ter nekaj po nemško spraševal; nekdo pa je — verjetno je bila to žena — porinil za vrata mizo, nato nanjo naložil še stole in razno drugo kuhinjsko ropotijo. Vsaj tako se je nama zdelo. »Morda sva že izdana?« »A vrage!« »Kaj pa bi moralo biti?« me je vrašal tovariš. »Verjetno, da ni sestanka.« sem mu odgovoril in se popraskal po glavi. »Pa saj je on tudi gestapovec in še velika živina!« »Pa dajva njega!«



XII. brigada potuje na nove položaje. Toplice leta 1944.

»Za naju je odbila ura dvanajst!« sem velel tovarišu in ga ostro pogledal. »In kaj sedaj?« »Sedaj pa na silo — sem mu odgovoril — pomagaj mi razbiti vrata, nato pa na svoje mesto, da nama ne zagode za hrbtom!« Razumem!« »Lazar drži se, ne popusti!«

Oba hkrati kot eden, sva se z rameni zaletela v vrata ter jih v drugem naskoku izbila iz svojega tira. Vrata so odletela preko prislone mize po kuhinji, Lazar pa je telebnil med šaro, ki je bila založena za vrata. Tovariš je izginil na odrejeno mesto, jaz pa sem se pomaknil v naslednjo sobo ter gledal levo in desno toda opazil nisem ničesar. Kar naenkrat pa »sik« mimo glave v steno in zopet »žiiiv« pod roko skozi okno ven, sta švignila dva strela. Jaz sem se zato pognal proti drugim vratom in s pištolo pikiral na ognjeno gnezdo. Oddal sem hitro tri strele za špansko steno, od koder je švignilo proti meni še nekaj krogel. Ker ni bilo časa za takšno igranje, odnosno frčkanje, se poženem proti gestapovcu — seveda že nekoliko divje razpoložen — toda za špansko steno ni bilo švaba.

Toda tisti hip pa se ta strahopetni junak požene iz omare na mene ter me podre na tla. Zdaj pa me je pošteno razkačil. Z vso silo se dvignem kvišku, okretno zasukam, zagrabim napadalca, ga treščim v kot ob tla, oddam potreben strel, zgrabim njegovo prazno pištolo, brcnem v telefon in zbežim! Računal sem namreč, da ne bo dobro, če je on uspel javiti policiji, da sva midva prišla klicati na vrata, ker so švabi takšne primere že poznali!

Po stopnicah sem se pognal v pritličje, ter bil z nekoliko skoki pri Lazarju. »No, ti je kaj uspelo?« »Da, toda šestanka ni bilo. Nasamarili so naju!« sem jezno dejal, vtaknil zaplenjeno pištolo v hlačni žep, si obrisal obstreljeno roko in Lazarju velel: »Sedaj pa čim hitreje iz Trbovelj!«

Razpoložena in prosta, kakor da se ni ničesar zgodilo, stopiva iz hodnika skozi glavna vrata na plan. »Halt!« naju ustavita dva uniformirana gestapovca v črnih uniformah, posvetita z velikimi baterijami v obraz, da mi je kar vid jemalo, ter nama nastavila veliki MG pištoli na prsi. Gestapovski oficir — predstavljal sem si, da je komandant odnosno šef gestapa, pozneje sem tudi zvedel, da je bil — naju vpraša: »Was machen sie hier?« »Tu pač ne delava ničesar — je hladnokrvno odgovarjal Lazar — temveč samo

iščeva nekega prijatelja, ki skupno opravljamo takšno delo in službo kot jo imate vi!« »A so, gut gut!« je zamrmral črni škripjon, toda pištolo ni odmaknil in na vse začudenje tudi ni zahteval »hende hoch«, ki je tako v navadi pri Nemcih. Gestapovca sta se nato spogledala ter govorila med seboj o nekih številkah — ne da bi pogledala drug drugega — meni pa se je zdelo, da govorita šifrirano, dobro pa sta pazila na naju.

V Trbovljah so nato zatulile sirene, čulo se je nekako zvonjenje in to je bil znak za alarm. Mislim sem si namreč, sedaj sva zamudila. Nemci že hite obkoljevati mesto, postavljati zasede in straže, da ne bi mogla pobegniti! Mislim sem tudi, kako bi najlažje uredila, da se rešiva gestapovcev, kajti njihove pištolo na najinih prsih lahko vsak čas počijo. Toda jaz se nisem dosti menil. Na videz sem se obnašal, kakor da me te gestapovske pištolo prav nič ne motijo, kajti bil sem še vedno zadovoljen, da imam lahko roko v žepu plašča in v njej pištolo, ki jo bom moral brezpogojno rabiti. Jaz bi že zakašljaj, toda Lazar ni bil v povoljni situaciji, zato nisem hotel žrtvovati njega, da bi se jaz rešil.

Oziral sem se levo in desno, ter spraševal Lazarja, kje je tisti najin prijatelj? To priliko sem izkoristil, da sem si dobro ogledal teren, medtem pa koval načrt, kako jo bova zvozila? Lazar se jezиковo pogovarja s šefom in mu dopoveduje, da je agent gestapa. Ko pa sem jaz hotel naprej, me čuvajoči gestapovec suni s cevjo pištolo v prsa, ter zavpije: »Halt! Wochin gehst?« Dopovedoval se mu, da imava v sosednji hiši poznanca ter ga prosil, naj gre z menoj, da se v to prepriča sam. Jaz sem si hotel s tem ustvariti takšno situacijo, da bi on odmaknil iz prsi pištolo, takrat pa bi s tovarišem vžgala. V sedanji situaciji je bilo to neopravičljivo in nemogoče. Tako bi jaz sprožil pištolo kar v žepu, toda v kolikor bi bil naboj sabotiran, kar se je čestokrat rado dogodilo, bi se le čul udarec igle, takrat pa bi švaba ustrelil mene ali tovariša.

V tem trenutku pa zagledam, kako so se nemški policisti prikradli do hiše, v kateri sva izvršila z Lazarjem akcijo in jo začeli obkoljevati. Ugotovil sem, da je gestapovec uspel javiti policiji nevarnost, ker je prišla na mesto. Zato je situacija postajala tako resna, da se ni bilo več zadržavati, temveč nekaj storiti, pa kar bo, pač bo? Takrat pa je moj osebni stražar gestapovec, vprašal svojega šefa, ki je stražil Lazarja — ne da bi pogledal nanj — če gre lahko z menoj do sosednje hiše, da se prepriča o verodostojnosti izjav? Ko sem zaslišal »jawol«, se mi je zdelo, da mi je ta beseda odvalila iz prsi kamen in nekam lažje sem zadihal. Toda moral sem korakati ritensko, gestapovec pa je trdno držal pištolo naperjeno na moja prsa in strastno drhtel. Zdelo se mi je kot, da on ve, da ima opravka s partizanom, ker je bil tako previden in drgetal s pištolo v roki, toda nerazumljivo mi je bilo še bolj, zakaj nam pustijo roke v žepih. Mislim sem, da zato, ker čim bi zahtevala roke v vis, bi dobila pozdrav s pištolo! Nasprotno pa se jaz nisem bal, da bi me gestapovec ustrelil, toda bal sem se, da se mu pištola po nesreči sproži zaradi nervoznosti.

Ko sem nazaj hode prišel do vogala sosednje hiše, Lazar pa je pogledal za menoj, sem dvakrat precej glasno zakašljaj, ter istočasno oddal skozi žep dva strela v gestapovca, ter stekel v smer, ki mi jo je z begom — potem ko je Lazar istotako ustrelil na gestapovca, ki ga je čuval — pokazal tovariš. Lazar je bil namreč tako uren, da je že sprožil pištolo, ko sem jaz zakašljaj šele enkrat, ker je bil prepričan, da v tej situaciji sledi najmanj še en kašelj. Kaj je bilo z gestapovci ne vem, lahko pa trdim, da sta se zgrudila obadva!

Po najinih streljih, ki sva jih oddala ter se morala s tekom prebiti skozi obroč, ki so ga sklenili policisti, pa so se začeli za nama vsipati klici: »Halt! Hende hoch...!« ko pa je nekdo zavpil »Banditen!« pa so se vsuli še snopi krogel ter praskali za nama, levo in desno. Policisti, ki so obkolili hišo, so se zanesli, da gestapovci nimajo opravka s partizani, zato so jih najini strelji nekoliko zmedli, da niso vedeli takoj, kaj storiti. No, šele nato ko so videli, da midva pošastno beživa, so ugotovili, na čem so!

Toda streljanje in vpitje ni ponehalo, zato sva jo z Lazarjem brisala kot malokdaj. Med tekom sem spraševal kako bova prišla iz Trbovelj, toda on je molčal, nato pa jecljaje odgovoril: »Madona...! Hudič bo, kajti švabi so že naredili alarm in Trbovlje je močno zastraženo, sigurno je povsod sklenjen obroč!« je tarnal Lazar in zmajal z glavo. »Skočiva v tole vodo!« sem mu dejal ko pritečeva na most Gaberšce. »Ne, je menda pregloboka, končno pa potem nimava kam in naju dobijo!« Zavila sva nekoliko desno in zopet levo in tavalala sem ter tja. »Ajde k vragu — sem mu dejal — pokaži mi pot iz Trbovelj, pa naj stane kar hoče!« »Pojdiva v kino in tam se pomešava med ljudi!« »Dobro, pojdiva,« sem mu odgovoril in stekel za njim. Tu pa, kakor bi bilo dogovorjeno! — Predstava se je ta moment končala in midva sva se pomešala med živahno publiko.

Ko se je množica hotela raziti — nekateri so že odšli — pa nas obkolijo policisti in gestapovci zahtevajoč: »Ausweis bitte!« Vsakogar so legitimirali, sumljive in one, ki pa niso imeli legitimacije pa so odvojili! Nekateri Nemci so se začeli hudovati zaradi legitimiranja, zato je neki gestapovec zavpil: »Hier sind zwei Banditen!« zato sva se z Lazarjem spogledala in mežiknila.

Pogovarjala sva se po nemško in spraševala drug drugega prav na glas, »kje neki sta ta dva bandita« ter se ozirala naokrog. Prišla sva kmalu na vrsto in treba bi bilo pokazati legitimacijo, toda nihče ni imel take kakršno so namreč švabi zahtevali. Mislim sem si, da kvečjemu lahko pokažem prestreljen žep, ki ga nisem mogel skriti! Ko pa mi neki policist pomoli roko, ter zahteva, da mu dam legitimacijo, sem dvakrat zakašljaj, potegnil istočasno iz žepa pištolo ter se z njo legitimiral, kdo sem. Lazar je storil isto. Pognala sva se preko vojaškega obroča in streljala,

pri švabih pa je nastala panika. Oboroženi policisti in gestapovci so plegli za vogala ali koder koli na tla, nekateri so streljali, dočim nekateri niso upali, kajti bilo je veliko ljudi in večinoma Nemci, na katere niso smeli streljati.

Dobro se spomnim, da sem se spotaknil pri teku v švabski mitraljez ter toliko zaostal, da mi je Lazar ušel izpred oči, toda zavil sem po pravi stezici na levo v hrib. On me je počakal, potem pa sva skupaj sopihala v breg proti Kleku. Napenjala sva vse svoje moči, da bi pobegnili ognjenim pozdravom, ki so nama jih še vedno pošiljali iz Trbovelj. Streljanje je naposled pojenjalo in utihnilo. Izmučena do smrti in zadovoljna sama s seboj se pod vrhom vlečeva na tla, da bi se vsaj malo odpočila. Lazar je med sopihanjem lovil besede in jecljaje dejal: »Sedaj pa ne morem več, če me tudi ustreliš.«

Ta trenutek pa se mi je zazdelo, da nad nama v gozdu nekaj šumi. Izbuljila sva oči in spoznala, da počivava pod nemško zasedo, ki se plazi proti nama. Takrat pa jo je tisti Lazar — pa tudi jaz — ki ne more več naprej, pa če ga tudi ustrelim »ucvrl« na desno, da je pred menoj pobegnil. Medtem so švabi zaregljali z mitraljezom in brzostrelkami, toda kmalu sva se sklonila za greben. Lazar je bil menda hitrejši od strela.

Za Klekom sva se sešla ter krenila do Petančke, katera nama je skuhala vina in ocvrla vsakemu tri jajčka. Prav teknilo nama je, Lazar pa se je nasmejaj in dejal: »Trikrat sva jo ocvrla in dobila sva tri ocvrte!« Deklica naju je medtem opazovala in dejala: »Saj sta vendar ranjena!« Lazar se je ogledoval in na nogi našel rano, ki ga je šele sedaj začela boleti, toda ni bilo hudega, dočim je mene že nehala boleti leva roka. Ogledovala sva si obleke in plašče ter ugotovila, da imava skupaj tri rane, Lazar šestkrat prestreljene hlače, plašč petkrat, jaz prestreljen klobuk, plašč pa je bil kot rešeto. Skoraj neverjetno, toda je!« »Koliko pa sva jih podrla?« vpraša Lazar. »Bogami, za dva sem siguren!« »Ooo, jaz pa mislim, da sem jih več pihnil!« je odgovoril Lazar, ko je zalil tista tri ucvrta. »No Petančka, hvala za postrežbo in nasvidenje!«

Vrnila sva se na Planino in prelevila nazaj v partizana. Oprostila sva se zaradi prestreljenih oblek in plaščev, ter obljubila protiuslugo. Po polnoči sva legla k počitku. Takoj nato se vrne iz akcije Janez, ki je v Zagorju mobiliziral precej rudarjev. Ko se je zdanilo me prebudi Cene rekoč: »Hajka bo!« »Nikar ne delaj panike med nami!« sem mu odgovoril in hotel leči nazaj, toda on ni dal miru, zato sem ga ubogal. Nekaj kasneje pa je prišlo v naše taborišče še nekaj terencev in potrdili so Cenetovo izjavo. »No pa naj pridejo še v hribe, da jih še tu naklestimo!« sem odgovoril Marjetki, ki nas je hotela odvesti proti Sv. Lenartu na varnejše.



NARODNEGA HEROJA

Brigade so dobile vsaka svojo nalogo. Tako je Cankarjeva brigada dobila nalogo, da likvidira Primskovo, Gubčeva, da zavaruje teren Št. Vid pri Stični in da obenem obkoli in izvrši napad na Temenico, Tomšičeva brigada pa je ostala okrog Čateža, kjer je zavarovala področje proti nemški meji, z enim bataljonom kontrolirala proti Mirni, z drugim bataljonom pa proti Trebnjem.

Najprej je začela napadati Cankarjeva brigada postojanko na Primskovem. Čim jo je začela v zgodnjih večernih urah obkoljevati, so začeli belogardisti iz postojanke izpadati, ker so mislili, da partizanske edinice niso tako močne. Cankarjeva brigada je hitro izvršila obkolitev, obenem pa je Gubčeva brigada obkolila Temenico in jo začela še isto noč napadati. Tako je ta večer pokalo, kamor si se ozrl, z vseh strani so peli mitraljezi, iz Trebnjega in Višnje gore pa je tolkla italijanska artilerija po naših položajih. Najbolj zagrizen odpor je dajalo Primskovo, saj je bila to najmočnejše utrjena postojanka. Belogardisti so naše borce izzivali, po kaj da so prišli in kaj od njih hočejo. Že od daleč se je slišalo kričanje: »Cankarjevci, približajte se bunkerjem!« Ali pa: »Kaj boste sirote partizanske napravile, kar nosite glave pod naše trdnjave.« Cankarjevci pa so vpili nazaj: »Kar izzivajte, mi imamo dovolj časa, bomo že prišli počasi skupaj, nič se ne bojte, boste že videli, da ste bunkerje delali zastonj. Ne bo dva dni, bomo že v njih in vas bomo žive polovili.« Belogardisti se niso zanašali le na svoje utrjene bunkerje, temveč so pričakovali tudi italijanske in nemške pomoči.

Napad na Primskovo je bil zelo težak, ker leži na visokem gričku in je skoraj vsepovsod čistina. Tako je brigada napadala vso noč in še naslednji dan in ji je uspelo samo to, da jih je stisnila iz okoliških bunkerjev v župnišče in cerkev. Tako je bila brigada precej izmučena in na pomoč ji je prišla še Tomšičeva brigada. A ko je Cankarjeva brigada drugi dan zvečer začela z odločnim napadom, so belogardisti poizkušali napraviti izpad, bili pa so že pri prvem poizkusu energično odbiti. Pri drugem poizkusu pa je belim uspelo pobegniti iz postojanke, in to na mestu, kjer je bila brigada najšibkejša. V postojanki je bilo okoli 75 belogardistov, od teh je bilo mrtvih kakih 25, 50 pa jih je pobegnilo. Tomšičeva brigada je bila že na poti in se je kaka dva kilometra od Primskovega že razporedila po kolonah. Prišla pa je na cilj, ko so bili Cankarjevci že v postojanki, ker so vršili preiskavo v cerkvi, župnišču in drugih bunkerjih. Cankarjeva brigada je dobila v postojanki precej hrane, obleke in orožja. Tomšičeva brigada se ni ustavila na Primskovem, ker je dobila takoj novo povelje, da mora oditi proti belogardistični postojanki pri Španu.

Ko smo prišli do Špana, nekako ob 12. uri ponoči, je v Temenici borba že precej ponehala. V Temenici je

bilo 50 belogardistov, katerih je bilo precej pobitih in jih je le majhen del pobegnil. Ko se je Tomšičeva brigada začela približevati Španu, so bili belogardisti pripravljeni na borb. Tomšičeva brigada je Špana obkolila in začela z napadom. Drugi bataljon je prišel v bližino postojanke in poslopij. Imeli so enega mrtvega, ker je skušal preskočiti belogardistični bunker in enega ranjenca. Bombaši so preskočili žico in se povzpeli na vrh bunkerjev. Belogardisti so začeli kričati, da so partizani že vdrli čez žico in preskočili bunkerje ter se povzpeli na nje. Nastala je med njimi panika. Tako so se kmalu izmotali iz tega položaja, in čim so opazili, da ni več dobre zveze med našimi bataljoni, pobegnili proti Temenici. Niso pa vedeli da je postojanka Temenica že likvidirana, zato so naleteli na Gubčevo brigado in so se morali ponovno tepsti z našimi. Od tod so belogardisti pobegnili v drugi gozd in potem naprej proti Stični.

Ko smo prišli s tretjim bataljonom do bunkerjev, smo zasedli poslopje, z drugim bataljonom pa še vedno nismo imeli zveze. Začeli smo ponovno klicati drugi bataljon, borci tretjega bataljona pa so si začeli ogledovati poslopje. Opazili so, da so v poslopih oboroženi ljudje, k sreči pa smo hitro spoznali naše iz II. bataljona. II. bataljon je brez zveze z nami vdrl v postojanko in vsi so se spravili v kleti in kašče. V kleteh je bilo mnogo vina, kakih 500 litrov žganja, ogromno sadja, okoli 200 kg medu, v hlevih in svinjaki 23 težkih prašičev, okoli 15 glav živine in dva para konj. Oba bataljona sta nosila iz poslopij na vrt, nekaj pa jih je odšlo po bližnjih vaseh in pripeljali so okoli 30 voz, na katere so nalagali plen in ga vozili proti Primskovem in Čatežu. Postojanko — vsa poslopja — smo zažgali. Vsa brigada se je počasi pomikala proti Primskovem, Španovo veleposestvo pa je gorelo. Tako je bila vsa dolina Temenice prosta okupatorja.

Brigade so se potegnile nekoliko nazaj na nove položaje in so preko dneva počivale, zvečer pa smo dobili povelje, da naslednji večer naredimo napad na italijansko postojanko Št. Vid pri Stični. Po celodnevem počitku so se zvečer pomaknile brigade v bližino železnice in bližje k Št. Vidu. Zvečer okoli desete ali pol enajste ure smo začeli napadati. Napad je bil težak, ker smo se morali prebijati preko žice in ker so imeli Italijani precej dobre utrdbe. Št. Vid je bil okoli 10. ure zvečer popolnoma obkoljen od naših bataljonov in čakali smo, kdaj bodo dobili še zadnje povelje. Prav v istem času, ko so nas obstreljevali z mitraljezi iz postojanke Št. Vid, so Italijani začeli streljati tudi iz ostalih bližnjih postojank. Posebno je bilo slišati pokanje iz Ivančne gorice in Stične, ker so bili tudi v teh postojankah preplašeni, ker niso niti vedeli kaj se okoli njih dogaja. S tem so pač mislili, da bodo z močnim streljanjem partizane odvrnili od akcije, ali bilo je čisto obratno, še bolj so se naši borci približevali njihovim po-

stojankam, tako da je bilo njihovo obstreljevanje z artilerijo brezsmiselno, saj so streljali za položaji, kjer nas ni bilo — obstreljevali so na prazno.

V Št. Vidu je bilo okoli 150 Italijanov. Naša naloga je bila likvidirati italijansko postojanko in uničiti usnjarno v Št. Vidu, ki je delala za okupatorja. Borba je trajala vso noč, proti jutru pa smo se morali umakniti in zapustiti Št. Vid. Tekom noči nam je uspelo prodreti preko žice in prvih bunkerjev, da smo prišli v bližino hiš, na enem mestu pa sta Cankarjeva in Tomšičeva dospeli celo do same tovarne. Borci so takoj začeli iznašati usnje, vendar jim to ni uspelo. V sami tovarni so nastale ogorčene borbe z Italijani, ki so stražili tovarno. Zato smo mogli le na enem mestu zažgati tovarno, a Italijani so sproti pogasili vsak ogenj in tako je zgorela le četrtina tovarne. Na drugem mestu, kjer sta pritiskala dva bataljona Tomšičeve brigade preko žice do bunkerjev, sta bila trikrat vržena od žice, četrtič pa sta prišla preko žice, borci so zasedli dva italijanska bunkerja in se priplazili do prvih hiš. Proti jutru pa smo se morali umakniti. No ali vse eno smo imeli precej uspeha. Italijani so imeli okoli 30 mrtvih, požgali smo tudi toliko tovarno, da ni mogla takoj obratovati.

Umaknili smo se proti Primskovem in po drugih vaseh počivali do drugega večera. Proti večeru pa smo dobili nalogo, da se pomaknemo še isto noč proti Dobu in Zagorici. Cankarjeva brigada je dobila področje okoli Lucharjevega Kala z nalogo, da kontrolira glavno cesto proti Gabru in Trebnjem, Tomšičeva je dobila nalogo, zasesti svet okoli Zagorice in držati zasede proti postojanki Sela—Šumberk, kjer so bili utrjeni belogardisti in proti Radohovi vasi. Gubčeva pa je zasedla sektor Rdeči kal in Hrastov dol in kontrolirala proti Stični in Muljavi.

Brigade so takoj po večerji, okoli desetih ponoči odšle na pot. Prišle so preko proge v kolonah brez kakršnih koli ovir, se razmestile po bližnjih vaseh ter se z vseh strani zavarovale. Tako smo počivali ves dan, se sušili in greli na kmečkih pečeh, saj smo bili vsi premrazeni in mokri. Štab cone nam ni povedal, zakaj smo se premaknili preko proge, zahteval je le najhitrejši premik na določena mesta. Mislili smo, da je mogoče v načrtu napad na belogardistično postojanko Sela—Šumberk. Bili smo vsi navdušeni in pričakovali novega povelja. Na najbolj vidni in težki točki je bila Tomšičeva brigada. Bila je nazporejena na odprtem polju in cesti, ki pelje iz Radohove vasi proti Sela—Šumberku. En bataljon je bil postavljen, naravnost proti Sela—Šumberku, drugi bataljon je bil v Biču, tretji bataljon pa s štabom brigade v Zagorici. Takoj po razporeditvi po vaseh je bila prva naloga, da se vsi borci posuše.

Okoli devete ure zjutraj, ko je štab brigade obhodil vse bataljone in opazil, da so se borci le preveč razkotali, je poizkušal napraviti poizkusne uzbune, da bi videl v kolikem času se lahko brigada zbere za borbo. Najprej smo napravil uzbuno v prvem bataljonu, ki je bil najbližji cesti in progi. Bataljon je bil v najkrajšem času pripravljen in je zasedel položaje. Potreboval je le

10 minut, da je pripravil orožje ter se v stedi vasi uredil vsak vod in vsaka četa na svojem določenem mestu. Komandirji so dobili nalogo, zasesti vsak s svojo četo na določenem mestu. Tako sta zasedli dve četi hrib proti progi. Ena četa pa je zasedla položaje v vasi, da zavaruje tema dvema četama hrbet in da so kuharji lahko brez skrbi kuhali kosilo. Na položajih so ostali borci kakih 15 minut, potem pa so dobili povelje, da se pomaknejo nazaj v vas. Ko je bataljon zapuščal položaje, sva z načelnikom štaba odšla v štab brigade, ki je bil v Zagorici. Ko sva prišla v hišo, priteče kurir iz štabne opazovalnice in pove, da se pomika iz Radohove vasi proti Biču po cesti močnejša kolona, ni pa mogoče razločiti, kdo bi to bil.

Kolona se je premikala po sredini ceste brez vsakih zaščitnic. Bataljon v Biču, od katerega sva pravkar prišla, ni opazil kolone, dokler ni prišla v bližino stražarja, ki je bil na koncu vasi. Ko smo gledali kolono, smo mislili, da je to najbrž kakšna kolona Gubčeve brigade, ki se tako brez skrbi pomika proti naši brigadi. Šli so v hitrem maršu, ko pa so bili v bližini vasi, so začeli teči. To je bila večja belogardistična in italijanska kolona in ko je prišla do stražarja, je ta streljal, nato pa zapustil svoje stražarsko mesto in zbežal v vas. Naš bataljon je to streljanje sicer slišal, ni pa tega vzel resno, ker je mislil, da se v katerem drugem bataljonu vrši uzbuna. Sreča za ta bataljon je bila, ker je bila močnejša straža v zvoniku in je imela dober pregled na vse strani. V zvoniku je bil puškomitraljezec in še dva tovariša s puškami. Ko je mitraljezec zagledal stražarja, da strelja in beži, je odprl ogenj na kolono.

Bataljon je celo stvar vzel šele sedaj za resno in zasedel je iste položaje kot prej, ko je bila poizkusna uzbuna. Belogardistom je uspelo priti le do prvih hiš, ko pa niso mogli več naprej so se začeli spuščati v strelcih na levo in desno po vasi in jo hoteli obkoliti. Pa tudi to jim ni uspelo, naše sile so prej zasedle hrib in začela se je huda borba. Slišal si le ropotanje mitraljeskega ognja in metanje bomb. V Zagorici smo tudi mi zasedli položaje in začeli streljati proti Biču. Tako so morali beli zapustiti na desni strani vasi položaje in voditi borbo samo na levem krilu. Hitro smo obvestili tudi ostali dve brigadi, ki sta takoj zasedli položaje. Okoli 12. ure so belogardistične patrole začele napadati tudi proti tema dvema brigadama, vendar brez vsakega uspeha. V Biču so beli zasedli le prve hiše, poizkušali pa so naš bataljon vreči iz vasi, a niso mogli. Borba je trajala ves dan.

Okrog 12. ure so Italijani začeli streljati s težko in lahko artilerijo iz Št. Vida, Stične in Ivančne gorice. Ta topniški ogenj je bil tako močan, da je od 12. ure do večera samo bobnelo in so kar naprej žvižgale granate proti našim položajem. Ko je proti večeru borba nekoliko ponehala, si videl ves črn sneg od dima in zemlje. Pri Zagorici je bil sneg tako črn, kot da bi bil potresen s sajami. Mislim, da doslej Italijani še nikdar niso tako hudo streljali s topovi na nas. Bataljon v Biču je imel pet mrtvih in kakih 10 ranjenih. Padel je tudi komandir čete, znani borec Tomšičeve brigade Sulo.

(Nadaljevanje sledi.)

PO NEKDANJIH POGORIŠČIH

LOJZE JURČ

V BELI KRAJINI

»Bela Krajina! Bila si srce upora našega naroda, na tvojih tleh je najprej zaživela naša nova ljudska demokracija! Prav tvoje ljudstvo je prvo spoznalo veliko vrednost resnične ljudske oblasti. Gorela si, in čeprav ti je sovražnik požgal 600 domačij in čeprav je zgorelo na tvojih tleh še 1.800 gospodarskih zgradb, nisi klonila. Pokopala si čez 1.200 svojih najboljših sinov in nisi se utopila v solzah. Vsa si najmogočnejši spomenik naše velike borbe za svobodo!«

Tih in skromen sem ji šepetal te besede, ko sem po letih spet stal na njenih tleh. Sram me je bilo samega sebe in besed — po nekaj letih, — saj sem jih izrekel sebi v zasmeh. Ali nisem govoril takrat Kramaričevim iz Dragomlje vasi in neštetim drugim, da jih ne bom pozabil, da bomo po zmagi skrbeli zanje? Naj bom jaz klic vesti vseh nas, ki smo tako govorili!

Pa, saj še ni zamujeno! Tudi zdaj potrebuje belokranjsko ljudstvo pomoči vseh nas. Da, še zdaj pomoči vseh nas, čeprav mnogi niso prelomili besede.

Poglejmo, kako je pet let obnove spremenilo lice nekdanj tako razdejeni Beli Krajini!

V njej že stoje dokazi nove dobe, dokazi razvoja v novo življenje, ki pričajo, da je krenila Bela Krajina iz svoje zaostalosti na novo pot: tovarna učil, tovarna BELSAD, novi zadrugi domovi in državna posestva, most čez Kolpo na Vinici, v Črnomlju, silosi v Gradcu, Otovcu, Rosalnicah, več prosvetnih, zdravstvenih in socialnih ustanov, pa še bi lahko našteval. Povedal bi o elektriki, ki je zasvetila od osvoboditve sem v 147-tih vaseh, in še tem in onem.

Toda, to je vse novo! Kaj pa pogorišča? So-li v Beli Krajini zabrisani sledovi divjanja požigalcev, granat italijanskih topov in letalskih bomb? So, a ne povsod! Še štrle v zrak zidovi in dimniki požganih domačij, še niso zaceljene rane vojnih strahot. Nekaj hiš je nedograjenih, nekaj začetih, druge še čakajo; eno k drugemu, za približno 130 hiš bi bilo še treba materiala. Prav to pa, komu so pogorišča ostala, kdo še nima strehe, pod katero bi bival kakor včasih, to je posebna stran zgodovine obnove Bele Krajine. Brez lastnih streh so večinoma ljudje, ki jih je že od nekdanj teplo siromaštvo.

Gradbenega materiala in kreditov, obojega je imela Bela Krajina toliko, da bi obnovo že zaključila. Ljudska oblast ji je v tem pogledu pomagala po vseh svojih močeh. Toda ljudje vedo povedati, da se je za obnovo predvideni gradbeni material večkrat izgubljal k znanecem in sorodnikom tistih, ki so z njim upravljali. Pa o tem, da se sem in tja predsednik kakšne obnovitvene zadruge ni več brigal za ostale pogorelce, ko si je sam sezidal hišo. In še to, da se je v Starem trgu bojda zmenjalo prav na tak način v letih obnove že pet predsednikov.

Poslušal sem človeka, enega tistih pogorelcev, ki še zdaj nima lastne strehe. Spomenica za borbo iz leta 1941 me je začudila najprej, saj bi njega ne pričakoval v vrsti teh, ki čakajo najdlje.

»Kako je z mojo hišo, praviš, da bi rad vedel,« me je začudeno pogledal. »E, to je dolga stvar, pa kaj, saj sem jo že povedal tolikim, da bi človek rekel, res, zdaj bo pa steklo.«

In Polde Jelenič je spet začel svojo zgodbo, zdaj še meni:

»Začelo se je takrat, ko sem v Suhorju, tam, kjer je nekoč stala naša bajta, že imel skopane temelje. In zid so je dvigal že malo nad zemljo. Leta 1947. je bilo, v jeseni. Po vasi so govorili o zadrugnem domu: kje bo stal, kakšen bo, kdaj in kako bomo delali. Roke mnogih so kazale na komaj začeto mojo hišo. Tu! Vso zimo se je vlekle v negotovosti, zamisel še ni bila zrela, jaz pa sem delal naprej. Bolelo me je. Zakaj sem jim na poti, saj je še toliko prostora. — Maja naslednjega leta me je obstopilo deset članov komisije iz okraja in vasi. »Jelenič, sosedovo hišo, saj veš, last narodne imovine je, bomo adaptirali, zgradili še dvorano zraven in to bo naš zadrugi dom!« Vedel sem, dvorano hočejo najbrž prav v smeri proti moji hiši. Da, a ni bilo tako hudo. Le čez nekaj arov mojega sveta bi speljali pot okrog mojega doma. To pa le!

Vesel sem gradil naprej. Žena, hčerki, ena desetletna, druga dvanajst, so mi pridno pomagale. Dobil sem zidarje.

Majhen papir z okraja pa mi je kar naenkrat podrl vse načrte. Pismena prepoved in sporočilo, da novi načrt zavzema vso mojo hišo, tako je stalo na njem.

Obnovitveni zadrugi v Suhorju so z okraja naročili, naj mi takoj ustavi kredit in dodeljevanje materiala. Prenehal sem z delom.

Ko sem bil kmalu nato na I. kongresu Zveze borcev, sem domov grede zvedel, da so spet spremenili načrt. Kredit je bil odprt.

Začel sem znova. V Novem mestu sem sam videl nove načrte, odleglo mi je, bom le imel toliko zaželen in potreben dom za družinico.

Do prvega betonskega venca se je že dvignila naša hišica, ko sem dobil ponovno prepoved.

Takrat pa se je zgodilo tisto, kar mi je bilo najhuje. Na neki konferenci najprej, potem pa so povsod ponavljali: »Jelenič je protiljudski element! Jelenič je sebičen!« Oh, in kaj še vse, ni da bi pravil!

Vdal sem se. Pristal sem na pogoje, da mi bodo v Črnomlju zgradili hišo, prav tako in prav do betonskega venca, na tako velikem svetu, kolikor je obsegala moja domačija v Suhorju.

Eno leto sem čakal v napol podrti hiši, kjer so meni in moji družini polži in podgane delali družinico. Začel sem

graditi sam na tistem svetu, ki mi je bil dodeljen, ko sem po enoletnem čakanju uvidel, da so obljube ostale le obljube.

V Suhorju sem izrabil 170.000 dinarjev kredita. Zdaj mi, ker sem znova zgradil sam, spet do betonskega venca, čeprav so mi obljubili, nimajo odkod vrniti denarja. Od kredita za združni dom boš dobil, so mi dejali takrat. Združni dom v Suhorju je še danes le načrt, kakor pred tremi leti. Zato tudi ni kredita zanj, zato mi tudi ne morejo plačati tistega, kar sem v Suhorju vložil v začetno hišo, katero pa zdaj prodajajo drugemu. Toliko hrupa za združni dom, jaz sem se moral umakniti, zdaj pa drugim ponujajo žulje mojih rok.»

Jelenič je še govoril, a nisem ga več slišal. En glas mi je govoril, da je to le golo naključje, en sam primer, drugi mi je pravil drugače. O Jožetu Krštincu mi je govoril. Tudi borcu iz leta 1941, doma iz Dragomlje vasi. Devet otrok ima in še zdaj stanuje v hlevu. Tam si je pregradil tri in pol metra dolg in prav toliko širok prostor za kuhinjo, nad hlevom pa nekoliko večjo sobico. V tej spi 11 članska družina. Tri mesece ima njegov najmlajši, a 15 let najstarejši otrok. Ni dobil gradbenega materiala in v svoji dobroti je prvo leto pustil, da so ga razgrabili »potrebnejši«. Zdaj pa še vedno potrpežljivo čaka, kdaj bo lahko zgradil za lopato.

Glas pa mi je govoril še naprej. O Bari Kramarič, vdovi in materi dveh oficirjev in še dveh mlajših fantov, ki še vedno stanujejo pri dobrih ljudeh, o Suhorepcu iz Otovca, ki stanuje v hlevu, o takih in podobnih.

Med tem pa, ko so ti najsikromnejši čakali na material in med tem, ko sta Jeleničevi hčerki z očetom vred omedlevali pri delu, ko jima je teklo iz nog, saj sta bili od petega in sedmega leta v partizanih, med tem so zrastle v Črnomlju in tudi drugod hiše ljudem, ki se ne morejo šteti med pogorelece.

Leopold Švajger, uslužbenec na okrajnem ljudskem odboru si je zgradil novo hišo, čeprav mu ni nič pogorelo. Od obnovitvene zadruge v Vinici pa je dobil strešno opeko, zidno pri okrajnem gradbenem podjetju in prav tam tudi cement.

Julij Kočvar iz Semiča in njegov oče sta si na račun ene požgane hiše zgradila vsak svojo. Petric iz Tuševga dola si je poleg še dobre hiše, v kateri ima zdaj podnajemnika zgradil celo vilo, veliko 10x12 m. Jelenič dela štiri leta, toliko drugih čaka na gradbeni material že od osvoboditve sem, med tem pa si je trden kmet Polde Stariha v Črnomlju kar naenkrat zgradil hišo, čeprav mu niso nikjer »uradno« nakazali materiala. In uslužbenec pri odkupnem podjetju Janko Vranešič, si je v dobrih treh mesecih postavil hišo.

Pa takih je še več. Čeprav so dobili gradbeni material tudi iz drugih virov, bi menda vsakomur, ali vsaj ljudem na okraju, narekovala vest, da so prvi tisti, ki so najpotrebnejši in za nadomestilo požganih hiš tega najbolj upravičeni.

Lahko je graditi velikim! Zidarji hočejo dobro hrano, hočejo vino, obojega je pri njih za potrebo. Pri revežih ne, zato se jih zidarji otepajo in zato so tudi ostali zadnji.

Zidarji hočejo denarja! Za 500 dinarjev na dan in hrano povrhu že marsikateri ne gre. Tudi do 1000 dinarjev dnevno zahtevajo in še to jim v toliki brezvestnosti postaja premalo. Toda ne vsi, a precej jih je le, ki hočejo iz gorja belokranjskega ljudstva sebi kovati velike dobičke.

To naj bi bil le delček težav ljudi, ki so v borbi tvorili srce upora našega naroda. Res bi lahko prenekatero krivico preprečili, če bi se bolj zavzeli zanje vsi, ki smo jim to obljubili. Pa tudi sami! Saj je pri njih zrasla ljudska oblast, zakaj se niso poslužili vse njene ostrine napram tistim, ki jim jo hočejo izmaliti. Belokranjci bi se morali bolj zavedati, da imajo ne samo pravico, ampak dolžnost nadzorovati tiste, katerim so poverili posamezne naloge.

Ni dolgo tega, ko so izvolili nova vodstva frontnih organizacij, pa tudi nov okrajni ljudski odbor. Dosti novih ljudi je prišlo v oboje, med njimi tudi prvoborcev in znanih poštenih, pa pridnih delavcev ali kmetov. Novi ljudje — novo delo in če bodo količkaj prisluhnili ljudstvu in mu tudi prav objasnili težave, bo lahko steklo delo.

Nehote pa se vprašamo, kakšna politična sila je Zveza borcev v krajih, ki so toliko množično sodelovali v NOB. Pred nedavnim so tudi člani te organizacije izbrali novo vodstvo. Od takrat je že čutili nov polet in nemara bo kmalu tudi Zveza borcev zavzela tako mesto v življenju in delu belokranjskega ljudstva, kakršno ji pristoja.

V Črnomeljskem okraju je 14.000 volivcev, a le malo njih je, ki niso tako ali drugače sodelovali v borbi. Pa če več ne, vsaj 12.000 je upravičenih biti v tej organizaciji. Toda Zveza borcev je še pred enim mesecem imela le 3.700 članov in v vsej Beli Krajini le 29 osnovnih organizacij. V Tauči gori je okrog 40 gospodarstev a le 11 borcev je včlanjenih v Zvezo, še slabše je v vasi Sivnik, ki je bila vsa aktivna, pa so le trije prebivalci člani Zveze borcev. V območju nekaterih odborov so včlanjeni še vedno le tisti, ki so se z orožjem borili proti okupatorju. Žena, mladine, terenskih delavcev in aktivistov pa vkljub tako požrtvovalnemu delu med NOB še niso sprejeli v svoje vrste. Pa še vrsto nerešenih problemov imajo. Med borci, terenskimi aktivisti in ženami je toliko zaslužnih, ki pa doslej niso prejeli odlikovanj ali drugačnega priznanja za svoje delo. Imajo pa tudi borce s spomenicami iz leta 1941 in več odlikovanj, pa so brez činov.

Vse to se jim prepleta z nalogami, ki jih tirja naša socialistična graditev. Prav gotovo pa bo predkongresna dejavnost važen preokret v delu Zveze borcev črnomeljskega okraja. Saj so z volitvami delegatov za kongres in volitvami novega okrajnega vodstva zastavili vse drugače kakor doslej. Iz Dobličev, Starega trga in Suhorja so v enem tednu vključili v organizacijo čez 50 novih članov. Do kongresa pa so nameravali v vsej Beli Krajini pomnožiti Zvezo na vsaj 10.000 članov. Urediti odlikovanja in čine vsem zaslužnim, predvsem pa poskrbeti, da se čim prej zaključí obnova, to dvoje so postavili med najvažnejše sklepe okrajne konference. Razume se, da bo že z ureditvijo teh doslej kočljivih vprašanj znatno popustila zagrenjenost, ki so je naselila v srca prebivalcev Bele Krajine.

DISKUSIJA

IZ II. KONGRESA ZVEZE BORCEV

DELEGATOM II. KONGRESA — NOV SLOVENIJE
V LJUBLJANI

Borci in aktivisti NOV iz Črnuč, zbrani na masovnem zboru na predvečer vašega zasedanja, pošiljamo kongresu borbene tovariške pozdrave.

Danes, ko že drugič obravnavamo že delno izvršene naloge nakazane na drugem plenarnem zasedanju ZB NOV Jugoslavije, želimo in pričakujemo, da tudi vi delegati kongresa naše borbene organizacije Slovenije sprejmete sklepe, ki naj utrdijo našo z žrtvami težko priborjeno svobodo in neodvisnost ter izgraditev močnih temeljev naše socialistične države.

V borbeni zavesti sledimo in zaupamo Partiji in Titu ter smo s svojim delom dokazali, da smo vredni borci NOV in današnje socialistične domovine.

Od I. kongresa do danes smo izvršili 33.400 prostovoljnih ur, uredili vsa vprašanja invalidnin, postavili z lastnimi sredstvi žrtvam NOV spomenik in skupno grobnico, poskrbeli smo za vse sirote padlih in jim darovali 36.000 din. V kulturno-prosvetne svrhe smo dali 20.000 dinarjev, za združni dom pa prispevek preko 100.000 din. Ustanovili smo Ljudsko tehniko in poživali vzgojno delo v fizikulturni organizaciji. Plan vpisa II. Ljudskega posojila smo preseglji za 135.000 din. Organizirali in izvedli

smo strelsko tekmovanje, v katerem smo dosegli prvo mesto v okraju. Priredili smo razstavo zgodovinskega materiala NOV 1. maja 1950, do danes smo zbrali in uredili že ves dokumentarni material iz NOV na področju KLO. Po drugem plenarnem zasedanju ZB NOVJ smo povečali članstvo za 63 novih aktivistov in se pripravljamo na večje akcije, katere naj okrepijo borbeno sposobnost naših najširših množic v vasi in okolici.

To naše delo je dokaz borbene zavesti, s katero hočemo nadaljevati in bomo v njej vzgajali naše članstvo tudi v bodoče. Tako naše delo je bilo in bo v bodoče dovolj jasen odgovor klevetnikom naše Partije in revizionistom marksizma-leninizma. Želimo vam, da prav vi z novimi potrebnimi sklepi pospešite delo, da čimprej ustvarimo vse pogoje za mirno izgradnjo boljšega življenja v socialistični FLRJ.

Naj žive borci NOV in naš II. kongres!

Naj živi naša slavna Armija!

Naj živi KPJ in naš heroj maršal Tito!

Črnuče, dne 27. januarja 1951.

Borci in aktivisti NOV
na zasedanju zbora v Črnučah

JOŽE GRICAR — MARIBORSKA OBLAST

Organizacija Zveze borcev je prevzela iniciativo za organizacijo izvenarmijske vzgoje. Pri tej nalogi je naša organizacija dosegla že dobre uspehe. Okrajni odbori na področju bivše mariborske oblasti so organizirali že več manevrskih vežb, pohodov itd. Po terenu so razna predavanja in tečaji v okviru društvenih organizacij PAZ, RK itd. Pri ljudeh se je pojavil interes za sodelovanje na različnih področjih in oblikah predvojaške vzgoje. Vendar pa pri delu izvenarmijske vzgoje obstoja še vrsta napak in slabosti. Po okrajih so pod vodstvom Zveze borcev organizirana koordinacijska telesa, ki imajo konkretno nalogo organizirati in voditi izvenarmijsko vzgojo. Ta telesa še niso povsod dovolj resno prišla za delo. Predstavniki političnih organizacij premalo skrbijo za omasovitev društvenih in športnih organizacij ter premalo vodijo skrb in nudijo pomoči pri politični vzgoji članstva teh organizacij. Brezpogojno moramo stremeti za tem, da bo vsak naš državljan vključen v eno obliko izvenarmijske vzgoje ter jo smatral kot svojo državljansko potrebo. Program teh organizacij mora biti tak, da bo svoje članstvo vzgajal v ljubezni do svoje domovine ter ga vsestransko usposobil za njeno obrambo. Druga slabost naših političnih pred-

stavnikov na okrajih je, da premalo vodijo računa, kdo vodi njihove društvene in športne organizacije. So primeri, da nekateri predstavniki ali pa celo ves forum društvene organizacije odklanja sodelovanje s političnimi organizacijami, odklanja politično vzgojo svojega članstva z izgovorom »nas se politika ne tiče«. Izogibajo se neposredne kontrole in pomoči, češ mi smo vezani samo po vertikalni liniji, nas se okraj ne tiče. Taki predstavniki se v praksi držijo samo ozkega strokovnega programa in jim tudi ne gre za tem, da bi razširili svoje vrste.

Mislim, da bodo morali Okrajni komiteji v bodoče voditi več računa, komu bodo zaupali vodstvo teh organizacij, pa tudi nuditi več pomoči tem organizacijam. Masovne organizacije so se omejele v glavnem na to, da so določile svojega predstavnika v koordinacijsko telo, na svojih sejah in osnovnih organizacijah pa ne razpravljajo o pomenu in važnosti izvenarmijske vzgoje. To pa je razvidno iz tega, ker ta točka skoro nikjer ni prišla v program tekmovanja za deseto obletnico Osvobodilne fronte. Pa tudi organizacija Zveze borcev kot celota je premalo resno vzela to svojo osnovno nalogo. Naši člani partizani in partizanski funkcionarji niso dovolj samoiniciativni v tem, da bi ob raznih prilikah razlagali ljudem svoje izkušnje, doživljanje in taktiko, ki so jo uporabljali v borbi.

Premalo se koristijo pri izvenarmijski vzgoji člani naše organizacije aktivni oficirji JA, ki bi s svojim znanjem in izkušnjami ogromno koristili na tem področju.

Na okrajnih zborih Zveze borcev, ki so bili v decembru, so bili izvoljeni novi okrajni odbori. Ti odbori so bolj resno prišli za delo, si med seboj razdelili teren, da bi kot celota nudili več pomoči osnovnim organizacijam. Od časa izvajanja volitev v osnovne organizacije do danes je bilo na področju bivše mariborske oblasti sprejetih v članstvo Zveze borcev po nepopolnih podatkih 1672 članov. Potrebno bo z ozirom na možnosti zelo pojačati tempo pri sprejemanju v članstvo. Na terenu se kaže velik interes in volja za pristopanje v organizacijo, to se je konkretno pokazalo na okraju Maribor-okolica, ko ljudje novega sekretarja Zveze borcev prosijo naj pride k njim, da bo postavil organizacijo, isti pojavi so v Slovenj Gradcu. Na zelo ugoden odmev je naletela iniciativa nekaterih okrajnih odborov, ki so pristopili k organiziranju izletov članov Zveze borcev na gradilišča naše težke industrije. V Maribor-okolici se je že prijavilo nad 1000 članov iz partizanskih krajev. Mislim, da bi tudi ostali kraji, v kolikor še niso osvojili to prakso, da bi se naši ljudje iz partizanskih krajev na lastne oči prepričali kako se ustvarjajo temelji za lepšo bodočnost. Seveda pa morajo biti ti izleti organizirani s točno določenim političnim ciljem, da se ljudem ob taki priliki jasno razloži, zakaj so še danes težave in večje obveznosti kot davki, odkupi itd. Zadnje čase se je tudi povečala skrb organizacije za partizanske kraje, na kmečke bone je bilo razdeljeno večje količine blaga po liniji Zveze borcev in tudi gradbenega materiala. Nekateri okraji so dobro organizirali Novoletno jelko in obdarili otroke padlih partizanov in revnih staršev v partizanskih krajih.

Lepe uspehe imajo organizacije pri zbiranju zgodovinskega materiala iz NOB. V Slovenj Gradcu pripravljajo otvoritev muzeja NOB na dan desete obletnice OF.

Poleg teh uspehov pa se pojavljajo v začetku dela novih naših okrajnih odborov Zveze borcev slabosti, ki izvirajo iz stare prakse v njihovem sistemu dela. Seje okrajnih odborov nimajo dovolj jasne politične vsebine. Na mesto, da bi se na sejah seznanili s splošno situacijo, ki je razvidna iz govorov naših voditeljev in na tej osnovi ocenili situacijo svojega področja ter šele nato sprejeli zaključke za svoje delo, po navadi takoj prakticistično preidejo na konkretne naloge, ki jih dobijo od zgoraj. Tak prakticistični način dela vodi v kampanjščino, šablonsko prenašanje direktiv in duši samoiniciativo. Po drugi strani s takim načinom dela ne bomo mogli dvigniti kvaliteto dela okrajnega odbora kot celote. Z ozirom na dejstvo, da imamo v okrajnih odborih Zveze borcev velik procent ljudi iz tečena in tudi po svojem delu mlad kader, kar je sicer edino pravilno, nam pa nalaga mnogo političnega dela s tem kadrom in tudi seje morajo biti ena od važnih oblik politične vzgoje našega kadra. Isto velja seveda za seje krajevnih zvez oziroma za njihovo delo. Druga slabost, ki izvira iz že navedene, je nedisciplina. Že pri novih okrajnih odborih se opaža, da poedini člani ne prihajajo na seje okrajnega odbora in da se ne udeležujejo sej osnovnih or-

ganizacij. Vprašanje discipline bodo morali naši okrajni odbori ZB zelo zaostri in to najprvo z osebnim vzgledom ter politično, t. j. da vsakemu funkcionarju in članu objasnijo kake so posledice, če ne izvršujejo nalog, ki mu jih postavlja organizacija. Člani Zveze borcev smo s Partijo prvi poklicani, da delamo z vsemi silami za izvrševanje vseh nalog in utrjevanje moralne politične enotnosti naših narodov ter s tem čuvamo tradicije narodnoosvobodilne borbe. Zaradi velikih nalog, ki stoje pred organizacijo, se ne smemo kakor do sedaj sprijazniti z dejstvom, da so nekateri naši krajevni ali okrajni funkcionarji pasivni. V takih primerih jih moramo takoj resno opozoriti; če to ne zaleže, jih dati pred članstvo na diskusijo in predlagati tudi odpoklice, če je to potrebno. Dogajajo se tudi primeri, da nekateri poedini člani ob raznih volitvah iste abstini- rajo, kar je z ozirom na tradicije organizacije nezdržljivo. Organizacija bo morala v bodoče s temi člani resno razgovarjati na sestanku članstva in jim predočiti, da je tak odnos do izvrševanja državljske dolžnosti, objektivno vzeto, nacionalno izdajstvo, ker vse abstinentne sovražniki naših narodov, predvsem kominformovski, smatrajo za svoje orodje.

Našo organizacijo sestavljajo ljudje, ki so se odzvali pozivu naše Partije takrat, ko je okupator zasužnjil naše narode. To se pravi, da so sprejeli program naše Partije, za katerega so bili pripravljeni dati tudi svoje življenje. Vendar pa se danes v organizaciji Zveze borcev vse premalo govori o vlogi naše Partije, ki jo ima danes v izgradnji socializma in perspektivi za naše narode. Premalo se govori o nastalem sporu KPJ in VKP(b). V naši praksi moramo stalno popularizirati nauk Marxa in Lenina, iz katerega izhaja naša notranja in zunanja politika. Danes imamo na tisoče bivših borcev, ki zavestno in predano izvršujejo vse naloge, ki se postavijo pred nje. Zaradi tega bi moral biti rezultat našega dobrega političnega dela s člani Zveze borcev mnogo hitrejšo širjenje partijskih vrst ravno iz članstva Zveze borcev. Tega predvsem ne bi smeli pozabiti člani Partije v organizaciji Zveze borcev.

ŠTADLER FRANC — LJUBLJANA-MESTO

Od kod izvira ozkost pri sprejemanju novih članov, katerih še vedno nismo v dovoljni meri pritegnili v našo organizacijo?

1. januarja 1950 je štela naša organizacija 20.006 članov, konec leta se je število dvignilo na 26.372 in v januarju t. l. na 27.872 članov. Za mesto Ljubljano in njeno vlogo v NOB pa je to število še vedno premajhno, posebno če se spomnimo njene aktivnosti v prvih letih NOB. Zato ni pretirana ocena, če trdimo, da ima pogoje za članstvo v Zvezi borcev še najmanj 22.000 ljudi.

Tudi struktura dosedanjega članstva naše organizacije nam pokaže isto sliko. Aktivnih udeležencev v NOB je nekaj čez 9.500, tistih pa, ki so delali v zaledju pa nekaj nad 10.000. Če primerjamo samo ti dve številki, se pokaže, kot da bi v Ljubljani bilo le 9000 podpornikov in aktivistov več kot tistih, ki so odšli v partizane. Če pa pridamo k temu še dejstvo, da so v letu 1943 prevlado-

vale v aktivističnem delu in vodstvu OF po večini žene, potem nam postane gornje popolnoma jasno.

In še en primer iz strukture članstva ZB v Ljubljani. Statistika kaže, da imamo v Ljubljani preko 15.000 moških članov in samo 11.000 ženskih članov organizacije.

Kaj lahko iz vsega tega povzamemo? Samo to, da je v naši organizaciji še vedno občutno premalo gospodinj, obrtnikov in študentov oziroma mladine na splošno. Prav za Ljubljano je značilno, da so nudili tudi obrtniki veliko pomoč NOB, ter da je mladina odigrala veliko in važno vlogo, saj je bila aktivno sodelovana skoraj v vseh terenskih in drugih akcijah Fronte.

Organizacija ZB v Ljubljani bo morala, sledeč sklepu mestnega zbora, temu vprašanju posvetiti vso skrb — odpraviti bo morala v najkrajšem času tak odnos in zaključiti sprejemanje v članstvo vsaj do Zveznega kongresa ZB NOV Jugoslavije. Ob tej priliki bi rad navedel še nekaj terenskih organizacij, ki so k temu vprašanju pravilno pristopile in ga tudi izvršile. Med njimi vsekakor prednjači teren Jarše iz rajona III. Moste. Tu so zajeli vse, ki so na kakršen koli način sodelovali v NOB, pri tem pa niso prezrli niti tistih, ki so se med tem časom preselili na teren. Temu terenu sledi 18. teren II. rajona, ki vodi dosledno evidenco nad svojim članstvom, ki je stalno na tekočem, kdo se je priselil in kdo se je odselil ter ima najboljše urejeno kartoteko. V merilu rajona pa je največ uspeha dosegel III. rajon, ki je samo ob priliki popisa žrtev sprejel v organizacijo ZB 1500 novih članov in tudi sedaj ne zaostaja za drugimi rajoni.

Po netočnih podatkih ima Ljubljana samo 14 odstotkov ali 3807 odlikovanih članov ZB, in to od skupnega števila, kot že omenjeno 27.872 članov, od katerih odpade samo na aktivne borce v brigadah skoraj 9500 članov. Sicer se je tekom preteklega leta večkrat izvršil pregled vseh tistih, ki so s svojim delom zaslužili priznanje oziroma odlikovanje, vendar število dosedaj predlaganih še vedno ni zadovoljivo.

Za zgodovinsko kulturno-prosvetno sekcijo, ki beleži v preteklem letu velike rezultate — saj je organizirala preko 150 kulturno-prosvetnih prireditev, 285 spominskih svečanosti in komemoracij, organizirala 85 izletov v partizanske kraje, zbrala 26.000 zgodovinskih dokumentov itd., je značilno pomanjkljivo agitacijsko-politično delo. V tem naši terenski odbori še vedno ne uspevajo. Naše organizacije in naši člani bi ravno pri vprašanjih zunanje in notranje politične situacije in pri gospodarskih ukrepih morali biti prvi, ki bi znali ostalim pravilno tolmačiti in razlagati ter s svojim znanjem in diskusijo sodelovati na sestankih masovnih organizacij, katere bi na ta način napravili bolj zanimive in vsebinsko bolj plodne. Ni dovolj, da zna samo član ZB pravilno ocenjevati situacijo, pravilno tolmačiti aktualna vprašanja, treba je predvsem, da to svoje znanje prenaša na druge. In ravno v tem je ena izmed osnovnih pomanjkljivosti v delu naših organizacij in te sekcije še posebej.

V Ljubljani smo dosedaj izvedli 9 rajonskih in 1 mestni manever. Večina teh manevrov je organizacijsko oziroma strokovno bilo dobro pripravljenih, slabša pa je bila njihova vzgojna in politična stran. Vsekakor je treba poudariti, da so manevri dosegli svoj namen, vendar pa niso

bili tisto močno mobilizacijsko sredstvo za aktivizacijo članstva, posebno po vprašanju vključevanja v organizacije Ljudske tehnike, PAZ itd., kot bi morali biti. S tem v zvezi je zopet vprašanja pomanjkljivega politično-agitacijskega dela in slabih oblik dela, ki smo se jih posluževali.

Največ uspehov beležijo naše organizacije pri vprašanjih skrbi za člane in v odnosu do partizanskih družin. Naše rajonske in terenske organizacije, so v preteklem letu nudile socialno šibkim članom materialno pomoč v višini 1.105.000 din, od tega največ v blagu. Poslale so na zdravljenje v zdravilišča in na morje 225 članov ter rešile večje število drugih vprašanih, kot n. pr. zaposlince, invalidnine itd.

Posebno skrb so naše organizacije posvečale partizanskim sirotam, v domovih in pri sorodnikih. Tako je bilo v preteklem letu izvršenih 1936 obiskov sirot in 884 obiskov partizanskih družin. Seveda je pri tem treba všteti tudi to, da so bile posamezne sirote in družine obiskane po večkrat. Premalo skrbi pa so naše organizacije posvetile vojnim invalidom in niso bile v dovoljni meri povezane z drugo njihovo organizacijo.

Največja slabost obstoja v sistemu dela naših odborov. Sistem dela je eno vprašanje, v katerega se mora poglobiti vsak naš odbor, ki mora ob tem najresneje iskati in ustvariti tak način dela, s katerim bo mogoče zajeti vse naloge in v izvrševanju teh nalog vse širši in širši krog članstva. Ko iščemo boljši sistem dela se moramo preusmeriti na to, da se bo čutilo delo organizacije na terenu, se pravi, razvijati moramo delo po tere- nih neposredno in se pri tem zavedati njihovih značilnosti, posebnosti in tradicij. Naloga pri rajonskih odbori-ih pa je, da se predvsem instruktorji, ki delajo izključno s terenskimi odbori in jim pomagajo iskati področje dela, poglobljajo vsebinsko v delo teh odborov ter tako res rešujejo nekatere naloge organizacije ZB.

LEON ZALAZNIK — MARIBOR-OKOLICA

Med našim članstvom je bilo zlasti pomanjkljivo politično delo. Okrajni odbor ZB ni bil kos nalogam, ki so stale pred organizacijo zaradi tega, ker so bili člani odbora zadolženi za delo po raznih drugih nalogah. Novi odbor, ki je bil izvoljen meseca decembra se zaveda pomanjkljivosti, ki so se pojavljale doslej in je pokrenil vse, da se bo tudi v našem okraju organizacija ZB dvignila na dostojno višino.

V predkongresnem tekmovanju smo postavili tri nove Krajevne zveze in tri iniciativne odbore in sprejeli na novo 415 članov, pogoje za sprejem pa ima še vedno 1500 članov, ki so še vedno izven organizacije. Med temi je tudi nekaj takih, ki nočejo biti člani Zveze borcev iz različnih vzrokov. V Zg. Kungoti je borec, ki ni hotel pristopiti, češ, če se vpiše v ZB, bi v primeru, če bi bila vojna, moral prvi v vojno. Ko sem sam pristopil k njemu, mu raztolmačil pomen organizacije ZB, je takoj pristopil. Nekateri nočejo pristopiti v članstvo zaradi tega, ker se jim godijo razne krivice, pri odkupih, stanovanjskih vprašanjih in razdeljevanju raznega gradbenega materiala.

Posebej bi se dotaknil problemov izvenarmijske vzgoje. Odkrito moramo priznati, da ni bilo doslej dovolj konkretnega dela, razen nekaj sej, ki so pa bile po večini slabo obiskane. Organizacije, ki imajo tozadevne naloge, se niso zavedale svojih dolžnosti. N. pr. PAZ, kjer se niti člani odbora niso udeleževali sej, kaj šele, da bi se konkretno kaj delalo. Odbori PAZ ne vedo, kaj bi delali, okrajni odbor pa jim ni nudil dovolj pomoči. Odbori na terenu, ki prejemajo Odbrano in Bilten, ga sploh ne prečitajo in tako tudi ne morejo o vlogi PAZ seznanjati ostale ljudi. Sedaj se tudi to stanje izboljšuje. Druga težava je z Ljudsko tehniko, ki nima nobenega profesionalca v okrajnem merilu, ki bi lahko zastopal Ljudsko tehniko v koordinacijski komisiji. Isto je pri strelstvu, zaradi tega smo se povezali z mestno organizacijo, kjer je strelstvo dobro razvito in z Ljudsko tehniko v okolici.

Problem zase je gasilska organizacija, ki je sicer strokovno ena najboljših v Mariborski oblasti. So pa v tej organizaciji v vodstvu tudi nekateri taki ljudje, ki so do današnje družbene ureditve sovražno razpoloženi. Iz organizacije so vrgli člana, ki je bil 16 let član gasilskega društva, je član ZB, KPS in je bil dosedaj odbornik okrajne gasilske zveze. To pa iz razloga, ker ni mogel redno posečati njihovih sej zato, ker je bil prezaposlen z raznimi funkcijami. Že pred nekaj časa pa je bil primer, da so tudi na Pesnici vrgli iz gasilske organizacije člana ZB in KP iz istih razlogov. Pri Trojici pa je bil primer, da so prišli na občni zbor, kateremu je sledila veselica, z bandero sv. Florijana. Podobno je bilo v Pesnici, kjer so gasilci odklonili kakršen koli prispevek pri postavitvi plošče padlim borcem, z izgovorom, da nimajo sredstev, v resnici pa so jih imeli, saj so ob priliki občnega zbora brezplačno nudili članstvu pijačo in jedila.

Sklenili smo, da bomo posredovali, da se čimveč članov ZB vključi v gasilske organizacije.

Za obnovitev porušenih domačij je bilo razdeljeno 35 tisoč strešne opeke in s tem bo obnova v glavnem zaključena. Glavni odbor ZB nam je tudi izposloval kontingent tekstilnega blaga ob novem letu za predele Pohorja in Kozjaka, katerega so lahko kupili samo člani ZB na kmečke bone. To je napravilo med članstvom dober odziv, vendar so nekatere Zveze, kot Lovrenc na Pohorju, Hoče in še nekateri drugi razdeljevanje odlašali tako dolgo, da je po izidu nove Uredbe blago prišlo v prosto prodajo, kar je seveda v teh krajih rodilo nezadovoljstvo.

Ker je v našem okraju dokaj članov, ki so člani ZB, bomo v bodoče morali posvetiti več pozornosti vključevanju v kmetijske delovne zadrage. Konkretno delajo sedaj po tem vprašanju na Križu in Lovrencu na Pohorju, kjer so bile do sedaj zadrugne ekonomije.

Kot sem že omenil, je organizacija ZB v našem okraju še precej šibka, to pa zaradi tega, ker je bilo dano premalo pomoči krajevnim zvezam, na drugi strani pa so se članom večkrat dogajale krivice. Katere so se le malokdaj temeljito odpravljale. Okrajni odbor se tega zaveda, zato bo vložil vse sile, da se bodo take nepravilnosti v bodoče popravile in bo na ta način organizacija ZB dvignjena na dostojno višino.

DOBRE JANKO — KRANJ-OKOLICA

Če pogledamo delo organizacije ZB v našem okraju od I. kongresa pa do danes, vidimo, da smo imeli precejšnje uspehe, na drugi strani pa moramo priznati, da naša organizacija ni odigrala v celoti tiste vloge kot bi jo morala. Hočem se kritično dotakniti nekaterih problemov pri delu naše organizacije.

Osnovna pomanjkljivost pri našem delu je bila v tem, da organizacija kot celota, to se pravi od okrajnega odbora pa do krajevnih odborov še ni pokazala v zadostni meri svojstvenih nalog organizacije ZB, temveč dostikrat reševala in obravnavala stvari, katere so bile v bistvu naloge Fronte ali pa naloge oblasti, ne pa organizacije ZB.

Ker tako nismo obravnavali v zadostni meri vprašanj, katera se življenjsko tičejo članov ZB ter smo jih pustili, da so postali pasivni ter se odtrgali od organizacije, nekateri pa so v isto zgubili tudi zaupanje, vidimo, da smo s tem naredili veliko napako. Vse to izvira iz tega, ker smo premalo politično delali s člani ZB in jim nismo v dovoljni meri pojasnjevali vzrokov težav, v katerih smo se nahajali. Poleg tega pa tudi zato, ker se za tiste, kateri so se nahajali mnogokrat v socialno težkih razmerah, nismo v dovoljni meri zanimali ter jim nudili pomoč. Brez dvoma je šla obnova in skrb za partizanske kraje preveč mimo organizacije ZB in tako vidimo, da kljub temu, da je že bilo dodeljeno dovolj materiala, ni obnova v našem okraju v celoti izvršena.

Če pogledamo v dobo partizanstva — kakšne uspehe so imeli borci v NOB, lahko rečemo, da so jih imeli zato, ker so bili v stalni povezavi z ljudmi in ker so s pojasnjevanjem in individualnim delom znali pritegovati k sodelovanju široke ljudske množice širom naše domovine. Če pa pogledamo danes, vidimo, da ni tiste aktivnosti prav zato, ker smo preveč pozabili na naše partizanske družine, kakor tudi na posamezne borce.

Vse naše delo je potekalo v nezadostni pomoči krajevnim odborom, prepuščali smo jih, da so reševali naloge samoiniciativno, kar je tudi vplivalo na njihove uspehe. Če pa bi imeli točne organizacijske naloge, katerih bi se posluževali pri izvajanju svojih nalog in več pomoči od okrajnega odbora, bi bilo delo lažje in uspehi boljši. Pri tem pa moramo vsekakor omeniti, da smo dobivali tudi premalo pomoči od strani Glavnega odbora, kar pa se je v zadnjem času v veliki meri izboljšalo.

Vsi doseženi uspehi, zlasti ti, katere smo dosegli v času predkongresnega tekmovanja nam pričajo, da so naši člani pripravljeni na težke žrtve in napore pri graditvi naše socialistične domovine. Zato lahko rečem, da bomo s konkretnim življenjskim delom na terenu, s pomočjo vseh voljenih članov naše organizacije in s pomočjo delegatov II. kongresa dosegli boljše in zadovoljivejše uspehe.

FRANCELJ JANKO — UNIVERZA

V Ljubljani je približno 5000 študentov na univerzi, medicinski visoki šoli in na akademijah. Od teh 5000 študentov je okoli 2000 članov Partije. Če pa pogledamo koliko je od tega članov Zveze borcev, pa vidimo, da jih je

nekaj nad 40. Iz teh števil vidimo, da to ne odgovarja dejanskemu stanju, saj je med študenti veliko spomeničarjev in borcev iz leta 1942 ter aktivistov. Poleg tega navajam še to, da so na visokih šolah razne sekcije, kot predvojaška vzgoja, Ljudska tehnika, fizikultura in zgodovinska sekcija, v okviru mladinske organizacije in da so to specifične sekcije, kjer bi prav Zveza borcev morala svoje delo razširiti. Toda Zveze borcev na teh visokih šolah ni. Po analizi, ki smo jo napravili v zadnjem času, bi bilo 2000 študentov upravičeno postati člani Zveze borcev. Ta propust, če ga smem tako imenovati, je bil vsekakor upravičeno narejen že prej. Ne morem razumeti tega, da se takrat, ko se je organizirala Zveza borcev v Ljubljani, akcija ni razširila tudi na študente. Pri tem je treba razumeti tudi to, da je pretežna večina študentov izven Ljubljane, da stanujejo po domovih in je njihovo glavno delo na fakultetah. Ker na terenu niso povezani, zato tudi niso zajeti v organizacijo. Akcijo za vključevanje študentov smo začeli lansko leto na medicinski visoki šoli, izvršili popis na Tehniki in popisujemo sedaj na Univerzi. Pripomnil bi, da našim terenskim organizacijam Zveze borcev mnogokrat primanjkuje predavateljev za politične teme, za vodenje raznih krožkov ljudske tehnike, predavateljev za te krožke in če bi se študentje vključili v Zvezo borcev in jih povabili, da bi vsaj enkrat mesečno žrtvovali eno do dve uri, bi bilo življenje na terenu mnogo bolj poživilno in zanimivo.

BELAMARIČ NIKO — CELJE

Zveza borcev v Celju je v delu na izvenarmijski vzgoji leta 1950 dosegla znatne uspehe. S sprovajanjem uredbe o izvenarmijski vzgoji je pokrenila celo vrsto političnih in organizacijskih ukrepov.

V začetku svojega dela nismo našli primerne oblike za način našega dela, toda ko je Borec prinesel direktivni članek tov. Rankoviča, so vsi člani KT proučili referat in iz njega potegnili bogate zaključke za svoje delo.

Začeli smo s pripravami za večji manever, ki je bil na Polzeli pod vodstvom Zveze borcev. Sodelovali so Ljudska tehnika, Rdeči križ in strelske družine. Pri manevru je sodelovalo okoli 600 ljudi, 30 motociklistov, 10 kamionov, eno letalo, padobranci, fotoamaterji, kajakaši, radioamaterji in mladina iz predvojaške vzgoje. Kljub težkim vremenskim prilikam, dežju, ledu in močno naraslemu toku Savinje se je pri manevru pokazala velika požrtvovalnost vseh sodelujočih, posebno delavcev iz tovarne nogavic. V teku dveh ur in pol je bil napravljen 68 metrov dolgi most preko reke Savinje z garantirano nosilnostjo osem ton. Priznanje gre tudi radio in fotoamaterjem, ki so pokazali odlično disciplino.

Organiziran je bil tudi kombiniran napad na podeželsko vas Dramlje, v katerem je sodelovalo 1200 ljudi. Tudi ta napad je dobro uspel.

Izvenarmijska vzgoja najširših množic, kakor tudi predvojaška vzgoja mladine ni neko izvenplansko delo. To je obveza napram obrambni sili naše države in tega ne smejo pozabiti tisti, katerim je poverjena ta skrb, predvsem Zveza borcev v sklopu z ostalimi množičnimi organizacijami.

GORICA

Po vprašanju izvenarmijske vzgoje našega ljudstva o-jemo šele ledino. Skromni začetki, ki so zahtevali veliko požrtvovalnosti in vztrajnosti, so uspehi ZB. Tako je na primer partizanski tabor v Renčah v preteklem poletju privabil do 7000 gledalcev in gostov, v sam manever pa je bilo zajetih komaj sto oseb in to skoraj izključno starih borcev. Vendar pa je skromen napadalni manever vzbudil veliko zanimanje pri vseh prisotnih. Tudi partizanski marš in taborenje na Lokvah ni v organizacijskem pogledu dobro uspel, ker je bila prepičla udeležba. Dosti bolje je izpadlo že prej organizirano partizansko taborenje v Srednjem Lokovcu, ki so se ga udeležili v velikem številu tudi borci izza meje, slovenske in italijanske narodnosti in s tem prispevali k utrjevanju ideje bratstva med narodi.

Zelo dobro je uspelo partizansko taborenje v Vrhovljah v Goriških Brdih, ki se ga je udeležilo preko 6000 oseb iz celega okraja in drugih predelov republike in kjer je sodelovalo pri kombiniranem napadu, obrambi in maršu preko 1300 oseb, od teh 500 samih Bricev. V tej akciji so sodelovali: mladina iz predvojaške vzgoje, gasilci, lovci, RK, PAZ, Ljudska tehnika in strelci, večino so seveda predstavljali borci iz NOB. Akcija se je izvedla po točno določenem programu pod vodstvom posebnega štaba.

Dobro je bila organizirana ob sodelovanju ostalih organizacij tudi napadalna in obrambna akcija, ki jo je priredila krajevna ZB Solkan. Akciji, pri kateri je sodelovalo nad 300 oseb, je z velikim zanimanjem sledilo celotno prebivastvo.

V okraju imamo poleg štirih gasilskih čet v industrijskih centrih samo še osem gasilskih društev na vasi, bolj obljude predeli kot je Spodnja Vipavska dolina so še brez gasilskih ekip. Izmed obstoječih gasilskih društev je najboljša v Selah, tako po številu vključenih članov kot po aktivnosti. Da ni stanje gasilstva v okraju bolj ugodno, ne leži krivda na okrajnih gasilskih faktorjih, ki so pokazali dovolj iniciative, marveč na okrajnem gasilskem odboru, ki se je pokazal neaktivnega in ga bo treba v najkrajšem času zamenjati. Na splošno so razen enega ali dveh primerov gasilska društva posebno na vasi preozka in jih bo treba preusmeriti. Na pobudo okrajne in krajevnne Zveze borcev so bili postavljeni pripravljalni odbori za gasilstvo na Predmeji in Lokvah, priprave se vrše za ustanovitev gasilskih društev v Sv. Petru in v Mirnu, ki sta obrtna, oziroma ljudska centra.

Organizacija PAZ, ki šteje nad 5000 članov, nam dokazuje, da je ideja protiavijske zaščite prodrla tudi na vas, vendar je nekaj vaških odborov neaktivnih. Dobro delajo krajevni odbori v industrijskih centrih in v Ajdovščini, Solkanu ter Vipavi in to v glavnem po zaslugi vključenih borcev. Številčno krepka in delovna je tudi PAZ na Ligu, zopet po zaslugi borcev. Za pasivno zaščito so bili prirejeni trije tečaji s sanitetnim in protikemijskim poukom, ki pa so bili slabo obiskani.

Delovna in številčno močna je tudi organizacija RK, ki šteje okrog 12.000 članov. Tečaj prireja skupno s PAZ. Potrebno bo povečati število članov te organizacije, za kar so dani pogoji. Razen tega bo treba upajati tečaje tudi na vasi. Nedelavnost nekaterih krajevnih odborov povzroča padec članstva v teh krajih, medtem ko se v drugih krajih veča.

Vprašanje strelstva je bilo do nedavnega zaradi nezainteresiranosti okrajnega odbora ZB pri nas boleča točka. Sedaj se je stanje izboljšalo in imamo v okraju 19 strelskih družin, ki so bile postavljene v glavnem na pobudo krajevnih ZB in posameznih borcev. Okrajni odbor strelske zveze je bil postavljen šele zadnje tedne in je utemeljeno upanje, da se bo preko njega organizacija strelstva v okraju bolj razgibala, posebno ker obstoja tako med borci kot med mladino veliko zanimanje zanjo. Relativno oviro za delovanje zveze predstavlja pomanjkanje municije. Ker je obstojalo v Novi Gorici dobro urejeno strelišče, ki je sedaj v ruševinah, je sklenil OOBZB, da bo nudil strelski zvezi vsestransko pomoč, pri delni obnovi istega, ki se bo izvršila tekom letošnje pomladi.

Ljudska tehnika šteje preko 1000 članov v 41 klubih, od katerih je najmočnejši avtomoto klub z nad 250 člani. Za Brda se ravno te dni formira novo društvo, ki se bo osamosvojilo od Nove Gorice. Z ozirom na številčno moč prebivalstva v okraju, moramo priznati, da je ta organizacija preslabo zastopana. Ima pa še to napako, da se je v njej razvijalo več ali manj zaprto klubaštvo, kar bo treba z vso odločnostjo pobijati in odpreti vrata v organizacijo širokim masam. Preteklo leto je avtomotoklub v 4 tečajih usposobil 80 šoferjev. V Solkanu samem dobro uspeva brodersko društvo, ki pa ima možnost razvoja tudi v drugih predelih okraja. Na iniciativo ZB se ustanovi nov klub Ljudske tehnike v tekstilni tovarni v Ajdovščini, nov avtomotoklub pa v Vipavi.

Za padalstvo imamo samo en aeroklub v Ajdovščini, kjer je bil organiziran v preteklem letu teoretični tečaj, katerega je posečalo 42 padalcev. Letos bomo organizirali drugi tečaj padalcev v Solkanu. Za to panogo vlada posebno med mladinci izredno zanimanje.

Predvojaška vzgoja mladine poteka zadovoljivo ob dobri udeležbi. Le nastavni kader je šibak, največ zaradi nebudnosti in premajhne skrbi prejšnjega okrajnega odbora ZB.

Organizacija PAZ, ki šteje nad 5000 članov, nam dokazuje, da je ideja protiavijske zaštite prodrla globoko med ljudstvo.

KARL ŠTERBAN — KRŠKO

Naš okraj je razdeljen na dva dela in sicer na del pod Bohorjem in na Posavski del, kjer so se vršile borbe. Število članov Zveze borcev je 4017, kar je pa za naš okraj premalo. Opažamo, da je ravno krajem, kjer je bilo največje partizansko gibanje posvečeno premalo pažnje, da bi zajeli zadostno število članstva. Glede obnove smo zlasti za kraje Veterinik in Planino ugotovili, da so bogati kmetje obnovili svoje domove, da pa partizanske vdove in majhni kmetje še vedno stanujejo v kletah ali pa so v najemu pri sosedu.

Člani Zveze so napravili 145.000 prostovoljnih ur na raznih prostovoljnih akcijah kot sečnji drv, postavljanju spomenikov itd. V okraju imamo ustanovljen muzej, kar je zasluga zgodovinske sekcije in v katerem je zbranega precej materiala iz časa NOV, je pa še veliko materiala tudi na terenu. Na nekaterih centrih je bila predvojaška vzgoja dobra, zelo slaba pa je po odročnih krajih. Krivda je na krajevnih odborih zvez, ki so se premalo brigale za to vprašanje. Nadalje je pri nas organiziranih 46 mestnih in industrijskih centrov PAZ. V teh centrih je včlanjenih 22.000 ljudi. Tečajev je 16 s skupnim številom 214 tečajnikov. Ljudska tehnika se je zelo razširila in ima vse perspektive za nadaljnji razvoj, zlasti v industrijskih centrih kot so Sevnica, Senovo, Brežice in Krško.

Precej velike uspehe je dosegel tudi avto-moto klub, ki je svoj letni plan izpolnil 155 odstotno in vzgojil 155 šoferjev. Klub šteje nad 100 članov.

Napake so bile storjene tudi glede odlikovanj. V Krškem okraju imamo danes borce iz leta 1942 in partizanske matere, kamor so prihajali prvi partizani, ki še danes nimajo odlikovanj. Za primer naj navedem nekega borca iz leta 1941 iz Kostanjevice, ki še danes ni dobil spomenice, čeprav je do nje opravičen, ker se nihče ni zanj zanimal. Nadalje je primer partizanske mame Urške iz Veterinika, kateri so pri nekem odkupu pobrali ves živč, tako, da so se vsi ljudje zgražali. Novi okrajni odbor je temeljito zastavil svoje delo zato, da napake odpravimo, kar pa bo najlaže dosegel s koordinacijo dela med krajevnimi odbori Fronte in osnovnimi partijskimi organizacijami.



Kinematografski aparat je pomenil veliko odkritje kapitalistične tehnike. Hitro se je razširil po drugih manjših gledališčih, cirkusih, komediantskih odrih ter je izpolnil s svojim dvajset minutnim programom eno izmed točk njihovih sporedov. Želja po čim pestrejši vsebini teh prvih kratkih filmov je pospeševala konkurenco med posameznimi producenti. Predvsem si je publika želela videti raznih osebnosti, katerih ni mogla pričakovati z odra ali cirkuske maneže. Producenti filmov so usmerjali svoje reporterje v snemanje raznih senzacij in dogodkov kot. n. pr. požarov, parad, pogrebov velikih osebnosti, uradnih ceremonij itd. Filmski reporterji so širom sveta prežali na te zaželjene ekstravagance in nekateri od njih so v drznih podvigih izgubili tudi življenje. Tako je n. pr. neki reporter hotel oskrbeti svojemu producentu posebno zanimiv material. Napotil se je v Afriko z lovcom na leve. Postavil je aparat k vabi, da bi čim bliže ujel na posnetek leva. Slednji je planil po aparatu in predrznemu reporterju, ki je ves čas povsem mehanično, verjetno tudi iz strahu vrtel kamero. Reporter je postal žrtev, publiko pa so bili ohranjeni dragoceni posnetki razjarjenega leva. Takšni programi so še bolj privlačili publiko k predstavam, ugled reporterjev in operaterjev pa je rasel.

Kakor vidimo, se je vsebina teh filmov omejevala samo na resnične dogodke iz življenja. Že v tem času pa se je pri nekaterih producentih pojavljala tudi težnja po ustvarjanju samostojnih sižejev in zamisli, po napisanem scenariju — vsebini. Louis Lumiere je ob neki priliki, ko je iskal v svojem vrtu snemalni objekt, opazil vrtnarja pri škropljenju grede. Porodila se mu je misel, da bi to dejanje lahko uporabil kot humorističen filmski prizor. Insceniral je dejanje, kako stopi deček na brizgalno cev. Vrtnar presenečen pogleda od blizu, zakaj ni vode, med tem pa deček zbeži in voda obrizga vrtnarja. Tako je Louis Lumiere nastopil kot prvi filmski režiser z igranim filmskim komadom »Oškropljeni škropilec«, ki je dolgo let navduševal publiko. Podobne filmske »farse« (kakor so jih imenovali ne povsem pravilno povzeto po gledališki terminologiji) so se pojavljale vse bolj pogosto v kinematografskih sporedih. Izkoriščajoč kulturno zaostalost delavskih predmestij, so nekateri filmski producenti šli predaleč. V Franciji in nekaterih drugih deželah so se pojavile te »farse« neverjetno grobe in nizkotne vsebine. V Parizu je prišlo celo do intervencije policije, ki je ukazala potopiti v reko Seino več tisoč metrov filmskega traku s tako vsebino.

Tudi katoliška duhovščina v Franciji ni ostala nezainteresirana na izumu kinematografa. V strahu za svojo ideološko oblast nad delovnimi množicami spriču razvijajoče se buržoazije, išče nova sredstva za ohranitev in okrepitev religioznih nazorov. V ta namen se poslužuje tudi kinematografa. Znanega Leara, ki je izdelal v tem času že

več humorističnih filmskih prizorov, angažira katoliška duhovščina, da ji posname religiozni filmski prizor z naslovom »Prizori iz življenja Kristusa«. Lear je dobro izpolnil svojo nalogo. Pozneje se je napotil v Palestino in Egipt, kjer je posnel več filmov kot: »Sprehod po bregovih Nila«, »Vhod romarjev v sveto mesto« in druge. Omenjeni filmi niso pritegnili samo religiozno nastrojenega občinstva, kajti vsebovali so tudi elemente turizma, kar je posebno privlačevalo občinstvo. Gledalec je na teh sporedih spoznaval druge kraje in njih zanimivosti, kar so imeli priliko videti dosedaj samo oni, ki so razpolagali s sredstvi za potovanja v oddaljene dežele.

V začetku 20. stoletja, ko je kapitalizem že prehajal v svojo zadnjo fazo, imperializem, v nenehnem razvoju tehnike, ko so rasli monopoli in koncerni v industriji in gospodarstvu sploh, se je pojavila težnja tudi duhovne proizvodnje industrializirati. Velike založbe, novinarski trusti, koncertne agenture in trgovine z umetniškimi slikami na veliko nam kažejo na te tendence, in ne smemo se čuditi, da je tudi komaj rojeni film krenil v tej smeri. Po prvih korakih svojega razvoja iz »žive slike« preko humorističnih prizorov, religioznih prikazov in čarobnih iger se kinematograf uporabi za industrializacijo gledališke umetnosti. Zopet predvsem iz gledišča možnosti novih zaslužkov, so producenti izkoristili dobro stran filma, ki daje možnost razmnoževanja dramskih predstav in lahek transport v kraje, kjer ni gledališč. »Fotografirano gledališče«, kakor imenujejo to razvojno stopnjo filma, se je najprej razvilo v Franciji. Charles Pathe je z majhnim kapitalom tisočih frankov kupil Edisonov fonograf, s katerim je na pariških trgih spravljal v začudenje obiskovalce. To je bil začetek poznejšega močnega producenta »fotografiranega gledališča«. Kot osnovo za prvi komad »fotografiranega gledališča« (filmsko dramo) so vzeli igrano »Zgodba o zločinu«. Zgodba je bila sestavljena iz sedmih scen: Umor bančnega čuvaja, aretacija zločinca, soočenje, sodba, zapor, zadnji dan obsojenca in smrtna kazen. Publika je z navdušenjem sprejela ta prvi komad »fotografiranega gledališča«. Uspeh je dal nove pobude. Charles Pathe je svojo produkcijo razširil, postavil na solidnejšo tehnično bazo, ter ostal eden najmočnejših filmskih producentov v Evropi.

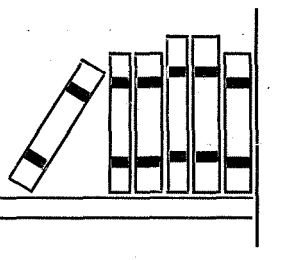
V enem izmed pariških manjših teatrov »čarobnih iger« je navduševal publiko znameniti Georges Melieres. Ko je spoznal velike možnosti kinematografa, se je namenil izdelati na filmski trak nekaj svojih »čarovnij«. Ugotovil je, da mora na filmu prikazati to, kar gledališče s svojimi skromnimi sredstvi ni sposobno dati. N. pr. črne niti, ki jih čarovniki uporabljajo za razne »coprnije« in jih je na odru tako zelo težko skriti, so na črnem ozadju pri snemanju na filmski trak postale povsem neopazne. Gledalec je mogel videti, kako se stoli in drugi predmeti sami

premeščajo na drug prostor in je s tem »coprnija« popolnoma uspela. Georges Melieres je po dolgem in potrpežljivem delu ustvaril med drugimi tudi prizor, ki je prikazoval njega samega v 18 vlogah hkrati — v orkestru, kjer je predstavljal vsakega muzikanta on sam. Melieres je napravil več tehničnih poskusov in že uporabljal nekatere filmske trike. S temi izkušnjami se je lotil snemanja prizora »Guliver med Liliputanci«. Stal je pred zapleteno nalogo, kako prikazati Guliverja, junaka normalne človeške postave med pritlikavci Liliputanci. Problem je rešil tako, da je Guliverja snemal iz bližine, v naravni velikosti in te posnetke vkopiral (prenesel) v trak na katerem so bili posneti Liliputanci (pri snemanju tudi ljudje normalne velikosti) bolj od daleč. Tako je dobil na en filmski trak Guliverja kot velikana med pritlikavci Liliputanci. Na vsak način je Melieres prispeval k razvoju kinematografije nekaj svojstvenega in že oddaljil filmsko pripoved od vsakdanje ulice. Filmski prizori so na platnu zaživeli v svojem vsaj slutenem izrazu in se oddaljevali »živi sliki«.

»Fotografirano gledališče« je poseglo v različne žanre literature: drame, komedije in pesnitve, iz katerih je črpalo

snov. Nekateri so celo prerokovali gledališču propast in da je nadaljevanje gledališke umetnosti v filmu. Kot vidimo danes, je bilo to mnenje zmotno. Čeprav je film v razvojni stopnji »fotografiranega gledališča« napravil velik korak naprej, vendar na tem mestu še ne moremo govoriti o filmski umetnosti. Ugotoviti pa moramo prednosti in svojstvene lastnosti, ki jih je nudila filmska kamera. Ena bistvenih lastnosti kino-kamere je gibljivost. Z njenim objektivom lahko dosežemo najbolj oddaljeni in skrit kotiček naše zemlje, našega dogajanja in ustvarjanja. Širše tehnične možnosti so napotile filmske delavce v snemanje scen, ki jih na zaprtem gledališkem odru ni bilo mogoče ustvariti. Film je prebil ozek gledališki okvir in obogatil gledališče z novimi temami iz prirode in omogočil njihovo dramtizacijo. Ta odlika filma je bila specifičnost »fotografiranega gledališča« in prav ta sposobnost snemalne kamere, je takrat dajala široke možnosti konkurence, zaprtemu, po prostorih in izraznih možnostih, omejenemu gledališču. To je bila prelomnica v zgodovini kinematografije, odprla so se nova delovna poprišča in neomejene možnosti umetniškega ustvarjanja.

NOVE KNJIGE



BOŽIDAR JAKAC: GRAFIKA

Pri Državni založbi Slovenije je izdala Moderna galerija v Ljubljani Božidarja Jakca »Grafiko«. Knjiga je izšla v 3000 izvodih in jo bodo gotovo veseli vsi ljubitelji naše upodablajoče umetnosti, saj bo že po svoji zunanosti okras njihovih knjižnic.

Čeprav Božidarja Jakca našim borcem ni treba šele predstavljati, bo menda le prav, če vsaj na kratko nekaj o njem povemo. Rodil se je 1899 v Novem mestu, študiral srednjo šolo v Ljubljani in Idriji, moral med prvo svetovno vojno k vojakom, po vojni pa je študiral na Umetnostni akademiji v Pragi, kjer je priredil svojo prvo grafično razstavo. Veliko je potoval po Evropi, Ameriki in Severni Afriki, nato pa se je nastanil v domovini. Leta 1943 je odšel v partizane, kjer je delal do osvoboditve kot slikar in grafik, bil pa tudi izvoljen v plenum AVNOJ. Po vojni je postal rektor novoustanovljene Akademije upodablajočih umetnosti v Ljubljani. Dolej je priredil 16 samostojnih razstav doma in v tujini. Danes je predsednik Zveze upodablajočih umetnikov Jugoslavije in redni član Slovenske Akademije znanosti in umetnosti.

Kot dvajsetletni mladenič je bil Jakac pod vplivom slovenskih impresionistov, zlasti njih največjega mojstra Riharda Jakopiča. Med študijem v Pragi pa je našel svoj

izrazni način v grafiki. Tako se je začel čedalje bolj posvečati tej panogi umetnosti, v kateri je do danes ustvaril celo vrsto resničnih umetnin.

Z vrnitvijo v domovino se je zaključila pri Jakcu doba mladostnega kipenja in iskanja. Bilo je konec njegovega impresionizma.

Z leti preide nekdanji idealist v realistično smer. Namesto nekdanje sanjivosti nastopi realno podajanje življenja. Njegova dela pa ostanejo čustveno poglobljena, izraz njegovega notranjega življenja.

Barvi se Jakac nikoli ni popolnoma odrekel. Tudi danes je slikar in grafik, a njegova moč je vendar v grafiki. Snov njegovega umetniškega ustvarjanja je preprosta: družina, portreti, domača in tuja zemlja, med narodnoosvobodilno vojno motivi iz partizanstva. Ti zadnji imajo za nas prav posebno vrednost, ker jih je izdelal kot aktiven partizan. Dokumentarične so te v največji narodni stiski izvršene umetnine, s katerimi si je Božidar Jakac zaslužil, da ga imenujemo ljudskega umetnika.

V knjigi, o kateri poročamo, je vsega skupaj 145 reprodukcij. Motivika je kaj različna. Tu vidiš portret tov. Tita, dalje portret vaze zamišljenega mojstra Riharda Jakopiča, slikarja Pilon, portret izseljenca, portret generala Jaka Avšiča in dr. Ivana Ribarja, dalje istrskega bombaša, ranjenca, operno pevko Zlato Gjungenac, slikarja Saša

Šantlja, pesnika Mirana Jarca, ki je padel med narodnoosvobodilno vojno, pa še tega in onega. Večkrat so portretirani umetnikovi starši in prijatelji. Dolenjska pokrajina je zastopana s celo vrsto ljubkih jedkanic, zlasti pogosto trčiš na umetniku drago Novo mesto. Manjka seveda ne grafika, upodablajoča kraje in pokrajine, ki jih je umetnik videl v tujini: most ob Seini, Luxemburški vrt v Parizu, prizori lahkoživega nočnega življenja itd. Utrujene partizanske kolone in drugi prizori iz narodnoosvobodilne vojne nas spominjajo na težke čase, ki so pravkar minili. Še dolga je vrsta vsakovrstnih motivov; navedli smo jih le nekaj, vsi pa te vabijo, da sedeš in jih občuduješ.

IZBRANI SPISI IVANA CANKARJA

Cankarjeva založba bo začela izdajati Cankarjeva izbrana dela. Cankarjeva izbrana dela že imamo. Teh deset knjig, ki jih bomo sedaj dobili, bo obsegalo nekaj nad polovico vsega Cankarja. Izpuščeni bodo nekateri spisi, ki so splošno danes že težko umljivi. Posameznim zvezkom bodo dodane opombe s potrebnimi pojasnili in razlago manj znanih besed. Glavni namen opomb pa bo pojasnjevanje nastanka in zasnove Cankarjevih spisov.

Ljudsko izdajo Cankarjevih izbranih spisov bo uredil Boris Merhar, ki je že oskrbel nekaj izdaj iz Cankarja. V letošnjem letu bodo izšle tri knjige, nato pa vsako leto po dve do tri knjige.

IVAN TAVČAR: CVETJE V JESENI

Kot 22. zvezek Klasja je izšla Tavčarjeva povest Cvetje v jeseni. Ta povest je visoka pesem naravi in ljudski nepokvarjenosti, slavospenov zdravju in moči, aktivnosti in delu; nastala je v letih, ko se je Tavčar tako rekoč že poslavljajal od peresa, ko je čutil potrebo, da pove in razodene vso tisto modrost, ki mu jo je dalo dolgo življenje.

IZBOR FINŽGARJEVEGA DELA

Najstarejši slovenski pisatelj Fran Sal. Finžgar je pred kratkim že prekoračil 80 let. Najlepša počastitev tega njegovega jubileja je izdaja izbora najboljših pisateljevih no-

vel in povesti z naslovom »Njiva«. Izbor, ki obsega skoro 500 strani, prinaša najznačilnejše zgodbe izpod Finžgarjevega peresa: krajše povesti mladega Finžgarja, povest Dekla Ančka, ciklus črtic iz prve svetovne vojne »Prerokovana«, Strici, nekaj povesti, ki so izšle v Mohorjevi družbi, socialne črtice, lovska črtica Nad petelina in druge. Izbor je delo dr. Franceta Koblarja.

DNEVNIK VLADIMIRJA DEDIJERA

Druga knjiga Dedijerovega Dnevnika, ki spada k najtehtnejšim dokumentom o naši narodnoosvobodilni vojni, zajema dogodke od 28. novembra 1942 do 10. novembra 1943. To je bil pomemben čas na domačih, t. j. na partizanskih bojiščih, kakor tudi na bojiščih, kjer so se dogajale velike reči v svetovnem merilu. Neposredna priča Dedijer zapisuje domače dogodke z vestnostjo, ki jo terja zgodovinski dokument. Knjiga ima 720 strani velike oblike. Pisatelj pripravlja tudi že tretji del, ki utegne iziti še letos.

ANTON MELIK: PLANINE V JULIJSKIH ALPAH

V novi Jugoslaviji je tudi slovenska znanstvena knjiga zaživela čisto novo življenje. Bogatejša je in tudi mnogo bolj mnogostranska. Posebno draga nam je tista znanstvena knjiga, ki se nanaša na našo zemljo in našega človeka, na našo preteklost in sedanjost. V to vrsto knjig sodi knjiga geografa dr. Antona Melika »Planine v Julijskih Alpah«. Izdala jo je Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ki v okviru Instituta za geografijo proučuje slovensko zemljo. Ta publikacija je sicer strogo znanstvena, a je po svoji snovi in obliki podajanja znanstvenih dognanj taka, da bo lahko segel po njej tudi nestrokovnjak. Dobrodošla bo predvsem našim planincem.

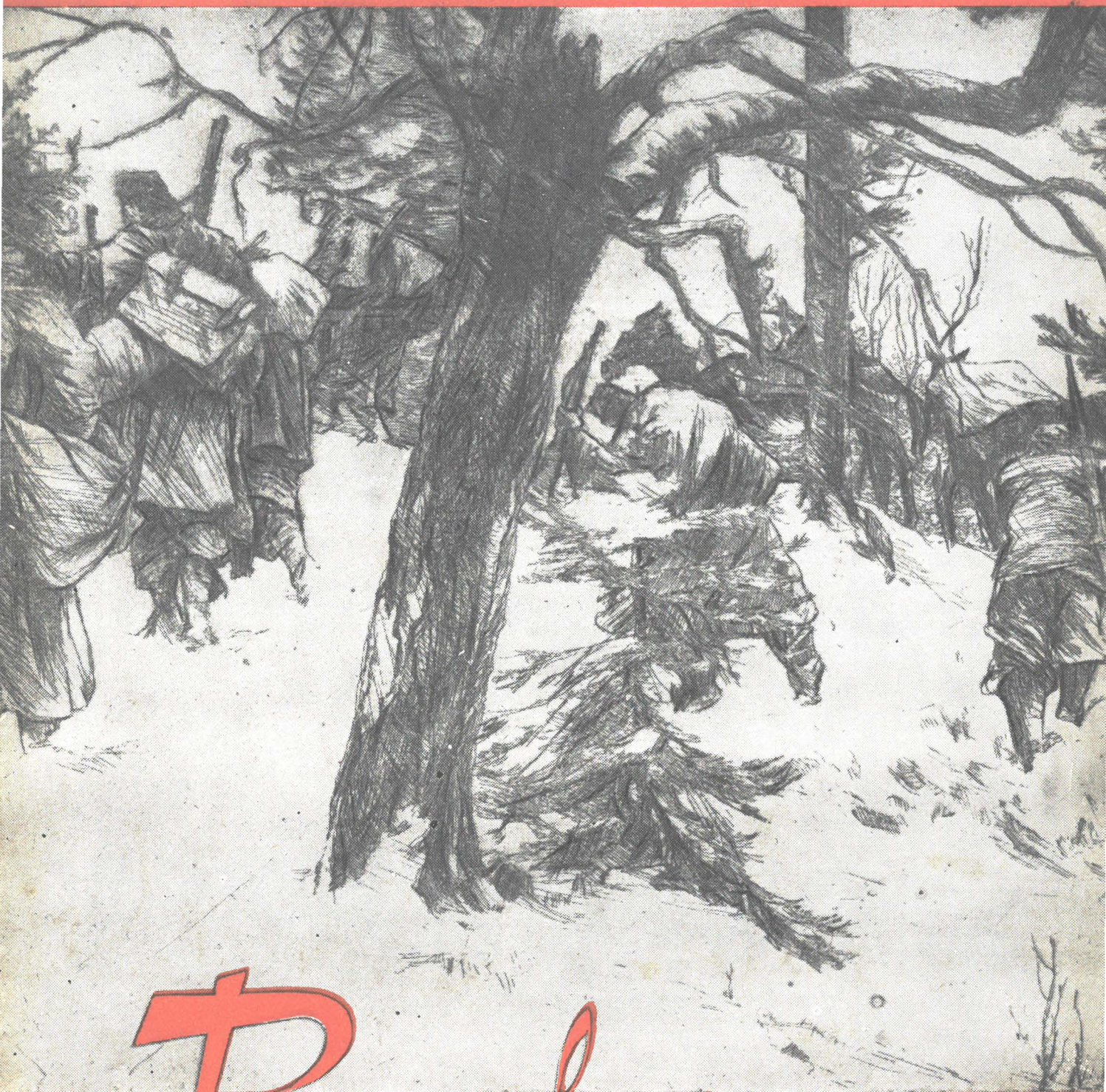
BRAVKO IVAN: S POTI PO EVROPSKEM ZAPADU

Snov te knjige je bralcem tednika »Vprašanje naših dni« deloma že znana. Izpopolnjena je zbrana zdaj v knjigi, ki motri kritično razne družbene in kulturne pojave v zahodnih deželah. Knjiga sicer ni obsežna, a nam je ob skromnosti tovrstne literature zelo dobrodošla.



LETNIK III.

ŠTEV. 3



Bolec

1 9 5 1



B O R E C

GLASILO REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE ZA SLOVENIJO

Letnik III.

Marec

Štev. 3

Urejuje uredniški odbor * Odgovorni urednik R A D O
ZAKONJŠEK * Rokopise je pošiljati: Uredništvu re-
vije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ulica 16

V S E B I N A :

PO II. KONGRESU ZVEZE BORCEV V BEOGRADU *
ZVEZA BORCEV — INICIATOR IZVENARMADNE VZGO-
JE * Janko Jeri — KJE JE INDIJA? * REVOLUCIO-
NARNA POT RAŠKIH RUDARJEV * S. R. — KAJUH
— PARTIZANSKI PESNIK, REVOLUCIONAR IN BOREC
* Janez Perovšek-Pelko — PARTIZANSKA MATI * Ci-
ril Šter — OD GONARSA DO BELE KRAJINE * Saje
Franček — DR. NATLAČEN IN NARODNI SVET *
Stanko Semič-Daki — SPOMINI NARODNEGA HEROJA
* Mirko Grobler — NEKAJ IZ ZGODOVINE KINE-
MATOGRAFIJE * NOVE KNJIGE * IZ ŽIVLJENJA IN
DELA NAŠIH ORGANIZACIJ

»Borec« izhaja mesečno * Naročnina za leto 1951 180 din * Posamezna številka 15 din * Naročila pošiljajte na
upravo revije, ček. rač. pri NB 601-90321-3 * Uprava »Borca« Ljubljana, Erjavčeva ul. 16 * Tisk Celjske tiskarne, Celje

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III.

Štev. 3

Leto 1951

PO II. KONGRESU ZVEZE BORCEV V BEOGRADU

Zunanji okvir kongresa, ki je bil zelo veličasten, skrbno in dobro pripravljen, se je prav dobro ujel z bogato vsebino kongresa. Če bi kongres hoteli oceniti čisto na kratko, bi lahko dejali, da je prav dobro podčrtal v vsej naši narodnoosvobodilni borbi tako značilno vsebino naše prave partizanščine: poprej vse dobro premisli, potem pa brez oklevanja izpolni, kar si spoznal za pravilno in dobro, saj si partizan in borec — in uspeh ne bo izostal. Kongres nam je tako v kratkem času in v kratkih potezah dal lepo število dobro premišljenih smernic, dela za vnaprej, jih tudi obrazložil in utemeljil njihovo potrebnost in koristnost, kongres jih je enodušno sprejel in naša dolžnost je, da jih sedaj čimprej začnemo izvrševati.

Če se samo bežno zamislimo v vsebino vsega, kar je bilo na kongresu spregovorjenega in sklenjenega, moramo v prvi vrsti in predvsem ugotoviti, da je resnica o namenu in vlogi Zveze borcev danes še bolj poudarjena, čeprav se je poudarjala že od vsega početka in da naša organizacija nikakor ni le organizacija nekdanjih borcev, ki bi se združevali samo zato, da bi se zavedali in drug drugega opozarjali in spominjali na svoje nekdanje borbene zasluge, temveč predvsem organizacija borcev v naši današnji borbi za to, da bi bil svet okrog nas boljši in lepši. Če smo svoje slavno partizansko orožje zamenjali danes z orodjem, s katerim ustvarjamo sebi in zanamcem boljše in lepše življenje, se s tem nikakor nismo odrekli svoje stare partizanske borbenosti. In prav v tem je vsa globoka vsebina in pomen Zveze borcev: vse, kar je bilo v naših partizanskih letih najlepšega in najboljšega, prenesti v našo sedanost, jo poživiti in okrepiti z našimi slavnimi partizan-

skimi pridobitvami in tako prav vsakemu pokazati, da je pot do vsakega, še tako velikega uspeha, vselej odprta.

Kongresa v Beogradu si nismo mogli predstavljati brez navzočnosti tovariša Tita in Tito je bil res med nami. Če je imel človek tovariša Tita že večkrat priliko videti recimo ob raznih kongresih in velikih slavnostih, se je prav lahko prepričal, s kakšnim velikim in sproščenim navdušenjem so naši narodi pozdravljali svojega brez dvoma največjega, najpriljubljenejšega in najzaslužnejšega voditelja in državnika. Na našem kongresu pa je lahko opazil še nekaj prav posebnega in to je, da smo ob tej priliki pozdravljali tudi svojega prvega vojnega in partizanskega tovariša. Tistega tovariša, ki že deset let vodi našo zmagovito borbo, tistega našega komandanta, ki nad vse dobro pozna in razume slehernega svojega tovariša, tistega tovariša Tita, v katerem vidi in spoznava sleherni njegov borec poosebljenje nesebičnega žrtvovanja samega sebe za srečo drugih. Zato more naš tovariš Tito mirno gledati v obraz vsemu svetu, dobremu in zlemu, zato je in ostane za vselej naš voditelj in prvi vojni tovariš. Če si gledal in poslušal tovariša Tita na kongresu in če si se istočasno le spomnil vseh groženj, ki skušajo kot temni oblaki prekriti jasno nebo naše domovine, si se mogel počutiti resnično varnega. Ne kot otrok v materinem naročju, kajti ta se zanaša samo na materinsko pomoč in ljubezen, temveč kot fant, mož, žena in dekle, ki zna, če je treba tudi udariti. In to udariti prav in junaško, nič drugače kot pred leti in to le zato, ker te je vodil in ker te tudi danes vodi tvoj nekdanji in sedanji komandant in tovariš, maršal Tito.

Če se spominjamo danes nazaj, kako je bilo točno pred desetimi leti. Nebogljeni sicer in praznih rok smo se uprli, ker je Partija s tov. Titom na čelu nezmotljivo dognala, da je samo v takojšnjem oboroženem odporu naša rešitev. Prav solze ti morejo stopiti v oči, ko si gledal v onem od beograjskih izložbenih oken, prirejenih v čast kongresa, tisto prvo preprosto orožje, s katerim so se naši narodi lotili takrat najmodernejše armade na svetu, Hitlerjeve armade. Med starimi puškami še izza balkanskih in turških vojn, si opazil tudi gorjače in na drogove nasajene osti. S tem orožjem so naši prvi borci pred desetimi leti šli nad strahotno oborožene okupatorske armade in s tem orožjem v rokah so tudi umirali za našo svobodo. A vkljub temu je nekaj prvih borcev le ostalo živih in njihovo preprosto orožje je iz sovražnikovih rok otelo dragoceno moderno orožje, to orožje je rodilo novo in tako je rasla, vstajala in se oboroževala naša mlada partizanska vojska. Danes, po desetih letih, imamo svojo novo, moderno in močno jugoslovansko armado. Pa ne samo to. V njej tudi je in živi še ves isti junaški duh naših narodov kot pred desetimi leti, junaški duh, kot ga more in zna voditi samo Partija in Tito, zmore ne samo vsega, temveč tudi reči, ki se nepoučenemu človeku zde nemogoče.

Kaj zanimivo je bilo na kongresu opazovati delegate, borce in borke ter vse, ki so doprinesli svoj častni delež v narodnoosvobodilni borbi. Težko bi bilo recimo dopovedati tujemu človeku, pa čeprav takemu, ki je že veliko bral in tudi ve o naši borbi, da je ta in ta delegat, ki sedi mirno kot kip in skromno, kot da ga sploh ni v dvorani, znal skočiti na tank, odpreti njegovo odprtino in pobiti vso posadko. Ali, da je ta delegatinja razorožila toliko in toliko Italijanov. Nikjer se na njej ne vidi tega zapisanega, nasprotno, imel bi jo za mlado dekle, ki bi ne upala ubiti niti muhe. Toda poglej ji globlje v oči in opazil boš, da se te oči znajo vžgati v silni jezi proti vsakemu, ki bi skušal poteptati našo sveto in svobodno zemljo. Težko bi bilo dalje reči, da je ta delegat — kmečka mati, ki jo noge že sicer težko nosijo, znala v svoji neizmerni ljubezni do partizanov tako spretno skrivati naše ranjence, da jim ni mogel priti na sled niti policijski pes, niti gestapo. Ali poglej tega delegata! Niti dvajset let mu ni, a se je znal že pred desetimi leti spretno kot podlasica izviti mimo vseh sovražnikovih zased in ovir in prinašal je redno kot ura — partizanski kurir — dragocena poročila in pošto. Tako so se borili naši narodi, tako so se borili pod slavno zastavo in pravilnim vodstvom naše Partije, tako se je borilo Titovo delovno ljudstvo, jugoslovanski narodi! Spričo take velike misli, ki je resnična kot je resnično in jasno

sonce, se še tako grozeči oblaki razprše le v rahle meglice, katere nazadnje prežene sonce in luč naše resnice in spet je nebo jasno in brez slehernega oblaka.

Pomembnost kongresa je prav gotovo da tudi v tem, da se je vršil nekako na uvodu v slovesnosti prvih početkov uporov. Marsikdo redko pomisli, da prav v teh dneh poteka že deset let od naših prvih borb in marsikdo bo ob tem vzkliknil, da čas tako hitro beži. Res je to, a priznati si je tudi treba, kako velike reči in dogodki so šli v teh letih mimo nas, a ne brez nas. Vse, kar se je dogajalo pred našimi očmi velikega, pomembnega za stoletja in stoletja, je rastlo in nastajalo tudi ob našem lastnem sodelovanju. Spočetka, pred desetimi leti okupirana in med štiri okupatorje razdeljena Jugoslavija, se že v dobrem mesecu spremeni v pravo uporno deželo, prvi početki naše narodnoosvobodilne borbe rastejo in preraščajo v pravo vojno in ta v pravo ljudsko revolucijo. Naša vojska tolče na slehernem koščku naše zemlje okupatorja in razbija ostanke stare, zasovražene oblasti. V boju z okupatorjem in domačimi izdajalci rastejo naša prva osvobojena ozemlja in na njih se postavljajo in učvrščujejo osnovni temelji naše, to je ljudske oblasti. Ko je vsa naša domovina osvobojena, se Jugoslavija ne vrača na staro, kajti med borbo samo je izbojevana naša ljudska oblast, med borbo je nastajala in se razvila naša jugoslovanska armada in med borbo se je dokončno utrdila ena največjih in najlepših resničnosti nove Jugoslavije, bratstvo in edinstvo naših narodov. Po osvobojenju sledi veliko delo obnove porušene domovine. Po progah, ki smo jih partizani morali uničiti in se že takrat s strahom spraševali, le kdaj bo po osvobojenju po njih vozil vlak, vozijo vlaki že v nekaj mesecih, rastejo porušeni domovi in vasi, raste najnujnejše in najpotrebnejše. A delo se ne ustavi. Kmalu, v najkrajšem času doseže moč naše domovine že tisto stopnjo, da morejo naši narodi že začeti s petletnim planom, z izgradnjo socializma. Zadene nas nepričakovani in krivični udarec od strani Sovjetske zveze in njenih pajdašev, a naša borba za socializem gre naprej in se ne ustavi. Rastejo heroji dela, grade se silne zgradbe in po širnih poljanah, kjer se je stoletja pasla samo živina, teče danes nafta. Kaj hočemo še več? Ali če se vprašamo drugače: Ali je sploh mogoče še več doživeti, pa ne samo to, tudi več izbojevati in zgraditi in vse to z lastnimi silami?

Kot vsak kongres, je tudi kongres v Beogradu znova mobiliziral vse naše sile. Naloge, ki smo jih na kongresu sami sprejeli in to prostovoljno določili, vsekakor niso majhne. Pa vendar, ali so spričo vseh naših doseženih uspehov, združenih

s tako silnimi napor, naloge naše organizacije res tako težke? Težava je morda res samo v tem, da se jih včasih ne lotevamo s tisto pozornostjo in delavnostjo, kot se lotevamo drugih, če hočete, poklicnih nalog in obveznosti. Eno je res. Če moramo biti — in tudi smo — člani Zveze borcev prvi pri vsakem delu, moramo biti prvi tudi pri izpolnjevanju in reševanju nalog, ki jih od nas zahteva naša lastna organizacija. In menda le ne bomo dejali, da je težje vključiti v Zvezo borcev še vse tiste tovariše, ki jim vsekakor gre pravica postati član naše organizacije, kot iti na težko

in odgovorno delo v borbi za socializem. Tudi to ne drži, da nas naša prezaposlenost ovira pri uspešnem delu v naši organizaciji. Stara modrost pravi, da tisti človek najmanj naredi, ki ob vsakem delu takoj za uvod pristavi, da nima časa. Kar opazuj in videl boš, da je res tako!

Na kratko bomo zaključili takole: Beograjski kongres, najvišji forum naše organizacije je za nami. Kot pravi partizani in borci bomo vse njegove sklepe izvršili, kajti prav za nas velja naše osnovno partizansko pravilo: vedno samo naprej, za nas ni umika!

ZVEZA BORCEV—INICIATOR IZVENARMADNE VZGOJE (DELO NAŠIH ORGANIZACIJ V SMISLU SKLEPOV II. KONGRESA)

Na II. kongresu Zveze borcev je 480 izvoljenih delegatov v imenu skoraj 150 tisoč članov te velike patriotske organizacije sprejelo sklep, da je treba ojačati napore za dvig obrambne sposobnosti našega ljudstva, katerega pripravljenost je glavni porok za mir in neodvisnost naše domovine.

V smislu sklepov kongresa mora Zveza borcev postati iniciator izvenarmadne vzgoje najširših slojev ljudstva. Referat predsednika Ivana Mačka in diskusija na kongresu sta dala vse polno novih pobud, oblik in prijemov za uspešno delo osnovnih organizacij na terenu. Povdarjeno je bilo, da mora izvenarmadna vzgoja zajeti prav tiste široke plasti ljudstva, ki bodo odločale pri trdni organizaciji zaledja Jugoslovanske armade ali pa celo delovale na okupiranem področju. Kritizirane so bile tiste organizacije, ki izvenarmadno vzgojo omejujejo na predvojaško vzgojo tistih letnikov mladine, ki jih je treba pripraviti na služenje roka v Armadi. Pri republiškem sekretariatu Glavnega odbora Zveze borcev Slovenije je vsled tega bila organizirana nova sekcija — **sekcija za izvenarmadno vzgojo**.

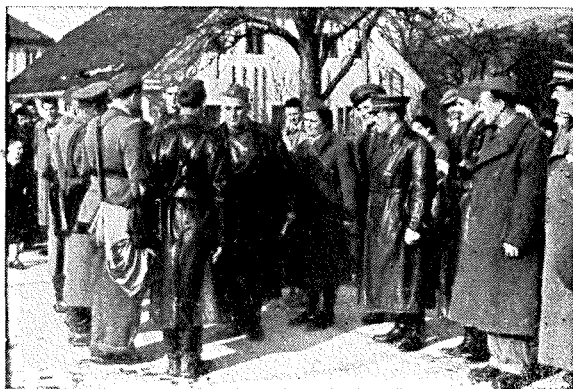
Sekcija za izvenarmadno vzgojo skrbi, da osnovne organizacije izdelajo plan dela, da se izvajajo sklepi okrajnih koordinacijskih teles, organizira pomoč v literaturi, predavanjih, izdaja navodila, kontrolira vse delo po izvenarmadni vzgoji — akcije, manevre, tečaje itd., skrbi za propagando in agitacijo v dnevnem časopisju, radiu, v našem glasilu »Borec«, odpravlja pomanjkljivosti in slabosti v delu organizacij in prenaša izkušnje iz drugih republik ali drugih področij naše republike na okrajne in krajevne organizacije.

Poleg tega je bila pri Glavnem odboru organizirana **komisija za izvenarmadno vzgojo**. Ta komisija obravnava vsa vprašanja izvenarmadne

vzgoje, proučuje slabosti in dobre metode dela, prilagaja navodila in direktive Zveznega Glavnega odbora in zveznega koordinacijskega telesa prilikam in izkušnjam naše republike, daje vsemu tehnično-vojaškemu delu pravilno politično vsebino in smer, avtoritativno posega v delo in izpolnjevanje planov posameznih društvenih in množičnih organizacij. V republiški komisiji za izvenarmadno vzgojo delajo tovariši, ki imajo mnogo izkušenj že pri dosedanjem delu na tem področju, pa tudi mnogo izkušenj iz narodnoosvobodilne borbe. Poleg tega bodo člani te komisije zlasti s pomočjo predstavnikov JA pomagali organizacijam in društvom s tem, da bodo vnašali v delo elemente tehnike, modernega vojskovanja in moderne obrambe.

Take komisije za izvenarmadno vzgojo je treba organizirati tudi pri okrajnih odborih Zveze borcev. Zgoraj naštetе naloge te komisije moramo imeti pri sestavljanju v vidu in izbrati vanjo izkušene partizane in dobre organizatorje.

Dalje je bilo na II. kongresu določeno, da se mora povečati odgovornost Zveze borcev za redno sestajanje in poslovanje okrajnih, mestnih in rajonskih koordinacijskih teles. Z ustanovitvijo sekcije za izvenarmadno vzgojo in komisije za izvenarmadno vzgojo je Zveza borcev organizacijsko mnogo bolj sposobna za vodstvo in kontrolo koordinacijskih teles. Okrepiti je treba disciplino v koordinacijskih telesih, ki mora postati pravzaprav nekaki štab za izvenarmadno vzgojo. Predstavnikom množičnih organizacij in društev, ki so člani teh teles, je treba odločno povedati, da so člani tega štaba zato, da v svoji organizaciji oz. društvu razvijajo izvenarmadno vzgojo, to je, da svoje članstvo vojaško vzgajajo. Obvezni so, da delajo v svoji organizaciji predvsem po tem vprašanju in je vse njihovo drugo delo v organizaciji temu podrejeno.



V Ljubljani so organizirali več dobro uspelih manevrov izven armadne vzgoje. Manevre je organizirala Zveza borcev ob pomoči PAZ, Ljudske tehnike, Gasilstva, RK in drugih organizacij. — Na sliki: Komandant odreda sprejema raport.



Številni udeleženci so disciplinirano izpolnjevali zadane naloge. — Spodaj: Telefonisti hite vzpostaviti potrebne zveze med edinicami in njihovimi štabi.



Koordinacijsko telo mora imeti redne tedenske sestanke. Na teh sestankih naj vsi člani koordinacijskega telesa podajo poročila o svojem delu v posameznih organizacijah, izdelajo naj plane in postavijo roke za izpolnitev sprejetih sklepov in nalog. Temeljito je treba na teh sestankih obdelati delo in naloge posameznih organizacij, da bo vsemu koordinacijskemu telesu jasno, kakšne naloge stoje pred njimi. Pokazalo se je, da vse organizacije in društva ne poznajo dela n. pr. protiazijske zaštite ali Rdečega križa ali Ljudske tehnike. Na vsakem sestanku je treba z eno organizacijo temeljito obdelati njene naloge in njen plan izvenarmadne vzgoje. Na primer: Predstavniki mladine naj poda poročilo o delu mladinskih organizacij po izvenarmadni in predvojaški vzgoji. To poročilo je treba temeljito obravnavati in ugotoviti pomanjkljivosti tega dela in kako bi se s pomočjo drugih organizacij delo izboljšalo, n. pr. pomoč pri organizaciji taborenja mladine ali vnašanje elementov izvenarmadne vzgoje v organizacije in društva šolske mladine, delo na univerzi, v internatih itd.

Na sejah koordinacijskega telesa je treba kritično pregledati plan dela vsake organizacije. Ta plan dela je potrebno razširiti, izpopolniti in konkretizirati. Izdelati je treba konkreten načrt za stalno in sistematično delo v osnovnih organizacijah, društvih, klubih, družinah itd. Ta načrt mora obsegati glavne elemente vojaškega znanja kakor: opis in uporaba orožja (puška, pištola in bomba, vaje v streljanju), topografija (opis terena, o karti in orientaciji, skiciranje, krokiranje itd.), diverzantske akcije (kako se ravna z eksplozivom, miniranje mostov, razbijanje železniških kretnic in proge itd.), partizanski način borbe proti sovražniku (organizacija partizanskih enot, taktika partizanskega napada in obrambe, specifične oblike partizanske borbe), služba zveze (telefon, radio, Morsejevi znaki, signalne naprave itd.). Tu smo podali le nekaj elementov, ki jih mora obsegati plan izvenarmadne vzgoje posameznih društev in organizacij. Seveda plan ne sme biti šablonski, računati moramo na posebnosti vsake organizacije in društva. Ne sme biti suhoparen vojaški, podoben služenju roka v armadi, ampak zanimiv in pester, vsak posameznik mora pri njegovem izvajanju iniciativno sodelovati (predviditi v planu organiziranje tekmovanj, izletov itd.).

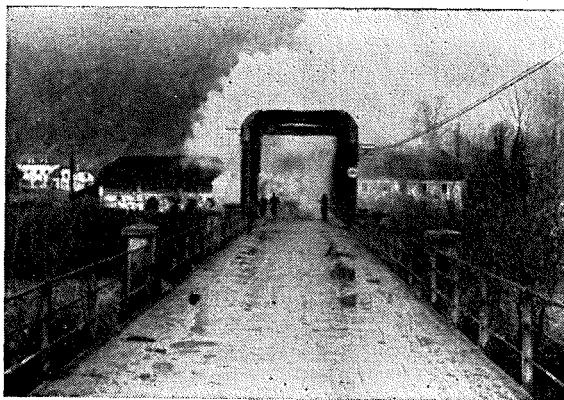
Pred kratkim so vse organizacije Zveze borcev in okrajna koordinacijska telesa dobila plan predavanj, ki obsega 23 tem iz narodnoosvobodilne borbe. Cilj teh predavanj je, da seznani široke ljudske mase z bogatimi izkušnjami narodnoosvobodilne borbe. Okrajni, mestni in rajonski odbori ZB morajo skupaj s koordinacijskim telesom in Osvobodilno fronto organizirati skupino predava-

teljev, ki bodo po vaseh začeli s predavanji iz tem NOB. Predavatelji naj bodo oficirji JA, stari partizani, ugledni borci, torej vsi tisti, ki so sami sodelovali v borbah in akcijah, o katerih bodo govorili. Teme je treba prilagoditi izkušnjam iz borbe dotičnega kraja. Ta predavanja ne smejo biti pusta, vnašati je treba vanje momente iz politične situacije, iz dela množičnih in partijskih organizacij. Dobro je tudi s posameznimi predavatelji, zlasti manj izkušenimi, predhodno organizirati konzultacije ter po možnosti tudi seminarje, nato pa naj šele gredo na teren. S predavanji je treba takoj pričeti.

Vse delo izvenarmadne vzgoje morata prepletati dva elementa: prvič izkušnje naše osvobodilne borbe, izkušnje partizanskega vojevanja naših brigad in divizij, drugič moderna tehnika. Zavedati se moramo, da bi v primeru napada na našo državo vodili organiziran odpor z moderno Jugoslovansko armado in trdno organiziranim zaledjem fronte. Sodobna borba pa je komplicirana stvar, ne zahteva samo moralno enotnost in pripravljenost ljudstva za borbo, ampak tudi strokovno znanje in poznavanje tehnike. Zato je potrebno — kakor je rekel predsednik ZB »partizansko taktiko oploditi z moderno tehniko.« V sodobni vojni se sovražnik poslužuje prav vseh sredstev za uničenje ljudstva in materiala. Moderna tehnika, znanost, najnovejši izsledki kemije, raziskovanja atomske energije, ki pomenijo silen razvoj proizvodnih sredstev, danes ne služijo človeštvu, ampak so po zaslugi reakcije, sovražnikov človeštva in netilcev nove vojne podlaga oboroževalne industrije, sredstva za uničevanje ljudstev in napredka. Danes vemo, da so taki netilci vojne v Kremlju, da imajo proti naši državi najgrše namene in da bi jim bilo vsako sredstvo dobrodošlo, s katerim bi zrušili neodvisnost in suverenost naše domovine. Zato je potrebno vse ljudstvo pripravljati na aktivno obrambo. Vsak naš državljani mora poznati moderno tehniko vojevanja in obrambe. S proučevanjem najrazličnejših metod, ki bi se jih sovražnik poslužil proti naši državi, močno odstranjujemo pretiran strah pred takimi sredstvi. Proti vsakemu učinku kakršnega koli sovražnega dejstva obstoje uspešni protiučinki. Poznavanje teh učinkov in poznavanje najrazličnejših metod obrambe je najboljšo orožje proti paniki ljudstva. Panika pa je hujši sovražnik kot vsako orožje. Izkušnje zadnje vojne — n. pr. bombardiranje tovarn v Nemčiji in Angliji — dokazujejo, da je bilo največ žrtev med delavstvom tam, kjer so popustili živci in je ljudstvo begalo sem ter tja. Ko učimo naše ljudstvo pravilne obrambe, se moramo bolj kot doslej posluževati vseh izkušenj zadnje vojne ne samo pri nas ampak tudi v drugih državah. V Angliji n. pr. je mnogo literature,



»Halo — ujetnika smo dobili!« Na takih manevrih se pokaže široka iniciativa posameznih udeležencev dobre pa tudi slabe strani. Naslednji manever bo odpravil stare pomanjkljivosti.



Da bi se očuvali posebno važni objekti, je edinica tekom napada naredila umetno zameglitev. Spodaj: Po uspelem manevru med petjem in godbo domov.



ki obravnava ta vprašanja ne samo strokovno, ampak tudi poljudno in zanimivo. Organizirali bomo prevode in bo treba zainteresirati naša podjetja in vasi na proučevanju te literature. V ameriških revijah zelo poljudno in dokaj odkrito obravnavajo probleme atomske energije, atomske in vodikove bombe in obrambne mere proti temu orožju. Poznavanje teh problemov veča zaupanje množic v lastne sile in v vodstvo. Razbiti je treba pri naših organizacijah oportunizem, da so to vprašanja, ki se tičejo samo naše Jugoslovanske armade ali organizacij PAZ. Izvenarmadna vzgoja je široka akcija in mora zajeti vse sloje prebivalstva.

Zadnje akcije, ki jih je organizirala PAZ v tesnem sodelovanju z ZB in koordinacijskim telesom izvenarmadne vzgoje v Kranju, v Ljubljani in Mariboru ter jih koordinacijska telesa pripravljajo tudi v drugih krajih Slovenije, pomenijo velik korak naprej v sistemu dela naših organizacij. To niso več partizanski pohodi, marši proti navideznemu sovražniku, ki so imeli velik pomen, da so sprožili val izvenarmadne vzgajanja po

vsej državi. Zadnje akcije pomenijo temeljito pripravljeno vajo obrambe nekega mesta ali kraja v solidno organiziranem zaledju fronte. Prav vse oblike aktivne obrambe so vključene v tako vajo — obramba pred letali, uničenje diverzantske skupine padalcev, obramba tovarne, evakuacija nekaterih slojev civilnega prebivalstva, mobilizacija nekaterih letnikov itd. V teh akcijah sodeluje poleg vsega ljudstva — ljudska oblast, PAZ, Ljudska milica, UDV — tisti faktorji, ki bi dejansko v slučaju vojne nevarnosti prevzeli vodstvo organizacije zaledja Jugoslovanske armade. Te akcije so izredno velikega vzgojnega pomena. Koordinacijska telesa in organizacije ZB morajo temeljito študirati potek teh vaj in svoje delo usmerjati na tista področja, kjer je organizacija obrambe šepala.

Po zveznem kongresu Zveze borcev morajo naše organizacije to svojo glavno nalogo — izvenarmadno vzgojo ljudstva še stopnjevati, da ne bo člana ZB, ki ne bi bil aktivno prispeval k ohranitvi miru in neodvisnosti socialistične Jugoslavije.



Skupina delavcev iz steklarne v Rogaški Slatini pred streljanjem v celjskem Starem piskru



KJE JE INDIJA?

J. J

O tem je bilo in je še mnogo ugibanj v svetovnem tisku, zlasti zaradi njenega stališča pri reševanju korejske krize in daljnovzhodnih vprašanj sploh. Toda ti komentariji so bili zelo pičli, ker so, ali hvalili indijsko stališče, ali ga kritizirali, niso pa skušali podati objektivne in stvarne analize faktorjev, ki določajo smer današnje indijske zunanje politike.

Indija je neodvisna republika, ki pa še vedno priznava suverenost britanske krone in je torej članica britanskega commonwealtha ali britanske skupnosti narodov. Šele eno leto je od tega, odkar jo je predsednik Nehru proglasil za republiko, pred tremi leti pa je angleški laburistični parlament izglasoval sklep, da se prizna Indiji neodvisnost in podeli status dominiona. Angleška laburistična vlada je namreč pravočasno uvidela, da se dinamičnega azijskega nacionalizma ne da zajeti s silo, temveč da je bolje to urediti mirnim potom. Ta angleški poizkus se je obnesel, saj je bila Indija takrat mnogo bliže revoluciji kot pa Kitajska. Indija pa ni enotna država, temveč je razdeljena na dve — na hindustansko Indijo in muslimanski Pakistan. Ta cepitev je plod verske netolerance in dolgotrajnega kolonialnega zatiranja. Po proglasitvi Indije in Pakistana za neodvisni državi pa so se ta nasprotja najbolj pokazala v kašmirskem sporu, ko je prišlo med obema državama celo do oboroženega obračunavanja. Celotni spor je končno prišel pred OZN in zdaj o njem razpravlja Varnostni svet. Toliko o nastanku te države, ker nam bo poznavanje teh dejstev pomagalo razbistriti neke značilne črte današnje indijske zunanje politike.

Indija si za vsako ceno prizadeva ostati izven vseh političnih grupacij in zato se je tudi toliko trudila, kako bi vojno na Koreji lokalizirala in pomagala najti način za mirno rešitev. To nam potrjujejo vsi njeni napor od izbruha korejske vojne pa do kitajske intervencije. Indija je bila v OZN vedno med prvimi, ki je iskala sleherno možnost za kompromisno rešitev. S to svojo politiko je pridobila podporo mnogih delegacij, zlasti azijskih in arabskih držav. Poudarili bi le njeno aktivnost v političnem komiteju, v komisiji treh in njeno važno vlogo v krogu dvanajstih azijskih in arabskih držav, ki so bile iniciator vrste konstruktivnih predlogov za mirno rešitev daljnovzhodnih vprašanj. Ta njena politika se je včasih bistveno razlikovala od stališča drugih držav britanskega commonwealtha, ne le v korejskem,

temveč tudi v drugih azijskih vprašanjih, n. pr. v odnosu do osvobodilnih gibanj v kolonijah itd. Ko pojasnjuje to različnost stališč in razlaga načela indijske zunanje politike, piše Benegal Rao, stalni delegat Indije v OZN, v članku, ki ga je objavil ameriški časopis »New York Tribune« in ki je namenjen ameriški javnosti, naslednje: »Večkrat vprašujejo, kje je Indija v času hladne vojne med vzhodom in zapadom.« in odgovarja: »Mi se že od vsega začetka borimo za pristopanje k slehernemu vprašanju na temelju ocene njegovih glavnih elementov — pozitivnih in negativnih — in nismo nikoli pomišljali glasovati na temelju te naše ocene. Včasih je to — zaključuje Rao — težka odločitev za Indijo, ker je to pomenilo ostati v manjšini, morda celo v neznatni manjšini.«

V zvezi s tem je za indijsko zunanjo politiko značilno njeno vztrajno prizadevanje za sprejem Kitajske v OZN, ki po indijskem mnenju predstavlja važen korak za reševanje vseh daljnovzhodnih vprašanj. Indija je kot prva od držav britanskega commonwealtha priznala Kitajsko že mesec dni po proglasitvi nove republike. To njeno stališče pa je naletelo na kritike, zlasti v Ameriki, pa tudi v Angliji je konzervativni laburistični tisk večkrat grajal to indijsko prizadevanje. Priznanje Kitajske, je poudaril Benegal Rao, je priznanje krute stvarnosti. To stališče pa je utemeljil z dejstvom, da je Indija napravila konec obstoju parijcev v lastni deželi in zato ne more pristati na obsojanje parijcev v lastni deželi. Že samo teh nekaj dejstev v indijski zunanji politiki nam kaže, da skuša Indija voditi realistično, nevtrarno in od obeh nasprotujočih si grupacij neodvisno politiko.

To njegovo stališče je prišlo do izraza v njeni politiki do kolonialnih gibanj. Navedli bomo le nekaj primerov. Tako je Indija v vsem podpirala borbo Indonezije proti holandskim kolonizatorjem. Značilna je izjava, ki jo je dal Nehru 1947, in ki nam bo pojasnila smer indijske zunanje politike do azijskih držav. Po napadu Holandske na indonezijsko republiko je Nehru izjavil, da nobena evropska država nima pravice poslati svoje vojske proti azijskim narodom. Zaradi tega je januarja leta 1949. celo sklical konferenco azijskih držav, na kateri so protestirali proti holandski agresiji. Na konferenci britanske skupnosti narodov v januarju 1950 je Nehru nasprotoval priznanju Bao Dajevega režima in zagovarjal Vietminh — viet-

namsko osvobodilno gibanje, pri tem ostro kritiziral metode francoske kolonialne politike v tej deželi. Pravtako se Indija ni odzvala pozivu Velike Britanije, da bi pomagala pri dušenju upora na Malaji. Naj navedemo še eno značilno dejstvo. Maja 1950. je bila na Filipinih konferenca južnoazijskih držav, ki naj bi razpravljale o takoimenovanem tihomorskem paktu, za katerega je dal že leta 1948. pobudo Čangkajšek. Indija je odklonila sodelovanje, vendar je značilno, da zaradi njenega stališča niso povabili na konferenco niti Čangkajška, niti vietnamskega Bao Daja, niti korejskega Siy Man Rhee-ja. Vse to kaže, da Indija radevolje priznava nove vlade v Aziji, čeprav s tem še nikakor ni rečeno, da podpira osvobodilna gibanja, prav tako kot noče podpirati in sodelovati z osovraženiimi kolonialnimi ekspoziturami, kot sta to n. pr. Siy Man Rhee in Bao Daj. Zato je razumljivo, da Indija nasprotuje slehernemu vmešavanju evropskih držav v azijske zadeve. Upravičene so trditve nekaterih inozemskih komentarjev, da sloni indijska zunanja politika v Aziji na načelu: »Azija Azijcem!« V skladu s tem svojim stališčem Indija nasprotuje vsaki obliki kolonialne vladavine v Aziji v skladu s smerjo, ki jo je jasno označil Rau v že cit. članku: Azijski narodi postajajo danes že nestrpni, da bi se rešili kolonialnega gospodarstva in zato ne potrebujejo novih kolonialnih oblik, ki bi lahko ogrozile svet, temveč nasprotno: azijski narodi zahtevajo ukrepe za pospešenje njihove emancipacije. Ta indijska politika nam postane še razumljivejša, če upoštevamo, da si je šele pred tremi leti priporila neodvisnost.

V indijski zunanji politiki prevladujeta torej načeli srednje poti in nevtralnosti. Jasno je, da skuša Indija s to svojo smerjo zunanje politike čimbolj izkoriščati nasprotja v današnjem svetu s tem, da uveljavlja svoje težnje in skuša izveči čim več koristi zase. To pomeni, da Indija, kot ne odobrava komunističnih, ali kakor jih imenujemo, totalitarnih režimov v Aziji, prav tako ne podpira raznih drugih ekspanzivističnih teženj v Aziji, ki so po njenem mnenju le nove oblike kolonialne eksploatacije.

Indija si iskreno prizadeva ohraniti mir. Zakaj? Indija je mlada, ogromna 350 milijonska država, kjer še revščina in zaostalost predstavljata glavne ovire za napredek. Vlada sicer poskuša z nekaterimi polovičnimi in nedoslednimi ukrepi odpraviti te posledice kolonialnega izkoriščanja, ker se zaveda, da samo nacionalna svoboda brez nujno potrebnih osnovnih socialnih pogojev ne pomeni ničesar. Danes pa v Indiji še tisoči umirajo od glada in nimajo niti najnujnejšega, kar

v Evropi pomeni znosen življenjski standard. Da bi pa lahko te svoje načrte uresničili, jim je potrebno daljše obdobje miru, v katerem bi se ekonomsko opomogli in notranje konsolidirali, saj so mnoga pereča notranja vprašanja v Indiji ostala še odprta. Jasno je namreč, da bi lahko Indija šele takrat v resnici prevzela vlogo, na katero že danes pretendira in to je, da postane vodja drugih azijskih narodov in velesila v južnovzhodni Aziji. Vlada pa uresničuje te svoje načrte zelo nedosledno, ali pa jih sploh ne. Tako na primer kmetje še vedno živijo v bedi, saj oddajo 60 % svojega pridelka na račun zemljiške rente. Angleški kapital kljub postopni infiltraciji indijskega kapitala še vedno kontrolira glavne industrijske panoge. Indijska demokracija je še vedno omejena, kakor je priznal sam Nehru itd., itd. To pa kaže, da Indija ne izvaja reform, ki so jih pričakovale množice ob nastanku nove države. Ta nedoslednost v notranje političnem razvoju pa se razumljivo odraža tudi v njeni zunanji politiki, ki je kljub prej omenjenim načelom večkrat nestalna in nedosledna.



Partizani-smučarji na pohodu

REVOLUCIONARNA POT

ZVONE KRŽIŠNIK

raških rudarjev

Istrska bajka pripoveduje o pastirčku, ki je некоč davno pasel ovce na slabih labinskih pašnikih. Kakor je pastirska navada, si je kuril ogenj in pekel krompir. Ko je sonce tonilo tam daleč nekje za Rovinjem v jadransko modrino, se je spomnil, da bo treba gnati domov še prej pa pogasiti ogenj, da ne bi burja storila kake nezgode.

Hotel je torej poteptati ogenj, pa ga je ustavilo svojevrstno čudo: zemlja je gorela! Pomel si je oči, hotel se prepričati, če je med pastirskimi sanjarijami pod starim borovcem sede morda zares zaspal? Ne, bila je resnica. Zemlja je gorela vedno silneje in nikakor ni mogel pogasiti ognja. Kaj storiti? Stekel je v vas in ves zadihani hotel praviti kmetom o svoji dogodbi. Najprej so se mu vsi smejali in ga neverjetno trkali po čelu, ko jih je pa le rottil, naj gredo pogledat, so vendarle stopili za njim, obljubujoč mu gorke batine, če jih je navlekel.

In v resnici — zemlja je gorela!

Kar je bilo v vasi sivolasih dedov, nobeden se ni mogel spomniti česa podobnega iz svoje mladosti, niti ni nihče prejel slične vesti od svojih pradedov: ustno izročilo starih rodov ni omenjalo, da bi kdajkoli lahko gorela zemlja. Večina pričujočih je smatrala ta čudni pojav za nadnaravno znamenje, ki pač mora pomeniti kaj slabega: kugo, lakoto ali vojno.

No, zemeljski požar ni pomenil nobene teh treh nesreč, temveč četrto, ki je bila tem ljudem dotlej neznana: krvavo izkoriščanje po sočloveku, ki je bil po svojem razumu močnejši od njih, preprostih Istranov, po duši pa sebičen, grabežljiv in brezmejno brezobziren. Ta gad se ni pojavil takoj: menda so minila stoletja, preden se je pokazal — saj so že dedje dedov pripovedovali svojim vnukom povest o tistem pastirčku, ki je zažgal zemljo...

1626. leta je Filip Veranci načel prve sloje raškega premoga. Bil je grof ali kaj — in je primoral svoje podložnike za borne novce zbirati črni kamen. Mnogo težkih košar so znosili istrski tlačani, možje in žene, na svojih hrbitiščih iz zemeljskih temin. Veranci je slutil izvrstno kupčijo — vložil je v podjetje precej denarja, vendar je bilo pridobivanje te rude brez slehernih tehničnih pripomočkov prepočasno in zato predrago kljub ceneni delovni sili. Poskus je sicer opustil, vendar se z njim začelja doba raških proletarcev, dolga veriga tegob, ki je terjala več solza in kletev kot sleherna kuga, lakota ali vojna. Saj je bilo popolnoma vseeno, kdo je dal denar za izkop: naj je bil to v 17. stoletju labinski meščan Dragonja, naj so bili številni raziskovalci 18. stoletja, naj je bilo Dunajsko Rudarsko glavarstvo, moderni Krez — Rotschild, fabrikant orožja Werndel, Trboveljska premogokopna družba, ali pa Arsa, družba nenasitnih laških krvosescv — konec je bilo miru in svobode raških družin. Pol Istre je mučil kapitalist

in terjal zase po umetnih postavah, ki jih je krojil sam, njeno velikansko, toda edino bogastvo...

Stotine štirijaških kilometrov podzemlja so rudarji prepregli z rovi, položili vanje tisoče kilometrov tira, kopali globoko pod gladino Jadranskega morja, vedno globlje kopali šahte, odpirali nove horizonte, vlačili noč in dan kot mravlje črne zaklade iz osrčja zemlje in jih metali gospodu pred noge...

Vse za skorjo kruha...

Gospodom kajpa ne gre očitati, da so ta čas držali roke križem: zaposleni so bili, in še kako! Ne sicer s postavljanjem opornikov, z vrtanjem ali z miniranjem črnih sten — ne, imeli so ta čas važnejše posle: vrtoglave špekulacije na borzi in bitke s stoterimi konkurenti, ki so zavohali raški premog. Rotschild in Werndel, ki v svoji dobi posedujeta vsak svoj kos raškega bazena, kradeta drug drugemu pod zemljo premog in drug drugemu prirejata velikopotezne sabotaže. Finančno močnejši Rotschild uniči fabrikanta orožja. Kaj zato, če kdaj pa kdaj udre v rove milijon kubikov vode in če pogine nekaj desetina rudarjev... Škoda je sicer izgubljenih investicij, še bolj škoda premoga, ki bi ga poplavljeni rovi vrgli na svetovni trg — pa, to je kaplja v morje profitov. Samo da je uničen konkurent, samo da se proizvodnja večja in polni lastniku žepe...

Gorje raških rudarjev doseže vrhunec po letu 1918, ko kupi raške rudnike italijanska družba »Arsa« z vsemi napravami. Pariški buržuji od Trboveljske premogokopne družbe so oplačali precej premoga in se jim je zdelo, da se proizvodnja kmalu ne bo več izplačala. Zato so rudnike prodali.

Znano je, da Italija nima premoga. Ko se po prvi svetovni vojni začne naglo razvijati italijanska industrija in mornarica, potrebuje več in več premoga, ki ga mora kupovati v drugih državah. Razumljivo je torej, da Italijani stegnejo roke po Raši: iztisniti hočejo iz nje kar največ dragocene pogonske surovine. Začno s hitro in načrtno mehanizacijo rudnikov, s poglobljanjem jaskov in odpiranjem novih horizontov. Leta 1938. odpro že osemnajsti horizont globoko v zemeljskih globinah. Po 1938. začno odpirati nove rudnike. Prav pod mestom Labinom odpro novo okno, najbrž najdonosnejši rudnik — današnji Podlabin. Vrtajo tudi v smeri Plomina, raziskujejo na področju Pičana, pri Štrmcu in Vinježu. Pri Plominu kmalu odpro novo okno — Ripende. Tako proizvodnja raškega premogovnega bazena narašča: konec 19. stoletja je znašala 300 ton letno, v letu 1941 pa preseže milijon ton. Leta 1942, ko se fašistična agresija bliža višku, znaša celokupna proizvodnja v Raši 1 milijon 157 tisoč ton premoga, število delavcev pa preseže 7.500.



Partizani — sodarji

V strahoviti dirki za premogom italijanski kapitalisti popolnoma zanemarijo varnostne mere. Brez vsakega načrta enostavno začno kopati tam, kjer vedo, da bodo dobili mnogo premoga. Pretresaajo drobno zemljo kot volk, ki mori čredo, čeprav ve, da bo lahko použil samo eno jagnje... Tako lahko gospodari samo tisti, ki je tako slab rudar, kot so bili delničarji »Arse« in pa tako negotov gospodar, kot so bili italijanski fašisti. Vse kaže, da nikoli niso imeli kaj prida upanja na obdržanje raškega bazena. S takšnim kopanjem brez slehernega reda so zvlekli na dan samo bogate sloje premoga in so tako zmedli enakomerno ugrezanje slojev. S tem so povzročili stalno nevarnost, da lahko pritisk na nekaterih delovnih mestih izvrže znatne količine premoga in zasuje rudarje. Vsako leto se vrste večje in manjše nesreče — največja katastrofa se zgodi 1940. leta, ko v Podlabinu najde smrt 320 rudarjev. Namesto, da bi družba nevarna mesta likvidirala, jih raje enostavno preide in tako problem še vedno zamotava ter otežkoča kopanje. Tako je namreč ceneje...

Raški rudar mora delati v stalni smrtni nevarnosti, kljub sramotno nizki plači in kljub strašnemu pomanjkanju, po katerem brodi sam in njegova družina. »Arsa« je neizprosna...

Toda — raški rudar se je znal upreti!

Po stoletjih izkoriščanja je spoznal, da je ta črna ruda z 8000 kalorijami njegova last. Raški rudar krene v revolucionarno borbo za svoje pravice po zgledu drugih evropskih rudarjev.

Začetkom stoletja se začne slavn zgodovina upora labinskega in raškega proletariata.

Prva spontana protestna akcija za zmanjšanje delovnega časa. Takrat delajo še za Trboveljsko premogokopno družbo: po 12 ur na dan za 15 do 16 kron mesečnega zaslužka. Ta denar je smešno majhen za življenje, kakršnega so živeli oni po labinskih jamah. Postalo je nevzdržno. Labinci zahtevajo skrajšanje delovnega časa in si pribore z enotnim nastopom kljub strastnemu uporju delničarjev deveturni delavnik v jami in deseturni delavnik pri zunanjih rudniških delih.

Ta prva štrajkaška akcija je bila za labinske rudarje velika šola. Pokazala jim je, da lahko z organizirano akcijo dosežejo še mnogo več. Kmalu imajo svojo sindikalno

organizacijo in leta 1902. gredo v prvi velikopotezni, organizirani štrajk.

Toda tudi Trboveljska premogokopna družba ne drži križem rok. Njeni delničarji s Seine niso samo divji lovci na premogove sklade, ampak tudi na delavsko sindikalno organizacijo. Vrenja med delavci ne morejo razbiti s frontalno borbo, zato pa začno z miniranjem delavske enotnosti od znotraj. Podkupijo delavske voditelje in ti za judežve groše izdajo požrtvovalno dvomesečno borbo. Rezultati štrajka so bili žalostni: delavcem so znižali plače, organizatorje stavke so zaprli žandarji, provokatorji in vo-huni pa so se okrog delavskih oken deseterno namnožili...

Kljub vsemu delavci 1906. spet uredijo svoje vrste. Štrajkajo tri mesece in ne manjka mnogo, pa bi skorajda uspeli. (V tej dobi dobe od puljskih delavcev v priznanje sliko Karla Marxa z rdečo zastavo in manifestom). Toda spet so jih izdali socialdemokratski voditelji in vsa borba je bila zaman. Redke pridobitve tega štrajka se izgublajo iz dneva v dan in so slednjič docela pogažene.

1910. leta, četrti štrajk raških rudarjev!

Velik štrajk traja šest mesecev. Labin in Raša dobesedno prekrijejo do zob oboroženi žandarji. Po rudarskih naseljih zavlada težka lakota. Otroci in žene so samo še sence, vendar stisnejo zobe in ne popuste. Sami rudarji umirajo od gladi...

Kljub vsemu se družba ne ukloni, temveč zahteva od rudarjev naj se docela podrede. Mesečni zaslužek tisti čas znaša 15 kron, a od tega mora rudar sam kupovati olje za rudarsko svetilko. Delovni pogoji so zelo težki, jama nevarna. Ljudje so nemočni in nezaščiteni. Če kdo v rudniku izgubi roko ali nogo, ali pa dobi drugo težko poškodbo, ni nikogar, ki bi mu priskočil na pomoč: rudar umira kot pes in zapušča na strašno bedo obsojeno družino...

1914. leta Avstrija mobilizira rudarje v delovne čete. Morajo priseči, da bodo delali enajst, namesto devet ur dnevno. Jedo samo svežo repo in kakšen kosček koruznega kruha. Če dandanes pogledaš v rudarsko menzo, kaj danes jedo, in se spomniš, kako so živeli nekoč, boš mislil, da si prišel v bajni dvorec, kjer se ljudem ponujajo jedi, ena boljša od druge... Še danes si je težko zamisliti, kako so raški rudarji v jamah pod zemljo mogli vzdržati težko



Vola je prignala v bataljon

delo pod takimi pogoji. Kakšna silna moč, kolika žilavost mora biti v teh ljudeh!

V delovnih četah 1914 je rudarjem ukazano, koliko premoga morajo izkopati in koliko vagončkov pritovoriti vsak dan iz rogov. Če kdo ne zmore predpisane količine, ga pošljejo na fronto... Gnevni rudarji v znak protesta začno mešati kamenje med premog. Ko Avstrijci to zapazijo, proglasijo zloglasni zakon »Arbinden«. Kdor meša med premog kamenje, mu po tem krvavem zakonu zvežejo roke na hrbtno in ga obesijo na opornik v jami...

Tisti raški rudarji, ki jih svetli cesar odbira in odreja za fronto, so v prvi svetovni vojni zvršeni v Istrski bataljon, ki so bili v njem tudi uporni mornarji iz Pulja in Kotora. Ko so poslali bataljon v rumunski Ploesti, je 1200 vojakov odtrgalo deske pod vagoni in pobegnilo. Ko je Avstrija kapitulirala, se je uporni Istrski bataljon pod svojim revolucionarnim vodstvom napotil nazaj proti Istri. Ta čas pa so imperialisti že potegnili krivično mejo med Jugoslavijo in Italijo in so karabinjerji potisnili Istrski bataljon v tržiško taborišče.

Toda kljub terorju in »Arbindenu«, kljub ubijanju in masakriranju, se 1917. leta raški in labinski rudarji spet

dvignejo v štrajk. Kapitalisti groze z vojsko, poskušajo rudarje prevariti, toda vse nič ne pomaga. Direkcija mora pristati na 25% povišanje plač.

Ko je Avstrija poražena, gredo rudarji v sprevedu na Vinjež in na njem razvijejo rdečo zastavo. Tedaj pride mestna gospoda in začne izzivati: živela Italija! Rudarji odgovore: živela Jugoslavija! Italijanska vojska poseže vmes, s silo trga jugoslovanske zastave in gazi po njih... (In vendar smo morali 30 let kasneje dokazovati svojim vojnim zaveznikom, da je Istra jugoslovanska!)

Revolucionarni nastopi raških rudarjev 1918. leta vplivajo tudi na bližnje kmete — kolone. Po zgledu rudarjev koloni zborujejo, zahtevajo agrarno reformo in govore, da bi bilo treba osnovati zadruge. S temi kmeti vred postanejo do leta 1921. raški rudarji velika politična sila.

Ko se je predstavnik italijanskih kapitalistov, Guido Seghre v imenu »Arse« pogajal z generalnim direktorjem »Trboveljske premogokopne družbe« o kupoprodaji labinskih premogovnikov, on najbrž ni računal z neprijetnim dejstvom, da bo poleg črnega zlata iz raških jaskov moral kupiti tudi njegove uporne kopače. Če je pa tudi z njimi računal, je vsekakor precenil moč fašističnih patrolj, verujoč da bo njih teror zadušil željo raških rudarjev za družbeno osamosvojitvev in priključek k Jugoslaviji.

No, rudarji so kaj kmalu pokazali »Arsi«, da ne puste hoditi po sebi.

1921. leta hoče direkcija odpustiti večje število rudarjev. Njihovi tovariši protestirajo. V Pazin pošljejo predstavnika na pogajanje: fašisti se znesejo nad odposlancem po svojem barbarskem običaju in tako pogazijo imuniteto, ki jo znajo spoštovati celo necivilizirani narodi. Zverinsko ga pretepejo in pošljejo nazaj. Rudarji se dvignejo kot en mož in stopijo v protestni štrajk. Prihodnji dan pridejo vsi kmetje, ki so bili zaposleni v rudniku iz svojih hiš, oboroženi z vilami, motikami in kosami. Pride do streljanja, toda fašisti so nemočni pred delavci: vile in kose in možata srca — vse to je bilo več kot moderno strelno orožje. Fašistični komandant jih prosi za premirje, toda uporniki se nočejo pogajati, temveč s klicem: »Hočemo, da bodo kаве naše!« zasedejo rudnike. Delavske zastave vihrajo na Vinježu, Štrncu, Krapnju in Štalijah. Kurirji križarijo od postojanke do postojanke. V rudarskih rovih pripravljajo bombe iz dinamita. Imajo nekaj pušk, minirajo vse poti okrog rudnika. »Zdaj je čas!« — pravijo, »da izženemo kapitaliste in vzamemo kаве v svojo last!«

Zal so morali raški rudarji čakati še 30 let, preden se jim je izpolnila ta želja. Takrat čas še ni dozorel in veliki boj, ki so se herojsko vrgli vanj, ni mogel prinesiti pravici zmage...

Cele vojske fašistov obkolijo rudnike. Komandant nudi premirje. Rudarji ponovno odbijejo. Vinješki zbor v vihnem navdušenju proglasi Labinsko republiko. Takoj nadaljujejo z delom v vseh podzemskih in nadzemskih delovišjih raškega bazena. Proizvodnja je večja kot kdajkoli poprej!

Toda rudarji niso dolgo kopali premoga zase. Labinska republika ne traja dolgo. Rudarjem manjka zlasti tistega,



Na straži

kar danes imajo: namreč enotne in močne partijske organizacije. Tedaj tudi še ni bilo silne Komunistične partije Jugoslavije, ki bi jih povedla v borbo. Izda jih zločinec Montane — za piškavih 42.000 lir. Njega namreč revolucionarno vodstvo pošlje v Trst, da bi poiskal zvezo z Delavsko generalno konfederacijo. Toda on namesto v Trst odide v Direkcijo premogovnikov in se dogovori o izdaji republike. Rudarji k sreči še pravočasno zvedo, da je bil lopov v direkciji in ne v Trstu — tako, da jim vsa stvar postane sumljiva. Po podzemskih hodnikih gredo v Štrmac, primejo Montana in ga zapro v Krapnju, z njim vred pa še 13 drugih izdajalcev.

Nikogar niso našli fašisti v vsem ljudstvu Labina in Raše ter okolice, ki bi jim pokazal poti in razpored miniranih polj okrog rudnika! Zato so z vso močjo navalili na krapinski zapor, osvobodili izdajalca Montana, saj je on do največjih podrobnosti poznal obrambo in načrte republikancev. In res jih je povedel po znanih poteh v rudarske trdnjave...

Strašna sila udari na Labinsko republiko. Ogenj in jeklo se vsujeta z vseh strani na junaške rudarje. Rudarji se tolčejo do zadnje bombe, ponosno branijo barikade dokler ne potrošijo zadnjih moči — vse do poslednjega naboja.

Ko fašisti z ogromno premočjo obvladajo rudarje, začno zverinsko mučiti in ubijati njihove voditelje. Po dolgotrajnem mučenju v fašističnih ječah jih cinično pošljejo pred sodišče...

Devet mesecev so zbirali raški rudarji in koloni denar, da bi z njim podkupili sodnike ter advokate in tako rešili glave svojih republikanskih voditeljev. Ko so pa bile volitve za italijansko skupščino, so morali fašisti spet streljati v ljudstvo, da so si tako nasilno zagotovili vsaj nekaj glasov...

V tej dobi se formira v labinskem bazenu ilegalna partijska organizacija, ki je skozi dolgo vrsto let neprenehoma delovala. Revolucionarna borba v rudniku je bila nedopovedljivo težka. Fašisti so se za vsako najmanjšo stvar posluževali krvavih represalij. Kljub temu so se sabotaže v rudniku ponavljale iz dneva v dan — zdaj manjše, zdaj večje. Zelo pogoste so bile ob času abesinske vojne, še več pa jih je bilo v času narodnoosvobodilne borbe. Da, ko je Komunistična partija Jugoslavije začela svojo neizprosno borbo proti okupatorju, so se sabotaže v Raši spremenile v stalni sistem dela.

Skozi jamska okna pa so odhajale stotine rudarjev s puškami v rokah med partizanske vrste. Spet je tekla kri rudarjev iz Raše in Labina — toda to pot ne zama! Danes je Istra jugoslovanska, pravtako kot so Raške jame, Raške kave rudarska last...

To je slavna zgodovina raških rudarjev — proletarcev...

Po osvoboditvi so raški rudarji začeli novo obdobje svoje revolucionarne borbe. To drugo obdobje najbrž ni bilo mnogo lažje od prejšnje oborožene borbe. Obnoviti je bilo treba uničene in poškodovane rudniške naprave, ki so

jih deloma porušili razjarjeni nacisti v svojem paničnem begu, deloma pa že med vojno zapadni zavezniki z bombnimi napadi.

Postaja za natovarjanje premoga je bila popolnoma uničena. Prav tako električna centrala. Ogromne množine slane vode, ki so vdrle v rudnike, so napolnile jame Podlabina in Raše do 16. horizonta. To je bilo razumljivo, saj so stalne sabotaže delavcev onemogočale zavarovalne ukrepe in je v spodnje horizonte, ki leže globoko pod morskim dnom, morala vdreti pritiskajoča voda. Tudi ostali deli rudnikov so bili poškodovani in narušeni.

Marsikdo je dvomil, da bi raški rudarji mogli rešiti svoje rudnike. Toda tisti ljudje, ki so premagali mučenja, glad, zakon »Arbindena« in izdajstva v lastnih vrstah, tisti ljudje so premagali tudi silovite naravne zapreke. Tisoči frontovcev so jim prihiteli na pomoč in že v nekaj mesecih po osvoboditvi se je v rudniku začela normalna proizvodnja.

Rudarji so začeli kopati za novo Jugoslavijo s silnim poletom. Ko je bil sprejet petletni plan, so začeli rušiti stare norme; napeli so vse sile, da bi kolikor mogoče racionalizirali proizvodnjo in kolikor mogoče znižali proizvodne stroške.

Raša je zaživela! V vseh srcih se je rodilo spoznanje, da zdaj kopljejo zase ta črni premog, ki jih je veljal toliko kletev, solza in krvavega znoja.

Popotnik, ki se je pripeljal s koriero čez sivo kraško planoto v Podlabin in še dalje v ozko, izsušenemu kamenju podobno raško strugo, je moral ostrmeti nad življenjem, ki se je porodilo v teh mračnih krajinah. Ne bi se čudil, če bi celo bori živeje pognali iz nerodovitnega krša, tisti pritlikavi bori, ki jim skala ne da živeti takšnega življenja kot ga drevo živi drugod. In zazdelo se mu bo, da tesno stisnjene gručaste vasi niso več tako otpečne kot so bile nekoč...

Rudarska naselja žive. Na vrtičkih poganja novo cvetje.

Kar je začel v Brezi Alija Sirotanović, to je nadaljeval Bičić v rudnikih Raša. S svojo brigado je v velikem tekmovanju potolkel mnoge rekorde, ki so jih do tistega časa postavili jugoslovanski rudarji: s svojo brigado je nakopal v osmih urah 600 ton premoga. Odtlej se je tekmovanje razširilo v vse jaške in vsa odkopna okna raškega premogovnega bazena. V nenehni bitki so rudarji pravočasno izpolnjevali svoje plane in tako imajo velikanski delež v splošni petletni izgradnji.

Letošnjo pomlad so izvolili svoj delavski svet.

Po tridesetih letih borbe se jim je izpolnila velika želja: Njihove kave, bogati mehanizirani rudniki so prešli v njihovo last. Ob koncu avgusta je bila svečana primo-predaja rudnika v delavske roke. V delavskem svetu ukrepajo udarniki in racionalizatorji, kleni rudarji, ki jih že dolgo poznamo iz bitk za petletni plan: Bičić, Rajković, Griparič, Juričić, Vrbanc in drugi. Vodili bodo svoje rudnike tako, da bodo zadovoljni vsi delovni ljudje Jugoslavije.

Tako so izpolnjeni emotri, ki so se zanje borili 30 let.

KAJUH

PARTIZANSKI PESNIK, REVOLUCIONAR IN BOREC

Ob sedmi obletnici smrti

22. februarja je poteklo sedem let, kar je v borbi z okupatorji padel partizanski pesnik in borec Karel Destovnik-Kajuh. Padel je star komaj 22 let, na začetku svojega življenja in literarne poti. Vendar je v kratkem času nekaj let ustvaril take umetnine, da se je uvrstil med pomembne slovenske pesnike in najpomembnejše literarne oblikovalce partizanstva in osvobodilne borbe. Njegovo ime bo zato vedno ostalo tesno povezano s slavnimi spomini osvobodilne borbe kot nje dostojen dokument in njena umetniška upodobitev. Kajuha, velikega partizanskega pesnika, revolucionarja in borca se bomo zato vedno spominjali. V dneh, ko je poteklo sedem let od njegove smrti in ko se bližamo deseti obletnici začetka osvobodilnega boja, se ozrimo tudi mi na Kajuhovo življenje in njegovo pesem.

Karel Destovnik-Kajuh se je rodil dne 19. decembra 1922. leta v Šoštanju kot sin podeželskega kinopodjetnika. Osnovno šolo je dovršil doma, gimnazijo pa je obiskoval v Celju, kamor se je dnevno vozil z vlakom. Kajuhovo podobo iz srednješolskih let je opisal njegov učitelj takole: »Karel Destovnik je bil velik, nekoliko neroden fant, mnogo prevelik za malo klop, v kateri je sedel. Bil je zelo samosvoj, odsoten, vedno nekam zasanjan. Govoril ni tako rekoč nič, tudi takrat — in takrat še celo ne — kadar je bil vprašan. Vendar je bilo okrog tega čisto mladega fanta neko posebno ozračje. Tako globoko je pogledal, da mi je karajoča beseda zamrla na jeziku. Že takrat so šepetali tovariši, da je Destovnik pesnik.« Tak je torej Kajuh v gimnaziji. S petnajstimi leti je že dozorel fant, ki obsoja družbeno ureditev, graja šolski sistem, se vneto udeležuje kulturnega in političnega dela v vrstah mladine domačega kraja in piše pesmi. Te so sicer še oblikovno šibke, toda polne so odločnosti, s katero mladi pesnik kritizira svoj čas in izraža vero v prihodnost. Tako petnajstletni Karel Destovnik ob proučevanju problemov družbe in literature zori v revolucionarja in pesnika z jasnim, naprednim svetovno političnim nazorom. Zato nas ne preseneča, da njegova napredna usmerje-



Karel Destovnik-Kajuh

nost ni vseh oblastnikom stare države. In ko najdejo orožniki pri njem ilegalno literaturo, je Karel Destovnik leta 1940 pred dovršitvijo šestega razreda izključen iz celjske gimnazije zaradi širjenja komunističnih idej. Toda izključitev iz šole ga ne odvrne od njegove poti. V Mariboru, kjer naslednje leto nadaljuje svoje šolanje, posveča veliko časa svojemu izpopolnjevanju. Študira napredno politično literaturo, pogloblja se v književnost, prevaja iz ruščine, pomaga pri izdajanju prevodov sovjetske književnosti, organizira politično delo med mariborsko srednješolsko mladino, vodi volilne borbe na gimnaziji, sodeluje

pri naprednih revijah, poleg vsega pa piše pesmi. Vse to delo je seveda trn v peti mariborski policiji, ki na podlagi ovadb iz Celja in Šoštanja skrbno pazi na vse delovanje Karla Destovnika. In tako se zgodi, da konec januarja 1941 pošljejo tega ognjevitnega mladeniča v delovno taborišče Ivanjica v Bosni. V prvem pismu, ki ga piše s poti je tudi tale odlomek: »Slovenci in Bosanci gremo v Ivanjico, kjer bomo gradili železnico iz Ivanjice v Belo polje. Tu nam bodo komandirali aktivni orožniški častniki, tako, da smo pod orožniškim nadzorstvom. Vseh nas je približno tri sto in sicer delavcev, kmetov in intelektualcev. Jaz sem najmlajši med vsemi. Naš odbor, sestavljen iz desetih ljudi, se bo boril predvsem zato, da se postopa z nami kot z vojaki. Boril se bo, da bo omilil trpljenje, ki ga bomo deležni v tem koncentracijskem taborišču. Mi smo vsi solidarni.«

Vendar je Kajuhovo bivanje v taborišču le kratko. Po štirinajstih dneh se vrne v Maribor ter pod poostrenim policijskim nadzorstvom dočaka zlom Jugoslavije. Po nemški okupaciji je Kajuh nekaj časa doma, nato v gestapovskih zaporih in slednjič v hribih domačega kraja. Toda čas še ni zrel za to in ko se četica prvih partizanov razide, se Kajuh vrne domov. Vendar se mora skrivati pred Nemci, ki povprašujejo po njem. Končno se v začetku leta 1942. zateče v Ljubljano. Tu živi v ilegali in nadaljuje svoje delo proti okupatorju, dokler se poleti 1943 ne poda v partizane. Filip Kumbatovič—Kalan takole obuja spomine na Kajuha: »Korleku govorim, tistemu mlademu, preganjanemu, nikdar malodušnemu ljubljanskemu ilegalcu s prijaznim otroškim smehljajem, doma pri meni, ko so zunaj po somračnih cestah zasedene Ljubljane zlohotno brneli okupatorski kamioni in sva se v poltemi pogovarjala o knjigah in o pisanju, o Prešernu in Villonu, o Mateju Boru in o Miranu Jarcu, o starem in novem času, o tistih dneh, ki nam zanje tudi glave ni žal.«

V sestavu štirinajste divizije doživlja Kajuh partizanstvo na Dolenjskem in Notranjskem, dočaka italijansko kapitulacijo in januarja 1944 odide s 1032 izbranimi in prekaljenimi borci preko Bele Krajine, Moslavine in Hrvatskega Zagorja na Štajersko. Tu se divizija že prve dni zaplete v divje borbe z Nemci. Težke so izgube partizanov in med padlimi je tudi Karel Destovnik—Kajuh. Njegovo smrt je politkomisar štirinajste divizije, Matevž Hace opisal v svojih spominih: »Pri Ravnem nad Šoštanjem se je 22. februarja razvila ostra borba za preboj. Kajuh, vodja kulturne skupine štirinajste divizije se je s tovariši prebil iz Zavodenj v smeri Belih Vod. Ustavili so se pri Zlebniku v nameri, da se odpočijejo. Upali smo, da bomo imeli nekaj ur počitka. V hišah, v katerih smo se nastanili, se je pripravljala ve-

čerja in naši borci so se ta večer po dolgem času prvičkrat do sitega najedli. Okoli enajstih zvečer so Nemci z močnimi silami napadli našo zaščitnico in skupino pri Zlebniku. Čim smo slišali streljanje, smo stekli na pomoč naši zaščitnici. Prebijali smo se skozi visoki sneg proti nekoliko sto metrov oddaljeni Zlebnikovi hiši. Pregnali smo Nemce, toda za vogalom smo našli pesnika Kajuha. Kurir ga je opozarjal naj leže. Toda on ni ubogal, temveč je z bombo v rokah stekel iz hiše proti Nemcem. Tako je padel vodja naše kulturne skupine.«

Tako je bilo življenje Karla Destovnika—Kajuha, velikega partizanskega pesnika, ki mu ni bilo dano, da bi razvil svoj pesniški talent. Kratka življenjska pot je bila vzrok, da je Kajuh ostal na začetku svoje ustvarjalne poti. Kajuhova pesniška zapuščina obsega eno samo drobno knjižico pesmi. Te pesmi so prvičkrat izšle v partizanih in to v nenavadnih okoliščinah. Partizanka Brina—Marta Pavlinova, ki je sama sodelovala pri natisu pravi takole: »Med ofenzivo v novembru smo se utaborili za nekaj dni nekje med Mrzlo Jamo nad Jureščami in Mašunom. Tam smo v snegu tipkali in razmnožili prvo zbirko Kajuhovih pesmi v pičlih 38 izvodih. Takrat šele mi jo je narekoval v stroj. Ustavili smo se pri razdrti baraki. Našli smo še toliko strehe, da ni snežilo na naše glave, od sten pa je ostalo le še nekaj desk, ki so ležale na snegu, tako da sta sneg in burja prosto prihajala do nas. Zakurili smo, zbrali deske in razvili po njih papir, kolikor smo ga imeli s seboj, da bi ga posušili. Ravnali smo hitro. Sedla sem na torbo, vzela pisalni stroj na kolena in Kajuh je kar iz spomina povedal 27 svojih pesmi, ki smo jih natiptkali. Tovariš Janez Belač je med tem narisal naslovno stran — glavo partizanke in partizana — Vera in Špik pa sta pripravila ročni strojek in pričela razmnoževati prvo pesem, ki je bila natiptkana...« Tako je izšla prva zbirka Kajuhovih pesmi. V partizanih je Mile Klopčič priredil novo izdajo, ki je po osvoboditvi izšla v ponatisu. Leta 1949, pa je Slovenski knjižni zavod izdal Kajuhove pesmi v dokončnem izboru Dušana Moravca. Ta je od celotne Kajuhove pesniške zapuščine izbral najboljše pesmi ter tako prikazal pravi Kajuhov pesniški obraz.

Majhna je zbirka Kajuhovih pesmi, kakor je bilo kratko njegovo življenje. Toda v njem je Kajuh ustvaril tako zrele umetnine, da ga štejemo poleg Mateja Bora za našega največjega partizanskega pesnika.

Prvi Kajuhovi verzi so še hudo okorni. Toda kot so prve pesmi oblikovno šibke, tako so vsebinsko močne. V njih obsoja Kajuh krivično ureditev sveta, pri čemer preveva njegove pesmi trdna vera, da stari svet mora propasti.



Božidar Jakac: Ožgana hruška v Kočevskem Rogu

Divje kakor lačni psi
bomo zgrizli stari svet

— — — —
in z zemljo, z zemljo
zasuli ta naš dobri, stari svet.

Tudi spoznanje, da mora po razpadu starega
priti nov lepši čas, preveva Kajuhove pesmi. Zato
so te polne vere v boljšo bodočnost.

Naš kralj, naš bradati Matjaž
pa le spi in bo spal.
Toda naš človek,
naš človek
bo kmalu svoj tilnik vzravnal.

Res, novi čas je na obzorju, toda prej mora
naše ljudstvo prestati še mnogo gorja. V številnih

pesmih izraža Kajuh trpljenje slovenskega ljud-
stva, ki ga mučijo okupatorji.

Črni avti vozijo v nočeh,

— — — —
V črni temni noči
pridejo po te:
brez besede pusti domačijo
pusti mirno
da te izselijo ...

Tako doživlja Kajuh čase pred in neposredno
po sovražni okupaciji. Preden pa se njegova pe-
sem razvije v borbeno pesem, napiše Kajuh še
ciklus globoko doživetih ljubezenskih pesmi, drob-
nih intimnih izpovedi, ki veljajo za najboljše Ka-
juhove stvaritve. Vendar je njegova ljubezenska
lirika tudi povezana s problemi časa.

Bosa pojdiva, dekle, obsorej,
v krilo nalomiva češnjavih vej,
bosa pojdiva med bele cvetove,
da jih poneseš na talcev grobove.

Potem pa se Kajuhova pesem razvije v borbeno
pesem, v pesem, ki poziva na boj in k upor, ki
navdušuje na mitingih partizane in prebivalstvo.
In v teh verzih ustvari Kajuh velike umetnine, ki
jih vse preveva globoka vera v bodočnost. Taka
je njegova »Naša pesem«:

Moja pesem ni le moja pesem,
to je krik vseh nas!
Moja pesem ni le moja pesem,
to je boj vseh nas.

in prav taka pesem: »Materi padlega partizana«:

»Lepo je, veš, mama, lepo je živeti,
toda, za kar sem umrl, bi hotel še enkrat umreti.«

Taka pa je Kajuhova pesem. Za nas je kos
našega partizanstva — kakor ja zapisal v svojem
uvodu k pesmim Dušan Moravec — njegov doku-
ment in zrela umetniška upodobitev, pa tudi kos
našega novega življenja, kamor nam je kazala pot,
pa onemela, preden je to novo življenje zagorelo.



Partizanska mati

JANEZ PEROVŠEK-PELKO

V mraku jo je poiskal v kuhinji, ko je stala pri peči. Ogenj ji je razžareval obraz in mehko predivaste lase. Z njo mora govoriti, predno odide. Ko bo vedel, kaj misli mati, bo bolj odločen. V zadregi je začel:

»Mama, v partizane grem — še nocoj!«

Zganila se je, ga pogledala in molčala. Sinu se je zdela mati revna in majhna. Videl je njen s pomijami oškropljen predpasnik, njene razpokane roke. Glas mu je še bolj zastajal.

»Danes sem šel skozi vas; oficirji so stali pred gostilno. Pomenljivo so se spogledali in me vsi hkrati pozdravili. Mama, jaz vem, da so govorili o meni. Kaj dobrega gotovo ne. Zato grem še nocoj. Ti molči, ti nič ne veš, kam sem šel!«

Spet ni rekla ničesar. Lado se je raznežil. Poljubil bi jo rad v slovo, a v družini ni bilo te navade in bi ga bilo sram. Stisnil je njene drobne prste in jih pobožal:

»Če ostanem živ, potem nasvidenje! Zbogom!« Še bolj ga je prevzela rahločutnost in oči so se mu zameglile. Mater je spreletelo. Uprla je vanj svoje drobne oči in se dotaknila njegovih ramen:

»Nikoli ne smeš govoriti: če padem, če držim ali kaj podobnega. Velja samo: bom držal, bom živel, moram! Pogumen bodi, če si se že odločil in Bog ti daj srečo!«

Zamaknjeno jo je poslušal. Okrepilo ga je. Zdelo se mu je, da je mater šele danes do kraja spoznal.

»Zdaj pa zares zbogom!«

»Zbogom, Lado, in dober bodi z ljudmi!«

Dve veliki senci sta se objeli v črnem sajastem oboku. Sin je odšel, mati pa je ostala pri peči in v mislih spremljala njega, ki je hitel v mrzlem novembrskem večeru po Bregu v gozd. Lado je nosil s seboj njeno zadnje naročilo.

Ponoči je divjala nevihta. Puškina kopita so udarjala po vratih. Mati je vzdihnila:

»Hvala bogu, da je šel!«

Potem ni kazalo drugače, kakor da je vsak drugi mesec morala jemati slovo od svojih otrok. Jerneja so odpeljali v internacijo in tedaj se je mati zarotila, da v internacijo ne bo šel nobeden več. Sredi maja je pisala Antonu v mesto:

»Ne čakaj do ponedeljka, že v soboto pojdi! Domov se ne vračaj, da ne boš nesrečen. Italijane tolči! Pazi se!«

Obenem mu je poslala celo gnjat, tri klobase, hlebec belega kruha in še polno drobnarij, na katere bi v takem trenutku pozabil vsak človek, samo mati ne.

*

Od pomladi naprej se je sama ubijala na gruntu. Vse sosede so jo občudovale. Včasih jo je katera na skrivaj obiskala in vprašala, kako je z njenimi sinovi. A mati ni odgovarjala mnogo, le delala je vedno bolj. Bala se je, da bi opešala. Toda nekaj čudnega se je dogajalo z njo. Vsak dan so ji lica bolj žarela, vse nekdanje slabosti so ji prešle. Srečna je hodila na delo in si tiho prigovarjala:

»Da bodo sinovi imeli dovolj in tudi tisti, ki bodo prišli z njim!«

Ob nedeljah, ko si je spletala revne lase, predno je odšla k maši, je bila zadovoljna sama s seboj. Tako zdravo se še ni počutila in povrh še v nevarnosti petdesetih let. V mislih je prebirala nov rožni venec, ki je šel od Lada do Jerneja in do Antona. Ko je s sosedi omlatila žito in ga spravila v kaščo, jo je nenadoma prevzelo hrepenenje po mlajših dveh. Vsa razburjena je tekala čez dan po delu, a zvečer, ko je utrujena legla, ni mogla zaspiti. Mir ji je rezal dušo, tista prazna tišina, ki je vela s postelj, kjer so nekoč spali sinovi. Ko se je prebujala sredi noči, je vedno čakala, kdaj se bodo tiho odprla vrata in bo prišel sin s svojih nočnih poti. Po navadi je prižgal luč in se skoraj fantovsko nasmehnil, ko je opazil, da čuje. Kar videla ga je. Vrnila mu je nasmeh in ga kaj malega vprašala. Ampak tako je bilo nekoč! Zdaj pa je prinašal ta grobni mir le nemir v njeno srce in ni vedela, kaj bi storila, da bi se pomirila.

Neke sobote je zakurila krušno peč, spekla slastne štruklje, skuhala klobase, prekajen želedec, kupila cigarete in vse skupaj nagrmadila v košaro. Ko so v nedeljo sosede odšle k nauku, je neopaženo smuknila proti gozdu. Dolgo je hodila in zaman iskala. Pričakovala je, da bo vsak čas zagledala partizane.

»Moj bog, kako se znajo skriti,« je vzdihnila napol srečna, napol razočarana. Vendar je šla naprej. Tako čudno ji še nikoli ni bilo pri srcu. Zdaj bi skoraj verjela v tiste pravljice, ki so jih na glas čitali otroci, ko so hodili še v šolo. Menda bo res, da ve za njeno skrivnost vsaka bukev,

vsak hrast, vsak kamenček. Steze so jo vodile na vse strani. Rahel dvom jo je prevzel.

»Ko bi našla vsaj enega od njih, da bi mu dala te stvari in ga pozdravila kot svojega sina. Druge partizanske matere pa bodo ravnale tako z mojimi sinovi!«

Sonce se je nagnilo proti goram, a mati še vedno ni vedela, kam. Obup ji je rastel v duši. S polno košaro ne sme nazaj, ker bi ji bilo preveč hudo. Prebrodila je grmičevje in malo smrekovo hosto. Prišla je v gorsko dolinico s poljem in dvema hišama. Podvizala se je in stopila čez prvi prag. Odzdravila ji je starejša ženska in se začudila:

»Franca, ja, Franca, kaj pa ti v hribih?«

»Mati, prišla sem, a Italijani ne smejo vedeti.«

»Uh, nikar se ne boj!« se je ženska užaljeno našobila in nato sta si zaupali vse.

»K meni pridejo fantje vsako noč. Ni ure, da ne bi kdo potrkal na okna. Ah, kaj vse človek doživi na stara leta! So pa že taki fantje, da bi kar naprej odpirala, ko bi bila bolj mlada, okrogla in rdeča...« se je zasmejala. »Zdaj sem pa ob ves spanec prišla.«

»Tebi povem. — Moja dva sta tudi...«

»Saj vem, saj vem! Jaz vse vem, a nikomur ne povem.« je zadovoljno kimala starka. Franca se je čudila.

»Ali tudi to veš, kje sta?«

»Okoli Bele krajine nekje.«

»Poglej! Nekaj sem napekla za naše fante, in ko pridejo k tebi, jim daj! Čakaj, še napisala bom nekaj.«

Prijela je v žuljevo roko svinčnik in napisala na listek:

»Najlepši pozdrav vsem partizanom od ene stare ženice — partizanske matere!«



Dore Klemenčič-Maj: Partizanska mamica

Velike in okorne so bile materine črke. Zložila je iz košare vse, kar je imela. Segla starki v roko in še enkrat naročila, kakor da prvič ni bilo dovolj:

»Pa nikomur ne pravi!«

Lahki so bili njeni koraki, ko je hitela domov. V duši je čutila neizrečeno srečo. Vse hrepenenje je izginilo in vsa teža je padla z ramen, takoj ko je izpraznila košaro.

V soncu žareče gore so jo pozdravljale in ji govorile:

»Mati, partizani gotovo zmagajo!«

Junij 1943.



OD GONARSA

CIRIL ŠTER

Vrata taborišča so se odprla

DO BELE KRAJINE

Žgoči dnevi pod italijanskim soncem so polagoma minevali. V četverkotnem taborišču v Gonarsu je postajalo življenje internirancev pestrejše. Preko vsega poletja so odhajale večje skupine ljudi v domovino, odnašajoč s seboj sporočila, drobno napisana pisma materam, ženam, dekletom in znancem, katera so odhajajoči skrbno spravljali v žepe, kovčke, jih prišli v obleko, boječneži pa so jih pometali na tla ali raztrgali. Ob takih prilikah smo interniranci stopicali do žične ograje, s pogledi spremljali kolono, dokler ni izginila po poti skozi polje proti Palmanovi.

Kljub temu je bilo vrvenje golih suhih postav znotraj taborišča še vedno podobno velikemu mravljišču. Upajoč nemir se nas je polasčal. Italijanski oficirji in ostali naši čuvarji so postajali popustljivejši in krotkejši. Stražarji so nam celo marsikaj zaupali: da zavezniki napredujejo na Siciliji, da so se izkricali že v Tarantu in drugih obrobnihih predelih južnega dela italijanskega škornja in še vrsto brezpomembnih podrobnosti. Po takih novicah se je nemir še povečal. Gledali smo proti obronkom bližnje Krminske gore, do katere je bilo dan hoda, po obrisih Trnovskega gozda in naglo se spuščajočega Nanosa.

Nekega dne smo nenadoma opazili, da so stražni stolpi prazni. Stražarska mesta so italijanski vojaki zapustili. Nek vojak je preklinjajoč svoj stan pograbil puško, vrgel zapirac v brazdo njive, ostali del puške pa med visoka koruzna stebila. Videli smo še temen vrat in črne valovite kodre, ki so zginjali v koruznem polju. Nihče tega malega vojaka z italijanskega juga ni zadrževal — vsako vojaško nadzorstvo nad njim je prenehalo. Tako so končno vsi stražarji v zelenih uniformah izginili.

Obšel nas je čuden, neznan občutek prostosti. Toda kaj nam bo prinesel vsak naslednji dan, tega si nismo mogli predstavljati. Večkrat smo si rekli: ko bo tega konec, potem... In konec je prihajal, nejasen in negotov.

Govorice o razvoju dogodkov na bojiščih v Italiji so se prepletale s primesjo fantazije, ki se je v ozkem prostoru barak bujno razbohotila. Domišljija in razne govorice so predstavljale polovico taboriščnega življenja. Nekdo je zaupno dejal, da je »iz zanesljivega vira« izvedel, da plovejo angleške ladje v konvoju po Jadranskem morju proti Benetkam. Ta novica je hipoma zajela vse taborišče.

Okrog in v barakah so se vrstila posvetovanja, kam bomo odšli, v katere smeri, v kakšnih skupinah in podobno. Nekateri so še vedno ždeli na svojih pogradih, se niso hoteli prepričati in niso verovali, da se je Italija temeljito zamajala. Drugi so bili zopet mišljenja, da bo vojna v vsej Evropi prav kmalu končana.

Celo o jedi nismo več mnogo govorili. V naši baraki je bil sicer še vedno pribit list z napisom: Ne govori o jedi! z namenom, da ne bi govorili o neustvarljivih željah. Vendar je bilo v prejšnjih časih kljub temu največ govora o jedi, dobrem vinu in cigaretah.

»Ko pridem domov, bom najprej jedel kranjsko klobaso s hrenom«, je hlastno dejal neki dijak ob nekem takem razgovoru.

»Jaz pa šunko! Šunko, šunko, tudi s hrenom. In ob črnem pivu! No, da...« se mu je pridružil njegov sosed in zacmokal z usti. Tako so se vrstili razgovori. Toda zdaj je bilo važno prodiranje Angležev in Američanov na italijanskem bojišču in napredovanje sovjetskih vojakov na vzhodu.

V takem vzdušju prvih septembrskih dni 1943 leta smo posedali in polegali po pogradih. »Angleži prihajajo.« je nekdo kriknil. Skočili smo s pogradov, kvartopirci so pustili karte razmetane na oguljenih odejah. Gnetli smo se proti mrežasti ograji.

Ob vhodu taborišča sta se ustavila dva velika rumena oklopna avtomobila. Iz njih so izstopili italijanski karabinerji in vzpostavili stražo, ki je ni bilo že nekaj ur, na vogelnih stolpih, patroljirali na zunanji strani vzdolž žice ter v notranjosti taborišča. Bilo je zopet tako kakor vse prejšnje dni: žica, stražni stolpi, enakomerne stopinje stražarjev.

Razkropili smo se po barakah in po običajnih shajališčih ob žicah na vzhodni ter zahodni strani. Na trdih pogradih smo ponovno ždeli ter ugibali, koliko dni bomo še spali na njih v družbi odvratnih podgan, med stenici in ušmi.

Dva dni so se straže v redu menjavale, zatem pa so se še ti čuvarji zgubili, ne da bi vedeli kam. Dvojnih, z žico prepletenih vrat ni nihče več zaprl in odprta so zevala v taborišče.

V poznem popoldnevu so prvi interniranci zapustili taborišče, v mraku še več in v topli septembrski noči še dober tisoč in pol. Nadejali smo se, da se bomo ponoči še naspali, spočili in bili tako sveži pred dolgim potovanjem. Toda poslednja noč v taborišču ni prinesla spanja. Niti trenotek nisem zaspal, misleč na svojce in neznano prihodnost. Zvečer sem požgal še številna pisma, ki sem jih dobival v času enoletne internacije. Midva z Darijem, soseda na pogradih, sva se že dolgo tega menila, da bova skupaj vzela pot pod noge, kadar bo tako nanoslo. V prvih jutranjih urah sva stopila skozi vrata taborišča med zadnjimi.

Pri izhodu sva srečala nekega italijanskega oficirja. Spraveval je po taboriščnih bonih, katere je bilo mogoče vnovčiti. Odkimala sva in se oprtna z nahrbtniki in kovčki napotila v smeri Krminske gore, katero sva komaj videla v daljavi v lahni enakomerni jutranji meglici.

»Italija propada, a ta skuša še nekaj rešiti,« je pristavil Dari.

Reka internirancev se je razlila po ravnih poteh in cestah, obdanih z vrstami murv in topolov, mimo furlanskih vasi. Iz sosednjega taborišča so se vsule žene in krenile proti vzhodu. Ob naseljih so stale Furlanke z otroci v riaročju in nas radovedno ogledovale ter ogovarjale: »Poveri, poveri...« Navajeni daljše poti in težkih bremen smo poteč se stopicali po poti dalje in dalje. Pri Palmanovi so požvižgavale nad nami svinčinke. Tam je bila na železniški postaji majhna skupina nemških vojakov, ki je zastraševala vso daljno okolico. Puškarjenje je ponehalo šele, ko smo se močno oddaljili od tega mesteca. Čevlji so nas pričeli vedno bolj stiskati, saj jih nismo imeli na nogah dalj časa, že mnogo mesecev.

Po vsej Furlaniji so odmevali zdaj tu zdaj tam osamljeni treski granat. Nasproti so neprestano prihajali italijanski vojaki. V prvih skupinah so imeli še vso vojaško opremo, orožje, opasani so bili in predpisano oblečeni. Nekoliko ur hoda dalje so prihajajoči vojaki postali že precej bolj pisano oblečeni, brez orožja, katerega so odmetavali v občestne jarke, z napol odpasanimi in odpetimi oblekami, zadnji pa so bili že brez vsakih vojaških znakov, preoblečeni v civilne obleke.

Niso bili videti posebno žalostni. Mnogi so bili po italijanski navadi zelo zgovorni.

»Presso Gorizia sono i vostri...« so nam hiteli povedati. To je bil nov ton za nas. Vendar so nas nekateri gledali prav surovo.

Od daleč je prihajalo bučeče grmenje, ki se je neprestano stopnjevalo.

»Partigiani, vostri ragazzi!« so pripovedovali nekateri in se še bolj podvzivali.

»Partizani, naši!« so se nam odprla pljuča. Čim bliže smo prihajali Krminu tem močnejše je udarjalo. Težko brenčanje nemških bombnikov, za njim pa siloviti treski, so korake italijanskih vojakov še bolj pospešili.

»Ni jim posebno žal, da se je tako zasukalo,« je ugovarjal Dari. »Pa saj gredo proti domu!« je še veselo dodal. »Nihče bi jih ne mogel več zaustaviti na njihovi poti; no, razen če jih bodo ujeli in zadrževali Nemci. Zdaj so takoj spoznali, kje je njihova domovina in do kam sega,« sem pristavil.

Še in še so se italijanski vojaki, ki so vedno bolj opuščali svoje vojaške suknje, trumoma pomikali po cestah iz smeri, od koder je prihajalo grmenje in se raztezal dim. Bruhanje topov in odmevanje bombardiranja z letali v daljavi, ki se je z vsakim našim korakom stopnjevalo, je tudi na nas počasi leglo kot mora. Pričenjali smo misliti s svojo glavo in odločati. V taborišču v Gonarsu je bilo vsako odločanje brezpomembno in odveč. To je bil za-

morjen, a zdaj ponovno se prebujajoč občutek. Morali smo vzeti svojo usodo v lastne roke.

Z Darijem sva ob cesti trudna po nekaj urah hoda počivala, odvila iz papirja suhi prepečenec, nekaj koščkov slanine ter se za hip vlegla kakih deset metrov daleč od ceste za grm v majhno kotanjico, ki jo zavoljo travnate vzbokline ni bilo videti s ceste.

Od nekdaj so se pripodili furlanski dečki. »Buta la, buta la,« so kričali. V tem je že treščilo in puhnilo ob najinih glavah. Ročna bomba se je raztreščila pred vzboklino, pokrito s travo, dobra dva koraka od naju. Mislim sem, da je vsega konec. Prišel sem otipavati lice, si pogladil čelo in lase. Od puha in zračnega pritiska so se, čeprav kratko ostriženi lasje, dobro prevetrili. Ko sva se do dobra zavedala, ogledala in ugotovila, da je sicer močno, zelo močno treščilo, da sva pa cela in zdrava, sva se pomirila in ponovno legla.

Komaj sva raztegnila v travi trudne noge in otrple roke, ponovno navdušeni kriki otrok in v tem se zopet razletela bomba, to pot še bliže naju. Zopet sem se zaskrbljeno potipal po obrazu in laseh. Zrak je močno puhnil. Bil sem prepričan, da to pot nisva tako srečno ušla bombi. Toda glava cela, brez krvi in Dari je ležal prav tako živ in zdrav nekoliko bolj oddaljen od ceste. Niti najmanjši košček bombe se ni zaril v najini telesi. Pograbila sva nahrbtnike in se napotila dalje. Poslej nisva bila več tarče furlanskim dečkom.

Pozno popoldne sva se zopet zmučena vlegla ob cesti v deteljišče. Tam se nama je pridružil štiridesetletni Matic s svojim sinom, ki sta zaostala na poti iz taborišča. Približa se nam kmet in nas ogovori v slabi slovenščini: »Tudi jaz sem Slovenec, veste, toda zdaj govorim slabo, veste...«

»Vidim, da že dolgo časa niste govorili v materinščini,« meni Matic.

»Da, da,« nekako negotovo odgovori.

»Koliko imamo še do Krmina?« nas zanima.

»Koliko? Dvanajst kilometrov bo.«

»Ali so Nemci morda v Krminu?« vprašamo hkrati.

»Ne vem nič. Pravijo, da prihajajo z oklopnimi avtomobili v mesto in se zopet odpeljejo nazaj v Gorico.«

»Pa naletijo na kak odpor?«

»Tu, na tej strani proti Furlaniji ne, pač pa na oni strani, preko Soče. Saj slišite. Tam grmi.« Res je ozračje zopet pretresalo zamolklo, zlovesče grmenje, ki se je stopnjevalo in zopet ponehavalo. »Tam, tam se bijejo. Pravijo...«

»Kaj pravijo?« hitro povzamemo.

»No, pravijo... marsikaj...« se je premislil kmet ter negotovo odkorakal dalje po cesti. Čutili smo, da nam je nekaj hotel še zaupati, toda mislim si je, da je bolje ohraniti v lastni glavi, kakor pa jo zaupati neznanemu človeku.

»Postopoma že naletimo na kakega Slovenca. Tu neke mora biti jezikovna meja,« je ugovarjal Dari.

»Da,« mu je pritrdil Matic, poznavajoč te kraje iz prve svetovne vojne.

»Torej nismo več daleč od naših,« sem odvrnil in se počasi dvigal. Ta ugotovitev nam je dala novih moči, čeprav so nam pod bremenom nahrbtnikov in kovčkov že pojemale.

Krminska gora in hrib pred njo, ki smo jih ogledovali z Gonarsa, a nam je bila zdaj že blizu, se nam je zazdela čisto drugačna, podolgovata, raztegnjena. Pričelo se je mračiti. Zmučeni smo se približevali neki osamljeni graščini pred Krminom. Na cestnem križišču, kjer se je odcepila manjša poljska pot, je stal v modri obleki italijanski delavec, naslanjajoč se na kolo.

»La, la sono i vostri, andate la,« je pokazal z roko v smeri preko Krminske gore. »Andate la,« je ponovil.

Spogledali smo se. Naše zaupanje v ljudi z italijansko govorico je bilo zelo skromno. Menili smo, da so besede tega delavca nastavljena past. Toda taka miselnost, ki nas je spremljala iz taborišča, se je morala sčasoma umikati novim okoliščinam. Ni bila več v skladu z dogodki.

»Ta je dobil navodilo, da nam kaže pot. Gotovo je organiziran,« je dejal zadnje besede Matic bolj za sebe kakor pa nam. »Verjetno bo iz Tržiča pri Trstu; pripeljal se je s kolesom semkaj. Tam je dosti takih delavcev, kakršen je tale.«

Pritrdil nam je, da dela v tržiških ladjedelnih. Spričo naših upadlih obrazov, oguljenih, zaprašenih oblek in nahrbtnikov nas ni niti vprašal če se vračamo iz italijanskega taborišča; to so mu povedale naše oči, naše kretnje. Znova je z roko pokazoval v smeri Krminske gore in dalje, kjer se ravninski svet dvigne v nizke, podolgovate obronke položnih zelenih gričev pred Goriškimi Brdi.

Pokimali smo ter se napotili v pokazano smer. Po nekaj korakih smo sredi poljske poti srečali dve mladi dekleti. Ogovorili smo ju. Ena od njih, mlajša in precej blede, je odgovorila v mehki primorski govorici, medtem ko je druga odgovarjala le v italijanskem jeziku.

»Gradnik je moj priimek,« je odgovorila prva na vprašanje, če je slovenskega rodu, z mehko izgovorjeno črko »g«, ki se je skoraj prelila v »h«.

»Pa niste sorodnica pesnika Gradnika?«

»Da, sem,« je odgovorila.

Ob tej slovenski govorici smo se počutili, kakor da smo že globoko sredi slovenske zemlje. Svetovali sta nam še, naj se zglasimo v graščini, graščak je dober človek; pomagal nam bo in morda ponudil prenočišče. Zahvalili smo se za pojasnilo in se zatem poslovili.

»Malo zvedavo pogledaš lepo dekle po tolikem času zapora ter internacije,« je pristavil Dari, ko smo zavili v bližnjo graščino. Lastnik nam je v prostorih za služinčad nalil dobrega vina, ki nas je pričelo po nekaj trenutkih pozibavati. Postali smo zgovorni. Tudi debeli graščak se je sprostil. Razhudil se je nad Nemci, češ vsemu svetu ne bodo vladali. Ko smo bili v živahnem razgovoru in je že noč legla na bližnje griče smo ga prosili za prenočišče.

»Prav rad,« je zagotavljal. »Toda... Nemci so nedaleč od tod, lahko bi vas našli tu pri meni, in saj veste, ne bi bilo dobro niti za vas niti za mene. Ampak tukaj blizu, nekaj sto korakov,« je nadaljeval, »je zapuščen vojaški

vrtilj z malo hišico. Tod prenočite,« nam je svetoval in prepričeval.

»Mož se boji,« je pristavil tiho v slovenskem jeziku Matic.

»Ne, ne,« je na naše začudenje odvrnil in nam je s kazalcem odkimaval lastnik graščine. »Saj veste, so taki časi...«

Našli smo tisto malo hišico z vrtiljem. Ogledovali smo si zgradbico. Na njej je še vedno visel napis: Orto di guera.

Zakurili smo ogenj in si pogreli konzerve. Prijetni duh mesne jedi se je mešal z zadohlim dimom ognja. Polegli smo po koruznici, ki je pokrivala razhojen pod. Takoj so nas izsledili številni komarji ter nas vso noč nadlegovali. Nenehno so tenko renčali ob naših glavah ter posedali, tako da smo se neprestano z dlanmi bili po licih. Zopet je minila noč brez spanja. Predstave, ki smo jih sprejemali preko dne smo hlastno vsrkavali vase. Koliko novih vtisov nam je prinesel prvi dan svobodnega življenja izven žičnih ograj! Čeprav nepomembni, so bili za nas dogodki pestri, porajajoči se vsako uro, vsako minuto. Nekako negotovi smo preživeli prvo noč izven taborišča po več kot letu dni bivanja v njem. Kmalu nas bo življenje docela zajelo v svoj tok.



Božidar Jakac: l. 1944, »Perica v Roški bolnici«

DR. NATLAČEN IN NARODNI SVET

Saje Franček, iz knjige »Belogardizem«, ki bo letos izšla.

Po državnem udaru 27. marca 1941 je mnogim postajalo jasno, da se bosta Hitler in Mussolini maščevala za toliko sramoto in navalila na Jugoslavijo. Na to možnost so pravočasno računali tudi samozvani voditelji slovenskega naroda. Zato se je že, v nedeljo 30. marca v Natlačenovi pisarni zbral del eksekutive Slovenske ljudske stranke: ban dr. Marko Natlačen, duhovnik Marko Kranjc, tajnik SLS v Mariboru, Franc Snoj, funkcionar Gasilske zveze, monsignor Franc Gabrovšek, ravnatelj Zdrružne zveze, in dr. Jure Adlešič, ljubljanski župan. Na seji so sklenili, naj zaradi morebitne vojne Gabrovšek odpotuje v Ameriko, dr. Alojzij Kuhar, urednik »Slovenca«, v London, dr. Kulovec in dr. Krek naj se kot ministra gibljeta z jugoslovansko vlado, ostali vodilni člani SLS na čelu z dr. Natlačenom pa naj počakajo doma in »taktizirajo« z okupatorji. Te sklepe je odobril tudi dr. Kulovec, ko je v začetku aprila prišel v Ljubljano.¹ Tako se je slovenski klerofašizem skrbno pripravil, da bi v povojni Sloveniji po eni ali drugi poti obdržal svojo staro reakcionarno oblast.

Komaj so v nedeljo 6. aprila zjutraj prva sovražna letala preletela Ljubljano, je ban dr. Natlačen že sklical zastopnike vseh meščanskih strank. Predlagal jim je, naj bi zaradi vojne ustanovili Narodni svet. Ker so sprejeli njegovo misel, so se popoldne že zbrali v banski palači na ustanovno sejo.

Zastopniki Slovenske ljudske stranke v Narodnem svetu so bili: dr. Marko Natlačen, ban Dravske banovine, dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Marko Kranjc, duhovnik, Miloš Stare, advokat, in dr. Andrej Gosar, univerzitetni profesor.

Jugoslovansko nacionalno stranko je zastopal Ivan Pucelj, bivši minister, njegova namestnika pa sta bila dr. Alojz Zalokar in dr. Marjan Zajec. Narodno radikalno stranko je predstavljala dr. Dinko Puc, bivši ban, a njegov namestnik je bil dr. Janko Köstel. Socialistična stranka Jugoslavije je najprej delegirala tajnika OUZD dr. Stanka Likarja in nato Jožeta Petejana, uradnika OUZD v Mariboru. Samostojno demokratsko stranko pa je zastopal dr. Darko Černež, odvetnik.

Na ustanovnem sestanku je ban dr. Marko Natlačen razlagal, da je zaradi vojnih razmer potrebno sodelovanje vseh strank, »da bi se ohranila mir in red ter, da bi bil v važnih sklepih ves narod enotno poučen.«² Njegovo utemeljitev so

vsi sprejeli in predlagali, naj predsednika Narodnega sveta izberejo zastopniki SLS iz svojih vrst. Predstavniki SLS so se nato zbrali na ločeno sejo. Tu je dr. Marko Natlačen izročil dr. Gosarju pismo, ki mu ga je pisal v četrtek 3. aprila dr. Franc Kulovec, Korošček naslednik.

»Ko dr. Gosar pismo odpre, ga takoj pokaže dr. Natlačen in še nekaterim drugim gospodom,« piše očevidec. »Pismo sem tudi jaz prečital, sicer bolj naglo, vendar mi je ostala v spominu glavna vsebina pisma. Dr. Kulovec opozarja dr. Gosarja, da bodo prišli za slovenski narod težki časi in da naj dr. Gosar stopi na čelo socialni akciji, ki naj lajša Slovencem bedno stanje, katero jim grozi. Dr. Gosar je hotel, da se to pismo tolmači tako, kakor da je dr. Kulovec v njem izrazil svojo željo in voljo, da postane dr. Gosar predsednik Narodnega sveta.«

Ostali zastopniki SLS niso tako razumeli Kulovčevega pisma. Ker dr. Gosar ni bil niti član eksekutive SLS in ker je vodstvo SLS dr. Natlačena že prej določilo, da bo vodil »taktiziranje« med okupacijo, so za predsednika Narodnega sveta soglasno izbrali dr. Marka Natlačena. Dr. Gosar pa je bil užaljen. Kasneje je pisal dr. Natlačen, da se ne bo več udeleževal sej. Vendar ga je dr. Natlačen hitro pregovoril in »odslej je v narodnem svetu marljivo sodeloval.«³

Narodni svet je po radiu in tisku hitro razglasil svojo ustanovitev. Obrazložil jo je s tem, da je v težkih časih potrebno enotno nastopanje vseh strank. Niti z besedico pa ni omenil obrambe države.

Ko je Centralni komite Komunistične partije Slovenije zvedel za ustanovitev Narodnega sveta, je zahteval, naj Narodni svet med svoje člane sprejme tudi predstavnike Komunistične partije in organizira odločno obrambno akcijo. Zahtevo je na seji Narodnega sveta sporočil dr. Darko Černež. Dr. Natlačen in ostali člani so ponudbo Komunistične partije odbili z motivacijo, da »Narodni svet morajo načelno zastopati samo predstavniki organiziranih in priznanih političnih strank.«⁴ Ker je tedaj edino Komunistična partija organizirala prostovoljce in slovenski narod javno pozivala na obrambo domovine pred fašističnimi napadalci, je Natlačen s tem pokazal, »da je bilo uradno pripravljanje na obrambo zgolj prazna in demagoška fraza, za katero se je skrivala priprava na odkrito izdajstvo.«⁵

Narodni svet se je sestajal redno vsak dan, včasih tudi večkrat. Na svoji drugi seji v ponedeljek 7. aprila je pooblastil Natlačena, naj pri vojaških oblasteh intervenira, da ne bi razrušile železarne na Jesenicah, rudnike Trboveljske premogokopne družbe, mostove in druge objekte, važne za

¹ Proces proti Rupniku in soobtožencem, izjava Snoja Franca in Rudolfa Bičaniča.

² Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku v London konec 1941. ali v začetku 1942. leta. Prepis poročila iz arhiva vojnega kabineta kr. jug. vlade s spremnim pismom. »Predsedništvo vlade kraljevine Jugoslavije. Str. pov. V. K. br. 770, 28. avgusta 1942 god. London. — Podpredsedniku ministrskega sveta gospodinu dr. Juraju Krnjeviću. — Dostavlja se izveštaj bana Dravske banovine g. Natlačena, koji je naš obaveštajni organ iz Istambula dostavio Vojnom kabinetu. — Pretsednik Ministarskog saveta in zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, Slobodan Jovanović s. r.«, str. 1.

³ Poročilo o odnosih med dr. Natlačenom in dr. Gosarjem, namenjeno verjetno dr. M. Kreku v Londonu; iz arhiva duhovnika Marka Kranjca.

⁴ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 1.

⁵ II. kongres KPS, Ljubljana 1945, referat M. Marinka, str. 60.

sovražno vojsko. Po lastnem priznanju je bil Natlačen pri tem petokolonskem delu izredno marljiv.

»Tako sem se lotil posla in iskal zveze z raznimi vojaškimi poveljstvi. Trudil sem se, da bi čim bolj preprečil uničenje tovarn, mostov in rudnikov, da bi naše narodno gospodarstvo utrpelo čim manjšo škodo.

To moje delo je bilo najjačje na veliki četrtek 10. aprila... Tako mi je s telefonskim posredovanjem pri armadnem generalu Petru Nedeljkoviću, ki je bil dodeljen armadnemu generalu Dušanu Trifunoviću, kot pri divizijskem generalu Levu Rupniku uspelo, da so prepovedali nadaljnje rušenje vseh objektov...

Cestni in železniški most čez Savo pri Črnučah sem s težavo rešil. Župan Sever z Ježice me je zaradi tega na veliki četrtek poklical na pomoč. Porušenje sem preprečil na ta način, da sem na koncu tistemu oficirju zagrozil, da ga bom pod stražo odpeljal, če se bo samo poskušal približati mostu.

Narodni svet sem o svojih intervencijah in uspehih sproti obveščal.⁶

Dr. Natlačen je imel po raznih zaporih več protifašističnih borcev. Čeprav so se vsi kot prostovoljci javili v vojsko, jih ni dovolil izpustiti. Kakor dr. Maček na Hrvaškem jih je nameraval izročiti fašističnim okupatorjem. V Novem mestu je v sredo 9. aprila več sto vojaških prostovoljcev zaman demonstriralo in zahtevalo osvoboditev zaprtih protifašistov. Šele v soboto 12. aprila, ko je bil prekinjen vsak stik z Ljubljano, se je državni tožilec vendarle opogumil in pristal na izpustitev. Zadnji protifašistični bорец je šel na svobodo ob 15.30 uri⁷, ko so kulturbundovci že prevzeli oblast v Novem mestu, v katerega so tedaj že prihajale prve nemške izvidnice. Tudi drugod so bili protifašisti na pritisk ljudstva in proti Natlačenu volji rešeni šele v poslednjem hipu.

Hkrati je dr. Natlačen z vso močjo ščitil kulturbundovske petokolonce, ki so rezali vojaške telefonske napeljave, širili zmedo med vojaštvom in prebivalstvom ter kot ogledniki pomagali nemški vojski. Žandarmeriji in policiji je prepovedal izvrševati vojne odredbe proti petokoloncem in to delo prepustil vojaškim oblastem. Pri vojski pa je po lastni izjavi zopet »vplival, naj zelo majhno število pripadnikov narodnih manjšin aretira in naj s temi ljudmi postopa do skrajnosti obzirno in milo. Končno sem na veliki četrtek s posredovanjem pri generalu Rupniku uspel, da niso niti enega pripadnika nemške narodne manjšine odpeljali in da so končno vse izpustili na svobodo.«⁸

V petek 11. aprila, ko Ljubljana še ni bila zasedena, so zastopniki ljubljanskega Kulturbunda ing. Tönnis, dr. Zeschko in dr. Schley obiskali bana dr. Natlačena, predsednika Narodnega sveta. »Vsi trije so mu priznali, da je

bilo postopanje slovenske civilne oblasti v vsakem pogledu korektno in dobrohotno.« se je pohvalil dr. Natlačen. Zahvalili so se mu za zaščito...⁹

Za Narodni svet in njegovo petokolonsko delovanje je takoj prve dni zvedel general Simović, predsednik jugoslovanske vlade.

Vojaškemu poveljniku v Zagrebu je 8. aprila poslal brzojavko, »v kateri je bilo rečeno, da so prepovedani kakršni koli narodni sveti in da je treba njihove člane postaviti ob steno ter jih streljati.«¹⁰ General Leon Rupnik in ostali petokolonski generali, ki so dobili ta brzojavni ukaz, dr. Natlačena seveda niso postavili ob zid.

V četrtek 10. aprila dopoldne je ban dr. Natlačen z Narodnim svetom sestavil kapitulantski proglas na prebivalstvo, ki so ga v prvih popoldanskih urah z letaki razširili po Ljubljani. Ko je vojska zvedela za njegovo vsebino, ga je težko obsodila. Ta proglas, ki ga je pozneje objavilo tudi časopisje, se glasi:

Slovenci, Ljubljančani! Ljubljana, prestolnica Slovenije, bo v kratkem zasedena.

Ohranimo pri tej priliki red in mir, ki je pri nas tradicionalen, bodimo v prisebnosti, zbrano in disciplinirani vrnimo potomci svojih prednikov. Na miren način pokažimo svoje dostojanstvo.

Dva največja greha nad narodom sta v tem času mogoča. Zdaj, ko je naša vojska odšla, bi bil največji greh nad narodom, če bi civilni ljudje uporabili orožje proti tuji vojaški sili ali proti domači narodni manjšini, ali če bi kakorkoli drugače sovražno nastopili. S tem bi morda spravili desetine naših sorojakov v največjo nevarnost ali nesrečo...

Državna in samoupravna oblastva ostanejo na svojih mestih in bodo do nadaljnje odredbe poslovala. Vsi zakoni ostanejo v veljavi, dokler se ne spremenijo. Vsaka sprememba pa bo objavljena.

Zakone se mora brezpogojno spoštovati.

Red in mir naj ne bosta nikjer kaljena. Pokažimo v tej uri in v teh dneh, da znamo biti disciplinirani tudi v usodni uri.

Ne bežimo, vzdržimo, vztrajajmo!

Ban in Narodni svet za Slovenijo.¹¹

V času, ko italijanska vojska niti še ni prestopila jugoslovanske meje in ko ustaši v Zagrebu s pomočjo nemških bajonetov še niso razglasili »neodvisne« hrvatske države, je ban dr. Natlačen z Narodnim svetom že razglasil kapitulacijo. Razumljivo je torej, da so poštene oficirji in vojak, ki še niso zapustili Ljubljane in so se hoteli še boriti, podpisnike tega razglasa težko obsodili.

V četrtek 10. aprila okrog četrte ure popoldne se je Narodni svet ponovno sestal. Natlačen mu je sporočil, da je Kvaternik v Zagrebu pravkar razglasil ustaško Neodvisno državo Hrvatsko in s pritaženim zadovoljstvom ugotovil, da je Jugoslavije konec. Predlagal je, naj tudi Narodni svet

⁶ Natlačeno poročilo dr. M. Kreku, str. 2.

⁷ Okrož. sod. v Novem mestu IV. Kzp 58/41. — Preiskovalni sodnik Ferjan je Vinku Kristanu ob izpustitvi rekel, da se ga niso upali prej izpustiti, da ne bi na Dolenskem »naredil revolucije«.

⁸ Natlačeno poročilo dr. M. Kreku, str. 3.

⁹ Prav tam, str. 7.

¹⁰ Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku itd., SKZ, Ljubljana 1946, str. 101.

¹¹ »Slovenec«, 12. aprila 1941.

prevzame vrhovno oblast na slovenskem ozemlju. Narodni svet se je z njegovim predlogom strinjal in hitro sestavil razglas v tem smislu. Natlačen ga je po telefonu takoj sporočil generalu Panduroviču v Višnjo goro in generalu Lavadinoviču v Novo mesto. Prosil ju je za sodelovanje in jima predlagal, da bi se z vojaškimi enotami na slovenskem ozemlju podredila Narodnemu svetu.

V prvem hipu presenečena generala sta končno pristala na razgovor z Natlačenom in člani Narodnega sveta. Okrog polnoči so se sestali v Zagradcu. Natlačen je vztrajal, naj se vojska podredi Narodnemu svetu. General, ki bi prevzel poveljstvo, bi se moral po najkrajši poti povezati z nemško vojsko in skleniti premirje. Nato bi se pogovorili glede uprave Slovenije, da bi ostala cela in njena uprava čim bolj v slovenskih rokah. Po dolgotrajni debati, ki je bila za Natlačena včasih neprijetna, ker so ga nekateri oficirji odkrito napadali kot izdajalca, sta oba generala z višjimi oficirji Natlačenov predlog odbila.

Dr. Marjan Zajec, ki je bil kot mobiliziran rezervni oficir dodeljen diviziji generala Panduroviča, si je o razgovorih v Zagradcu zabeležil.

»... Okoli polnoči sta prispela dva močno razsvetljena avtomobila, ki sem jih ustavil in s katerih so stopili ban dr. Natlačen ter člani Narodnega sveta dr. Adlešič, dr. Zalokar, dr. Gosar, Miloš Stare, Marko Kranjc... Predno so šli v sobo, me je dr. Zalokar potegnil na stran in povedal na kratko, da je za nas vojne konec, ker so Hrvati proglasili nezavisno državo... Nasvetoval mi je, naj se kar s člani Narodnega sveta odpeljem nazaj v Ljubljano. Pokazal mi je tudi razglas Narodnega sveta glede na novo nastali položaj in me vprašal, če ga odobravam. Jaz sem mu pritrdilno odgovoril. Razgovoru med nama so se priključili še dr. Kravina, Miloš Stare, Marko Kranjc, dr. Gosar in še nekateri. Povedali so mi, da so prišli našemu generalu postaviti predloge, da se Slovenija proglasi za samostojno državo, ki naj pristopi k osi (fašistični osi Rim—Berlin—op. S. F.), proglasi našo divizijo in ostale še organizirane edinice na slovenskem teritoriju za Slovensko narodno vojsko, ki naj bi obenem takoj zaprosila za premirje...

Okoli pol 3. ure ponoči so bila zaključena pogajanja med Narodnim svetom in generali, ki so se končala negativno. Generali so izjavili, da ponudbe Narodnega sveta ne morejo sprejeti kot jugoslovanski vojaki, dasi se zavedajo vseh neugodnih posledic svoje odločitve. Pred odhodom je nato ban dr. Natlačen še prosil, da dovoli odhod meni, Žitniku in dr. Kravini, kar je general tudi storil...¹²

Proti jutru so se delegati Narodnega sveta vrnili v Ljubljano. V banski palači so dokončno izdelali proglas in ga v petek 11. aprila zjutraj objavili po ljubljanskem radiu:

»Sinoči so v Zagrebu proglasili samostojno hrvatsko državo. Vse zveze med Slovenijo in jugo-

slovansko vlado so enemogočene. Vrhovna državna oblast ne more delovati nad Slovenijo. Zaradi tega sta ban in Narodni svet za Slovenijo na našem ozemlju prevzela vrhovno in izvršno oblast in skrb nad redom in mirom, kot tudi za nadaljnjo usodo našega naroda.«¹³

Ker dr. Natlačen s pogajanjem z vojaškim poveljstvom v Zagrebu ni uspelo, da bi tudi vojsko pridobil za Narodni svet, je takoj po razglasu suverenosti objavil naslednji oklic:

»Nihče naj ne skuša bežati iz naše vojske. Posebno vsi oficirji, ki so v vojaški službi v Dravski banovini, naj brezpogojno v redu in disciplini obdrže svoje enote v dosedanjih formacijah. Vse vojake pozivam, da do nadaljnjih ukazov po nalogu oficirjev ostanejo na dosedanjih mestih.«¹⁴

Hkrati je s posebnim razglasom, objavljenem po radiu, osnoval Slovensko legijo, ki naj bi jo sestavljali vojaki in oficirji, vračajoči se iz tedaj že razpadajoče jugoslovanske vojske. Slovenska legija naj bi kot pomožna vojaška formacija Narodnega sveta do prihoda okupatorjev sama, nato pa z njimi vzdrževala javni red in mir. Narodni svet je istočasno naročil, naj se »vse straže, varnostni organi in vojaki, ki pripadajo slovenskim edinicam, označijo s slovenskimi kokardami ali trakovi, ki naj jih vidno nosijo.«¹⁵

Po teh razlagah je uprava ljubljanske policije takoj pozvala »vse moške, sposobne vzdrževati javni red in mir, da se nemudoma javijo v službo na upravo ljubljanske policije.«¹⁶ Po Dolenjski pa so Slovensko legijo, ki so jo v Novem mestu in okolici imenovali Narodno stražo, organizirali župani.

Natlačena in njegov Narodni svet je ob razpadu jugoslovanske vojske tudi močno skrbelo, da ne bi ljudstvo pobralo in poskrilo razmetanega orožja, ki bi ga kasneje lahko obrnilo proti njemu in njegovim sodelavcem. Zato se je podvizal s pozivom:

»Narodni svet za Slovenijo poziva vse prebivalce Slovenije, vojaške obveznike, ki posedujejo vojaško orožje kakršnekoli vrste, kakor tudi municijo, da isto takoj, najkasneje pa v roku 24 ur izročijo najbližji žandarmerijski postaji ali občini. Tistega, ki bi tega ne upošteval, lahko zadenejo zelo hude posledice.

To seveda ne velja za tiste osebe, ki so od pristojne oblasti postavljene, da vzdržujejo javni red in mir.«¹⁷

Natlačenov poziv jugoslovanski vojski, naj se ne razide, da bi iz nje ustanovil nekako slovensko vojsko Narodnega sveta, je ostal brez vsakega odziva, ker je že od četrtega zvečer naglo razpadala. Več uspeha pa je imel s Slovensko legijo ali Narodno stražo, ki so jo nekateri podeželski klerikalni župani hitro ustanavljali in z vneto

¹³ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 5.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ »Slovenski dom«, 11. aprila 1941.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ »Slovenec«, 12. aprila 1941.

¹² Beležka dogodkov ob razpadu Jugoslavije, iz arhiva dr. Marjana Zajca.



Božidar Jakac: Ranjenec

vodili. Natlačenovi »legionarji« ali »stražarji« so kot na Hrvaškem ustaši razoroževali umikajoče se jugoslovanske vojake, posebno Srbe, ki so se z orožjem v roki hoteli preko Hrvaške prebijati v Bosno in Srbijo. Po Natlačenovem razglasu o oddaji orožja so ljudem pobirali orožje in strelivo ter ga spravljali v občinska skladišča, da so ga potem nepoškodovanega izročali fašističnim okupatorjem.

Nemci so brž spoznali korist Narodne straže. Zato so jo na Dolenjskem, kjer niso imeli dovolj kulturbundovcev, dopuščali še nekaj dni po zasedbi. Oboroženi člani Narodne straže s slovensko zastavo na rokavih so bodisi sami ali pa z Nemci patrolirali po vaseh, zbirali orožje in za okupatorja varovali red in mir.¹⁸

S proglasitvijo popolne suverenosti, snovanjem slovenske vojske in ustanovitvijo Slovenske legije je Natlačen z Narodnim svetom po zgledu Tisove klerofašistične slovaške države in Paveličeve Neodvisne države Hrvatske dejansko ustvaril nekako slovensko državico, Narodni svet pa se je iz političnega vodstva spremenil v vlado. Natlačena in njegove sodelavce ni pri tem prav nič motilo, da

¹⁸ Ponekod pa so komunisti Narodno stražo spretno izkoristili, da so na legalen način zbirali orožje in ga spravljali v svoja skrivališča. Tako so n. pr. v Novem mestu komunisti kot člani Narodne straže že tako »čuvali« vojaško skladišče, da so iz njega nosili orožje, municijo in razstrelivo ter ga spravljali v Rogovem logu. S tem orožjem se je avgusta oborožila prva novomeška partizanska četa, ki je 1. novembra 1941 napadla Nemce na Bučki.

je bilo njihovo delo neopravičljiva veleizdaja jugoslovanske države. Po ustanovitvi te žalostno smešne slovenske države je bila v petek 11. aprila dopoldne Natlačenova »prva skrb, kako bi prišel v stik z nemško vojsko zaradi prekinitve sovražnosti in zaradi razgovora o neovirani vrnitvi vojakov k normalnemu delu, usodi slovenske dežele, kot tudi zaradi civilne uprave nad njo.«¹⁹

Dr. Natlačen je veliko upal. Svoje upanje je opiral na dva precej tehtna argumenta. Prvi je bil tajni obisk dr. Korošca v jeseni 1940 v Slovaški pri njenem predsedniku monsignoru Tisi. »Po njegovem povratku iz Slovaške ni nemški tisk več napadal dr. Korošca. Poleg tega je kot minister prosvete začel uvajati v šole rasistične zakone... in v Jugoslaviji izvajati pronemško politiko. V beograjskih političnih krogih se je tedaj govorilo, da je Korošec s posredovanjem Tisa sklenil na Dunaju nek sporazum, po katerem bi Slovenija postala nemški protektorat po zgledu Slovaške.«²⁰ Ta govorica ni mogla biti brez osnove, saj je celo veliki »demokrat« dr. Vladimir Maček sklenil podoben dogovor z Mussolinijem in grofom Ciano.²¹ Negotovo za Natlačena je bilo edino, koliko je Korošec s svojim predlogom pri nemški vladi uspel, ker zaradi njegove nenadne smrti pogajanj niso mogli nadaljevati.

¹⁹ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 5.

²⁰ Proces proti Rupniku, Ljubljana 1946, izjava dr. Rudolfa Bičaniča, str. 148.

²¹ Dnevnik grofa Ciana, str. 78, 80 itd.

Drugi Natlačenov argument pa je bila njegova velika prizanesljivost in naklonjenost kulturbundovcem, nemški peti koloni v Sloveniji. Istočasno pa je brezobzirno preganjal vse protifašistične borce, posebno še komuniste.

S tema argumentoma v žepu je dr. Natlačen, poln upanja v uspeh, v petek 11. aprila dopoldne na vse strani iskal zvezo z nemško vojsko. Skušal se je telefonsko povezati z nemškim poveljstvom v Zagrebu. Ker mu to ni uspelo, je okrajnemu glavarju v Brežicah, Krajsku naročil, naj se on poveže. Dr. Hacina, šefa ljubljanske policije in starega sodelavca z nemškim konzulatom, pa je poslal v Domžale. Krajšek je popoldne Natlačenu sporočil odgovor nemškega poveljnika, da je za tak razgovor pooblaščen samo nemški poveljnik na slovenskem ozemlju. Medtem je dr. Natlačen že dobil telefonsko zvezo z nemško vojsko v Velenju, do kamor je tedaj prodrla. Dogovoril se je, da bosta ob 2. uri popoldne kot njegova zastopnika prišla tja celjski župan dr. Voršič in okrajni glavar dr. Ivan Zobec. Medtem so Nemci prišli tudi v Celje, kjer je dr. Voršič obiskal nemškega generala. Dr. Voršič je dr. Natlačenu že v prvih dopoldanskih urah telefoniral, da mu je divizijski general Lantz naročil, naj pride Natlačen v soboto 12. aprila v Celje, kjer se bodo razgovori začeli ob 11. uri v mestni hiši.

Brž ko je dr. Natlačen dobil stik z nemško vojsko, je povabil k sebi zastopnike ljubljanskih hitlerjancev: dr. Franca Schleya, ing. Tönnisa in dr. Zeschka, ki so po njegovem naročilu z banovinskim avtomobilom odhiteli v Celje. Tam so nemškega generala prosili, naj čim prej zasede vso Slovenijo in mu pohvalili Natlačena.²²

Ko se je dr. Natlačen že dogovoril za sestanek z nemškim generalom v Celju, je okrog 3. ure popoldne zvedel, da so Italijani zasedli Logatec in malo kasneje Vrhniko. Zaradi teh vesti je bil nejevoljen. »Tega dne smo dopoldne in popoldne čuli o napredovanju nemške vojske od Kranja proti Ljubljani, preko Medvod pa ni šla. Zato je v Ljubljani vladala skrajna negotovost zaradi raznih glasov, ki so se širili, a jih ni bilo mogoče kontrolirati, ker se v petek popoldne že ni dalo dobiti telefonske zveze z Medvodami.«²³

Nekaj dni po 6. aprilu se je v Sloveniji zdelo, kot da so fašistični napadalci nanjo pozabili. Le na meji so bili manjši spopadi, za katere pa v notranjosti Slovenije ljudje niso zvedeli. Nemška vojska je namreč 6. aprila z vso silo udarila le proti Beogradu, Skoplju in naprej proti Solunu, kamor je prodirala iz Bolgarije, in iz Madžarske proti Zagrebu in Beogradu. V Slovenijo pa je vdrla ena sama divizija iz armadne skupine generala Küblerja, okrepjena z manjšimi obmejnimi in zalednimi enotami. Iz Avstrije je napadla šele v sredo 9. in v četrtek 10. aprila ter do petka 11. aprila hitro napredovala do Save.

Italijanska vojska bi morala s Primorske s čim močnejšimi silami takoj prodirati proti Splitu in Jajcu, da bi zaščitila nemški desni bok.²⁴ Zaradi nesposobnosti in straho-

petnosti pa je obtičala na meji, čeprav je general Ambrosio 6. aprila zjutraj svojim oficirjem in vojakom bombastično razglasil:

»Ura, ki smo jo že dolgo pričakovali, je prišla. S te zemlje, ki jo je junaštvo vaših očetov in bratov združilo z domovino, boste korakali k zmagi. Naše geslo »preko cilja« vas bo vodilo naprej, vedno naprej v imenu Italije.«²⁵

Kljub temu povelju generala Ambrosia, ki je imel na razpolago pet armadnih zborov, so italijanske čete v prvih treh dneh zasedle le Rateče, Podkoren in Kranjsko goro in še pri tem jim je pomagal vod Nemcev. V noči med 8. in 9. aprilom je neka jugoslovanska izvidnica prekoračila mejo nad Cerknem in povzročila veliko zmedo in beg italijanskih čet na tem področju. Šele zjutraj, ko se je izvidnica že zdavnaj vrnila, so se Italijani le počasi umirili. Tudi 9. in 10. aprila, ko so Nemci zasedli že Zagreb, znaten del Srbije, vso Makedonijo in preko Maribora in Dravograda začeli urno prodirati v Slovenijo, so italijanski generali še vedno pričakovali — jugoslovanske ofenzive. Šele 10. aprila jim je general Ambrosio ukazal, naj se pripravijo na prodiranje z vsemi enotami, ki se naj začne 11. aprila ob 12. uri.²⁶

Italijani so po svojem ofenzivnem načrtu v petek 11. aprila kmalu po 12. uri zasedli prazni Logatec. Izvidnice so nato ugotovile, da je tudi pot proti Vrhniki prosta. Zato je general Roatta v nasprotju z ofenzivnim načrtom in brez vednosti ostalih komandantov ukazal 11. bersaljerskemu polku in oklopnemu bataljonu iz armadnega zbora »Celere«, naj prehiti kolono ter prodreta naravnost v Ljubljano. Tako so Italijani s tema bataljonoma podčasnim poveljstvom generala Federica Romera, komandanta divizije »Isonzo«, ob 17.30 uri zasedli Ljubljano. Pred cerkvijo na Viču jih je sprejel ljubljanski župan dr. Adlešič in jim izročil mestne ključke. Nato so se zbrali okrog magistrata »in razvili trobojnico na gradu, ki obvladuje mesto.«²⁷ Na ta način so Italijani »vsaj v Ljubljano prišli nekaj ur pred Nemci.«²⁸

V mraku sta prihitela v bansko palačo dva stražnika in dr. Natlačenu sporočila, da ga na magistratu čaka italijanski general Federico Romero, da bi ga Natlačen pozdravil. Po lastnem opisu je bil Natlačen zaradi tega poziva slabe volje in ni hotel iti. Stražnikoma je odvrnil, naj ga kar general obišče v njegovi pisarni. Ker pa sta vztrajno zahtevala, se je končno le vdal. Poklical je Ivana Puclja in se hotel odpeljati na magistrat. Tedaj pa so jima sporočili,

²⁴ Predlog za koordinacijo nemških in italijanskih operacij proti Jugoslaviji 28. marca 1941. »Trideset dana«, april 1947, str. 47 in 48.

²⁵ Poveljstvo II. armade, P. M. 10., 6. aprila 1941 — XIX, general Vittorio Ambrosio.

²⁶ J. J., Vdor fašistične italijanske vojske v aprilu 1941, »Tovariš« 1948, št. 22, 23, 28, 30, 31, 32.

²⁷ Prav tam, str. 742, Robottijevo poročilo o prvem dnevu ofenzive.

²⁸ Generale Giacomo Zanussi: Guerra e catastrofe d'Italia, giugno 1940 — giugno 1943, str. 96.

²² Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 6.

²³ Prav tam.

da prihaja sam general. Natlačen ga je ob vhodu v bansko palačo hladno pozdravil.

»S prihodom v Ljubljano, ki je prestolnica Slovenije in središče slovenskega političnega, gospodarskega in kulturnega življenja, vam priporočam, da Ljubljani in vsej slovenski deželi, ki ste jo zasedli, posvetite vso svojo skrb in naklonjenost.«²⁹

Natlačen je generala Romera nato pozval v svojo pisarno, mu pojasnil ustanovitev Narodnega sveta ter mu povedal, da se je že dogovoril za sestanek z Nemci. Ker so medtem Ljubljano zasedle italijanske čete, ga je zaprosil, naj mu izda dovoljenje za neovirano potovanje v Celje. General Romero mu je takoj lastnoročno napisal propustnico.³⁰

Naslednji dan, v soboto 12. aprila zjutraj, so Italijani z divizijo »Isonzo« priredili triumfalno vkorakanje v Ljubljano. Medtem pa so se dr. Marko Natlačen, Ivan Pucelj in dr. Andrej Gosar peljali v Celje na razgovor z Nemci. Pooblaščen delegati Narodnega sveta in duhovnik Kranjc, ki se jim je pridružil na svoji poti v Maribor, so se malo pred 11. uro z avtomobilom pripeljali v Celje pred magistrat. Ker jih general ni utegnil takoj sprejeti, so dobre pol ure počakali v kavarni »Evropa«. Nato jih je sprejel general Lantz in jim dejal:

»Včeraj so mi sporočili, da se želite sestati s predstavniki nemške vojske... Zahteval sem navodila od svoje vlade... Direktive, ki sem jih dobil, so takega značaja, da se z vami ne morem razgovarjati, ker so strogo vojaške... Poskušal sem vam že snoči sporočiti v Ljubljano, toda nisem mogel dobiti telefonske zveze.«³¹

Natlačen je bilo jasno, da je general Lantz s tem zaključil razgovor. Vendar je še predlagal, da bi sovražnosti na slovenskem ozemlju prekinili. General Lantz mu je odgovoril, naj se pobriga, da jih bo najprej prekinila jugoslovanska vojska, nato jih bo pa tudi nemška. Na koncu ga je Natlačen prosil, naj posreduje zvezo z nemško vlado in ji sporoči željo Narodnega sveta, naj bi imenovala svoje predstavnike, s katerimi bi se lahko pogovorili o usodi slovenske dežele. General je končno pristal, da Marko Kranjc počaka v Celju na odgovor, ostali pa so se vrnili v Ljubljano, »prepričani, da so jih Nemci odbili in da odklanjajo vsak razgovor z njimi.«³²

Niso se motili. Isti dan je namreč feldmaršal Keitel, načelnik Vrhovnega poveljstva nemških sil podpisal »začasna navodila za razdelitev Jugoslavije,« po katerih so Nemci pograbil Gorenjsko in Štajersko, Dolenjsko in Notranjsko pa prepustili Italijanom.³³ To delitev slovenskega ozemlja je že poleti 1940. leta določil dr. Wutte v Südostinstitutu v Gradcu.

Marka Kranjca so Nemci poklicali ob 6. uri popoldne in mu predstavili nadporočnika grofa Bossi-Fedrigottija,

oficirja pri štabu II. armade za zvezo z zunanjim ministrom. Zvezni oficir se je podrobno zanimal za Narodni svet in njegove cilje ter o razgovoru sestavil zapisnik. Kranjcu je obljubil, da bo vsebino zapisnika poslal zunanjemu ministru ter mu nato sporočil odgovor iz Berlina. Ker v nedeljo še ni bilo odgovora, se je Kranjc z Westnovim avtomobilom odpeljal v Ljubljano, v ponedeljek 14. aprila pa se je vrnil v Celje. Tu je dobil naslednje pismo:

»Gospodu Marku Kranjcu, hotel »Evropa«, Celje.

Po telefonu so me naprosili, naj Marku Kranjcu, hotel »Evropa«-Celje, zastopniku slovenskega Narodnega sveta sporočim, da predstavnik ministrstva zunanjih zadev ne vidi možnosti, da bi se mogel sestati s predsednikom slovenskega Narodnega sveta. Grof Bossi-Fedregotti, l. r. nadporočnik.«³⁴

Po svojem razgovoru z generalom Lantzom je Natlačen še na razne načine poskušal, da bi dobil zvezo z nemško vlado, čeprav »mu je bilo jasno, da nemška vlada odklanja vsak razgovor o Sloveniji. Pismo grofa Bossija to potrjuje brez vsake dvoumnosti.«³⁵

Pri nemški vladi dr. Marko Natlačen torej ni uspel, da bi ga z Narodnim svetom in Slovensko legijo priznala za slovenskega kvislinga. Zato je svojo srečo poskusil še pri italijanskih fašistih.

V nedeljo 13. aprila je dr. Natlačen kot predsednik Narodnega sveta z ljubljanskim županom dr. Adlešičem obiskal na italijanskem poveljstvu predstavnika fašistične civilne oblasti Emilija Grazioli. V ponedeljek 14. aprila mu je Emilio Grazioli kot namestnik tajnika fašistične stranke ministra Serane vrnil obisk. Natlačen je sprejel Grazioli pri vhodu v bansko palačo in ga spremil v svojo pisarno.

»Ban je prosil predstavnika stranke, da bi blagovolil izraziti Duceju vdan pozdrav v njegovem lastnem imenu in v imenu prebivalstva banovine. Dr. Natlačen je zagotovil lojalnost prebivalstva in izrazil prepričanje, da bo to blagohotno sprejeto pri vojaških in civilnih oblasteh.«

Grazioli je Natlačen obljubil, »da bo pri Duceju tolmačil izražena čustva in nato omenil, da ima fašistična Italija navado, da vedno postopa pravično, odločno in zakonito. Potem, ko sta razpravljala o nekaterih vprašanjih, ki zadevajo prebivalstvo, je predstavnik stranke zapustil banovino, pri čemer ga je do glavnega vhoda spremljal grob in nekateri njegovi uradniki.«³⁶

Na teh razgovorih je Natlačen predlagal, naj bi Narodni svet izvrševal civilno oblast na slovenskem ozemlju, ki so ga zasedli Italijani. Pri tem delu naj bi ga poleg italijanske vojaške oblasti podpirala tudi legija ali Narodna straža. Grazioli mu je medlo odgovoril s puhlimi besedami o italijanski pravičnosti, saj je general Ambrosio že 13. aprila poveljstvu »Re« ukazal:

²⁹ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 6.

³⁰ Prav tam, str. 7.

³¹ Prav tam.

³² Prav tam, str. 8.

³³ Saopštenje o zločinima Austrije i austrijanaca, Beograd 1947, str. 20.

³⁴ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, priloga 1 in 2.

³⁵ Prav tam, str. 5.

³⁶ »Slovenec«, 16. aprila 1941.

»Znano je, da hoče ljubljanski ban ustanoviti Slovensko legijo, ki naj bi skrbel za red v mestu. Organizacije take vrste je treba preprečiti.«³⁷

Ban dr. Natlačen je z Narodnim svetom še teden dni po okupaciji izvrševal civilno oblast, ker se Italijani sami niso znašli. V tem času je Narodni svet imel več sej, na katerih je sprejel razne odredbe in razglase v pomoč italijanskim osvajalcem.

Tako je Natlačen 16. aprila podpisal in naslednji dan izdal »Uredbo bana in Narodnega sveta o dolžnosti, da se prijavi v varstvo prevzeta, samovoljno ohranjena ali prilasčena državna lastnina in tuje blago iz javnih zalog in skladišč.«³⁸ Razna živila, orodje in opremo, kar so ljudje ob umiku jugoslovanske vojske kljub nasprotovanju Natlačenovih »legionarjev« odnesli iz vojaških skladišč in transportov, da ne bi prišla v roke okupatorjem, je bilo treba po tej uredbi prijaviti v treh urah.

V časopisju je Natlačen objavil debelo tiskano opozorilo »gg. okrajnim načelnikom, predstojnikom policijskih ustanov, gg. župnikom, gg. županom in gg. šolskim upraviteljem,« kakšni naj bodo njihovi odnosi do okupacijskih čet in oblasti. Opozarja jih, da je vsakdo dolžan skrbno in preudarno delati za to, »da se ohranijo dobri odnošaji do okupacijskih čet in oblastev.«³⁹

Zadnjo sejo je Narodni svet kot oblastveni organ imel v četrtek 17. aprila. V petek 18. aprila dopoldne pa je civilni komisar Grazioli prišel v bansko palačo in iz Natlačenovih rok prevzel civilno oblast. Grazioli je z vso upravičenostjo »ob tej priliki naslovil na bana besedo zahvale za sodelovanje z italijanskimi oblastmi v prvih dneh zasedbe.«⁴⁰

Ob tej priložnosti se je dr. Natlačen razgovarjal z Graziolijem tudi o perečih političnih vprašanjih in mu je izročil deklaracijo za Mussolinija, ki je nanjo kasneje odgovoril.⁴¹ Iz vseh okoliščin lahko sklepamo, da je dr. Natlačen v svoji deklaraciji znova ponudil svoje sodelovanje pri upravljanju Ljubljanske pokrajine.

Dr. Marko Natlačen je z Narodnim svetom opravil svojo prvo veliko uslugo fašističnim osvajalcem. Narodni svet se je iz oblastnega organa zopet skušal spremeniti v politično vodstvo slovenske buržoazije. Odslej se je v ožjem obsegu sestajal »ilegalno«⁴² in razmišljal, kako bi mogel biti vsaj čim bolj udeležen pri italijanski okupacijski oblasti, pod katero naj bi prišel kar največji del Slovenije.

Vojna proti Jugoslaviji se je 18. aprila s kapitulacijo kraljeve jugoslovanske vojske formalno končala. Zato so se fašistični napadalci 22. aprila zbrali na Dunaju, da si razdelijo plen. Hitler je tu Mussolinija precej opeharil. Poleg siromašnega plena v Makedoniji in Črni gori mu je prepustil le majhen kos Slovenije in »proste roke« v Hr-

vatski. Čez tri dni se je italijanski zunanji minister grof Ciano pripeljal v Ljubljano, kjer se je s Pavelićem pogovoril o usodi Dalmacije. K sebi je poklical tudi dr. Natlačena in o njem zapisal v svoj dnevnik:

»Videl sem bivšega slovenskega bana. Poznam ga še iz Stojadinovičevih časov. Pobit je zaradi usode, ki je Slovence zadela pod Nemci. In res mi je komisar Grazioli pripovedoval, da Nemci zversko postopajo s prebivalci...«⁴³

Natlačen pa je obširneje opisal svoj razgovor z grofom Ciano:

»Grofu Ciano sem razložil, kako težka je usoda Slovencev, ker so našo deželo raztrgali in zasedli Nemci, Madžari in Italijani. Povedal sem mu, kako Nemci nečloveško postopajo s Slovenci in mu skušal prikazati, da so Nemci postavili take meje, ki so v prometnem in gospodarskem, političnem in narodnostnem pogledu čisto nemogoče... Predočil sem mu tudi, da bi Italija morala zasesti vso bivšo Kranjsko, kraje Laško in Brežice ter vso bivšo ljubljansko oblast, da bi bila Slovenija vsaj kolikor toliko zaokrožena in samostojna. Grof Ciano, ki se mu je videlo, da je zamišljen in zresnjen, mi je povedal, da je meja med Italijo in Nemčijo določena tako, da teče ob sami Ljubljani...«

Zaradi teh izjav sem bil zelo deprimiran. Trudil sem se, da grofu Ciano predočim, da je takšna meja gospodarsko nemogoča... Nato mi je g. grof Ciano resignirano izjavil, da se zaenkrat ne da ničesar storiti. Podrobno mi je opisal, kako je pretekli torek 22. aprila podpisal sporazum, po katerem je ta meja definitivno določena. Z iskrenostjo, ki sem se ji čudil, mi je povedal, da so mu na Dunaju predložili zemljevid, na katerem je bila meja že začrtana. Ko je hotel nekaj pripomniti, so mu kratko izjavili: »Der Führer hat schon so entschieden.«⁴⁴ (Vodja je tako odločil).

Grof Ciano je dr. Natlačena na koncu še pomiril, da Nemci ne bodo zasedli Ljubljane.

Čeprav so si fašistični zavezniki s pogodbo razdelili Slovenijo, so se med njimi nadaljevala trenja in izigravanja za slovensko zemljo. Nemci so že 23. aprila signali italijansko vojsko z Gorenjske, ki je po dunajskem sporazumu pripadala njim, okolico Št. Jerneja, ki so jo s Kostanjevico dobili Italijani, pa so zapustili šele 9. junija.⁴⁵ Ohranjena je številna korespondenca, s katero so Italijani Nemcem dokazovali, da Ljubljana ne more živeti brez zaledja.

Italijanska vojska je ob zasedbi trosila letake, v katerih je obljubljala: »Slovenci! Italija ne pride kot sovražnica v vaše kraje, temveč kot osvoboditeljica od nečloveškega srbskega tiranstva... Od nas se nimate nič bati!...« Še bolj zapeljiva je skušala biti v naslednjem letaku: »Slovenci! Beograd vas je varal... Iz kadečih ra-

³⁷ II. armada štev. 2878, dne 13. aprila 1941.

³⁸ »Slovenski dom«, 17. aprila 1941.

³⁹ »Slovenec«, 17. aprila 1941.

⁴⁰ »Slovenec«, 19. aprila 1941.

⁴¹ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 11.

⁴² Poročilo o odnosih med dr. Natlačenom in dr. Gosarjem.

⁴³ Dnevnik grofa Ciana, str. 238.

⁴⁴ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 9.

⁴⁵ Ivo Pirkovič, Bilo je pod Gorjanci, Polom, »Slov. poročevalec« 27. oktobra 1950.



Grazioli in Narodni svet z Natlačenom na čelu ob priliki podpisa vdanostne spomenice Mussoliniju

zvalin Srbije bode vstala nova Slovenija!« In hotela se je ravnati po Mussolinijevem navodilu: »Zadržanje italijanskih čet v okupiranih krajih mora biti v vsakem pogledu neoporečno. To ni potrebno samo zaradi prestiža naše vojske, temveč tudi zaradi naših glavnih političnih ciljev.«⁴⁶

Nemci pa niso trosili nikakih letakov in Slovencem ničesar obljubljali. Za nemško vojsko je že 14. aprila prišel gestapo in že naslednjega dne s pomočjo kulturbundovske pete kolone začel množično zapirati Slovence ter jih izganjati z rodne grude, da bi slovenske kraje čim prej ponemčil.⁴⁷

To nemško naglico pri zatiranju slovenskega ljudstva so italijanski imperialisti kot volkovi v ovčjih kožuhih, hoteli s pridom izkoristiti za »svoje glavne politične cilje.« Zato je grof Ciano že naslednji dan po razgovoru z Natlačenom »z dučejem pripravljaj dekret o priključitvi Ljubljane. Naš del Slovenije bo postal italijanska pokrajina s široko prosvetno, finančno in administrativno samoupravo. Naš širokosrčen postopek v primeri z nečloveškim zadržanjem Nemcev nam mora pridobiti simpatije Hrvatov.«⁴⁸ Še jasneje je grof Ciano zapisal 27. aprila, ko je Komunistična partija Slovenije ravnokar ustanovila Osvobodilno fronto Slovenije:

⁴⁶ Metod Mikuž, Kako so Italijani zasedli Slovenijo, »Borec« 1950, št. 1, str. 6.

⁴⁷ Proces proti Stageju Kurtu in soobt., div. voj. sod. v Celju, Sod. 136/47. Razprava sama pa je bila v Mariboru.

⁴⁸ Dnevnik grofa Ciana, str. 239.

»Z Buffarinijem izdelujem politični statut Ljubljanske pokrajine. Statut je zelo liberalen. Služil nam bo, da pridobimo simpatije onega dela Slovenije, ki so ga zasedli Nemci in kjer se dogajajo najtemnejši zločini.«⁴⁹

Italijanskim fašističnim osvajalcem je pri njihovem imperialističnem cilju, zasesti čim večji del Slovenije, krepko pomagala slovenska buržoazija, posebno še njen klerikalni del. Pri tem je ni vodilo bratovsko sočustvovanje z usodo Slovencev pod nemško okupacijo, ampak predvsem želja, da bi z italijanskimi okupatorji sodelovali nad čim večjim predelom Slovenije. Zato je Natlačen po svojem neuspehu pri Nemcih nagovarjal Graziolija in nato grofa Ciana, naj Italijani zasedejo vsaj bivšo Kranjsko z okrajema Laško in Brežice. Profesor teologije dr. Ehrlich pa je Puclju in drugim »voditeljem« razpošiljal pisma, naj čim več »voditeljev« slovenskega naroda pošlje Mussoliniju prošnjo, na podlagi katere bi potem Mussolini lahko zahteval od Hitlerja, da bi Italija zasedla vso Slovenijo (tudi Koroško) in bi tako Slovenci v celoti prišli pod katoliško Italijo.⁵⁰

V sredo 30. aprila je Grazioli poklical k sebi dr. Natlačena in mu sporočil, da bo Mussolini italijanski del Slovenije s posebnim statutom priključil Italiji. Prečital mu je dekret in mu rekel, da hoče s tem »napraviti konec neznosni propagandi, ki jo vodi Nemčija v Ljubljani in

⁴⁹ Prav tam, str. 240.

⁵⁰ Metod Mikuž, Kako so Italijani zasedli Slovenijo, »Borec« 1950, št. 1, str. 6.

njeni okolici, kar razburja slovensko prebivalstvo. Pojasnil mu je, da bi duče ta dekret objavil, če bi bilo prej tako pripravljeno, da bi ga zastopniki slovenskega naroda zaprosili za ta dekret. On bi samo odobril in pozdravil...⁵¹

Natlačen je na Graziolijev predlog z zadovoljstvom pristal. Brž se je pogovoril z duhovnikom Markom Kranjcem, dr. Gosarjem, dr. Adlešičem ter dr. Zalokarjem in dr. Vrhuncem, ki sta v imenu JNS zastopala odsotnega Ivana Pucelja. Dne 1. in 2. maja so imenovani pod Natlačenovim vodstvom prostovoljno sestavili naslednji apel:

»Gospod kraljevi komisar! Vaša objava, da slovensko ozemlje, zasedeno po italijanski vojski, z odlokom kraljeve vlade od današnjega dne sestavlja Ljubljansko pokrajino kot integralni del kraljevine Italije, sprejemamo z lojalnostjo na znanje in Vas prosimo, da blagovolite v tem trenutku sporočiti Nj. V. Cesarju, in Kralju Viktorju Emanuelu III. izraze naše vdanosti in zvestobe, kot Nj. Eksc. Predsedniku vlade Mussoliniju naše globoko spoštovanje...«⁵²

Dr. Natlačen je popoldne 2. maja nesel ta osnutek Grazioliju, ki pa ni bil z njim popolnoma zadovoljen. Zato je dr. Natlačen s prej omenjenimi sodelavci začel sestavljati nov apel. Hkrati mu je Grazioli poslal osnutek prošnje, kakor si jo je on zamislil. Natlačenova redakcijska komisija je v njem popravila tri nebitne stvari in apel odobrila. Zatem je Natlačen Grazioliju predlagal šestindvajset predstavnikov, ki so še isti dan brez obotavljanja podpisali zahvalo za priključitev Ljubljanske pokrajine k fašistični Italiji.

Vsi podpisniki z dr. Natlačenom na čelu so se kot zastopniki slovenskih političnih, kulturnih in gospodarskih ustanov 3. maja opoldne zbrali pri civilnem komisarju Grazioliju v stekleni dvorani vladne palače. Grazioli jim je prečital naslednji odlok o aneksiji Ljubljanske pokrajine k fašistični Italiji.

»Čl. 1. Slovensko ozemlje, ki so njegove meje določene kakor na priključeni karti, je bistveni del Kraljevine Italije ter tvori Ljubljansko pokrajino.

Čl. 2. S kraljevskimi odloki, ki bodo izdani na predlog predsednika Vlade, bodo izdane uredbe za Ljubljansko pokrajino, ki bo, ker ima strnjeno slovensko prebivalstvo, imela avtonomno ustavo, katera bo upoštevala etnični položaj prebivalstva, zemljepisni položaj in posebne potrebe te pokrajine.

Čl. 3. Vrhovno oblast bo izvrševal Visoki Komisar, ki bo imenovan s kraljevim odlokom na predlog Duceja fašizma, predsednika vlade in notranjega ministra.

Čl. 4. Visokemu Komisarju bo pomagal sosvet 14 zastopnikov, izbranih med produktivnimi sloji slovenskega ljudstva.

Čl. 5. Vojaška služba za slovensko ljudstvo Ljubljanske pokrajine ne bo obvezna.

Čl. 6. Poučevanje v osnovnih šolah bo obvezno v slovenskem jeziku. V srednjih in višjih šolah bo pouk italijanskega jezika pogojen. Vse službene odredbe bodo izhajale v obeh jezikih.

Čl. 7. Kraljevska vlada je pooblaščenca, da na ozemlju Ljubljanske pokrajine objavlja ustavo in druge zakone Kraljevine, da izdaja potrebne odredbe, da jih dovede v sklad z že obstoječo zakonodajo in z odredbami, ki bodo izdane v smislu Člena 2...«⁵³

Zatem je v imenu navzočih predstavnikov spregovoril bivši ban dr. Marko Natlačen, češ da v tem odloku »vidijo zagotovilo možnosti za etnični obstanek in razvoj slovenskega prebivalstva. To nam daje povod, da Vam izročimo adresu, naslovljeno na Njegovo Ekscelenco Predsednika Vlade gospoda Mussolinija...«⁵⁴

Predstavniki slovenske buržoazije so civilnemu komisarju Emiliju Grazioliju nato izročili naslednjo spomenico za vodjo italijanskega fašizma Benita Mussolinija:

»Duce! V trenutku, ko je slovensko ozemlje, zasedeno po Italijanskih oboroženih silah, postalo del velikega Kraljestva Italije, izražamo v imenu vsega slovenskega prebivalstva Njegovemu Veličanstvu Kralju in Cesarju najspoštlivejšo vdanost in izrekamo Vam, Duce, vso našo zahvalo za plemenite in posebne ukrepe, ki ste jih uvedli za naše ozemlje in ki bodo za nas varno jamstvo življenja in zagotovitev bodočnosti našega prebivalstva. Spoštovanje našega jezika in naše kulture priča, s kakim vzvišenim pojmovanjem rimske pravičnosti ume fašistična Italija vladati narode, ki so pod njenim varstvom. Duce, slovensko prebivalstvo bo pokazalo še bolj v dejanju svojo zahvalo in vso svojo lojalnost.

Dr. Marko Natlačen, bivši ban, Ivan Pucelj, bivši minister, zastopnik jugoslovanske nacionalne stranke, dr. Franc Novak, bivši minister, Ivan Mohorič, bivši minister, dr. Gustav Gregorin, bivši senator, dr. Andrej Gosar, bivši minister, Dr. Matija Slavič, rektor ljubljanskega vseučilišča, dr. Jure Adlešič, ljubljanski župan, dr. Janko Žirovnik, predsednik Odvetniške zbornice, dr. Ivan Kuhar, predsednik Notarske zbornice, ing. Milko Pirkmajer, predsednik Inženirske zbornice, Karel Čeč, predsednik Trgovske-industrijske zbornice, Albin Smerkolj, predsednik Zveze trgovskih gremijev, Ciril Majcen, predsednik Zveze gostinskih obrti, Karel Kavka, predsednik Zbornice obrtnikov, dr. Jože Lavrič, predsednik Kmetijske zbornice, Jože Jonke, predsednik Delavske zbornice, dr. Vladimir Ravnihar, predsednik Zveze prosvetnih društev, dr. Ivan Slokar, predsednik Zveze bančnih in zavarovalnih zavodov, Avgust Praprotnik, predsednik Zveze industrijcev, Adolf Golia, bivši poslanec za mesto Ljubljano, Alojzij Rigler, bivši poslanec za kočevski okraj, Rudolf

⁵¹ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 9 in 10.

⁵² Prav tam, str. 10.

⁵³ »Slovenec«, 4. maja 1941.

⁵⁴ Prav tam.

Smersu, bivši poslanec za ljubljansko okolico, Miloš Stare, bivši poslanec za ljubljansko okolico, dr. Jure Koce, bivši poslanec za črnomeljski okraj, Stanko Virant, predsednik časnikarskega društva.⁵⁵

Ljubljanski knezoškof dr. Gregorij Rožman pa je na to slavlje h Graziliju poslal stolnega prošta in generalnega vikarja Ignacija Nadraha ter Graziliju izročil posebno škofovo spomenico.⁵⁶

Na koncu te izdajalske svečanosti je Grazilio »pozval vse navzoče, da so z njim vred vzklikali: Živel kralj in cesar! Živel duce! Živela Italija! Živela bodočnost Slovenije! S temi vzkliki, ki so se jim pridružili vsi navzoči, je bilo zaključeno tako pomembno dejanje za bodočo usodo našega ljudstva.«⁵⁷ Na koncu slavlja so se predstavniki slovenske buržoazije še slikali okrog zadovoljno nasmejanega Grazilija.

Čez dva dni so se v Ljubljani zbrali tudi župani iz novoustanovljene Ljubljanske pokrajine. Visoki komisar Grazilio jim je zagotavljal, da hoče Italija vladati v teh »krajih s popolno avtoriteto, krepko voljo in rimsko pravičnostjo ter jih pozival na lojalno sodelovanje. Nato je ljubljanski župan dr. Jure Adlešič prebral poslanico Mussoliniju, v kateri mu sto pet županov izraža svojo popolno lojalnost in vdanost.«⁵⁸

Italijanske okupatorje je zanimalo, kako so Slovenci sprejeli priključitev Ljubljanske pokrajine k fašistični Italiji. Poveljnik karabinjerjev v Ljubljani, ki se je vrtel med ljubljansko buržoazijo, je sporočil takle njen komentar:

»Nismo pričakovali tolike plemenitosti od dučaja, ki smo mu vsi hvaležni... Že zdavnaj smo pričakovali prihod Italijanov... Škoda, da je vse naše bogastvo na ozemlju, ki so ga okupirali Nemci.«⁵⁹

Karabinjerji, ki so prisluškovali ljudstvu, pa so ugotovili hladen sprejem:

»Priključitev okupirane Slovenije k Italiji in ustanovitev Ljubljanske pokrajine ni med ljudstvom zbudila nikakega navdušenja.«⁶⁰

»Slovenski poročevalec«, glasilo Osvobodilne fronte, ki je bila na pobudo Komunistične partije ustanovljena dne 27. aprila in je slovenski narod že začela pripravljati na borbo proti okupatorjem, je tedaj v članku »Naša nesreča in naša vera« jasno ugotovil:

»Preteklost se je prelomila, naša domača kapitalistična gospoda, ki se je nekoč penila v nacionalističnih frazah, se je pod gospodstvom tujčeve im-

perialistične pete do kraja razgalila kot ogabni izdajalec brez mrvice narodnega in človeškega ponosa, brez trohice sramu. Poklonitev slovenskih veljakov italijanskim okupatorjem je zgolj logičen, čeprav gorostastno sramoten zaključek triindvajsetletne gospodske politike...«⁶¹

Navidezna italijanska dobrohotnost in njena zvirorepna taktika z avtonomijo Ljubljanske pokrajine je bila stara politika italijanskih fašistov. Emilio Grazilio, najprej civilni in nato visoki komisar Ljubljanske pokrajine, je bil njen posebni strokovnjak, ki je užival največje Mussolinijevo zaupanje. Svojo fašistično kariero je po prvi svetovni vojni začel kot fašistični komisar v Sežani. Tam se je preračunano oženil s Slovenko, se dobrikal vplivnim Slovincem, ki jih je hotel navezati nase, potem pa je z njihovo pomočjo mislil fašizirati in poitalijančiti slovensko prebivalstvo. Ker zavednih primorskih Slovencev ni uspel prelističiti, je kot komisar tržaške pokrajine z vso fašistično brezobzirnostjo uničil slovenske kulturne in gospodarske ustanove ter kot pravi trinog surovo zatiral slovenski življenjski. Kot raznarodovalnega izvedenca ga je Mussolini iz Trsta poslal v Ljubljano. Tu je Grazilio s predstavniki slovenske buržoazije sprva kar uspešno uresničeval svojo sežansko prakso.

Mussolini in Grazilio se nista mislila ravnati po zakonjenem statutu o avtonomiji Ljubljanske pokrajine. Grof Ciano je »liberalni« statut označil samo kot vabo za brezpravne štajerske Slovence, da bi silili v laško naročje, »rimske pravičnosti« in s tem podprli italijanske imperialistične zahteve do nemških zaveznikov. Grazilio pa je mimo vseh določb statuta pripravljajl pronicanje fašizma in italijanstva v Ljubljansko pokrajino. V ta namen se je že nekaj dni po sprejemu statuta dogovoril s poveljnikom 59. fašistične legije iz Sežane Nicolo de Rienzo, naj pride njegova legija opravljat službo javne varnosti v Ljubljansko pokrajino, ker je podobno kočljivo nalogo že opravljala med slovenskim prebivalstvom na Krasu in dosegla »odlične uspehe v političnem, patriotičnem in fašističnem pogledu«. Zato »bi bila izredno prikladna za premestitev v Ljubljano, da tamkaj izvrši delikatan naloge, ker ima v svojem sestavu poznavalce okolja, jezika in ozemlja.« Ta »delikatna naloga« je bila povezava »zdravo mislečih« Slovencev v fašistično stranko, potrditev »politične zmage, potrditev fašističnega reda za to ozemlje in to prebivalstvo«. Končno bi bilo »delovanje te milice tudi zelo koristno za pripravo, da bi v primernem trenutku uvedli vojaško službo za slovensko ljudstvo.«⁶²

⁵⁵ »Slovenec«, 6. maja 1941.

⁵⁶ »Slovenec«, 4. maja 1941.

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ »Slovenec«, 6. maja 1941.

⁵⁹ Poveljstvo kr. kar. N 3/3, P. M. 46, 7. 5. 1941.

⁶⁰ 209 sekcija kr. kar., prot. N 8/4 P. M. 46, 5. V. 1941.

⁶¹ »Slov. poročevalec«, leto II., št. 1. Maj 1941.

⁶² Internacije, Ljubljana 1946, dokument št. 1, str. 107.

(Konec prihodnjic)



NARODNEGA HEROJA

Sulo je bil vedno dobre volje, pa naj si bo v težkih položajih ali pri počitku. Vedno je imel kaj novega povedati in tudi kakšno šalo o Italijanih. Med borci v četi je bil zelo priljubljen, udeležil se je prav vsake borbe, bil je izredno hraber borec.

Ko so belogardisti uvideli, da se ne da prav nič napraviti, so se zvečer umaknili proti svojim postojankam, z velikimi žrtvami. Imeli so do 60 mrtvih in do 100 ranjenih. Mrtve so morali pustiti kar na položajih. Tako je bataljon dobil precej orožja in municije. Bataljon je bil ves dan brez hrane, saj so morali tudi kuharji na položaje. Belogardisti in Italijani so poizkušali zlasti na levem krilu močan napad na Tomšičevo brigado, a so ponovno nalezli na močan odpor Gubčeve brigade, kakor tudi Cankarjeve.

Brigade so se proti večeru umaknile na nove sektorje proti Žužemberku in Krki, odtod pa odšle proti Žužemberku, da pomagajo razbremeniti partizanske sile, proti katerim je okupator začel IV. ofenzivo. Štab operativne cone, nam je takoj po prihodu na področju okrog Žužemberka začel pojasnjevati, zakaj smo prišli na ta sektor, da se bo namreč začela ofenziva na Suho krajino, kjer bodo likvidirali belogardistične postojanke.

To je bilo 14. marca 1943. leta. Komande brigad so dobile nalogo, da morajo pripraviti brigade za hitro premikanje, da bodo spočite in sposobne sprejeti vsako borbo. Suha krajina je bila pred ofenzivo Italijanov osvobodeno ozemlje in so bili ljudje zelo naklonjeni partizanom. Ko je pridrvela italijanska ofenziva preko Suhe krajine, so se ljudje nekoliko prestrašili italijanskih groženj in so se začeli počasi spreminjati. Kmalu so nekateri tudi sprepeli orožje od Italijanov in tako je nastala v Suhi krajini bela garda. Ne dolgo zatem pa so bili ljudje skoraj po vseh vaseh oboroženi. Tako je postala pot preko Suhe krajine z manjšimi patrolami nevarna, ker so jih beli takoj napadli, posebno nevarna pa je bila pot za naše kurirje. Tako je izgledala Suha krajina v marcu leta 1943 in ni bilo nobene ceste, niti kmečke poti, katere bi ne kontrolirali belogardisti.

25. marca so dobile brigade nalogo, da se morajo naslednjega dne premakniti proti Suhi krajini. Iz Notranjskega je prišla tudi Šercerjeva brigada. Tako se je začela ofenziva na Suho krajino z vsemi štirimi brigadami. Operativni štab je šel z Gubčovo brigado proti Gradencu in Hinjam, ki je imela nalogo očistiti ti dve vasi. Cankarjeva brigada je imela nalogo uničiti belogardistično postojanko v Hočevju in očistiti teren od Hočevja do Illove gore. Isto noč je prispela tudi Šercerjeva brigada mimo Velikih Lašč in Dobropoljske doline v okolico Korinja z nalogo, da uniči ondotno postojanko. Tomšičeva brigada, ki je bila v okolici Dobravce, je šla preko Krke pri Glo-

bokem in Fužinah, se spustila na cesto, ki drži iz Zagradca na Ambrus in prišla na Ambrus. Ko je prišla na Ambrus, se je že skoraj začelo daniti, še preden smo začeli obkoljevati vas.

Do tu se je posrečilo brigadi priti v največji konspiraciji in belogardisti niso vedeli, da je tako v neposredni bližini vsa brigada. Nekoliko so nas sicer čutili na Kalu nad Ambrusom, od koder so tudi v našo smer parkrat ustrelili. Večjo pozornost so obrnili proti Korinju, kjer je bila na položaju Šercerjeva brigada, in imela vas obkoljeno, in se je že približevala prvim hišam. Čeprav se je že daniilo, smo obkolili Ambrus in ko je bila vas obkoljena, smo pri belem dnevu začeli prodirati v vas. Z enim svojim bataljonom je brigada očistila postojanko v Kalu in tako se je v Kalu namestil štab brigade in brigadna komora. Šele sedaj so opazili belogardisti naše namene.

V postojanki je bilo okoli 140 belogardistov in okoli 10 Italijanov. Imeli so zasedeno šolo in Gasilski dom. Ti dve poslopji sta bili vsak na svojem koncu vasi. Bili sta močno utrjeni z lesom in zemljo. Najtežje je bilo drugemu bataljonu, ki je napadal šolo po čistini iz hriba. Za tretji bataljon je bilo nekoliko lažje, ker se je prebijal iz Kala in začel kar iz hriba obstreljevati Ambrus. Navdušenje partizanov je bilo veliko, saj se je slišalo po vsej Suhi krajini močno pokanje. Prvi dan okoli 12. ure je brigadi uspelo pregnati belogardiste iz bunkerjev okoli Gasilskega doma in iz samega doma, od koder so se beli zatekli v šolo.

Ko so belogardisti pobegnili v šolo, se je začel tretji bataljon počasi premikati od hiše do hiše proti šoli, da bi pomagal napadati postojanko v šoli. Že pri prvih hišah so začeli zagrizeni belogardisti streljati tudi iz hiš, zato je komandant bataljona ukazal komandirjem čet, da je treba prej očistiti posamezne hiše. Borci so odšli po hišah in spraševali domače, če je morda pri njih kak belogardist. Vseposod so dobili en in isti odgovor, da ni pri njih nikogar. Ko je bataljon nadaljeval pot skozi vas, je začelo pokati za hrbtom skozi okna in vrata in belogardisti so začeli metati bombe. Tako smo bili prisiljeni vse civilno prebivalstvo nagnati iz vasi, kajti zažgati smo morali dve hiši, od koder so nas najbolj zagrizeno napadali. Od teh dveh hiš pa se je vžgala vsa vas in gasiti se ni dalo na noben način. Iz hiš so začeli bežati še zadnji belogardisti.

Italijani so skušali že prve dni naše ofenzive reševati Suho krajino. Začeli so napadati z avioni in kar naprej je bilo po par avionov v zraku nad našimi položaji. Proti bataljonu, ki je ostal na položaju proti Zagradcu so že prve dni izpadale manjše italijanske sile, da bi ugotovile kakšne so naše moči in če bi se dalo prodreti do posto-



Na stanici TV — kurirja predajata pošto

janke v Ambrusu. Italijani pa so bili odbiti od našega bataljona. Borba je še vedno trajala vso noč. Preko noči niso skušali Italijani prodreti, šele naslednji dan okoli 10. ure pa je hotela večja kolona iz Zagradca prodreti proti Ambrusu, toda bataljona, ki sta bila na vrhu hriba nad Zagradcem sta sprejela z Italijani borbo, ki je trajala neprenehoma štiri ure in ki se je končala z italijanskim begom v postojanko v Zagradcu.

Ta kolona je bila kar precej močna in je štela okoli 500 italijanskih fašistov, ki so pustili na bojišču okoli 30 mrtvih in prav toliko pa so imeli tudi ranjenih. Nekaj mrtvih so mogli vzeti s seboj v Zagradec, 12 fašistov pa je ostalo na bojišču na Malem Vrhniču. Bataljona sta zaplenila lahki minomet, tri težke mitraljeze, štiri lahke in okoli 30 pušk. Tako niso več poizkušali prodirati iz Zagradca do Ambrusa. Borba v Ambrusu je trajala že tretji dan. Bilo je 18. marca. V noči med 17. in 18. marcem so se potegnili bataljoni nekoliko nazaj, da bi se malo odpočili. Ponoči 18. marca pa so bataljoni ponovno zasedli svoje položaje in začeli z napadom. Do tega časa smo imeli okoli osem ranjencev in deset mrtvih. Italijani so začeli z novim napadom in poslali so 17. marca novo kolono v pomoč belogardistom v Ambrusu. Že 17. marca so ves dan krožili avioni, kontrolirali polo-

žaje in bombardirali vse vasi. Tako je v Suhi krajini zgorela vsaka hiša od italijanskih zažigalnih bomb.

Dne 17. marca smo okoli 9. ure opazili italijansko kolono, ki se je premikala od Korinja. Štab Tomšičeve brigade je takoj poslal kurirje k Šerčerjevi brigadi, a so naleteli na italijansko predhodnico, ki je bila pri Korinji. Štab brigade je takoj ukazal, da en bataljon drži še vedno obkoljeno postojanko, en bataljon pa naj se vrže Italijanom za hrbet. Poslali smo takoj kolono proti Tisovcu in ko se je vrnila je povedala, da so Italijani tudi tam. Tako smo bili pravzaprav pri Ambrusu obkoljeni in potrebno je bilo zavarovati ranjence, ki so bili na Kalu. Zato je moral štab brigade potegniti bataljon iz položaja okoli Ambrusa, ostalo pa je na položajih še nekaj mitraljezcev, da ne bi belogardisti mislili, da smo se umaknili in izpadli na nas.

Komaj dobro se je ta bataljon premaknil iz položaja okoli Ambrusa v gozd pri Kalu, smo že opazili kolono italijanskih fašistov, ki se je pomikala ob robu gozda od Žvirč. Tako smo bili popolnoma obkoljeni.

Italijani so začeli takoj z napadom in hoteli so prodreti v Ambrus. Zvezo s postojanko so že vzpostavili, a mi smo jih z jurišem dveh bataljonov odpodili, čeprav jih je bilo za dober fašistični bataljon. Pri tem jurišu je padlo 16 fašistov, katere so borci poklali kar z bajoneti. Italijani so bili popolnoma zmedeni in so bežali kar po čistini na vse strani. Zaplenili smo okoli 20 pušk in puškomitraljez in veliko opreme, katero so metali fašisti od sebe, ko so bežali. Tako smo se prebili iz obroča in zapustili 18. marca okoli 12. ure Ambrus. Italijani so prodrli do Ambrusa z močnimi silami iz večih strani. Italijanska aviacija je še kar naprej napadala Ambrus in okolico in vas samo. Ko se je ena italijanska kolona začela spuščati okoli četrte ure po hribu proti Brezovem dolu, so italijanski avioni obstreljevali lastno vojsko, tako, da so imeli precej mrtvih, ker se niso skrivali pred lastnimi avioni. Italijani so ostali ta dan in preko noči v Ambrusu. Mi pa smo se potegnili z brigado na nov sektor preko ceste od Ambrusa do Žvirč in čez Višnje in Brezov dol, komoro brigade pa smo poslali v Pleševico. Tam smo napravili prvo zasedo preko noči, Italijanov ni bilo. Ostali so vsi v Ambrusu. Napravili so okoli vasi bunkerje in vso noč ležali v njih.

Tomšičeva brigada je začela ponovno napadati Ambrus od Brezovega dola in od Zagradca, kjer je bila hosta. Tako se je 19. marca zopet bila borba za Ambrus, ali brigadi ni uspelo, da bi prodrla v Ambrus, pač pa je zadala Italijanom dosti izgub. Šerčerjeva brigada je že 18. marca zjutraj zapustila postojanko Korinj, ker jo ni mogla popolnoma likvidirati. Beli so bili dobro utrjeni v cerkvi. Skupno s Cankarjevo brigado, ki je očistila llovo goro in Hočevje in polovila precej belogardistov je odšla v Kompoljsko dolino, kjer sta obe brigadi začeli čistiti Kompoljsko dolino.

Najmočnejša belogardistična postojanka je bila v Kompoljah, druga v Vidmu, manjše postojanke in patrole pa so bile v vsaki vasi. Obe brigadi sta se bili v Kompoljski do-

lini dva dni, 20. marca pa sta se premaknili proti Hinjam h Gubčevi in Tomšičevi brigadi. Dne 20. marca je Tomšičeva brigada že skoncentrirala svoje bataljone v vasi Pleševica, ker se je že umaknila iz borb pri Ambrusu, je opazovalec na Pleševici javil, da se pomika neka neznana kolona proti vasi, ne more pa ugotoviti, ali so Italijani ali partizani. Komandant cone tovariš Šaranovič je odšel na hrib in začel opazovati, brigada pa je počivala v vasi. Šaranovič je takoj ugotovil, da so to Italijani in brigada je hitro zasedla položaje proti Zagradcu z dvema bataljonoma. En bataljon je ostal v rezervi, en pa je odšel nasproti koloni, po skrivnih poteh, ter naj bi, ko bosta bataljona na položajih sprejela borbo, udaril Italijanom v hrbet. S tem bataljonom je bil tovariš Efenka, ki je izvrstno rešil svojo nalogo.

Ob sedmi uri zjutraj sta bataljona sprejela borbo s fašisti, katerih je bilo do dva bataljona in so vsi bili pijani, da so kar leteli pod ogenj naših mitraljezov. Belogardiste so imeli le za vodiče. Borba je trajala od sedmih zjutraj pa do večera, do pol šestih. Popoldne okoli druge ure smo zaslišali streljanje za hrbtom. Napadal je tovariš Efenka. Fašisti so na tem mestu nekoliko popustili, ker jih je pritegnil Efenka na svojo stran. Zaradi ogorčene borbe je brigadi primanjkovalo municije, tako da vsak borec ni imel več ko po dva do pet metkov, mitraljezci pa po dvajset. Okoli tretje ure popoldne so šli fašisti na juriš in brigada se je morala umakniti za Pleševico. Za Pleševico so se skoncentrirali trije bataljoni Tomšičeve in se pripravili za novo borbo. Štab brigade se je odločil na juriš, ki naj požene Italijane z naših poprejšnjih položajev. Tedaj je tovariš Efenka začel ponovno napadati, naša bataljona pa sta se približala na dvajset metrov italijanskem položajem in naskočila fašiste. Ta borba je trajala pol ure in v tej pol uri sta bataljona pobila šestdeset fašistov in pet belogardistov. Toda bataljona se nista ustavila, temveč so borci, ki niso imeli že več municije tekli kar naprej, pobirali fašistične puške, ki so bile polne in tekli kar naprej. Tako smo pobili okoli 100 fašistov, ostale pa napodili v Zagradec.

Dva bataljona sta jih podila prav do Zagradca. Dobili smo veliko plena. Zaplenjena sta bila dva težka minometa, eden je bil dober, dva lahka, tri težke mitraljeze, štiri lahke mitraljeze, mnogo pušk in vso municijo, ki so jo imeli v rezervi in katero so nosile mule. Ob tej akciji se je posebno dobro izkazal drugi bataljon s komandantom bataljona tov. Godžom in vodnikom voda, ki je prvi jurišal naravnost na težki mitraljez. Za bežečimi Italijani niso streljali, temveč so jih klali kar z noži. Veliko veselje je bilo med borci, ko so se bataljoni zbirali.

Še ob treh so na položajih jadikovali, ker niso imeli municije, no dobre tri ure nato pa so se že med seboj razgovarjali, kdo bo nosil municijo, ko smo jo toliko zaplenili. Ves plen smo v Pleševici zložili na kup. Nato je prišel tovariš Efenka in pripeljal s seboj dve zaplenjeni muli. Vsi smo se smejali: »Dobro je to, nosile bodo mule!« Borci

so si porazdelili nekoliko municije, kateri so bili slabše oblečeni, so dobili tudi obleko, kuharji so že tu pripravili večerjo, brigada pa je do večera počivala in čakala novih povelj. Nato je prišel v brigado tov. Šaranovič pogledat in vprašat, kako je bilo. Bil je zadovoljen ter se samo smejal: »Dobili so jih fašisti, bodo vedeli, s kom imajo opraviti!«

20. marca zvečer so bile zbrane vse brigade, Gubčeva v Gradencu, Cankarjeva in Šercerjeva v Hinjah in Patju, Tomšičeva pa v Pleševici. Ta dan so dobile brigade povelje za premik proti Ribniški dolini. Cankarjeva brigada se je začela premikati že popoldne preko Lopote do Smuke, kjer je naletela na nove italijanske kolone, ki je imela namen priti do Kočevja na pomoč postojankam preko Starega loga. Italijani so napravili zasedo pri Smuki, z nalogo, da zustavi tu partizanski premik. Toda Cankarjeva brigada je počakala večera in nato jurišala na zasedo. Po dveh juriših pa je morala odnehati, ker je bila zaseda premočna. Zato je Cankarjeva nastopila še odločnejše, z druge strani pa ji je tudi pomagala Gubčeva brigada. Tako sta obe brigadi začeli gnati Italijane nazaj proti Staremu logu in Kočevju. Italijani so imeli izgube, pustili pa so tudi nekaj orožja in municije, Cankarjevci pa so imeli enega mrtvega in nekaj lažje ranjenih. Brigade se niso premikale daleč, ker so pričakovale naslednjega dne novih borb. Zato sta zavzeli Cankarjeva in Šercerjeva nove položaje okrog Poloma in Vrbovca, Gubčeva in Tomšičeva pa na desni strani Starega loga v vasi Stara cesta.

21. marca okoli 12. ure se je prikazala nova kolona Italijanov od Kočevja proti Staremu logu in to na avtomobilih. Vozili so se vse popoldne kar naprej sem in tja. Cankarjeva brigada se je zvečer pripravila za premik in hotela preiti cesto med Starim logom in Kočevjem ter nadaljevati pot proti Ribnici in Dolenji vasi, ko pa je brigada zapazila italijanske kamione se je ustavila ob cesti, ki pelje iz Kočevja v Stari log in jih napadla. Razbila je dva kamiona in potolkla večje število italijanskih vojakov. Ostali kamioni pa so se z vso naglico umaknili proti Kočevju. Brigade so 21. marca ponoči odšle na nove položaje v ribniško dolino okoli Dan. Tomšičeva brigada se je nastanila v vasi Dane, Cankarjeva v Zadoljah, Gubčeva je odšla na Rakitnico, Šercerjeva pa je nadaljevala pot preko Travnice gore na Notranjsko. Na tem sektorju so brigade počivale nekako tri dni, čeprav so Italijani poizkušali napadati na tem področju že prvi dan od Sodražice do Rakitnice. 24. marca je nastala huda borba in italijanski tanki so prišli že skoro povsod na naše položaje, pred tanki naprej pa so jurišali belogardisti in šele za njimi Italijani. Brigade niso napadle tankov, pustile so jih naprej, sprejele pa so borbo s pešadijo. Belogardisti in Italijani so imeli precej žrtev. Njihovi avioni so kar naprej opazovali naše položaje, vendar ugotoviti niso mogli ničesar, ker smo bili razporejeni po gozdu. Tudi artilerija je obstreljevala preveč daleč za položaje, ker Italijani niso mogli verjeti, da smo v taki bližini. (Dalje sledi)



Avtorji filmov »fotografiranega gledališča« so zbirali svojo snov predvsem iz gledaliških komadov ter jih dopolnjevali in povezovali s naravo. Nobeno gledališče ni moglo prikazati gledalcem resnične gorske panorame, sončnega zatona, snežnega viharja itd. Tako je v »fotografiranem gledališču« nastopil novi akter, t. j. narava sama. Obogatitev »fotografiranega gledališča« s te plati, pa ni mogla bistveno vplivati na formalne zakone gledališča in v osnovnih umetniških načelih je film v tej razvojni stopnji ostal še vedno samo reprodukcija gledališča. Velike možnosti, ki so bile dane s filmsko kamero in njeno gibljivostjo, so v prvih letih narekemale izkoristiti toliko živih motivov, vrvenja in pestrosti iz življenja. Da je gledalec na filmskem platnu videl jezdeca, plavalca, drveči vlak, toliko dinamike in hitrosti, je pomenilo uspeh in navdušenje. Vse te prednosti vključuje »fotografirano gledališče« v svojo razširjeno tematiko.

Vendar ne pozabimo na važno dejstvo, ki se nanaša na vse prejšnje in sedaj podčrtajmo, da je v tej razvojni stopnji kinematografije govora o nemem filmu. »Fotografirano gledališče« je v prikazu na filmsko platno stalo pred problemom, kako nadomestiti živo besedo nekega dejanja. Tudi v tem primeru je film našel rešitev v gledališču in sicer v pantomini in baletu. Ta rešitev je bila najbolj verna in najlažja. Občutje, čustvo, ki ga igralec v gledališču izraža potom geste, mimike in govora, je v fotografiranem gledališču in pozneje v nemem filmu (termin nemi film uporabljamo pri filmih, ki so že umetniške stvaritve) mogel in moral izraziti samo z mimiko in gesto. Igralci na filmskem platnu so s potenciranimi gestami rok nad glavo izražali bes, srd in žalost, ali pa jih pritiskali k srcu, da bi izrazili ljubezen. Iz te gestikulacije so se rodile nekatere geste-šablone, ki so se večkrat uporabljale. N. pr. v francoskih filmih so se razgovori o denarju izražali s tem, da je igralec odbiral s prsti desne roke po dlani leve, kot bi odšteval kovance. Mimika je zamenjala govor. Prizor je bil odmaknjen od gledalca, videl ga je v celoti, brez bližnjih pogledov, pravtako, kot v gledališču. Film je svojo pomanjkljivost — da je nem, uporabil v posebnem izrazu komične geste s pantomino. Leta 1907. je Michel Carre posnel za firmo Pathé sijajno pantomino »Razuzdani sin«. Pokazalo pa se je, da so filmi z resnejšo in težjo vsebino, čim daljši so bili, postajali nerazumljivi. Da bi odpravili to hibo, je Charles Pathé uvedel napise, ki so od prizora do prizora dopolnjevali in pojasnjevali dogajanje. Kakor vsako novotarijo, so tudi to sprejeli nekateri s pridržkom. Posebno so se protivili proti napisom kupovalci filmov z motivacijo, da se napisi delajo lahko tudi brez kinematografa. Končno so se sporazumeli na ta način, da se tista metraža traku, na kateri so posneti napisi ne plačuje.

V tem času so se pojavili v filmu novi igralci, ki jih gledališče ni moglo, ali jih je zelo redko uporabljalo. To so bili otroci in živali. Posebno ameriški producenti so dajali prednost filmom, v katerih so v osrednjem dejanju nastopali otroci, računajoč, da bodo z novim dejanjem in igralci želi uspeh pri publiku. Popularni Jackie Coogan, deček, Chaplinov soigralec, je ustvaril v filmu »Malček« nepozabni lik zapuščene sirote. V filmih producenta Pathé je nastopal znani pes volčjak Rin-tin-tin. To so bili novi akterji, s katerimi je film že v prvih letih obogatil svojo vsebino.

Nujnost k izpopolnitvi filmskega izražanja in podajanja snovi, je rodila nov stil — filmsko grotesko. Glavni junak filmske groteske je bil klovn, kateremu cirkuška maneža ni mogla nuditi toliko možnosti razvoja kot film. Posebno znana komika filmske groteske sta Chaplin in Linder, ki sta v sklopu ameriške družbe Essanay film Company ustvarila klasične filme te zvrsti. Genialni Chaplinovi filmi se odlikujejo po vsebini, posebnem stilu, predvsem pa po velikem humanizmu, ki veje iz vseh njegovih stvaritev.

Seznani smo se na kratko z razvojem kinematografije od prvih tehničnih poskusov »žive slike« do vključno »fotografiranega gledališča«. Film je od samega začetka, kot vsaka druga človeška stvaritev, hodil svojo pot razvoja, napredka, hipnega zastoja in zopet razvoja. V relativno kratki dobi se je razvil v umetnost, ki je dosegljiva najširšim ljudskim množicam. Postavlja se vprašanje, kedaj postane film umetnost? Kinematografski aparat bratov Lumieres je bil izdelan 1895. leta v Franciji in vendar so se izrazna sredstva in nove oblike filma kot umetnosti rodile v Ameriki šele več let pozneje. V Holivudu, ki se je razvijalo v prvo filmsko mesto na svetu, je ustvarjal znameniti režiser D. W. Griffith. On je izvršil revolucijo v vizuelnem umetniškem izražanju in ustvaril film — umetnino. Griffith je prvi spreminjal oddaljenost kamere od snemalnega objekta v dejanju samem (s tem tudi velikost posnetka) in ustvaril filmski jezik, specifično umetniško izrazno sredstvo. Medtem, ko v gledališču gledamo neko predstavo, dejanje, vedno z enega in istega prostora (sedeža) in vsled tega vidimo dejanje (igralca) na odru v celoti, v nespremenljivi oddaljenosti, je Griffith s približevanjem ali oddaljevanjem filmske kamere od dejanja (igralca) večal ali manjšal nastopajoče figure med dejanjem in s tem prikazal gledalcu prizor, s popolnoma drugim umetniškim izrazom. Gledalca je prestavil iz dvorane na oder in ga vključil v središče dogajanja. V vsem tem pa je tudi bistvena razlika med filmsko umetnostjo in »fotografiranim gledališčem«. Griffith je prvi odkril in izkoristil izredne lastnosti filmske kamere. Leta 1912. je v Holivudu izdelal film revolucionarne vsebine z naslovom »Nestrpnost«. Bogat fabrikant izkorišča delavce, jim odtrguje plače,

podaljšuje delovni čas itd. Fabrikant ima sestro, ki ji daje velike vsote denarja, s katerim ona ustanavlja sirotišnice. Delavci prično stavkati. Policija vdere v tovarno in strelja na delavce. Delavci padajo, njihovi otroci pa prihajajo v sirotišnice fabrikantove sestre. Kot je razvidno iz vsebine tega filma, je Griffith obsojal požrešnost in neusmiljenost finančnega kapitala, ki je zavladal v Ameriki in po vsem svetu. Griffithov film »Nestrpnost« ne pomeni v zgodovini kinematografije revolucijo samo v izbiri snovi, temveč predvsem revolucijo v podajanju snovi. Do tega časa je filmska tehnika služila le reprodukciji gledališča. Griffith pa je s svojo »veliko sliko« (n. pr. samo obraz igralca) ustvaril novo umetnost, približal gledalca dejanju in ga postavil v neposredno bližino dogodka, ki so se odvijali pred njim.

Griffithovo posebnost filmskega izražanja je prevzela cela vrsta holivudskih režiserjev in začasa prve svetovne vojne se je v Ameriki razvila povsem nova umetnost — filmska umetnost. Takšen je film prišel tudi v Evropo.

Nemi umetniški film se je posluževal svojih izraznih sredstev. Da vidimo neko dejanje z različnih strani (spredaj, zadaj, od strani itd.) in da se potom posnetka približamo ali oddaljimo prizoru — to nam ustvarja filmska montaža. Kakor vemo, je film sestavljen iz mnogih, različnih posnetkov. Povezava teh posnetkov, ritem, ki nastane, če povežemo posnetek igralca od blizu (samo njegov obraz) s posnetkom, kjer ga vidimo v celi velikosti, ta ritem in dinamiko ustvarja filmska montaža. Montaža je osnova filmske umetnosti.

Kot smo že omenili, je igralec v nemem filmu izražal svoja čustva in vsebino predvsem z mimiko. Ker še ni bilo zvoneč besede, da bi jo slišali s platna, se je mimika kakor tudi gesta v nemem filmu razvila na visoko stopnjo. Francoski film »Devica Orleanska« je pretresljivo in monumentalno prikazal inkvizicijo prav z bližnjimi posnetki obraza. Prostor v katerem se ta scena v resnici dogaja v filmu ne vidimo. Na tem mestu ni fizične borbe med ljudmi. Vidimo samo obraze iz katerih beremo borbo misli, čustev in prepričanj. Mimika — izraz teh obrazov nas drži v napetosti bolj kot bitka z orožjem in pestmi. V dobi nemega filma so bili ustvarjeni filmi velike umetniške vrednosti, ki so dvignili popularnost mnogih igralcev in režiserjev, filmskih umetnikov svetovnega formata, kot so Chaplin, Capra, Mary Pichford Eisenstein in stotine drugih. Kot eno največjih stvaritev nemega filma bi omenili film sovjetskega režiserja Eisensteina »Oklopnjača Potjomkin.« Ta film je predstavljal velik dogodek ne samo v sovjetski, temveč tudi v svetovni kinematografiji. Izdelan je bil leta 1925. in se odlikuje po vsebini, enostavnosti njenega podajanja in čistosti filmskega jezika. Revolucionarna vsebina, ki jo film nosi je proslavila oktobrsko revolucijo. Napredna ideja je prodrla tudi na filmsko platno, začenši z Griffithovim filmom »Nestrpnost«.

V predaprilski Jugoslaviji je bilo nekaj poskusov snemanja nemih filmov. Obstojele so družbe »Jugoslavija film«, »Strozzi film«, ki pa so spričo močne konkurence inozemskega kapitala in uvoza filmov morale propasti. Oblastniki stare Jugoslavije niso bili zainteresirani na raz-

voju domače filmske proizvodnje. Posneti so bili kratki filmi po nekaj sto metrov: Dama s črno krinko, Brišem in sodim, Strast za pustolovščinami, Požar strasti in drugi. Bili so snemani v težkih okoliščinah, največkrat s sredstvi, kateri so zbirali sami igralci in drugi ljubitelji domače kinematografije. Vsi poskusi, ustvariti domačo proizvodnjo filmov so propadli.

Komaj je nemi film napravil prve sigurnejše korake, že so izumili napravo za snemanje zvoka na filmski trak. Težnja ozvočiti film, se je pojavila že v samem začetku »žive slike«. Edison je leta 1889. svoj kinetoskop ozvočil s fonografom. Na razstavi v Čikagu leta 1893. je prikazoval zvočni prizor, kako nekdo pozdravlja Edisona in ga sprašuje kako mu ugaja nova iznajdba. Prvi, ki je izumil zapisovanje zvoka na filmski trak (leta 1901.), je bil Rumer. Kot pri izpopolnitvi »žive slike« in filmske kamere, ima zasluge tudi na področju filmske aparature več izumiteljev (A. F. Sorin, Mihali, Engel, Foht in drugi). V glavnem lahko ugotovimo, da se je okoli leta 1930. v filmu zvok že pričel uporabljati, in je izzval v kinematografiji veliko krizo. Mnogi igralci in režiserji so prišli ob svoj poklic in zaslužek. Zakaj? Igralec nemega filma je prav tako govoril, samo nismo ga slišali. Vendar, govoril je z izrazito mimiko. Ravno ta umetnost, pa je morala v zvočnem filmu skoraj povsem odpasti, kajti usta, ki so razumljivo govorila za oko, so postala nerazumljiva in malo da ne, smešna za uho. Zvok v filmu je zahteval tudi drugačno filmsko obdelavo. Z zvokom je film pridobil novo dimenzijo, in utrdil prostornino dejanja. Ako se scena odigrava v tovarni kjer tečejo stroji, slišimo to v vseh posnetkih, tudi v primeru, ako vidimo obratovodjo pri telefonu v bližnjem posnetku vemo, da smo še vedno v istem prostoru, ker nas na to opozarja karakteristični ropot strojev. Potemtakem nam zvok v neki sceni ohrani celoto prostora, čeprav je isti tudi prikazan z večjim številom deljenih posnetkov. Sprva je bil zvok v filmu samo tehnični dodatek, z razvojem, pa je vse bolj prevzemal našo dramaturško funkcijo. Kakor nam je na eni strani nemi film odkril optični svet in pokazal živo sliko vse to kar vidimo, tako nam je na drugi strani zvočni film odkril akustični svet, ki nas obdaja — glasove ljudi, živali, grmenje, vihar, torej prirode sploh. V začetku je bil zvok kot nevihta v filmu izkoriščen preko mere. To so bili filmi zvočne prenatrpanosti, z mnogimi dialogi in zvočnimi efekti, ki so bili nepravilno uporabljeni. Zvok je film še bolj približal realizmu. S filmskega platna slišimo vse kar nas obdaja in se oglašva v življenju, od morskih valov, ki pluskajo ob obalo, do žuborenja potočka v gozdu. Ko danes gledamo filme, se niti ne zavedamo kakšno važno funkcijo nosi zvok.

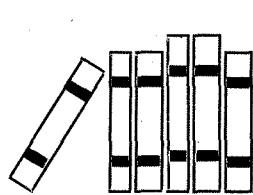
Ob zaključku naj omenim še barvni in plastični film. Prvi poskusi barvnega filma so bili že v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja. Leta 1906. je Schmidt patentiral enobarvni sistem »kinemakolor«. 1915. leta je bila osnovana firma »tehnikolor« z dr. Kalmusom na čelu. Ta firma je proizvedla dvobarvni sistem, pozneje pa tudi trobarvni, ki se še danes uporablja. Pozneje so v Ameriki in drugje pri-

čeli proizvajati emulzijo z večjimi sloji barv, ki je dajala boljše možnosti razvoju barvnega filma. Barva v filmu ne služi kiču — samo zaradi tega pač, da bi uživali na lepih in pestrih barvah, temveč ima pravtako kot drugi elementi filma tudi svojo vsebinsko vlogo. Spreminjanje barv v dejanju (n. pr. oblaki, voda, sončni vzhod, nekdo prebledi, krvavi sledovi itd.) nalaga barvi dramaturško funkcijo.

Plastični film je danes šele v povojih. Mnogi se bodo spominjali prvih začetkov plastičnega filma še pred drugo

svetovno vojno, ko so v kinematografih natikali gledalcem posebna očala, da bi videli predstavo plastično. Mnogo poskusov v tej veji filmske tehnike je napravil sovjetski izumitelj A. Kaufman (1925-1936), ki pa niso prinesli zadovoljivih rezultatov. Sovjetski izumitelj S. P. Ivanov je leta 1935. izumil specialno filmsko platno, sestavljeno iz finih mrež, na katero daje predvajanje filma plastičen vtis slike. Na področju plastičnega filma so še vedno več ali manj samo znanstvena raziskovanja.

NOVE KNJIGE



V tem knjižnem pregledu nameravamo opozoriti na nekatere knjižne izdaje, ki so izšle v zadnjih tednih ali pa so še po tiskarnah in bodo prišle na knjižni trg v bližnjih prihodnjih dneh. Med njimi so leposlovne knjige tako domačih kot tujih pisateljev. Med domačimi pisatelji oziroma njihovimi deli so tako starejši, že prej izdani tiski, kakor dela, ki prihajajo prvič na svetlo. O potrebi, da se danes izdajajo zbrana dela ali pa izbiri iz starejših slovenskih pisateljev, naj zapišemo tu nekaj pripomb. Prejšnje izdaje naših pisateljev so že zdavnaj pošle in jih tudi antikvarično danes težko nabavimo. Pomanjkanje teh knjig je tem večje, ko vemo, da je naša knjiga med okupacijo mnogo trpela. Še dobro nam je v spominu, kaj so počeli Nemci med okupacijo s slovensko knjigo. Barbarsko so jo uničevali, jo sežigali ali pa metali med staro šaro. To je gotovo med glavnimi vzroki, da je danes toliko pomanjkanje starejših tiskov. Prav zato je hvalevredno, da naše knjižne založbe izdajajo zbrana in izbrana dela naših klasikov. Lep tak dar bo za naše bralce knjiga

JANEZ TRDINA: BAJKE IN POVESTI O GORJANCIH

Janez Trdina spada že med naše klasike. Njegova dela so izhajala že pred prvo svetovno vojno. Prav je, da se je založba Mladinske knjige odločila, da izda v izboru najlepše, kar je napisal ta, lahko rečemo, najbolj slovenski pisatelj, ki je snoval svoje bajke in povesti o Gorjancih na osnovi ljudskega izročila, živeč in opazujoč življenje preprostega človeka pod Gorjanci, kjer je živel kot upokojen profesor.

Mladim čitateljem bodo pri branju teh dvajsetih bajk in povesti mnogo koristile pripombe in pa uvod izpod peresa urednika Dušana Moravca. Ceno lepega knjižnega daru bodo še povečale slike Antona Koželja.

CVETKO GOLAR: SRP IN KLAS

Pesnik Cvetko Golar se je posvetil pesništvu, ko je naša slovenska moderna z Dragotinom Kettejem, Murnom-Aleksandrom, Ivanom Cankarjem in Otonom Župančičem

prenovila našo poezijo. Poleg nekaterih knjig pesmi je izdal tudi zbirko mladinskih pesmic. Iz teh in iz pesmi, objavljenih v raznih listih, je za svoj 70 letni jubilej izbral najboljše za zbirko Srp in klas, ki jo bo Mladinska založba poklonila naši mladini.

Izmed novih izvirnih slovenskih del naj omenimo tu na prvem mestu

ANTONA INGOLIČA: UPOR

Pisatelj Anton Ingolič je našim bralcem že dobro znan, saj spada med naše najplodovitejše literarne tvorce. Novi roman obravnava stavko mariborskega tekstilnega delavstva nekaj let pred drugo svetovno vojno. Ta stavka je bila preizkušnja razredne zavesti našega delovnega človeka. Pisatelju je dala ugodno priliko, da pokaže v romanu tako smiselnost in življenje tujih podjetnikov kot odločnost naših delavcev, da si pribore boljše življenje. V tem delavskem gibanju so imeli vodilno vlogo komunisti, ki so nastopali proti oportunističnemu omahovanju drugih delavskih političnih organizacij.

Dogodki na Dolenjskem v času francoske okupacije so dali snov za zgodovinski roman

ILKE VAŠTETOVE UPOR

Prizorišče tega romana, ki ima isti naslov kot prej imenovani Ingoličev, je Novo mesto. Roman slika ljudski odpor proti nadlogam, ki jih je prinesla francoska okupacija. V romanu nastopajo zgodovinsko izpričane osebe. Živahno pripovedovanje napetih dogodkov, domače znano okolje in druge prednosti romana bodo gotovo delu pridobile širok krog bralcev.

Nova pesniška zvrst, ki smo jo začeli pri nas šele gojiti, je filmski scenarij. V našem jeziku je bilo že napisanih nekaj takih scenarijev. Scenarij, o katerem tu poročamo, je napisal slovenski dramatik Bratko Kreft; naslov mu je

PREŠEREN

Prešernova velika osebnost nas prav sedaj, ko smo se lotili dela, da na osnovi naših najdragocenejših kulturnih

izročil izgradimo novo kulturo, prav posebno zanima. Prešeren je bil velik napreden duh, ki ni ustvaril samo največjih umetnin, kar jih premore naše slovstvo, temveč je začrtal tudi najdalekosežnejši kulturni in politični program, ki so ga izvrševali in ga še izvršujejo njegovi potomci. Kreftov scenarij ima docela filmski značaj; zato že težko čakamo, da ga bomo gledali tudi na platnu.

MATEJ BOR: BELE VODE IN NOVE PESMI

Pesnika Mateja Bora poznamo najbolj po njegovih partizanskih pesmih. Kajuh in Bor sta izmed vseh pesnikov osvobodilne borbe dala najboljše. Kajuh je mrtev, Bor pa, ki je srečno izšel iz osvobodilne borbe, nam poklanja zdaj dve pesniški zbirki BELE VODE in NOVE PESMI.

»Bele vode« so filmsko-dramatska pesnitev, ki obravnava tekmovalstvo med domačimi in tujimi glasbeniki na slovenskih tleh.

Zbirka »Nove pesmi« prinaša pesmi, nastale po osvoboditvi. Osebnost življenje, problemi, ki so v zvezi z razvojem naše družbe — to je snov te pesniške zbirke. Osrednje mesto v njej zavzema »Sonetni venec«.

Po osvoboditvi je tudi naša prevodna literatura že lepo napredovala. Dobili smo že lep izbor iz tujih literatur, slovanskih in neslovanskih. V tem pregledu poročamo najprej o prevodih iz literatur narodov Jugoslavije. Na prvem mestu naj omenimo knjigo

HRVATSKI POVOJNI NOVELISTI (1945—1949)

Naš bralec, ki pozna slovensko povojno novelistiko, bo imel zdaj lepo priložnost, primerjati z njo hrvatsko novelo z isto tematiko. V zbirki so zastopani pisatelji: Vladimir Nazor, Slavko Kolar, Josip Pavičič, Vladan Desnica, Vjekoslav Kaleb, Mate Beretin, Ivan Dončević, Ranko Marinković, Joža Horvat in Josip Barković. Podobno kot naši slovenski povojni novelistiki, so tudi hrvatski snov dogodki v narodnoosvobodilni vojni pa še življenje v času po vojni. Zbirka je dokumentarna, ker kaže napore hrvatskega ljudstva med narodnoosvobodilno vojno. Hkrati pa nam kaže izbor tudi, kako se razvija moderna hrvatska proza. Uvod z naslovom »Občutek stvarnosti v hrvatski prozi« bo bralcu knjigo še bližje primaknil. Tudi biografski in bibliografski podatki o avtorjih bodo dobro služili temu namenu.

Izbor so prevedli književniki Borko, Gradišnik, Ravljen in Škerl.

Knjiga dalmatinskega pisatelja

IVA ČIPIKA: PAJKI

bo seznanila naše bralce z njim še malo znanim dalmatinskim novelistom. Njegovi »Pajki« spadajo med njegove najznačilnejše povesti. Snov knjigi je socialna iz polpreteklega časa: malomeščanski trgovec zapreda kot pajek žrtve v svojo mrežo.

Prevode iz srbskega slovstva so pomnožile

IZBRANE SRBSKE NARODNE PRIPOVEDKE,

ki jih je izdala Mladinska knjiga v svoji Pionirski knjižnici. Prevod je izdelal Alojz Gradnik.

ALBERT MALTZ: PODTALNI TOK

Vpliv, ki ga ima ameriška napredna literatura na literaturo drugih narodov, je čedalje večji. Med mlajše ameriške napredne pisatelje spada zlasti v filmskem svetu dobro znani Albert Maltz. Njegov roman, ki smo ga dobili zdaj v slovenskem prevodu, ima za snov boj ameriških naprednih sil proti velikim kapitalistom in njihovim najemnikom. Pisatelj je zasnoval roman po resničnih dogodkih iz leta 1936 v Detroitu.

JOHN GALSWORTHY: PRVI IN ZADNJI

Oton Župančič je prevedel že Galsworthyjeve »Sage o Forsythih« in roman »Temni cvet«. Po teh delih nam je pisatelj že dobro znan. Novela pod gornjim naslovom obravnava moralni konflikt med dvema bratoma. Zanimivi zapletljaji v psihološko poglobljeni noveli bodo brez dvoma priljubili knjigo našim čitateljem.

Izmed prevodov iz slovanskih slovstev omenjamo

ALEKSEJA N. TOLSTOJA: PETER VELIKI (Roman v dveh knjigah)

Aleksej Tolstoj spada med najboljše sovjetske pisatelje. Njegov roman Peter Veliki pa med najboljše zgodovinske romane te literature. Žal roman ni dokončan, ker je pisatelja sredi dela ugrabila smrt. Delo je izšlo že pred vojno. V tej novi izdaji so tudi vsa poglavja tretjega dela. Ob branju prevoda, ki ga je mojstrsko izdelal Josip Vidmar, se bo bralec seznanil z orjaško osebnostjo carja Petra Velikega, organizatorja ruske države, ki ji je iz zaostalosti pokazal pot v nov razvoj.



Izvidnica pred Ložko dolino

IZ ŽIVLJENJA IN DELA

IZ POROČIL NA II. KONGRESU
ZVEZE BORCEV V LJUBLJANI

naših organizacij

BOROVŠAK HELENA — CELJE-OKOLICA

Pri obnovi požganih domov smo pravzaprav ogromno grešili. V obnovitvene zadruga so se vrinili nezaželeni ljudje, ki so obnavljali najprej sami sebi. Pa ne samo to, da so si postavili svoje hiše, ampak se poleg tega na njihovih dvoriščih košatijo velika gospodarska poslopja. Razen tega so se pri obnovi okoristili tudi veliki kmetje, ki so imeli vprežno živino in delovno silo, mali kmetje, starejši ljudje in partizanske vdove pa, ki takih možnosti niso imeli, da bi si hitro obnovili z lastnimi silami, so pa ostali brez strehe. Niti množične organizacije, niti Zveza borcev ni pri tem ničesar podvzela. Zveza borcev ni odigrala tiste vloge, ki bi jo pri reševanju tega vprašanja morala odigrati. Ne samo, da nismo posvetili zadostne pozornosti temu vprašanju, ampak mi nismo nudili zadostne pomoči. V zadnjih dveh letih pa je bilo težko kaj napraviti zaradi pomanjkanja gradbenega materiala. Pogorelci so se zastonj vpraševali, zakaj se zidajo hiše v nepožganih krajih in predmestjih, odkod prihaja ta gradbeni material, ki je prihajal po vseh mogočih črnih kanalih, medtem ko sami niso imeli možnosti obnavljati. Pogorelci so med tem spraševali za materialom in čakajo že 6 let po osvoboditvi brez strehe, kljub temu, da so njihove hiše med vojno sprejele na tisoče partizanov in jim nudile zatočišče. Danes ti ljudje stanujejo v kletah ali pa pri sosedih. V decembru mesecu je okrajno poverjenišvo dobilo velike količine gradbenega materiala; da bi vsaj malo popravili te napake, smo organizirali množičen prevoz opeke v partizanske kraje. Organizirali smo ob nedeljah po 30 do 40 kamionov in material prepeljali v bližino njihovih domov, da bi jim prevoz ne delal prevelikih preglavic. Pri nakladanju in razvozu materiala je sodelovala tudi Jugoslovanska armada. Da bi preprečili, da se v bodoče ne bodo delale več tako grobe napake, smo sklenili, da bomo ustanovili remontno podjetje, v katerega bomo vključili vse proste zidarje, ki delajo sedaj samo pri velikih kmetih, zato ker jih drago plačujejo in pa ker jim nudijo materialne dobrine. Napravili smo plan in določili, katere hiše se bodo najprej obnavljale ter smo v prvi vrsti upoštevali partizanske vdove, nato starejše ljudi, ki nimajo delovne sile in slednjič male kmete. Na ta način bomo nekoliko popravili napake, ki smo jih zagrešili. Dostikrat smo se vpraševali, zakaj so partizanski kraji tako slabi, nikdar pa se nismo vprašali, ali smo jim vsaj malo vračali tisto ljubezen, s katero so nas sprejemali sestrane in lačne v svoje hiše in s katero so skrbeli za naše ranjence in bolnike. Če bomo imeli to pred očmi, ne bomo dopustili več takih napak in partizanski kraji bodo imeli v nas spet tisto zaupanje, kakor so ga imeli v času NOV.

VILIČ ALOJZ — SLOVENJ GRADEC

Nedvomno, da je organizacija ZB našega okraja v zadnjih mesecih pri svojem delu napredovala, vendar se še ne sprovajajo naloge, katere stojijo pred nami, tako v življenju, kakor bi bilo to zaželeno.

V preteklem letu je naša organizacija naredila 20.572 ur, poleg tega so dali naši člani skupno 3.800.000 din ljudskega posojila. V predkongresnem tekmovanju so krajevne zveze vključile 507 novih članov, tako, da je danes skupno število 3813 članov od katerih je 1129 žena. Na novo so bili ustanovljeni trije krajevni odbori in dva vaška odbora ZB. Pri sprejemanju novih članov lahko zaključimo to, da nismo bili dovolj delovni, ker se še vedno nahajajo izven organizacije ljudje, kateri so za časa NOB vsestransko pomagali našim borcem v hrani, obleki, zdravilih itd.

V teku tega tekmovanja smo izvršili popis padlih borcev, za katere dobijo svojci Spomenice ter je njih skupno število 661. Izvršili smo tudi popis 300 žrtev fašističnega terorja.

Tudi pri obnovi požganih domov, katerih je 70, so naši borci ogromno doprinesli, vendar je še danes pet domačij neobnovljenih, za kar je OOBZ prevzel nalogo, da bo to delo pospešil in v te namene že razdelil okoli 70.000 din za nabavo raznega materiala. OOBZ je nudil našim hribovskim krajem pomoč tudi na ta način, da je vodil kontrolo pri razdeljevanju tekstilnega blaga bodisi na garantirano preskrbo ali na bone in tako uspel, da se je zadnje mesece blago razdeljevalo predvsem v hribovske kraje tistim ljudem, ki zaradi prevelike oddaljenosti niso imeli možnosti si nabaviti najnujnejših stvari. Če pogledamo aktivnost našega hribovskega kmeta za časa NOV vidimo, da je dal mnogo več pomoči in več žrtvoval za osvoboditev domovine, kakor pa je to napravil nižinski kmet. Ako analiziramo v letu 1950 realizacijo bonov, dobimo naslednjo sliko: pri višinskem kmetu znaša realizacija 535 bonov, dočim pri nižinskem 964 bonov vezane trgovine. Upoštevajoč vse te okoliščine, je bilo v zadnjih treh mesecih dano v hribovske kraje za okoli 3.000.000 din blaga, ter je bila tako dana možnost tem krajem priti do najnujnejših potrebščin v tekstilijah.

Tudi pri novolefni jelki naši partizanski kraji niso izostali. Organizirali smo 11 pohodov v naše gorske vasi, v tiste kraje, kateri so največ doprinesli za časa borbe za osvoboditev. S tekstilnim blagom smo obdarovali pionirčke teh krajev v vrednosti preko 300.000 din, a otrokom padlih borcev in partizanskih družin pa smo dali njim zaželeno predmete.

Po vprašanju izvenarmadne vzgoje še naša organizacija ni dosegla vidnih uspehov, kar se predvsem kaže nezainteresiranost poedinih članov koordinacijskega telesa, kakor

tudi gotovih krajevnih zvez, kot so n. pr. Marenberg, Dravograd in Podgorje.

Pri tekmovanju na čast desete obletnice OF je od 60 planiranih predavanj dosedaj izvršenih 21. To so različna predavanja po vprašanju PAZ-a, prve pomoči, o pomenu izvenarmijske vzgoje itd. V lanskem letu so bili manevri, sicer v bolj ozkem obsegu, toda za prve poizkuse so bili uspehi še dokaj dobri. Ti manevri so bili v Slovenj Gradcu, Dovžah in Žerjavu. Največ razumevanja po vprašanju izvenarmijske vzgoje je pokazala gasilska zveza, fizkultura in mladina, ki je vključena v predvojaški vzgoji in tudi delno sindikalne organizacije.

Za razširitev združništva je naša zveza prevzela nalogo, da bo organizirala nove zadruge v naših partizanskih krajih, to je v Razborju, Koprivni, pri Primožu na Pohorju, pri Florjanu, Št. Janžu in v Libeličah. V dosedanjih 10 KDZ je vključenih 206 članov ZB, vendar je ta številka z ozirom na partizanski pokret za časa NOB v našem okraju zelo minimalna. Zato bo naloga naše organizacije ta, da nudi vsestransko pomoč našim partizanskim krajem in to takšno pomoč, da bo našim kmetom na pravilen način tolmačila njihovo perspektivo ter jih organizirala v zadruge.

Zgodovinska sekcija pri OOOB je v zadnjih časih odigrala važno zgodovinsko vlogo pri zbiranju raznovrstnih dokumentov iz časov partizanskih borb. Dosedaj je zbranega raznovrstnega materiala preko 1800 komadov. Mnogo teh dokumentov pa se še nahaja pri poedinah naših borcih, ki nekateri ljubosumno čuvajo ta material, češ, da je njihov, ne zavedajoč se, da je last vseh nas. Na čast desete obletnice OF se naša sekcija pripravlja, da odpre muzej NOB v Slovenj Gradcu. Pripravlja se tudi knjiga padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, katera bo obsegala preko 900 listov.

Na koncu bi se še dotaknil vprašanja naših bratov, Koroških Slovencev onstran meje. Enotnost in ljubezen, katera se je gojila med nami v skupnih borbah, se kljub vsem klevetam ni omajala, ampak se je še poglobila. To sodelovanje in ljubezen med nami se je lahko opazilo tudi na partizanskem taboru in V. koroškem festivalu, kjer je sodelovalo 85 Koroških Slovencev.

FRANC KOŠIR — ČRNOMELJ

Dotaknil bi se najbolj perečih vprašanj našega okraja in sicer vprašanja sistema dela našega okrajnega odbora in povezave s terenom. Dejstvo, da je v Zvezi borcev samo 4000 članov od 14.000 volivcev v okraju in če upoštevamo, da je bila Bela Krajina enotna in da skoraj ni človeka, ki ne bi sodeloval ali pomagal za časa NOV, dokazuje, da mora biti krivda za tako nizko število članstva predvsem v sistemu in načinu vodstva okrajnega odbora in pa tudi v načinu dela krajevnih zvez samih. Ko se je Zveza borcev ustanavljala v našem okraju, so jo naši ljudje sprejeli kot svojo organizacijo in se zelo zanimali zanjo. V kratkem času smo dosegli precejšnje število aktivnih članov Zveze borcev. Sprejeto je bilo načelo, da more biti član Zveze borcev samo tisti, ki se je boril najmanj 4 leta ali pa vsaj 3 leta in, da so že nekako postrani gledali tistega, ki je po letu 1943 šel v partizane. Zlasti se je sektašilo v odnosu

do mladine. Še danes nimamo v dovoljni meri vključene v Zvezo borcev.

V zadnjem letu se je delo okrajnega odbora zelo poslabšalo zaradi tega, ker člani odbora niso prihajali na seje odnosno sestajali so se in ugotavljali, niso pa o svojih sklepih razpravljali tudi med množicami na terenu in prikazali pravilne politične perspektive. Tako smo še pred pol drugim letom imeli okoli 5000 članov, pred pol letom pa smo imeli evidentiranih samo 3200 članov. Okrajni odbor Zveze borcev ni skrbel za članstvo in je to delo popolnoma zanemaril, izgubile so se prijavnice, članstvo je bilo vse bolj nezadovoljno in neaktivno, ne morda zaradi tega, ker so se Belokranjci spremenili ampak prav zaradi slabega dela okrajnega odbora.

Ker odbor Zveze borcev ni sodeloval z ljudskim odborom, je prišlo do raznih nepravilnosti in napak in so v KLO prišli ljudje, ki so naši nasprotniki ter so namerno ali nenamerno izvrševali gospodarske naloge v splošno nezadovoljstvo. Če člani Zveze borcev vidijo, da se ne upošteva njihovo mnenje in se ne dela pravično, jih to tudi v neki meri pasivizira.

Tudi v vprašanju obnove je bila pri nas premajhna aktivnost Zveze Borcev. V Beli Krajini smo obnovili 4000 hiš in poslopij. Napake, ki so se izvršile, so bile prvenstveno v tem, da se ni pomagalo tistim, ki so največ žrtvovali ampak da so se okoristili tisti, ki so bili gospodarsko močnejši. Tako imamo še danes nekaj kričečih primerov neizvršene obnove, čeprav se nekaj časa sem stanje precej izboljšuje.

V zadnjem času se je izboljšal sistem dela, ter so se že pokazali uspehi. Tako smo v zadnjem času sprejeli v organizacijo 500 članov. Odbor se pogostejše sestaja, izmenjavajo se misli in se naloge tudi na krajevnih odborih zvez boljše izvajajo. Osvojili smo tudi načelo, da se ne sklicujejo v velikem številu konference v okrajnem merilu, ampak da gremo na teren in da na terenu rešujemo posamezne primere. Po zaslugi aktivnih članov smo ustanovili muzej v Metliki in zbrali okoli 400 dokumentov. Muzej bomo še dopolnili in pokazali s tem poznejšim rodovom, kaj je dala Bela krajina v času narodnoosvobodilne borbe in kako je treba čuvati neodvisnost in pot v boljšo bodočnost.

Nadaljnje vprašanje so spomeniki in postavljanje spominskih plošč. Če hodimo po Beli Krajini, vemo da je Bela Krajina sodelovala v NOV samo po tem, da vidimo celo vrsto novih poslopij, toda če bi prišel kak človek od drugod, pa ne bi mogel videti ničesar. Zato je naloga odbora Zveze borcev, da z dokumenti pokažemo slehernemu, ki bo prišel v Belo Krajino, koliko je Bela Krajina žrtvovala, da to vidno označimo. Še danes nimamo centralnega spomenika padlim borcem in se naše članstvo že resno sprašuje, kaj je temu vzrok.

Mislim, da je osnovna naloga izboljšati način dela, da bo Zveza borcev monolitna organizacija, ki bo čuvala pridobitve NOV in ki bo pomagala, da bo belokranjsko ljudstvo v bodoče z večjim zanimanjem in v večji meri doprinalo skupnosti, kakor doslej.

SLOVENJGRAŠKI MUZEJ NARODNOOSVOBODILNE IN PLEBISCITNE BORBE BOGAT VIR ZGODOVINARJEM

FELE MARIJA

SedANJI slovenjgraški okraj je bil med zadnjo vojno zaradi koroško-štajerske meje bičan pod dvojno knuto: celovški lintvern ga je sekal in mariborski landrat je z nešteti tipalkami sesal življenjske sokove prebivalstva. Stara koroško-štajerska meja, na katero smo v Jugoslaviji že pozabljali, je tokrat spet razdelila naše ljudstvo na Korošce in Štajerce.

Ze plebiscitne borbe za Koroško v letih 1918—1920, še mnogo več pa narodnoosvobodilna borba na tem teritoriju je zapustila po našem terenu mnogo neobdelanega gradiva — tako v arhivalijah kakor v spominih udeležencev.

Hvalevredno je zato goreče prizadevanje arhivarja mestnega muzeja tov. Žolnirja Bogdana, ki se poleg poklicnega pedagoškega dela ves posveča delu za Muzej narodnoosvobodilne in plebiscitne borbe. Težave ima pri mobilizaciji množične podpore — mnogi mu obljubijo prispevke in listine, pa potem na to pozabijo.

Ze iz doslej zbranega ogromnega gradiva je pa vidna njegova vztrajna borba za doseg pomembnih arhivalij, za verodostojne vire, katere smo dolžni ohraniti onim, ki bodo pisali epopejo naroda v dobi drugega štiriletnega krvavega klanja.

Vse predmete in listine so zaenkrat sicer vzorno urejene — še razmeščene v tesni temni sobici na Mestnem ljudskem odboru Slovenj Gradec. Pravkar se pa vodi borba (kdo ve, zakaj je za to potrebna še borba!) za svetle in primerne prostore bodočega muzeja NOB slovenjgraškega okraja. Takrat, ko se bo tov. Žolnir že lahko razmahnil v njih, bo slehernemu obiskovalcu še lažji pregled in ga raznolika in pestra zbirka ne bo utrujala. Ze zdaj je ves arhiv vložen v mapah tako, da iz njega že lahko pripravlja arhivar po zbranem gradivu scenarij dogodkov. Nekaj dvojnikov in originalnih listin je pa razstavil pod steklo, v temne okvirje in ti so redkim obiskovalcem predmet posebne pozornosti.

KAJ JE ŽE ZBRANEGA V MUZEJU?

Nad 300 izvodov različnih partizanskih časopisov od julijskega »Poročevalca« iz enainštiridesetega leta (razmnoženega v Mariboru) preko »Slovenskega Partizana«, »Štajerskega kurirja«, »Nove Jugoslavije«, »Naše pesti«, »Mi vystajamo«, »Tednika XIV. divizije« zaključno s kompletno zbirko »Dachauskega poročevalca«. — Vsi ti izvodi so bili zbrani na območju okraja Slovenj Gradec.

Radioporočila iz tehnik Krištof, Drava, Stane, Sever, Ilc, Netopir, Kajuh, Bojan in ostalih ter poročila iz upravnopolitičnih forumov okraja dokazujejo aktivnost tehnik, ki so se nahajale tod.

Nad sto izvodov raznih knjig in brošur OF in KP, originalne matrice iz tehnik govorijo o živem delu neustrahovanih propagandistov na razmeroma težkem terenu ne le v okviru ozemlja, ki spada pod slovenjgraški okraj, ampak segajo ti dokumenti v dejavnost krajev, ki spadajo danes pod Avstrijo.

Z največjim zanimanjem se pa vsakdo ustavi ob zbirki, zbrani v številnih mapah: to so kronike krajev in opisi raznih dogodkov, še posebej pa borb na Koroškem. Tovariši Tomazin, Urbas, Zdovc, Zalaznik Leon (napad na Mežico l. 1943) in še mnogi borci so z vso doslednostjo izvirali iz spomina dogodke, ki morajo ostati v trajnem spominu še mnogim pokoljenjem. Okrog osemdeset takih

prispevkov — deloma rokopisov — daje veren odraz silovitemu odporu, katerega je nudilo sovražniku prebivalstvo, posebno v letih 1943-44-45. Vendar pa pričakuje take pisane spomine tov. Žolnir upravičeno še od legendarnih herojev Ježeka in dr. Pavčka in mnogih, ki bi lahko še jasneje pomagali ponazoriti borbo v teh predelih.

Sledijo najbolj dragoceni dokumenti — to so originalne listine političnih, upravnih in vojaških forumov. Tu so z roko pisana dnevna povelja, odloki navodil in okrožnice KPS za Severno Slovenijo, Šaleško-mislinskega komiteta, Osvobodilne Fronte šaleško-mislinskega okrožja, Okrajnega odbora OF Dravograd, Okrožnega odbora OF Mežica, Okrajnega odbora OF Črna, listine Obveščevalnega centra »Korotan« 55, ki so prihajala od nekdaj iz okolice Labuda, zapiski OC Paški Kozjak pa vse do listin gospodarskih rajonov OF. Iz štaba IV. operativne cone in iz štaba Koroških odredov so pod steklom listine s prekrasnimi žigi. Od vodje tehnike Krištof-Stane Ilc tov. Mojka-Ferda Fišer je dobil muzej »Navodila Pokrajinske tehnike KPS za Sp. Štajersko«, kako organizirati ves potek dela v tehnikah.

Kako na mestu je težnja, da se čimprej zberejo listine, kaže primer, da je kak teden dni pred požarom šole v Koprivni otel tov. Žolnir iz nje važen elaborat listin.

Zanimivo je istočasno, ko prebiraš kroniko dogodkov, pregledati »Bekanntmachungen«, iz katerih so razvidne represalije na mnoge partizanske akcije. Razni spomini na komandanta Murata, zemljevid vseh vojskujočih se sil in še marsikaj je že hranjeno v muzeju.

Pri zbiranju dokumentov in rekvizitov so se doslej najboljše izkazali tov. Hercog iz Črne, Kos iz Libelič, Tomazin in še nekateri. Vendar pa ima arhivar muzeja prav, ko trdi, da bi imela domala vsaka hiša pri nas nekaj, kar spada v muzej. Zanimiva so tudi privatna pisma borcev dragim domačim in znancem. Pisma Pavčka, Hotimira in Džeka, tov. Branki v dolino dokazujejo, kaj je pomenilo predano legensko zaledje za pohorske bolnice. V muzeju so razstavljene tudi operacijske mize, izdelane v prvi sili. Tu so obloge za ranjene ude, 33 komadov instrumentarija, s katerim so zdravniki operirali, tu so modeli bolnic in tehnik — in množina partizanskih fotografij. Zadnje dni prihajajo pa še iz šmiklavške strani vesti, da bodo tod toliko zbrali za muzej kakor malokje. Akcijo za to je podvzela partizanska vdova tov. Mrzel Mimika in ljudje se radi odzivajo.

V zadnjem času — v dnevih šolskih počitnic in istočasno v zadnjih predkongresnih dnevih Zveze borcev je spet prišlo precej zanimivega materiala v zbirko — vse še čaka obdelave.

Slavnostna otvoritev tega muzeja bo za 10. obletnico Osvobodilne fronte. Z otvoritvijo pa delo še ne bo zaključeno. Še bodo borci pisali spomine, izvršili bodo podroben opis vseh žrtev fašistične agresije s kratko kroniko — tako bo nastala iz teh listin knjiga, ki bo obsegala čez 800 strani in v kateri bodo tudi najbolj skriti padli borci našli svoje mesto. To bo trajen dokument naše vstaje.

Da bi pa iz tega muzeja sčasoma lahko postal pravi Koroški muzej, bo treba še mnogo vztrajnega dela, razumevanja koroških borcev iz prve in druge svetovne vojne zato, da oddajo doslej ljubosumno doma čuvane amulete v last tja, kamor spadajo in kjer bodo prišli do izraza.

OBVESTILA UPRAVE

Dogajajo se primeri, zlasti v Ljubljani, da se številni naročniki naše revije pritožujejo, da ne prejemaajo v redu »Borca«. Jezijo se nad upravo, ko pa stvar raziskujemo, vidimo, da nereda ni kriva naša uprava, temveč, in to v največ primerih naše osnovne organizacije Zveze borcev, terenski in krajevni deloma pa tudi okrajni in rajonski odbori ZB.

Nekateri odbori namreč ne vodijo nikake evidence, kdo je revijo plačal in kdo ne. Dostikrat se zgodi, da ne nakažejo niti naslovov niti denarja upravi, naročnik se pa potem seveda upravičeno pritožuje.

Posledice takega ravnanja so v škodo lista kakor tudi v škodo organizacije.

V bodoče naj vsak naročnik, ki ne bo v redu prejemal »Borca«, javi upravi ali pa tisti organizaciji ZB, kjer je revijo naročil oziroma plačal. Uprava rade volje ustreže želji slehernega naročnika in stremi za tem, da bodo vsi naročniki v redu prejemali svoj list.

PORAVNAJTE NAROČNINO! Vsi, ki ste še na dolgu, nakažite čimprej naročnino za »Borca«. Če ne morete celoletno, vsaj za pol leta. Polletna naročnina je 90 din, celoletna 180 din. V prvi številki so bile priložene položnice, poslužite se jih! Kdor pa bi je ne imel, naj piše po njo na upravo.

Vezava lanskega letnika Borca. Kdor želi dati lanski letnik »Borca« vezati, naj ga — lepo ohranjenega in neraztrganega pošlje naši upravi, ki mu bo v najkrajšem času oskrbela vezavo po zmerni ceni. Kdor nima vseh števil, bi proti doplačilu lahko kompletiral, vendar pa mora imeti sam prvo številko.

Možno bo kupiti tudi cel vezan lanski letnik »Borca«. Vse one organizacije ZB, ki še morda posedujejo prvo številko »Borca« lanski letnik, jih naprošamo, da jih dobro zapakirane pošljejo naši upravi, ker nam jih manjka za vezanje.

POGOVOR UREDNIKA S SOTRUDNIKI

TOV. TRATNIK VALENTIN, IDRIJA: Doživljam iz NOB je bogato dokumentarno gradivo, ki lepo osvetljuje partizansko borbo na Primorskem. Vaše delo je vredno priznanja. Gradivo bomo po temeljiti jezikovni obdelavi objavili v »Borcu« ali pa v posebni knjigi. Doslej poznamo malo primerov tako podrobno in živo opisanih partizanskih spominov, zaradi tega smo vašega prispevka iskreno veseli, posebno še, ker smo videli, da je rezultat trdega garanja.

M. ALMA, VREMSKI BRITOF: Resničen dogodek iz časa okupacije, opisan, ki ga je opisala petnajstletna deklica, priča zverinskega divjanja okupatorja v lastni družini je primer, kako bi lahko skoraj vsaka slovenska družina napisala kratko zgodovino iz časa borbe. Taki spisi so del velike in slavne zgodovine našega naroda in bogat material za zgodovinarje.

ZORAN FRANCKA, GABERJE: Nekaj podobnega je »Borec« že objavil. Morda bi opisala kak drug dogodek.

MOJCA: Skrajšano bomo uporabili.

J. ŽUPANČIČ, LITIJA: Poslane stvari bomo ob prvi priliki objavili. Pri zbiranju pisanega materiala na podlagi pripovedovanja drugih je treba vedno paziti, da se opišejo dogodki tako, kakor so se v resnici dogodili. Opaža se namreč, da ljudje radi kaj po svoje pritaknejo in stvar ali povečajo oziroma na kak drug način predručajo.

Ostali prihodnjič.

